

Міністерство освіти і науки України
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
(м. Харків, Україна)
СІЛЕЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА
(м. Лодзь, Польща)
РИЗЬКИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(м. Рига, Латвія)
УНІВЕРСИТЕТ ФІНАНСІВ І СТРАХУВАННЯ
(м. Софія, Болгарія)
МІНГЯЧЕВІРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(м. Мінгячевір, Азербайджан)
КАЗАХСЬКИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ ІНСТИТУТ
ІМЕНІ Л.Б. ГОНЧАРОВА
(м. Алмати, Казахстан)

МАТЕРІАЛИ

III Міжнародної наукової конференції
з проблем вищої освіти і науки
**«НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ
ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ
ВИКЛИКІВ»**

9 травня 2025 р.

<https://dl2022.khadi-kh.com/course/view.php?id=6598>

У збірнику представлено матеріали III Міжнародної наукової конференції з проблем вищої освіти і науки «Науково-методичні аспекти підвищення якості підготовки фахівців в умовах глобальних викликів». Матеріали подано у авторській редакції. Редакційна колегія може не поділяти думки авторів. Автори наукових публікацій несуть відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних назв та гарантують відсутність академічного плагіату. Матеріали призначено для користування широкого кола зацікавлених осіб – науковцями, викладачами закладів вищої освіти, викладачами середніх навчальних закладів, працівниками органів державної влади, підприємцями, здобувачами освіти тощо.

Редакційна колегія:

Голова:

Богомолов В.О. – ректор ХНАДУ, доктор технічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки

Заступники Голови

Батракова А.Г. – перший проректор ХНАДУ, доктор технічних наук, професор;

Шевченко І.Ю. – декан факультету управління та бізнесу ХНАДУ, доктор економічних наук, професор;

Дмитрієва О.І. – завідувач кафедри економіки і підприємництва ХНАДУ, доктор економічних наук, професор.

Члени оргкомітету:

Криворучко О.М. – завідувач кафедри менеджменту ХНАДУ, доктор економічних наук, професор;

Ковальова Т.В. – завідувач кафедри обліку і оподаткування ХНАДУ, кандидат економічних наук, доцент;

Кужур О.С. – завідувач кафедри прикладних соціальних наук Сілезької Політехніки (Польща), PhD, Dsc., Dr.hc, професор;

Лаце Н. – завідувач кафедри корпоративних фінансів та економіки Ризького технічного університету (Латвія), доктор економічних наук, професор;

Брітченко І.Г. – професор Університету страхування та фінансів (Болгарія), доктор економічних наук, професор;

Еюбов В.С. – проректор з наукової роботи Мінгячевірського державного університету (Азербайджан), доктор економічних наук, професор;

Калгулова Р.Ж. – завідувач кафедри економіки Казахського автомобільно-дорожнього інституту ім. Л.Б. Гончарова (Казахстан), кандидат економічних наук, професор.

Відповідальний секретар:

Нестеренко В.Ю. – доцент кафедри економіки і підприємництва ХНАДУ, кандидат економічних наук, доцент.

НЗ4 Науково-методичні аспекти підвищення якості підготовки фахівців в умовах глобальних викликів : матеріали III Міжнародної наукової конференції з проблем вищої освіти і науки, м. Харків, 09 травня 2025 р. / – Х.: Вид-во Іванченка І. С., 2025. – 344 с.

ISBN 978-617-8332-76-1.

URL: <https://dl2022.khadi-kh.com/course/view.php?id=6598>.

ЗМІСТ

Секція 1

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНИХ ВИКЛИКІВ

Деділова Т.В., Осипова С.К. ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ: ВІДПОВІДНІСТЬ ВИКЛИКАМ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	9
Ілляш І. Д., Смірнов О. МОТИВАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ЯК РУШІЙНА СИЛА ОСВІТНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ.....	12
Карімова Н.Е. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПОЛІТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ.....	17
Кирчата І.М., Горбуненко А.Б. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	20
Кирчата І.М., Кирчатий Ю. В. ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ АДАПТАЦІЇ ДО ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ.....	23
Кудрявцев В.М., Макаренко С.П. ЗАСТОСОВУВАННЯ КОУЧИНГУ В НАУКОВОМУ КЕРІВНИЦТВІ КВАЛІФІКАЦІЙНИМИ РОБОТАМИ СТУДЕНТІВ.....	25
Лапоног Д.В. KEYС-МЕТОД У ВИКЛАДАННІ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «ЕКОНОМІКА АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ».....	28
Лапоног Д.В. СУЧАСНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «ЕКОНОМІКА АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ».....	31
Лапоног Д.В., Васильченко М.С. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ДОРОЖНЬОГО РУХУ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	33
Мордовцев О.С. ПЕРСПЕКТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	36
Мордовцев О.С., Шепелєв О.В. БЕЗПЕРЕРВНА ОСВІТА ЯК ОСНОВНИЙ ОРІЄНТИР РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	38
Нестеренко В.Ю., Бабій В.С. ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	40
Прокопенко М.В. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ В СИТУАЦІЇ НЕПЕРЕДБАЧУВАНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	41
Федотова І.В., Бочарова Н.А. ОСВОЄННЯ ГРАНТОВИХ ПРОГРАМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИКЛАДАЧА ТА ПОСИЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗВО.....	45

Шершенюк О.М., Борщ П.О. ЗМІШАНЕ ТА ОНЛАЙН НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ.....	49
Əmrahzadə İlaha Yasin qızı İNKLÜZİV TƏHSİL – HÜQUQ DEYİL, MƏDƏNİYYƏT OLMALIDIR.....	52
İsmaylova Ayşən Fəxrəddin qızı İNKLÜZİV CƏMIYYƏTİN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFINDA İNKLÜZİV TƏHSİLİN ROLU.....	55
Nəcəfova Günel Alim qızı DAYANIQLI İNKİŞAFDA TƏHSİLİN ROLU.....	58
Nəsibova Arifə Cənab qızı KADR POTENSIALININ GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ TƏLİM VƏ TƏDRİSİN ZƏRURİLİYİ.....	63
Səfərova Təranə Allahverdi qızı ƏLVERLİŞLİ SAHİBKARLIQ MÜHİTİNİN YARADILMASI.....	65

Секція 2

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯК ГОЛОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Islamova Dinara Shirin gizi NETWORK TECHNOLOGIES IN EDUCATION: PROBLEMS AND PROSPECTS.....	72
Jabbarova Konul Hidayat DIGITAL TRANSFORMATION AND EDUCATION POLICY.....	79
Бредіхін В.М., Братерська Н.М., Вербицька В.І. ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯК ДРАЙВЕРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ.....	84
Вербицька В.І., Серпухов Д.В., Охрімова В.І., Бредіхін В.М. САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	87
Водолажська Т., Жебко А. АКТУАЛЬНІ ЦИФРОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	92
Деділова Т.В., Согомоян А.К. ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПЕРЕВАГИ ТА ЗАГРОЗИ.....	94
Деділова Т.В., Юрченко О.В. ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	96
Дмитрієва О.І. ІНТЕРАКТИВНА ЕКОНОМІКА: ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ AR/VR В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	99
Дмитрієва О.І., Єфименко О.В. РОЗВИТОК МУЛЬТИМОДАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ.....	101
Дмитрієва О.І., Єфименко О.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ.....	103
Кудрявцев В.М. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ДОДАТКІВ НА БАЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	105

Мордовцев О.С. ІНСТРУМЕНТИ СЕРЕДОВИЩА MOODLE ДЛЯ ОЦІНКИ ЗАЛУЧЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС.....	110
Мордовцев О.С., Чудик В.В. РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ У ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	112
Нестер А.А. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ.....	114
Нестеренко В.Ю., Коваль І.Б. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ АКТИВНОЇ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	119
Перунова О.М. ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ЯК НОВІТНІЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ НАУКИ.....	120
Перунова О.М., Анненко А. В. ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ОСВІТИ.....	123
Прокопенко М.В., Шутяєв О.І. РОЗВИТОК ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ.....	125
Хорошилова І.О. ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....	129
Əliyeva Məhsəti TƏHSİLDƏ SÜNİ İNTELLEKTİN FƏRDİ ÖYRƏNMƏ ÜZƏRİNDƏ TƏSİRİ: İMKANLAR VƏ PRESPEKTİVLƏR.....	134
Əliyeva Fatma BULUD TEXNOLOGİYALARI VƏ SERVERSİZ ARXİTEKTURA: YENİ İT TRENDLƏRİNİN TƏTBİQ ANALİZİ.....	138
İsmayılzadə Leyla Vüqar qızı ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ SÜNİ İNTELLEKTİN TƏTBİQİ.....	142
Niftəliyev N.F., Niftəliyeva N.N. RƏQƏMSALLAŞMA VƏ RƏQƏMSAL TRANSFORMASIYA MİLLİ TƏHSİL SİSTEMİNİN İNKİŞAFININ ƏSAS TENDENSİYALARI KİMİ.....	147
Rəsulov Z.Y. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA RƏQƏMSAL İQTİSADİYYATI SAHƏSİNDƏ MÖVCUD VƏZİYYƏT.....	154
Xəlifətova Nazlı Vaqif qızı RƏQƏMSALLAŞMA KONTEKSTİNDƏ MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN AİLƏ DƏYƏRLƏRİNƏ HÖRMƏT RUHUNDA TƏRBİYƏSİ.....	157

Секція 3

ЯКІСТЬ ТА ЗМІСТ ЯК ГОЛОВНІ ІНДИКАТОРИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Shevchenko I. METHODOLOGICAL ASPECTS OF SUBSTANTIATING MANAGEMENT DECISIONS ON THE CONSOLIDATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE REGIONS.....	161
Zeynalova-Mammadzade Laman Vahid IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION: QUALITY AND CONTENT.....	163
Бабайлов В.К. ТЕРМІН «МЕТОДОЛОГІЯ» СУПЕРЕЧИТЬ ПОНЯТТЮ «МЕТОДОЛОГІЯ».....	167

Вербицька В.І., Яценко Д.Є., Доценко Д.Я. КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ.....	170
Деділова Т.В., Романова І.А. РОЗВИТОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ЯК ОСНОВА АДАПТИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....	175
Догадайло Я.В., Догадайло О.О., Котенко А.Д. СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ G19 БУДІВНИЦТВО ТА ЦИВІЛЬНА ІНЖЕНЕРІЯ.....	178
Кирчата І.М. КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНІ МОДУЛЬНІ ПРОГРАМИ ЯК МЕХАНІЗМ ОПЕРАТИВНОГО ОНОВЛЕННЯ ОСВІТНІХ ТРАЄКТОРІЙ.....	183
Кудрявцев В.М. ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ НА ОСНОВІ КЕРОВАНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ТРАЄКТОРІЙ.....	185
Кудрявцев В.М., Бабій А.С. ДУАЛЬНА ПІДГОТОВКА ЯК АСПЕКТ ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ.....	189
Мордовцев О.С., Клименко І.В. ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	193
Нестеренко В.Ю., Осьмірко І.В. СИСТЕМА ІНДИКАТОРІВ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	195
Перунова О.М. НЕОБХІДНІ СКЛАДОВІ ПРИ ЯКОСТІ ОСВІТИ.....	196
Прокопенко М.В. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....	198
Семенов А.І. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	201
Шевченко І.Ю. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ОСВІТНІ ПРОГРАМИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ОГЛЯД, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ (НА ПРИКЛАДІ М. ХАРКІВ).....	204
Шевченко І.Ю., Тодорова А.С. «ВИЗНАННЯ РОБОТОДАВЦЯМИ» ЯК ІНДИКАТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	207
Шевченко І.Ю., Тодорова А.С. СТЕЙКХОЛДЕРСЬКИЙ ПІДХІД ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	209
Шевченко І.Ю., Тодорова А.С. СТЕЙКХОЛДЕРИ ФОРМУВАННЯ КРИТЕРІЇВ МОДЕРНІЗАЦІЇ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	211
Шершенюк О.М, Шеїн В.С. СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯКОСТІ ТА ЗМІСТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	213
Abdullayev Vaqif Şahismayıl oğlu, Mürsəlova Əfsanə Məzahir qızı, Yusifova Səyyarə İlham qızı BƏZİ MÜRƏKKƏB DÜSTURLARIN ÇIXARILIŞI VƏ TƏTBİQLƏRİ HAQQINDA.....	216

Hunbatova Shafa Rabil FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION.....	223
İsmaylova Aygün İslam qızı, İsmaylova İlhamə Şubay qızı “ÇƏTİN” UŞAQLARLA TƏRBİYƏ İŞİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ “ÇƏTİN” UŞAQLARLA TƏRBİYƏ İŞİNDƏ SOSIAL MÜƏLLİMİN VƏZİFƏLƏRİ.....	227
İsmaylova Mətanət Məmməd qızı, Əzizova Aynur Müsbət qızı İNTERAKTİV TƏDRİS ÜSULARININ KEYFİYYƏTLİ ALİ TƏHSİLİN TƏMİN OLUNMASINDA ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ.....	232
Mustafayev Vüqar Sabir oğlu SƏRİŞTƏYƏ ƏSASLANAN PEDAQOJİ KADR HAZIRLIĞINA DAİR.....	236
Tanrıverdiyeva Zülfıyyə Vaqif MÜƏLLİM HAZIRLIĞINDA KEYFİYYƏTİN TƏMİN EDİLMƏSİ: ÇƏTİNLİKLƏR VƏ HƏLL YOLLARI.....	240
Xəlilova Xəyalə Qəmbər qızı TƏHSİLİN KEYFİYYƏTİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	243

Секція 4

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ І ПІДПРИЄМНИЦТВА

Kalgulova R.Zh. DUAL EDUCATION IN THE TRAINING OF SPECIALISTS IN ECONOMICS: EXPERIENCE OF INTERACTION WITH BUSINESS.....	248
Turkebaeva Z.T. DIGITALIZATION OF THE ECONOMY AND ITS IMPACT ON THE REQUIREMENTS FOR TRAINING ECONOMISTS.....	252
Бабайлов В.К. ДВОІСТА ПРИРОДА МЕТОДИК 0/0 І 100/100.....	256
Бабайлов В.К., Пахомова Л.В. ЛОГІСТИЧНА РЕНТА – ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ.....	260
Деділова Т.В., Красиля Д.О. ІНТЕГРАЦІЯ ESG-ПРИНЦИПІВ У ЗМІСТ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ.....	264
Кирчата І.М., Репецький О.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ НАВЧАННЯ ТА ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ МАЙБУТНЬОГО.....	266
Коваленко О. М. АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ЯК ЗАСІБ ПОКРАЩЕННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ І ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	269
Ковальова Т.В., Левченко Н.П. ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ОБЛІКУ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА: ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ.....	271
Кудрявцев В.М., Барановський В.В. АТРИБУТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	274
Непран А. В. ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ЕКОНОМІСТІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	278
Нестеренко В.Ю., Болотова Т.М. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	280

Нестеренко В.Ю., Худяков Р.С. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗДОБУВАЧА.....	281
Прокопенко М.В. ІНТЕГРАЦІЯ ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	283
Токар І.І. СТИМУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	286
Шершенюк О.М, Шебеда Р.Є. СУЧАСНІ ЗАКОРДОННІ ПРАКТИКИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА АДАПТАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	288
Abbasova-Zeynalova Nuranə Nazim qızı YÜNGÜL SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNİN İQTİSADİ İNKİŞAF TƏSİRİ.....	291
Əliyeva Təranə Əsman qızı SAHIBKARLIĞIN İNKİŞAFINDA İDARƏETMƏ STRATEGİYALARININ ƏNƏMİYYƏTİ.....	295
Hüseynova Emiliya Yəhya qızı İNNOVASİYALI İQTİSADİYYAT ÜÇÜN KADR HAZIRLIĞI.....	299
Kərimova Mehriban Allahverən qızı SAHIBKARLIQ TƏHSİLİNİN İNKİŞAFINDA DÖVLƏT SİYASƏTİNİN ROLU VƏ DƏSTƏK MEKANİZMİ.....	303

Секція 5

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ЗВО

Безніс О.Є. ВИНИКНЕННЯ ФІТНЕСУ В УКРАЇНІ.....	309
Безніс О.Є. МІСЦЕ ФІТНЕСУ В ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ДІВЧИНИ.....	311
Безніс П.С. ВПЛИВ РИТМІЧНОЇ ГІМНАСТИКИ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ.....	314
Безніс П.С. ОСНОВИ ГІГІЄНИ ТА ХАРЧУВАННЯ ПРИ ЗАНЯТТІ СПОРТОМ.....	317
Зайцев С.С. ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ АЕРОБІКИ У ПІДГОТОВЦІ ФУТБОЛІСТІВ.....	320
Кірсанов М.В. ОЗДОРОВЧИЙ ТА ПРОФІЛАКТИЧНИЙ ЕФЕКТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	323
Кірсанов М.В. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ СПРИТНОСТІ ТА ГНУЧКОСТІ БОРЦІВ.....	325
Курилко М.Ф. ПРОФІЛАКТИКА СПОРТИВНОГО ТРАВМАТИЗМУ У ФУТБОЛІ.....	329
Курилко М.Ф. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ФУТБОЛІСТІВ.....	332
Романенко О.Ю. ВІДБІР СТУДЕНТІВ ДЛЯ ЗАНЯТЬ БОКСОМ СЕРЕД ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	336
Шевченко В.І. СТАНОВЛЕННЯ СПОРТУ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ.....	339

Секція 1
**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ
ПЕРМАНЕНТНИХ ВИКЛИКІВ**

**ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ: ВІДПОВІДНІСТЬ
ВИКЛИКАМ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

dedilova@ukr.net

Осипова С.К., к.е.н., доцент

Національний технічний університет «Харківський політехнічний
інститут»

osipovask1@ukr.net

Сучасна економіка зазнає стрімких змін під впливом цифрових технологій та глобальних екологічних викликів. Поняття «цифрова трансформація» та «сталий розвиток» стали ключовими орієнтирами для формування нових стратегій соціально-економічного розвитку. У такому контексті виникає потреба в переосмисленні змісту вищої освіти, яка має не лише забезпечувати кваліфікацію відповідно до запитів ринку праці, а й формувати свідомих, цифрово грамотних і екологічно відповідальних фахівців.

Цифрова економіка як каталізатор зміни парадигми вищої освіти – це економічна система, що базується на використанні цифрових технологій, даних, автоматизації, штучного інтелекту, хмарних рішень та Інтернету речей. Вона вимагає від фахівців нових навичок: аналітичного мислення, роботи з цифровими платформами, управління цифровими проєктами, обробки великих масивів даних. Сучасний працівник має не тільки опанувати інструменти цифрового середовища, а й розуміти логіку цифрової взаємодії, ризики та можливості, які вона створює.

У відповідь на ці виклики зміст професійної підготовки має включати: оволодіння цифровими компетентностями відповідно до рамок DigComp 2.2; практичне використання сучасних технологій у професійній сфері; розвиток навичок самостійного навчання в умовах постійних змін [1]. Особливої актуальності набувають міждисциплінарні освітні модулі, що поєднують економіку, ІТ, менеджмент та право.

Сталий розвиток вимагає глибоких змін у способі мислення майбутніх фахівців. Це не лише про екологічну відповідальність, а про баланс між економічними, соціальними та екологічними інтересами у прийнятті рішень. Цілі сталого розвитку ООН (ЦСР) мають бути інтегровані в навчальний процес як у змістовому, так і в методичному аспектах. У зв'язку з цим до змісту професійної підготовки варто включати:

- теми циркулярної економіки, «зелених» технологій, ESG-стратегій;
- соціальне підприємництво та інклюзивні бізнес-моделі;
- екологічний менеджмент та етику у професійній діяльності;
- формування «зелених» компетентностей у студентів – здатності приймати екологічно виважені рішення у межах професії [2].

Також важливо змінювати не лише зміст, а й педагогічні підходи – зокрема, сприяти розвитку критичного мислення, командної роботи, глобальної та екологічної свідомості.

Реалізація оновленого змісту вимагає інтеграції інноваційних освітніх практик, таких як: проєктне навчання з акцентом на реальні кейси сталого бізнесу; цифрові симуляції та віртуальні лабораторії; гейміфіковане навчання, що сприяє зануренню у сценарії цифрової економіки; багаторівнева сертифікація цифрових та «зелених» компетентностей (на основі відкритих онлайн-курсів); створення навчальних стартапів як практична реалізація підприємницьких та екоорієнтованих ідей. також важливим є й формування інституційного середовища – підтримка з боку адміністрації, партнерство з бізнесом, участь у міжнародних ініціативах та програмах подвійних дипломів.

Незважаючи на позитивні зрушення, впровадження нових підходів супроводжується рядом викликів: невідповідність наявних програм потребам ринку; кадровий дефіцит фахівців з міждисциплінарною підготовкою; обмежене фінансування модернізації освітнього процесу; опір змінам з боку учасників освітнього процесу. Для подолання цих бар'єрів доцільно: запровадити регулярний аудит освітніх програм на відповідність викликам цифрової трансформації; оновити стандарти вищої освіти з урахуванням сталого розвитку; стимулювати науково-педагогічну мобільність та розвиток цифрової культури викладачів; посилити взаємодію з роботодавцями, які формулюють запити до нових компетентностей [3-4].

Отже, сучасна професійна підготовка має забезпечувати не лише кваліфікацію, а й здатність діяти в умовах цифрової економіки та глобальних викликів сталого розвитку. Оновлення змісту освіти повинне відбуватися у напрямі інтеграції цифрових, підприємницьких, соціальних та екологічних компетентностей. Лише таким чином можна сформувати нове покоління фахівців – гнучких, інноваційних і соціально відповідальних, здатних забезпечити стійкий розвиток суспільства та економіки.

Література:

1. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens – With new examples of knowledge, skills and attitudes. Publications Office of the European Union, Luxembourg. 2022. DOI: <https://dx.doi.org/10.2760/115376>.
2. Сисоєв О. Професійна підготовка фахівців економічної галузі в контексті глобального сталого розвитку. *Освітологія*. 2020. № 9. С. 38-45. DOI: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2020.9.5>.
3. Сідлецький С. І., Шандар А. М. Вища освіта в Україні в умовах воєнного стану: виклики та пріоритети. *Економіка та суспільство*. 2024. № 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-151>.

4. Шиба А. В., Нагайчук О. В., Ступеньков С. О. Сучасні виклики та потенціал впровадження інновацій в освітній процес під час воєнного стану. *Академічні візії*. 2023. №18. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7813465>.

МОТИВАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ЯК РУШІЙНА СИЛА ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Ілляш І. Д., к.г.н., доцент

irailliash@gmail.com

Смірнов О. С., здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 015 «Професійна освіта»

casmirnov1@gmail.com

Західноукраїнський національний університет

В умовах соціальної нестабільності та реформування освітньої системи мотивація педагогічного персоналу набуває стратегічного значення як чинник забезпечення її адаптивності, стійкості та інноваційного потенціалу. Вона поєднує психологічні, соціальні та управлінські аспекти, впливаючи на здатність працівників до професійної гнучкості, ініціативності та залученості до розвитку закладу. Сучасні підходи розглядають мотивацію як континуум – від зовнішньо детермінованої до внутрішньо автономної, підкреслюючи роль внутрішніх мотивів як найстійкіших джерел розвитку [2].

У вітчизняному науковому дискурсі мотивація педагогів розглядається як сукупність стимулів і умов, що формують прагнення до якісного виконання професійних обов'язків, участі в освітніх інноваціях та безперервного підвищення кваліфікації. Значну увагу приділено ролі психологічного середовища, організаційної культури та особистісної самореалізації у зміцненні мотиваційної стійкості викладачів. Підкреслюється важливість балансу між

матеріальними стимулами та нематеріальними факторами, такими як визнання, підтримка керівництва, сприятливий мікроклімат [1].

Визначення мотивації як комплексного явища потребує розгляду її матеріальної (оплата праці, премії), нематеріальної (визнання, розвиток) та ціннісної (ідентифікація з місією закладу) складових, що безпосередньо пов'язані з управлінськими рішеннями в освітньому середовищі. В умовах воєнних і соціально-економічних викликів, зростання навантаження та професійного вигорання, особливого значення набуває посилення мотиваційної політики як засобу стабілізації кадрового потенціалу. У цьому контексті доцільним є аналіз досвіду ВСП «ФКЕПІТ ЗУНУ» як прикладу практичного впровадження ефективних підходів до підтримки педагогів.

Для аналізу мотиваційного стану колективу було проведене анонімне опитування педагогічних працівників ВСП «ФКЕПІТ ЗУНУ», яке дозволило виявити основні мотиви професійної активності, рівень задоволеності умовами праці, а також пріоритети подальшого розвитку. Отримані результати засвідчили, що серед ключових мотиваційних чинників переважають можливість професійного зростання, підтримка керівництва, позитивний психологічний клімат і стабільність. Водночас респонденти вказали на необхідність вдосконалення системи матеріального заохочення, прозорості преміювання та забезпечення технічних умов праці.

Матеріальні стимули в закладі представлені посадовими окладами, доплатами за педагогічне навантаження та періодичними преміями. Нематеріальна мотивація включає визнання досягнень, участь у підвищенні кваліфікації, залучення до прийняття рішень, менторство. Проте наявні практики потребують подальшого систематизування та адаптації до реальних потреб викладачів, що і визначає вектор подальшого вдосконалення кадрової політики.

Рисунок 1 - Розподіл пріоритетів респондентів опитування серед педагогічних працівників ВСП «ФКЕПІТ ЗУНУ» щодо ключових цілей професійного та особистого розвитку на найближчий період
Сформовано авторами за результатами проведеного опитування.

Мотивація педагогічного персоналу є ключовим чинником забезпечення стабільності, гнучкості та інноваційності освітнього процесу, особливо в умовах зовнішніх викликів. Високий рівень внутрішньої мотивації сприяє не лише якісному виконанню професійних обов'язків, а й активному залученню до трансформацій освітнього середовища, освоєнню цифрових інструментів, участі в міжнародних ініціативах. Зокрема, у ВСП «ФКЕПІТ ЗУНУ» завдяки ініціативності викладачів було успішно реалізовано перехід до дистанційного та змішаного навчання з використанням платформи Moodle, що дало змогу зберегти якість освітнього процесу в період пандемії та воєнного стану. Оптимізація мотиваційної політики має ґрунтуватися на прозорих критеріях оцінювання ефективності праці, розвитку наставництва та менторингу, що забезпечує передачу досвіду й підтримку молодих кадрів. Участь у програмах підвищення кваліфікації, зокрема з акцентом на «м'які» навички, відіграє важливу роль у професійному розвитку та підсилює кадровий потенціал закладу освіти.

Останні роки засвідчили зростання випадків емоційного виснаження серед педагогів, що проявляється у втраті мотивації, професійній апатії та зниженні

залученості до освітнього процесу. У ВСП «ФКЕПІТ ЗУНУ» ця проблема стала предметом уваги адміністрації, що ініціювала обговорення шляхів її подолання в межах педагогічних рад. Одним із напрямів вирішення визначено впровадження практик психологічного розвантаження — зокрема, елементів усвідомленості (майндфулнес), регулярних зустрічей для емоційної підтримки колег, а також тренінгів з розвитку стресостійкості. Такі підходи вже випробувані в низці навчальних закладів і довели свою ефективність у зменшенні рівня тривалого стресу й підвищенні відчуття професійної самореалізації. З огляду на специфіку коледжу, доцільним є поступове впровадження короткотермінових модулів, орієнтованих на розвиток емоційного інтелекту, управління напруженням і формування навичок саморегуляції. Позитивний ефект може мати також залучення зовнішніх фахівців-психологів до супроводу педагогів у складні періоди, зокрема в умовах воєнного часу. Системне поєднання таких заходів із внутрішніми механізмами підтримки дозволить знизити ризики професійного вигорання та посилити ресурсний стан колективу [3].

Актуальним напрямом є також адаптація європейського досвіду, де ефективно поєднуються соціальні гарантії, гнучкі кар'єрні траєкторії та системи професійного визнання. Зокрема, у країнах Скандинавії та Центральної Європи поширеними є практики індивідуального професійного планування, надання соціальних пакетів, регулярного оцінювання кар'єрного поступу, що сприяє довгостроковій лояльності працівників. Інтеграція подібних елементів у систему вітчизняної освіти — із врахуванням специфіки українських реалій — дозволить розширити інструментарій управління персоналом та закласти підґрунтя для сталого розвитку кадрового потенціалу. Таким чином, продумана й цілісна мотиваційна політика здатна стати не лише засобом збереження стабільності, а й дієвим каталізатором інновацій у сфері освіти [4].

Результати проведеного аналізу підтверджують, що мотивація педагогічного персоналу є визначальним чинником забезпечення стійкості, якості та інноваційного потенціалу системи освіти в умовах постійних викликів.

Саме мотивація дозволяє закладам освіти не лише підтримувати функціональність в умовах нестабільності, а й ініціювати внутрішні трансформації, спрямовані на підвищення ефективності та відповідність сучасним вимогам. Професійна активність, адаптивність і залученість викладача напряду залежать від здатності управлінської системи створити сприятливі умови для розвитку – як матеріального, так і особистісного.

Досягнення сталості в освітньому середовищі вимагає дотримання балансу між доступними ресурсами, наданням підтримки з боку керівництва та забезпеченням автономії викладачів. Ключовим у цьому процесі є впровадження прозорих механізмів оцінювання, розвиток нематеріального стимулювання та адаптація найкращих міжнародних практик до українського контексту.

Врахування потреб персоналу, інвестування в розвиток людського капіталу та формування зрозумілої мотиваційної політики здатні суттєво посилити кадровий потенціал освітнього сектору загалом.

Література:

1. Сидоренко Н. Психолого-педагогічні особливості мотивації педагогів до професійної діяльності. *Університет сучасних знань*. 2016. № 1 (18). С. 24–27.
2. Ryan R. M., Deci E. L. Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. New York : Guilford Press, 2017. 756 с. ISBN 978-1-4625-2876-9. С. 3–7.
3. Agyapong B., Brett-MacLean P., Burbach L., Agyapong V. I. O., Wei Y. Interventions to Reduce Stress and Burnout among Teachers: A Scoping Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2023. Vol. 20, No. 9. Article 5625. DOI: 10.3390/ijerph20095625. С. 16–18.
4. European Commission. EACEA. Eurydice. Teachers in Europe: Careers, Development and Well-being. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2021. 192 с. ISBN 978-92-9484-395-1. DOI: 10.2797/997402. С. 141-148.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПОЛІТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Карімова Н.Е.

Мінгечевірський державний університет

nargiz.karimova@mdu.edu.az

У сучасних умовах глобалізації та інтенсивного інформаційного обміну методика викладання англійської мови вимагає адаптації до нових підходів, що включають вивчення фразеологічних одиниць (фразеологізмів). Фразеологізми є важливою частиною політичного дискурсу, оскільки вони допомагають формувати певні образи та маніпулювати сприйняттям аудиторії. Вивчення фразеологізмів сприяє збагаченню лексичного запасу студентів і дає змогу краще розуміти культурні та політичні аспекти мовлення в англомовних країнах [1, с. 23].

Фразеологізми — це стабільні мовні одиниці, що мають значення, яке не можна вивести з значень окремих слів. Вони допомагають студентам не лише розширити словниковий запас, але й розуміти особливості мовної культури та використання мови в реальних комунікативних ситуаціях. Окрему увагу слід приділяти фразеологізмам, що застосовуються в політичному контексті, оскільки вони часто виконують маніпулятивні функції.

Викладачі англійської мови повинні включати фразеологізми в навчальний процес, щоб допомогти студентам розвивати такі компетенції:

- Лексична компетенція: засвоєння значень фразеологізмів і їх використання в контексті.
- Когнітивна компетенція: розуміння походження та семантики фразеологізмів [2, с. 79].
- Комунікативна компетенція: здатність застосовувати фразеологізми у політичних дискусіях, текстах та виступах.

Політичні фразеологізми є важливими елементами для формування політичних образів і маніпуляцій. Приклади таких виразів, як *"change we can believe in"* або *"make America great again"*, демонструють, як мова використовується для мобілізації емоцій та переконань виборців [1, с. 29]. Фразеологізми у політичному контексті часто мають потужний вплив на публічну думку, створюючи певні образи або спрощуючи складні політичні концепти.

Задача викладача — навчити студентів аналізувати ці вирази, розуміти їхній вплив на сприйняття публіки і застосовувати їх в практичних завданнях. Ось кілька способів використання фразеологізмів:

- Аналіз політичних виступів з акцентом на використання фразеологізмів.
- Рольові ігри, де студенти застосовують фразеологізми у політичних дебатах або дискусіях.
- Оцінка ефектів використання фразеологізмів для маніпуляцій або емоційного впливу на аудиторію.
- Ефективне використання фразеологізмів у викладанні англійської мови передбачає застосування різноманітних методичних підходів:
- Контекстуалізація: фразеологізми мають вивчатися в реальних політичних ситуаціях. Студенти повинні бачити, як ці вирази використовуються у різних контекстах.
- Когнітивні стратегії: розуміння походження та ефектів фразеологізмів важливе для глибшого сприйняття політичної мови.
- Практичні завдання: вправи, де студенти застосовують фразеологізми в реальних політичних ситуаціях (наприклад, написання статей або участь у дебатах).
- Аналіз медіа-контенту: аналіз новин, статей та відео з політичними виступами допомагає студентам бачити реальне використання фразеологізмів.

Медіа грають важливу роль у поширенні фразеологізмів та формуванні політичних образів. Тому студенти повинні розуміти, як медіа маніпулюють

сприйняттям політичних подій і особистостей через мову. Вивчення того, як зміна контексту може змінити сприйняття, є важливим аспектом у навчальному процесі [3, с. 90].

Завдання для студентів:

- Оцінка того, як медіа використовують фразеологізми для створення певного іміджу політика або події.
- Аналіз впливу фразеологізмів на громадську думку.
- Регулярне оцінювання знань студентів є важливою частиною процесу навчання. Оцінювання може включати:
 - Тестування на знання значень фразеологізмів.
 - Аналіз написаних студентами текстів, де використовуються фразеологізми.
- Оцінка виконаних вправ, де студенти застосовують фразеологізми в діалозі чи дискусії.

Методика викладання англійської мови з використанням фразеологічних одиниць у політичному контексті сприяє розвитку комунікативних та критичних навичок студентів. Вивчення цих одиниць дозволяє збагачувати словниковий запас, а також краще розуміти культурні та соціальні аспекти мовлення. Таким чином, інтеграція фразеологізмів у навчальний процес є важливою складовою підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно використовувати мову в політичному дискурсі.

Література:

1. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life. New York: Doubleday, 1981. С. 23-29.
2. Виноградова Л.А. Фразеологія англійської мови: основи теорії та практики. Київ, 2012. С. 79-85.
3. Сидоренко Л.М. Методика викладання іноземних мов: традиції та інновації. Харків, 2017. С. 90-95.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Кирчата І.М., к.е.н., доцент

Горбуненко А.Б., здобувач PhD

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

kirchatayairina@gmail.com

Сучасний світ зазнає безперервних змін під впливом технологічного прогресу, цифровізації та глобалізаційних процесів. Це обумовлює необхідність постійного моніторингу освітніх тенденцій і оперативного реагування на нові вимоги суспільства, економіки та ринку праці. Освіта сьогодні не просто система передачі знань — це стратегічний інструмент підготовки людини до життя в умовах невизначеності, складних викликів і прискорених трансформацій.

Актуальні освітні тренди відображають ключові соціальні, економічні та технологічні зрушення. Вони вказують на те, як саме слід формувати нові компетентності, щоб забезпечити готовність здобувачів до практичного розв'язання складних завдань, які виникають у глобалізованому, конкурентному середовищі. У цьому контексті проблема якості освіти набуває багатовимірного значення — не лише педагогічного чи організаційного, а й соціального, економічного, політичного та технологічного.

Сьогодні чітко окреслюються такі провідні вектори розвитку освіти:

- цифровізація та ІТ-компетентності: стрімкий розвиток цифрових технологій зумовлює підвищену увагу до навчання ІТ-грамотності, програмування, аналітики даних, кібербезпеки та цифрової етики. Освітні програми дедалі частіше інтегрують ці компоненти на всіх рівнях — від шкільної освіти до післядипломного професійного навчання.
- гнучкість і безперервне навчання (lifelong learning): через постійне оновлення знань та скорочення «життєвого циклу» професій, критично

важливою стає здатність людини швидко переучуватися, опановувати нові навички та адаптуватися до різних форматів зайнятості.

- перевага активних методів навчання: дедалі більшого поширення набувають методики, що спрямовані на залучення студентів до активної пізнавальної діяльності — проблемне навчання, навчання через дослідження, проєктна та командна робота, симуляції.

- розвиток критичного мислення: в умовах надлишку інформації виникає потреба у формуванні вміння аналізувати, інтерпретувати та відфільтровувати дані. Освіта повинна навчати не лише запам'ятовувати факти, а й аргументовано ставити запитання, відокремлювати факти від суджень і критично оцінювати джерела.

- міжкультурна компетентність: у глобалізованому світі зростає важливість уміння працювати в багатонаціональних і мультикультурних командах, розуміти особливості різних культур та формувати толерантність і повагу до іншості.

- сталий розвиток та екологічна грамотність: зростання екологічної свідомості, кліматичні виклики й «зелений перехід» потребують інтеграції принципів сталого розвитку в усі освітні рівні та дисципліни. Формування еко-компетентностей стає важливим компонентом підготовки сучасного громадянина.

Ці тенденції тісно пов'язані з реаліями вітчизняного ринку праці, який характеризується рядом гострих проблем: високим рівнем молодіжного безробіття, зростанням частки зайнятих у неформальному секторі, особливо у сільській місцевості, а також зростанням економічно неактивного населення. Все більше випускників шкіл і закладів вищої освіти залишаються непрацевлаштованими, що свідчить про розрив між системою освіти та ринковими потребами.

Згідно з дослідженнями, темпи найму у неформальному секторі в Україні перевищують показники формального сектору. Це створює ризики нестабільної зайнятості, відсутності соціального захисту та втрати кваліфікованого

потенціалу. Водночас збільшується кількість осіб, які втратили віру в можливість знайти роботу — так званих «зневірених». Це вимагає системних змін на рівні державної політики та освітньої стратегії.

У цьому контексті розуміння тенденцій на ринку праці є критично важливим для всіх учасників освітнього і соціально-економічного процесу:

- для держави — як основа для формування ефективної політики зайнятості, профорієнтації та стимулювання модернізації освітніх програм відповідно до динаміки ринку.
- для роботодавців — як орієнтир для стратегічного планування підготовки персоналу, інвестування в розвиток працівників і формування партнерств із закладами освіти.
- для закладів освіти — як основа для оновлення змісту навчання, розвитку практико-орієнтованих компонентів і розбудови програм дуальної освіти.
- для молоді та батьків — як важливе джерело інформації при виборі майбутньої професії, побудові індивідуальної траєкторії навчання та визначенні життєвих пріоритетів.

Отже, освіта у XXI столітті має не лише слідувати за змінами, а й формувати їх — бути джерелом інновацій, соціальної згуртованості та економічної стійкості. Освітня система повинна працювати на випередження, інтегруючи тенденції сьогодення у зміст, форму і філософію навчального процесу, щоб готувати не просто кваліфікованих спеціалістів, а відповідальних, гнучких і готових до викликів майбутнього громадян.

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ АДАПТАЦІЇ ДО ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

Кирчата І.М., к.е.н., доцент

Кирчатий Ю.В., здобувач PhD

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

kirchatayairina@gmail.com

У світі постійних змін ключового значення набувають здатність швидко адаптуватися до нових умов, приймати рішення в ситуації невизначеності та ефективно вирішувати складні проблеми. Саме ці якості визначають успішність людини в сучасному суспільстві, і саме тому інновації в освіті мають критичне значення. Вони відкривають нові можливості для формування гнучких, мислячих, відповідальних особистостей, здатних орієнтуватися у швидкозмінному середовищі. Комбіноване навчання, індивідуалізовані освітні траєкторії, навчання на основі проєктів — усе це елементи інноваційної моделі освіти, яка відповідає потребам сьогодення.

Сучасні інновації в освіті є не лише складовою технологічного прогресу, а й потужним засобом трансформації суспільства. Вони забезпечують умови для розвитку молодого покоління, яке має не просто володіти знаннями, а бути готовим діяти у складному, взаємозалежному світі. У контексті безперервних змін у технологіях, культурі та глобальній економіці, здатність освітніх систем адаптуватися та реагувати на нові виклики визначає їхню ефективність і стійкість.

Останні десятиліття показали, що класичні підходи до навчання — з акцентом на пасивне засвоєння інформації — дедалі менше відповідають запитам часу. Увага до інновацій зросла не випадково: вони сприяють як академічному прогресу, так і підготовці студентів до реального життя, з усіма його викликами, складностями й необхідністю ухвалювати самостійні рішення.

Глобалізація, цифрова трансформація та нові формати комунікації

вимагають від студентів не лише предметних знань, а й розвиненого критичного мислення, креативності, цифрової грамотності, вміння працювати в команді. У цьому контексті роль інноваційних підходів зростає — вони стають основою для побудови освіти, яка дійсно формує компетентності XXI століття.

Одним із провідних напрямів інновацій є впровадження сучасних цифрових технологій. Відкриті освітні ресурси, онлайн-курси, хмарні платформи, віртуальні лабораторії — усе це розширює доступ до якісної освіти та робить її більш персоналізованою. Завдяки таким рішенням знання стають ближчими до студентів, незалежно від їхнього місця проживання, соціального статусу чи рівня підготовки. Особливу увагу заслуговує застосування штучного інтелекту. Його алгоритми здатні адаптувати навчальні матеріали до індивідуальних особливостей студента, формувати персоналізовані траєкторії розвитку, оцінювати рівень засвоєння знань та прогнозувати потенційні труднощі. Це дозволяє значно підвищити ефективність навчального процесу, забезпечуючи гнучкість, швидкість і зворотний зв'язок у реальному часі.

Інші інноваційні інструменти, зокрема віртуальна та доповнена реальність, роблять освітній процес захоплюючим і інтерактивним. За допомогою VR і AR студенти можуть занурюватися у змодельовані ситуації, взаємодіяти з віртуальними об'єктами, проводити експерименти в безпечному цифровому середовищі. Це не лише стимулює пізнавальний інтерес, а й сприяє глибшому засвоєнню складного матеріалу.

Важливим елементом інноваційної освіти є впровадження активних методів навчання. Дискусії, рольові ігри, командні проєкти, кейс-аналізи — усе це замінює одноманітні лекції та формує у студентів навички аналізу, співпраці, аргументації, самостійного прийняття рішень. Така взаємодія не лише покращує розуміння теми, а й готує до реальних професійних і соціальних ситуацій.

Інновації в освіті — це не тимчасовий тренд, а постійний процес вдосконалення, що має базуватися на відкритості до змін, технологічній гнучкості, розумінні потреб суспільства й орієнтації на розвиток всебічної особистості. У центрі інновацій має стояти студент — активний учасник освітнього процесу, готовий до постійного навчання, самореалізації та конструктивної участі в розбудові майбутнього.

ЗАСТОСОВУВАННЯ КОУЧИНГУ В НАУКОВОМУ КЕРІВНИЦТВІ КВАЛІФІКАЦІЙНИМИ РОБОТАМИ СТУДЕНТІВ

Кудрявцев В.М., к.е.н., доцент

Макаренко С.П., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

slavkudr@ukr.net

Підготовка кваліфікаційних робіт студентів (КРС) є обов'язковим елементом навчання студентів, націленим на інтеграцію отриманих ними знань і вмінь, їх «прив'язку» до майбутньої професійної діяльності. При цьому в процесі написання таких робіт у студентів виникають різні проблеми, дві з яких видаються нам найбільш значущими.

По-перше, це розмитість «образу КРС», тобто її задуму, уявлень про можливий зміст і логіку викладу. Відсутність у студента чітких цільових орієнтирів знижує не тільки бажання оперативно приступити до створення тексту, а й можливості для мобілізації сил (одночасно створюючи підвищену тривожність через невизначеність того, «що ж саме треба робити»).

По-друге, студенти часто «не вписуються» в необхідні часові рамки (що може бути пов'язано з нереалістичним сприйняттям обсягу роботи або її складності, неуважністю до можливих перешкод або ж невмінням організувати свій час і роботу загалом). Результатом виявляються поспіх і зниження якості роботи.

Видається, що написання КРС можна розглядати як одну з форм вельми затребуваної сьогодні проектної роботи, а зазначені труднощі – як індикатори неготовності до неї. Причинами останньої найчастіше виявляється недостатній рівень розвитку якостей, які об'єднуються поняттям «суб'єктність» (осмисленість і цілеспрямованість активності, здатність до її самоорганізації та саморегуляції тощо).

У сучасній літературі дано різні трактування коучингу: як сукупності

прийомів, системи світоглядних установок, мистецтва тощо. Ми виходимо з розуміння коучингу як недирективного виду «допоміжної» діяльності, що базується на застосуванні діалогових технік і спрямований на сприяння людині в ефективнішому розв'язанні її життєвих і професійних завдань. Слід підкреслити, що коучинг «співзвучний» акмеологічному підходу за своїми цілями та засадами. По-перше, це інтенція на досягнення людиною максимальної успішності в діяльності та житті загалом. Коучинг – це серія бесід, що допомагають людині наблизитися в процесі роботи до своїх потенційних можливостей. По-друге, це опора на гуманістичні принципи:

- переконаність у наявності в будь-якої людини здібностей і ресурсів для досягнення успіху;
- прагнення максимально врахувати унікальність людини та неповторність її ситуації розвитку;
- опора на розгляд людини в цілісній єдності всіх її життєвих сфер і проявів активності.

Найважливіша функція коуча – сприяння людині в самостійному і чесному аналізі своїх якостей, сенсу і способів здійснюваної активності. Така функція стає психологічною основою для спільної роботи з коучем з постановки реалістичних суб'єктивно значущих цілей, самостійної побудови програми їх досягнення і, що вкрай важливо, – усвідомленого прийняття відповідальності за результат. При цьому роль коуча полягає в тому, щоб зробити цей процес оптимальним: допомогти знайти необхідні ресурси і способи їх застосування, забезпечити збалансованість активності, побачити можливі перешкоди тощо.

Як показує практика, більшість студентів під час підготовки КРС не замислюються про те, яким стандартам має відповідати їхній текст. Тому видається значущим уже на перших етапах роботи над ним торкнутися критеріїв якості КРС із використанням запитань: «На яку оцінку студент вважає за можливе претендувати?», «Якою має бути відповідна до неї робота? », «На основі чого у студента сформувалися уявлення саме про такі

критерії і наскільки вони адекватні?», «Де можна уточнити вимоги?». У розвиток цього доцільно обговорити більш детальні ознаки, за якими студент зможе відстежувати якість тексту.

Нарешті, значущим аспектом роботи викладача-коуча є сприяння студенту в проясненні уявлень про структурні компоненти роботи з «декомпозицією» загального задуму до більш компактних «модулів». Крім чіткішого бачення обсягу і логіки КРС, це забезпечує розв'язання важливого завдання: зняття психологічних бар'єрів, пов'язаних зі сприйняттям майбутньої роботи як занадто «глобальної» і через це – «непідйомної» (що часто спричиняє страх і зниження мотивації через невпевненість у своїх силах). Крім того, бачення «складових частин» роботи дає змогу чіткіше побачити динаміку руху до мети (що дуже важливо для підтримки оптимальної мотивації).

У рамках коучингу викладач виступає не як «носій норми», а як «дзеркало» для роздумів студента і як організатор психологічно безпечного середовища для співтворчості. Таке середовище дає змогу потримати ініціативу студента (м'яко коригуючи не цілком адекватні варіанти), допомагає студенту осмислено і критично застосовувати накопичені за час навчання знання та вміння, спонукає використовувати для розкриття теми ВКР самостійно знайдені (і тому особистісно значущі) ідеї. Наслідком цього стає зростання творчого потенціалу студента в поєднанні з підвищенням самоповаги та самоефективності.

Розглядаючи використання коучингу під час підготовки ВКР, слід враховувати, що для отримання позитивного ефекту необхідне виконання трьох важливих умов.

1. Завчасний початок роботи над проблематикою КРС і наявність достатнього часу для повноцінного спілкування викладача і студента (що дає змогу «не грудкувати» процес коучингу).

2. Психологічна готовність студента до роботи у форматі саме коучингу (а не директивного управління). Забезпечення такої готовності

може здійснюватися за кількома напрямками. З одного боку, це застосування коучингових технік у межах традиційного навчального процесу, що дає змогу студентам познайомитися зі специфікою, можливостями й обмеженнями цього виду допомоги.

3. Застосування коучингового підходу для наукового керівництва вимагає від викладачів готовності до цього виду роботи. У рамках операціонального компонента готовності йдеться про освоєння викладачами прийомів коучингу, а також про набуття ними навичок гнучкого поєднання традиційних ролей експерта і наставника з ролями фасилітатора і «проблематизатора» (які по суті є близькими до функцій коуча, чий «головний обов'язок – не вчити, а сприяти навчанню»).

Водночас украй значущим є і ціннісно-смысловий аспект готовності. Вона передбачає наявність щирого інтересу до студента і зацікавленості в його успіху, прийняття його зростаючої суб'єктності (зокрема бачення проблем, що відрізняється від думки викладача). Відсутність таких установок веде до сприйняття тільки формального боку коучингу (наприклад, технік ставити запитання), втрати його гуманістичного змісту і, як наслідок, до неефективності.

КЕЙС-МЕТОД У ВИКЛАДАННІ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «ЕКОНОМІКА АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ»

Лапоног Д.В., доктор філософії з економіки
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
ldv140696@gmail.com

Автомобільний транспорт є фундаментом транспортної системи України, забезпечуючи до 77% перевезень вантажів і до 42% перевезень пасажирів [1]. Після початку повномасштабного вторгнення стратегічна важливість автомобільного транспорту в системі національної економіки лише зросла через

необхідність своєчасної доставки вантажів воєнного та гуманітарного призначення, здійснення евакуації населення з зон бойових дій і прифронтових територій. Складні умови функціонування вимагають від підприємств автомобільного транспорту швидких і ефективних рішень, що актуалізує необхідність використання кейс-методу у викладанні освітнього компоненту «Економіка автомобільного транспорту».

Як слідує з інформації, що міститься у Вікіпедії, кейс-метод – це сучасна техніка навчання, що використовує опис реальних економічних, соціальних і бізнес-ситуацій [2].

Враховуючи особливість основної операційної діяльності підприємств автомобільного транспорту, типовими навчальними кейсами для освітнього компоненту «Економіка автомобільного транспорту» можуть бути практичні ситуації, представлені в табл. 1.

Таблиця 1 – Типові кейси підприємств автомобільного транспорту

Проблема	Можливі наслідки	Можливі рішення
Часті поломки рухомого складу через зношеність або недотримання регламентів технічного обслуговування (щоденного ТО, ТО-1, ТО-2) та поточного ремонту.	Зриви графіків доставки вантажів; недотримання розкладів перевезень пасажирів; втрата клієнтів; штрафні санкції; зменшення чистого прибутку.	Впровадження автоматизованої системи контролю технічного стану рухомого складу: до прикладу, IoT-моніторинг, регулярні аудити.
Невідповідність рухомого складу оновленим вимогам законодавства щодо екологічних норм у сфері автомобільного транспорту.	Штрафні санкції; заборона перевезень; погіршення репутації; втрата клієнтів; зменшення чистого прибутку.	Модернізація рухомого складу; впровадження електричних вантажних автомобілів, легкових автомобілів і/або автобусів.
Часті дорожньо-транспортні пригоди (ДТП) з пошкодженням/втратою вантажу або травмуванням пасажирів.	Судові позови; страхові та компенсаційні виплати; штрафні санкції; погіршення репутації; втрата клієнтів; зменшення чистого прибутку.	Підвищення кваліфікації водіїв щодо керування авто в умовах складної дорожньої ситуації та незадовільної якості дорожнього покриття; перегляд маршрутів.
Брак кваліфікованих водіїв, ремонтних працівників, інженерно-технічного персоналу; висока плинність кадрів.	Зниження якості обслуговування клієнтів; зростання аварійності перевезень; зниження конкурентоспроможності;	Впровадження програм лояльності та професійного розвитку персоналу; розвиток корпоративної культури; перегляд форм

Проблема	Можливі наслідки	Можливі рішення
	зменшення чистого прибутку.	і систем оплати праці та системи мотивації персоналу; покращення умов праці персоналу.
Зростання собівартості перевезень внаслідок зростання вартості палива та мастильних матеріалів.	Втрата клієнтів; зменшення ринкової частки; зниження конкурентоспроможності; зменшення чистого прибутку.	Впровадження системи управління маршрутами (до прикладу, ABM Rinkai TMS); перегляд підходів до встановлення тарифів на перевезення; кооперація з іншими перевізниками.
Зриви графіків доставки вантажів та/або недотримання розкладу перевезення пасажирів, спричинені складною дорожньою ситуацією.	Втрата клієнтів; штрафні санкції; погіршення репутації; зниження конкурентоспроможності; зменшення чистого прибутку.	Використання GPS-трекерів на рухомому складі для оперативних коригування маршруту та надання клієнтам інформації про очікуваний час прибуття.
Низький рівень автоматизації та цифровізації операційної й управлінської діяльності.	Зниження конкурентоспроможності; зменшення чистого прибутку.	Придбання цифрових продуктів із подальшим навчанням персоналу.

Джерело: розроблено автором.

Представлені у табл. 1 кейси підприємств автомобільного транспорту складають далеко не вичерпний перелік і поступово будуть доповнюватися.

Література:

1. Транспорт України 2023: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2024. 94 с.
2. Кейс-метод. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Кейс-метод>

СУЧАСНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «ЕКОНОМІКА АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ»

Лапоног Д.В., доктор філософії з економіки
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
ldv140696@gmail.com

Викладання освітнього компоненту циклу професійної підготовки «Економіка автомобільного транспорту» на першому (бакалаврському) рівні для здобувачів вищої освіти за ОПП «Економіка» у Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті є важливою умовою як забезпечення унікального фокусу вказаної освітньої програми, так і надання студентам актуальних знань і навичок щодо планування, організації, мотивації, контролю та координації економічної діяльності на виді транспорту, який нині займає лідируючі позиції в Україні в перевезеннях вантажів і пасажирів.

Разом з тим освітній компонент «Економіка автомобільного транспорту», хоч і спирається на пререквізити економічного та технічного спрямування, все ж не є навчальною дисципліною, простою для сприйняття, оскільки містить багато специфічних термінів і техніко-економічних показників із громіздкими розрахунковими формулами. В таких умовах актуалізується необхідність застосування найсучасніших методів викладання для забезпечення ефективного формування фахових компетентностей і досягнення програмних результатів навчання здобувачами вищої освіти в межах освітнього компоненту «Економіка автомобільного транспорту».

Перш ніж розглянути специфічні методи викладання для освітнього компоненту «Економіка автомобільного транспорту», слід зазначити, що онлайн-дистанційний формат, в якому Харківський національний автомобільно-дорожній університет вимушений (у зв'язку із близькістю до зони бойових дій і регулярними ракетними атаками) здійснювати освітній процес, надає багато можливостей інтерактивізації навчальних занять.

Специфічними ж методами викладання освітнього компоненту «Економіка автомобільного транспорту» слід вважати:

– екскурсії на підприємства автомобільного транспорту, які в період дії воєнного стану здійснюються в віртуальному форматі. Доцільно такий метод використовувати після опанування ключових тем першого та другого модульного блоків навчальної дисципліни, зокрема таких як «Підприємство автомобільного транспорту як суб'єкт господарювання», «Виробнича програма підприємств автомобільного транспорту», «Активи підприємств автомобільного транспорту», «Персонал підприємств автомобільного транспорту» тощо;

– вирішення кейсів від підприємств автомобільного транспорту – як індивідуально, так і через командну роботу («мозковий штурм», робота в малих групах, метод «світове кафе», дебати). Цікавим є змагальний формат у вирішенні кейсів від партнерів Харківського національний автомобільно-дорожнього університету – підприємств автомобільного транспорту, що розташовані у Харківській, Полтавській і Сумській областях [1], з подальшим відзначенням переможців авторами кейсів. Кейс-метод може бути застосований на будь-якому етапі вивчення даної навчальної дисципліни та торкатися різних аспектів удосконалення економічної діяльності на автомобільному транспорті – від оптимізації маршрутів і рухомого складу до вибору постачальників та розробки стратегій розвитку підприємств автомобільного транспорту;

– опанування навичок роботи з програмним забезпеченням, що отримало застосування на сучасних підприємствах автомобільного транспорту – АВМ Rinkai TMS, Lardi-Trans, Fleetio, Fleetix, Wialon, Fort-Monitor, Omnicomm тощо.

Перспективним напрямом, який, на жаль, поки що не отримав розвитку в Україні є симуляції управління підприємством автомобільного транспорту.

Література:

1. Партнери. *Харківський національний автомобільно-дорожній університет*. URL: <https://fmab.khadi.kharkov.ua/partneri/>

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ДОРОЖНЬОГО РУХУ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Лапоног Д.В., доктор філософії з економіки

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ldv140696@gmail.com

Васильченко М.С., здобувач вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні за ОНП «Економіка»

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

mychvas@gmail.com

Потужним соціально-економічним деструктором в Україні та у світі є дорожньо-транспортні пригоди, які призводять не лише до матеріальних збитків, а й до зменшення людського капіталу держави через загибель і травмування учасників дорожнього руху. В європейському антирейтингу країн за смертністю населення у дорожньо-транспортних пригодах Україна, на жаль, посідає високе 6-е місце [1]. За результатами Глобального дослідження з оцінки вартості життя та сукупних збитків від дорожньо-транспортних пригод, яке проведено на замовлення Національної програми з попередження дорожньо-транспортного травматизму дітей та молоді Traffic Challenge, було встановлено, що загальний економічний збиток України від дорожньо-транспортних пригод сягає 2,5% ВВП [2]. Така ситуація вказує на нагальну необхідність вжиття заходів щодо неухильного дотримання всіма учасниками дорожнього руху в Україні встановлених правил.

Перша проблема полягає в елементарному незнанні переважною більшістю учасників дорожнього руху встановлених правил. Якщо для водіїв перевірка знань і умінь щодо застосування правил дорожнього руху має місце при отриманні водійських прав, то, до прикладу, для пішоходів такого роду перевірка не передбачена. По суті з правилами дорожнього руху переважна більшість пішоходів знайомиться фрагментарно – від батьків, у школі тощо.

Другою проблемою є регулярне внесення змін до правил дорожнього руху: до прикладу, лише протягом останніх трьох років (2022-2024 рр.) до Постанови Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 «Про Правила дорожнього руху» [3] було внесено 12 правок.

Третьою проблемою є те, що забезпечення обов'язковості вивчення та перевірки знання правил дорожнього руху не є панацеєю від дорожньо-транспортних пригод, так як правила не достатньо знати – їх треба неухильно дотримуватися. Тут доцільно говорити про культуру взаємодії учасників дорожнього руху, яка формується під впливом ментальних факторів – у дитячому віці від батьків, у підлітковому віці – від друзів, однокласників тощо. Важливим деструктивним фактором під час формування у здобувача освіти культури взаємодії учасників дорожнього руху є безкарне порушення правил дорожнього руху дорослими (батьками, родичами, вчителями тощо). Тому велику важливість отримує подальший розвиток систем відеоспостереження за дорожнім рухом і накладання штрафів на порушників – не лише водіїв, а й інших учасників дорожнього руху. Доцільним буде і перегляд мінімальної межі розміру штрафів за порушення правил дорожнього руху: так, до прикладу, згідно ст. 121 Кодексу України про адміністративні правопорушення «керування водієм транспортним засобом, який використовується для надання послуг з перевезення пасажирів, що має несправності, або технічний стан і обладнання якого не відповідають вимогам стандартів, правил дорожнього руху і технічної експлуатації» передбачає відповідальність у вигляді накладання штрафу у розмірі сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [4], тобто 680 грн. Звичайно, такий розмір штрафу не є адекватним можливим наслідкам дорожньо-транспортної пригоди, що може трапитися з причини експлуатації на маршруті пасажирських перевезень несправного транспортного засобу або транспортного засобу неналежного технічного стану.

Заклади вищої освіти мають виконувати важливу місію по формуванню культури взаємодії учасників дорожнього руху, оскільки здобувачі вищої освіти є не лише учасниками дорожнього руху, а й майбутніми батьками.

З цією метою вважаємо доцільним введення до всіх освітніх програм на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти позакредитного обов'язкового освітнього компоненту «Культура дорожнього руху», яким передбачити не лише вивчення правил дорожнього руху, а й формування у здобувачів вищої освіти компетентностей щодо соціально відповідальної поведінки на дорозі й етичної взаємодії з усіма учасниками дорожнього руху. Вважаємо, що викладання даного освітнього компоненту доцільного організувати у формі «перевернутого (фліп-) класу»: так Правила дорожнього руху будуть вивчатися здобувачами вищої освіти в межах самостійної роботи, а заняття будуть присвячені виконанню практичної частини – розгляду прикладів порушень правил дорожнього руху, обговоренню типових і потенційних практичних ситуацій на дорозі, проходженню тестів на знання дорожніх знаків, роботі в симуляторах дорожнього руху та ін. Підсумковий контроль також має носити комплексний характер – включати як теоретичну частину, так і практичну частину у вигляді роботи у симуляторі дорожнього руху.

Література:

1. Шевченко І.Ю., Васильченко М.С. Тенденції та закономірності дорожньо-транспортних пригод в Україні як соціально-економічного деструктора. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2023. № 30. С. 58–71. DOI: <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2023.30.58>
2. Шевченко І.Ю. Економіка автомобільного транспорту: конспект лекцій. Харків: ХНАДУ, 2023. 132 с.
3. Про Правила дорожнього руху: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 (редакція від 03.04.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення (редакція від 17.04.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

ПЕРСПЕКТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Мордовцев О.С., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

acmordov@gmail.com

Інклюзивна освіта втілює у собі фундаментальні принципи співчуття, поваги та справедливості. Воно засноване на глибокому переконанні в тому, що кожен учень заслуговує на рівні можливості для навчання та особистісного розвитку.

Поняття інклюзивне утворення розглядається у двох сенсах: вузькому та широкому. Прихильники широкого тлумачення цього поняття розглядають як створення рівних умов для всіх учнів отримувати необхідну підтримку для якісної освіти незалежно від їх здібностей, колишніх навчальних досягнень, статі, етнічних, культурних, мовних та інших особливостей. Прихильники вузького значення терміна пропонують зосередитися лише одній групі учнів, саме на тих, хто має особливості психофізичного розвитку.

Інклюзивна освіта враховує різноманітність здобувачів та розглядає її як силу, яка може покращити та збагатити навчання для кожного. В інклюзивному підході наголошується на необхідності того, щоб викладачі забезпечували індивідуальне навчання та необхідну підтримку кожному здобувачу з урахуванням його індивідуального стилю навчання, здібностей та потреб.

Дослідження зарубіжних та вітчизняних джерел, а також інноваційного досвіду роботи закладів вищої освіти дозволяє виділити кілька тенденцій, які, на мій погляд, визначають майбутнє інклюзивної освіти, а саме:

1. Особистісно-орієнтоване навчання, засноване на сучасних цифрових технологіях. Оскільки цифрові технології продовжують розвиватися, ми можемо очікувати ще більш персоналізованого та адаптивного навчання. Досягнення в

галузі штучного інтелекту можуть допомогти створювати індивідуальні плани навчання, адаптовані до потреб окремих здобувачів.

2. Підвищена увага до соціально-емоційного навчання.

3. Універсальний дизайн для навчання (напр., для дистанційного навчання рекомендується використовувати навчальне середовище Moodle)

4. Спільне навчання, навчання у малих групах тощо, можуть сприяти розвитку почуття спільності, розвитку соціальних навичок взаємодії та покращення навчання всіх здобувачів.

5. Відповідна підготовка викладачів освітніх компонентів, що дозволить впроваджувати інклюзивні практики, у тому числі, використовуючи цифрові технології.

6. Практика інклюзивного оцінювання –традиційні форми оцінювання часто можуть поставити у не вигідне становище здобувачів із різними потребами у навчанні.

7. Ефективна нормативно-правова база.

Ці тенденції вказують на перспективне майбутнє інклюзивної освіти, яке таїть у собі потенціал створення більш справедливого та ефективного середовища навчання для всіх здобувачів.

Таким чином, необхідність інклюзивного підходу в освітньому процесі у вищих навчальних закладах стає особливо актуальною в умовах глобалізації та інтернаціоналізації освіти, коли в одній студентській групі можуть навчатися представники різних країн, культур, традицій, віросповідань тощо

БЕЗПЕРЕРВНА ОСВІТА ЯК ОСНОВНИЙ ОРІЄНТИР РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мордовцев О.С., к.е.н., доцент

Шепелєв О.В., здобувач PhD

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

acmordov@gmail.com

Освіта, вдосконаленню якого до останнього часу приділяли невинуватено мало уваги, завжди відіграло важливу роль в контексті процвітання держави. Саме рівень освіченості громадян повинен визначати вектор розвитку суспільства в цілому, а не держава підганяти освіту під сформовані світові реалії і тенденції. Іншими словами, поліпшення освіти – першорядне завдання для країни.

Ні для кого не секрет, що технічні, а також педагогічні спеціальності не користуються таким інтересом серед випускників шкіл, як, скажімо, економічні чи юридичні. Тим самим на ринку праці України надлишок економістів, менеджерів, аудиторів з нестачею досвіду або тільки закінчили вуз. А на технічні спеціальності реальний недобір. З іншого боку складно переконати випускника витратити 4-5,5 років свого життя після школи на освіту, яку він на даний момент часу не хоче отримувати. Також виникає проблема забезпечення здобувачу свого якісного проживання на цей час навчання.

Отже, ідеальний варіант-можливість одночасно працювати і отримувати освіту, причому рівень якості освіти буде прямо пропорційний кар'єрному зростанню і навпаки, підйом по службових сходах буде підстибувати до самовдосконалення. Також треба зазначити відсутність необхідності в підробітку - здобувач вже працює, тим більше за фахом, тим самим не тільки заробляє, а й отримує дорогоцінний досвід.

Розглянута стратегія безперервної освіти істотно економить час кожного абітурієнта на стежці отримання диплома, плюс прискорює віддачу

кваліфікованими кадрами від отриманих знань і досвіду державі. Після школи вступник вступає до закладу вищої освіти; за перший рік навчання, здобувач поглиблює свої знання в тих науках, які будуть йому необхідні на трудовому терені. З другого курсу необхідно вже шукати працевлаштування або хоча б зайнятися моніторингом ринку праці. Потім, вже влаштувавшись, здобувач продовжує навчання або віддалено, або паралельно основної діяльності, щоб набуті ним знання не суперечили виробничим реаліям. Роботодавець в свою чергу, надаючи можливість отримання досвіду, такого необхідного молодому фахівцеві, контролює вектор професійного розвитку свого нового співробітника. Перспективність такого підходу очевидна для кожної зі сторін даного процесу: випускник закладу вищої освіти має крім жаданого диплома, мінімум три роки досвіду за фахом, улюблену роботу, стабільний зарібок тощо. Працедавець отримує досвідченого молодого фахівця, вихованого безпосередньо на робочому місці, чиї вміння не потрібно буде «заточувати» під свої потреби, а також навчати його. А адже саме так доводиться поступати роботодавцю з випускником відразу після закінчення навчання в закладі вищої освіти. Державі ж необхідно вести правильну роз'яснювальну роботу серед молодого покоління про важливість будь-якого виду праці, щоб розподіл на перспективні і погані види роботи пропав. Після чого випускник може вдосконалювати свої знання і вміння, продовжуючи і далі навчатися без відриву від основного місця роботи, піднімаючись на все нові і нові професійні висоти.

Таким чином, якість освіти має визначатися не здатністю випускника впровадитися на ринок праці, а конкретним рівнем користі, який він принесе працедавцю і державі в цілому (напр. .у вигляді податків), причому в найближчій перспективі.

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Нестеренко В.Ю., к.е.н., доцент

Бабій В.С., здобувач PhD

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

valentinaonisiforova@gmail.com

В наш час система освіти переживає суттєві трансформації, спричинені як глобалізаційними процесами, так і викликами сучасності - пандемією, війнами, технологічною перебудовою суспільства. У цих умовах ефективна організація освітнього процесу стає не лише актуальною, але й критично необхідною для формування конкурентоспроможного, мислячого та відповідального фахівця.

Серед основних проблем та викликів, які постають перед сучасною освітою, необхідно обов'язково виокремити ті і розглянути наступні:

1. Цифровізація без достатньої підготовки всіх учасників освітнього процесу. Впровадження дистанційного навчання через пандемію COVID-19 виявило гостру проблему недостатньої цифрової компетентності вчителів, здобувачів і батьків. Брак технічного забезпечення та стабільного інтернет-з'єднання поглиблює цифрову нерівність між різними верствами населення.

2. Психоемоційне виснаження учасників освітнього процесу. Підвищене навантаження, відсутність живого спілкування, стрес через нестабільність ситуації призводять до емоційного вигорання, як серед здобувачів, так і серед викладачів. Це знижує мотивацію до навчання та рівень засвоєння матеріалу.

3. Недостатня адаптація навчальних програм. Багато навчальних програм залишаються перевантаженими теоретичним матеріалом і не враховують новітні вимоги ринку праці та розвитку soft skills. Інновації в освіті часто не мають системного характеру, залишаючись на рівні окремих проєктів.

4. Виклики воєнного часу. Особливо актуальною в Україні стала проблема забезпечення безперервності освіти під час війни, яка відбувається в умовах

руйнування інфраструктури, тимчасового переміщення населення, психологічної травматизації дітей. Тому освітній процес потребує особливої гнучкості та підтримки.

Серед шляхів вирішення означених проблем можна сформулювати такі ніпрямки:

- підвищення цифрової грамотності всіх учасників освітнього процесу;
- розробка адаптивних навчальних програм, які враховують як сучасні потреби суспільства, так і індивідуальні особливості здобувачів;
- інтеграція психологічної підтримки в освітній процес;
- формування партнерства між закладами освіти, державою, родинами та громадськістю для створення безпечного та якісного освітнього середовища.

Отже слід зробити висновок, що ефективна організація освіти в сучасних умовах вимагає комплексного підходу, гнучкості, інноваційності та співпраці всіх учасників освітнього процесу. Лише завдяки об'єднанню зусиль можливо створити систему, яка відповідає викликам часу та сприяє гармонійному розвитку особистості.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ В СИТУАЦІЇ НЕПЕРЕДБАЧУВАНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Прокопенко М.В., старший викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

nvprokopenko@gmail.com

Перманентні глобальні виклики — пандемії, воєнні конфлікти, економічні кризи, зміна технологічного укладу — істотно впливають на функціонування системи вищої освіти. Традиційні освітні моделі виявляються недостатньо гнучкими для ефективного реагування на нові реалії. Відтак, необхідно розробляти методичні засади, які б забезпечували високу якість підготовки фахівців за будь-яких умов.

Сучасний світ характеризується високою динамікою змін, нестабільністю політичних, економічних і технологічних процесів, що висуває до системи освіти нові, надзвичайно складні вимоги. У таких умовах забезпечення якості підготовки фахівців стає надзвичайно важливим завданням, яке неможливо реалізувати без глибокого осмислення й удосконалення методичних підходів до організації освітнього процесу. Глобальні виклики вимагають від закладів вищої освіти гнучкості, мобільності, технологічної інноваційності та здатності постійно адаптуватися до нових реалій. Відтак необхідність розроблення науково обґрунтованих методичних засад модернізації освітньої діяльності є об'єктивною та невідкладною [1].

Забезпечення високої якості освіти в умовах непередбачуваних змін вимагає перегляду усталених традиційних моделей навчання та активного впровадження інноваційних освітніх технологій. Освітній процес має бути сконструйований так, щоб сприяти розвитку у студентів не лише глибоких знань з обраної спеціальності, а й компетентностей, необхідних для ефективного функціонування в умовах невизначеності, ризиків та постійних трансформацій.

Одним із важливих напрямів удосконалення є впровадження компетентнісного підходу, який передбачає орієнтацію не на запам'ятовування навчального матеріалу, а на формування у студентів здатності застосовувати набуті знання й навички у різноманітних, часто нестандартних ситуаціях. Особливого значення набуває розвиток критичного мислення, вміння приймати обґрунтовані рішення, працювати у команді, адаптуватися до швидких змін середовища [2].

Важливу роль у підвищенні якості освіти в сучасних умовах відіграє активне використання інформаційно-комунікаційних технологій. Цифровізація освіти відкриває нові можливості для організації дистанційного та змішаного навчання, для створення гнучких освітніх траєкторій і забезпечення індивідуалізованого підходу до студентів. Однак технологічні рішення повинні бути органічно інтегровані у педагогічну стратегію, щоб не перетворити навчання на механічний процес передачі інформації, а зробити його динамічним,

інтерактивним і орієнтованим на особистісний розвиток кожного студента.

Наріжним каменем модернізації освітнього процесу в умовах глобальних викликів є гнучкість навчальних планів. Зміст освіти повинен бути постійно оновлюваним відповідно до змін технологій, потреб економіки та суспільства. Освітні програми мають бути відкритими для інтеграції нових курсів, компетентностей і міждисциплінарних компонентів, що дозволить випускникам бути конкурентоспроможними в різних галузях діяльності [3].

Окремої уваги потребує методичне забезпечення процесу формування навичок самонавчання, що стає однією з ключових характеристик сучасного фахівця. Викладачі мають не лише передавати знання, а й навчати студентів знаходити, аналізувати, критично оцінювати та використовувати інформацію для розв'язання практичних завдань. Такий підхід потребує оновлення методів викладання, активного застосування проєктної діяльності, кейс-методів, симуляційних ігор, проблемно-орієнтованого навчання.

Важливим чинником забезпечення якості освіти є також підтримка академічної доброчесності. В умовах швидкого поширення інформації та збільшення кількості відкритих освітніх ресурсів виникають нові виклики, пов'язані з ризиками академічних порушень. Тому формування культури чесності, об'єктивності та відповідальності в освітньому процесі стає одним із пріоритетів методичної роботи закладів вищої освіти.

Необхідно також зазначити, що ефективне реагування на глобальні виклики неможливе без розвитку професійної компетентності самого педагогічного складу. Постійне підвищення кваліфікації викладачів, опанування ними новітніх методик викладання, цифрових технологій, педагогічних інновацій стає запорукою успіху всієї системи вищої освіти. В умовах змінюваного середовища викладачі повинні бути не лише передавачами знань, а й наставниками, мотиваторами, фасилітаторами освітнього процесу.

Невід'ємною складовою методичних засад модернізації освіти є створення сприятливого психологічного клімату в освітньому середовищі. Психологічна стійкість студентів і викладачів, вміння справлятися зі стресами та викликами,

зберігати мотивацію до навчання і праці є важливими чинниками успішної адаптації до перманентних змін.

Актуальним також є питання розвитку партнерства між закладами освіти, бізнес-структурами та громадянським суспільством. Взаємодія з роботодавцями дозволяє оперативно реагувати на потреби ринку праці, оновлювати зміст освітніх програм, підвищувати практичну спрямованість навчання. Спільні проекти з бізнесом і громадськими організаціями сприяють формуванню у студентів практичного досвіду, розуміння соціальних процесів, розвитку громадянської активності.

Отже, забезпечення якості освіти в умовах непередбачуваних глобальних викликів вимагає системного, науково обґрунтованого перегляду методичних засад організації освітнього процесу. Гнучкість, інноваційність, орієнтація на компетентності, розвиток цифрових навичок і м'яких компетентностей, формування культури академічної доброчесності та підтримка психологічного здоров'я студентів і викладачів мають стати основними напрямками модернізації освіти. Лише системне впровадження цих принципів дозволить підготувати фахівців нового покоління, здатних ефективно працювати в умовах нестабільності, невизначеності та постійного оновлення знань.

Література:

1. Болюбаш Я. Я. Забезпечення якості вищої освіти: європейський та український виміри : монографія. Київ : Інформаційні системи, 2015. 256 с.
2. Коломоєць Т. О. Глобальні виклики та вища освіта: виклики трансформації. *Вища школа*. 2022. № 2. С. 5–14.
3. Лук'янова Л. Б. Педагогіка вищої школи: теорія і практика : навч. посіб. Київ : Знання, 2016. 478 с.
4. Зернецька О. В. Цифровізація освіти: виклики та перспективи. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2020. № 7 (82). С. 10–15.

ОСВОЄННЯ ГРАНТОВИХ ПРОГРАМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИКЛАДАЧА ТА ПОСИЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗВО

Федотова І.В., д.е.н., професор

Харківській національний автомобільно-дорожній університет

irina7vf@gmail.com

Бочарова Н.А., к.е.н., доцент

Харківській національний автомобільно-дорожній університет

Bocharova.n.a.xnadu@gmail.com

Сучасна вища освіта України переживає період трансформації, зумовлений інтеграцією у Європейський освітній простір, цифровізацією, війною та пов'язаними з нею викликами. У цих умовах особливої ваги набуває пошук додаткових ресурсів для підтримки наукової, навчальної та міжнародної діяльності. Одним з ефективних засобів є залучення фінансування через участь у грантових ініціативах. Проте залучення українських викладачів до цієї сфери залишається обмеженим через низку причин — від браку досвіду і мотивації до недостатньої інституційної підтримки.

Опанування навичок підготовки грантових заявок, участі у міжнародних проєктах, реалізації дослідницьких ініціатив за підтримки міжнародних донорів є важливою складовою професійного зростання викладача й чинником підвищення конкурентоспроможності закладу вищої освіти. Тому доцільно проаналізувати основні напрями та потенціал грантової активності, окреслити існуючі перешкоди та перспективи її розвитку, а також обґрунтувати потребу в системному підході до підготовки педагогічного складу у цій сфері.

Дослідження проблеми участі викладачів у грантовій діяльності передбачає розгляд кількох ключових аспектів, тісно пов'язаних із сучасним станом і перспективами розвитку вищої освіти в Україні.

Передусім, грантова активність постає як інструмент не лише професійного зростання, а й інституційного поступу університетів. Залучення до міжнародних програм відкриває перед викладачами доступ до передових методик, цифрових інструментів, результатів міждисциплінарних досліджень і розширює професійну мережу. Це сприяє оновленню підходів до навчання, розвитку критичного мислення, цифрової грамотності, посиленню міжнародного компоненту в освіті. Завдяки цьому стає можливим впровадження європейських стандартів у національний освітній процес.

Педагоги, які активно долучаються до реалізації грантових ініціатив, не лише вдосконалюють свої компетентності, а й стають агентами змін у своїх закладах. Вони ініціюють нові навчальні курси, модернізують програми, впливають на внутрішню політику університетів у сферах академічної мобільності та міжнародного партнерства. Такі фахівці стають рушіями інновацій та натхненниками для своїх колег.

Особливу увагу слід приділити участі українських викладачів у програмах ЄС (Erasmus+, Horizon Europe, Jean Monnet, Tempus) та ініціативах міжнародних донорів (USAID, DAAD, British Council, NORAD тощо) [1-4]. Ці програми надають можливість проходити стажування в закордонних університетах, спільно створювати інноваційні навчальні продукти, реалізовувати проєкти у сфері громадянської освіти, цифровізації, сталого розвитку та інклюзії.

Міжнародні ініціативи сприяють також розбудові довгострокових партнерств між ЗВО, формуванню консорціумів, спільному впровадженню освітніх інновацій — від міждисциплінарних модулів до програм подвійних дипломів та онлайн-курсів. Це не лише стимулює академічну мобільність, але й підвищує якість освітнього процесу, орієнтованого на студента, сучасні виклики та потреби ринку.

Другий напрям аналізу — виявлення бар'єрів, які стримують викладачів від активної участі в міжнародних грантах, попри зростаючий інтерес до цієї сфери. Серед типових об'єктивних перешкод — брак знань про структуру та механізми конкурсів, правила оформлення заявок, логіку проєктного

менеджменту, принципи фінансової звітності. Дефіцит україномовних ресурсів та адаптованих навчальних матеріалів із грантменеджменту лише ускладнює ситуацію.

Ще однією перешкодою є мовний бар'єр: обмежене володіння англійською ускладнює доступ до інформації, комунікацію з партнерами, написання проєктної документації. Відсутність практики участі в англomовних заходах призводить до невпевненості та страху перед залученням до конкурсів.

Інституційна складова також потребує доопрацювання. У багатьох ЗВО відсутні повноцінні офіси підтримки проєктної діяльності або ж вони існують формально, без достатніх ресурсів і кваліфікованого персоналу. Викладачі часто залишаються сам на сам із процесом подання та реалізації проєкту.

Проблемним залишається й питання мотивації: участь у грантах не завжди супроводжується матеріальним чи професійним стимулюванням. Грантова активність іноді сприймається як додаткове навантаження, що не приносить відповідного визнання в межах академічної системи.

Суттєвими є й психологічні бар'єри. Деякі викладачі вважають участь у грантах занадто складною або “елітною” справою. Побоювання невдачі, страх перед технічними аспектами, відсутність попереднього досвіду породжують внутрішній опір і “ефект відчуження”.

Третій напрям дослідження — аналіз ефективних практик залучення викладачів до проєктної діяльності. Важливу роль відіграють навчальні програми з підготовки грантових заявок, менторські програми за участю досвідчених грантотримувачів, а також створення міжкафедральних команд, що дозволяє об'єднати зусилля та посилити міждисциплінарність. Корисними є ресурси таких платформ, як EU Funding & Tenders Portal, участь у відкритих вебінарах, форумах та міжнародних воркшопах.

Четвертий аспект — роль адміністрації закладу. Без організаційної підтримки навіть найактивніші фахівці можуть втратити мотивацію. Університети мають запроваджувати прозору систему заохочення: преміювання, зменшення навантаження, визнання грантової активності як пріоритетного

напрямку професійного розвитку. Створення структур підтримки, ефективної комунікації та стратегічного бачення є запорукою успіху.

Таким чином, участь у грантовій діяльності варто розглядати не як епізодичну ініціативу, а як комплексний напрям, що потребує системної підтримки, відповідного освітнього середовища та продуманої інституційної політики.

Грантова активність — це стратегічна можливість для професійного зростання викладачів, розвитку науки, модернізації освітнього процесу та інтеграції українських ЗВО у світовий академічний простір. Для досягнення цих цілей необхідно впроваджувати навчальні модулі, проводити фахові семінари, створювати центри підтримки проєктної діяльності та формувати інституційну культуру, де грантова активність є невід’ємною частиною стратегії університетського розвитку.

Література:

1. Європейська Комісія. Erasmus+ Programme Guide 2023. URL: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/>
2. Horizon Europe. Work Programme 2023-2024. URL: <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal>
3. International Grantwriting Guide for Higher Education Institutions. British Council Ukraine, 2020. URL: <https://www.britishcouncil.org.ua/en/support-cultural-activity-ukraine-uk-involvement>
4. Kouwenhoven, W. et al. Capacity Building in Higher Education: Lessons from Erasmus+. – International Journal of Educational Development, 2022. URL: <https://pure.eur.nl/en/publications/capacity-building-in-higher-education-lessons-from-erasmus-cbhe-p>

ЗМІШАНЕ ТА ОНЛАЙН НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Шершенюк О.М., к.е.н., доцент

Борщ П.О., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

sheralyona@gmail.com

Сучасні глобальні виклики, зокрема військові конфлікти, значно впливають на систему вищої освіти, змушуючи її адаптуватися до нових умов. Однією з ключових стратегій стало поширення змішаного (blended learning) та повністю дистанційного навчання. В умовах війни в Україні ці підходи набувають особливого значення, оскільки забезпечують безперервність освітнього процесу, доступність знань та психологічну безпеку студентів і викладачів.

Актуальність дослідження полягає в тому, що війна створила безпрецедентні виклики для освітньої системи, вимагаючи швидкого переходу на альтернативні форми навчання. У цьому контексті змішане та онлайн-навчання виступають не просто тимчасовим рішенням, а стратегічним напрямком розвитку освіти в умовах кризи. У тезах розглядаються основні аспекти впровадження цих форматів, аналізуються проблеми та пропонуються шляхи їх подолання.

1. Змішане навчання як інструмент адаптації освіти до воєнних умов. Змішане навчання, яке поєднує традиційні аудиторні заняття з онлайн-компонентами, стало оптимальним рішенням для українських університетів у воєнний період. Цей формат дозволяє гнучко реагувати на зміни, зумовлені війною, зокрема на нестабільність інфраструктури. Часті відключення електроенергії, пошкодження навчальних закладів та інші наслідки бойових дій роблять класичний освітній процес непрогнозованим.

Окрім того, змішане навчання враховує мобільність студентів та викладачів, багато з яких були змушені переміщатися в інші регіони чи за кордон. Гнучкість формату дозволяє їм продовжувати навчання незалежно від місця перебування. Також важливим аспектом є психологічний комфорт – можливість навчатися в безпечному середовищі значно знижує рівень стресу серед учасників освітнього процесу.

Дослідження свідчать, що університети, які активно використовують системи управління навчанням (LMS), такі як Moodle або Google Classroom, демонструють вищу ефективність у збереженні якості освіти порівняно з закладами, що покладаються виключно на традиційні методи [1]. Це підтверджує, що технологічна інфраструктура є критично важливою складовою сучасної освіти в умовах кризи.

2. Онлайн-навчання: виклики та можливості в умовах війни. Повністю дистанційний формат навчання став рятівним рішенням для багатьох українських університетів після початку повномасштабного вторгнення. Однак його впровадження супроводжується низкою серйозних викликів.

Один із найбільших бар'єрів – технічні обмеження. Нестача стабільного інтернет-покриття, особливо в прифронтових районах та сільській місцевості, а також часті відключення електроенергії ускладнюють доступ до навчальних матеріалів. Це створює нерівні умови для студентів із різних регіонів.

Ще однією проблемою є зниження мотивації студентів. Відсутність живого спілкування з викладачами та одногрупниками, зменшення соціальної взаємодії призводять до пасивності в навчанні. Крім того, дистанційний формат ускладнює контроль якості знань – традиційні методи оцінювання стають менш ефективними, що вимагає розробки нових підходів до атестації.

Проте українські університети вже демонструють позитивний досвід подолання цих труднощів. Використання інтерактивних методів, таких як відеолекції, онлайн-дискусії, вебінари та елементи гейміфікації, дозволяє підвищити залученість студентів [2]. Деякі заклади також впроваджують

асинхронне навчання, що дає можливість ознайомлюватися з матеріалами у зручний час, компенсуючи проблеми з інтернет-з'єднанням.

3. Перспективи розвитку цифрової освіти в умовах кризи. В умовах триваючої війни важливо не лише підтримувати функціонування освітньої системи, але й закладати основи для її подальшого розвитку. Серед ключових напрямів можна виділити кілька пріоритетів.

По-перше, це розвиток платформ для асинхронного навчання. Записи лекцій, електронні підручники, автоматизовані тестові системи дозволяють студентам опановувати матеріал у власному темпі, що особливо актуально при нестабільному інтернет-з'єднанні.

По-друге, критично важливою є підготовка викладачів до роботи в цифровому середовищі. Багато педагогів, особливо старшого покоління, стикаються з труднощами при освоєнні нових технологій. Тому програми підвищення кваліфікації, спрямовані на розвиток цифрових компетенцій, повинні стати невід'ємною частиною освітньої політики.

По-третє, активізація співпраці з міжнародними освітніми платформами (Coursera, edX, FutureLearn) відкриває доступ до якісних курсів та допомагає інтегрувати українську освіту в глобальний освітній простір. Дослідження показують, що такі ініціативи сприяють підвищенню якості освіти навіть в умовах обмежених ресурсів [3].

Впровадження змішаного та онлайн-навчання в умовах війни є не лише необхідністю, але й можливістю для трансформації освітньої системи. Незважаючи на технічні, організаційні та мотиваційні труднощі, ці формати забезпечують доступність освіти для тисяч студентів, які опинилися в складних умовах.

Досвід останніх років демонструє, що українські університети здатні адаптуватися до кризових умов, використовуючи інноваційні підходи. Майбутній розвиток цифрової освіти має ґрунтуватися на вдосконаленні інфраструктури, підготовці викладачів та активній міжнародній співпраці. Це

дозволить не лише подолати наслідки війни, але й створити більш стійку та сучасну систему вищої освіти.

Література:

1. Коваленко В. І. Цифрові технології в освіті: можливості та виклики. *Вісник освіти*. 2022. № 4. С. 45-52.
2. Петренко Л. М. Дистанційне навчання в умовах війни: досвід українських університетів. *Науковий вісник*. 2023. № 1. С. 78-85.
3. Smith J. Global Education in Crisis: Challenges and Solutions. *International Journal of Higher Education*, 2022. Vol. 11, No. 2. P. 112-125.

İNKLÜZİV TƏHSİL – HÜQUQ DEYİL, MƏDƏNİYYƏT OLMALIDIR

Əmrahzadə İlahə Yasin qızı, Müəllim

Mingəçevir Dövlət Universiteti

emrahzadeilahe@gmail.com

İnklüziv təhsil son illərdə global və milli miqyasda aktual məsələyə çevrilmişdir. Bu anlayış, yalnız fiziki və ya əqli məhdudiyyətləri olan şəxslərin deyil, fərqli sosial, mədəni, iqtisadi və intellektual imkanlara malik bütün uşaqların birgə və bərabər şəkildə təhsil alma hüququnu ifadə edir. Lakin bu hüquq yalnız qanunlarla məhdudlaşmamalı, cəmiyyətin şüurunda, dəyərlərində və gündəlik həyatında yer almalıdır. Belə ki, inklüzivlik təkcə hüquqi aktlarla deyil, təhsil sisteminin mədəni əsaslarına çevrilməklə tam həyata keçirilə bilər. Azərbaycan Respublikasında inklüziv təhsil prinsipləri bir sıra qanun və normativ aktlarla təsbit edilmişdir. "Təhsil haqqında" Qanun, "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Qanun və digər sənədlər inklüziv təhsilin hüquqi əsaslarını formalaşdırır. Lakin praktiki müstəvidə bu qanunların tətbiqi bir çox hallarda formal xarakter daşıyır. Təhsil müəssisələrində fiziki mühitin uyğunlaşdırılmaması, müəllimlərin peşəkar hazırlığının kifayət qədər olmaması və stereotiplərin davam etməsi, inklüziv təhsilin gerçək mədəniyyətə çevrilməsinə əngəl

yaradır.

İnklüziv təhsil yalnız hüquqi sənədlərdə deyil, təhsil mədəniyyətində öz əksini tapmalıdır. Bu isə müəllimlərin, valideynlərin və cəmiyyətin bütövlükdə münasibətində dəyişikliklər tələb edir. Təhsil mədəniyyəti, insanın fərqliliklərini qəbul edən, onu bir zəiflik kimi deyil, zənginlik kimi görən yanaşmalarla formalaşmalıdır. Sınıf otaqları, məktəb mühiti və pedaqoji yanaşmalar fərqliliklərə açıq, çevik və adaptiv olmalıdır.

İnklüziv təhsil sistemində müəllimlərin rolu həlledicidir. Müəllim yalnız bilik ötürən deyil, həm də yönləndirici, empatiya göstərən, fərdi yanaşma sərgiləyən bir fiqurdur. Bu məqsədlə müəllimlərin inklüziv təhsilə dair xüsusi təlimlər keçməsi, psixoloji hazırlıq alması və resurslarla təmin olunması zəruridir. Eyni zamanda məktəb rəhbərləri və pedaqoji heyət inklüzivliyin mahiyyətini dərk etməli, onu sırf göstərici və ya statistik məcburiyyət kimi deyil, daxili ehtiyac və mədəni dəyər kimi qəbul etməlidirlər.

İnklüziv təhsilin genişlənməsi üçün cəmiyyətin rolu danılmazdır. Valideynlər, qeyri-hökumət təşkilatları, media və sosial platformalar maarifləndirmə işlərinə qoşulmalı, fərqliliklərin təbii və qəbuledilməli olduğu fikri geniş yayılmalıdır. Bu istiqamətdə həyata keçirilən layihələr, sosial kampaniyalar və ictimai debatlar cəmiyyətin düşüncəsində inklüzivlik mədəniyyətini inkişaf etdirə bilər.

2021-ci ildə UNESCO-nun apardığı araşdırmalara əsasən, Avropa ölkələrinin 82%-də inklüziv təhsilə dair dövlət strategiyası mövcuddur və bu ölkələrdə əlilliyi olan uşaqların 70%-dən çoxu adi məktəblərdə təhsil alır. Azərbaycanda isə rəsmi statistikaya görə 2023-cü ildə yalnız 17 mindən bir qədər çox xüsusi ehtiyacı uşaq təhsil alırdı ki, onların da təxminən 25%-i inklüziv siniflərdə yerləşdirilmişdir. Bu isə inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə aşağı göstəricidir və dəyişimin sürətləndirilməsinə ehtiyac olduğunu göstərir.

İnklüziv təhsil sistemində müəllimlərin rolu həlledicidir. Müəllim yalnız bilik ötürən deyil, həm də yönləndirici, empatiya göstərən, fərdi yanaşma sərgiləyən bir fiqurdur. Bu məqsədlə müəllimlərin inklüziv təhsilə dair xüsusi təlimlər keçməsi, psixoloji hazırlıq alması və resurslarla təmin olunması zəruridir. Eyni zamanda məktəb

rəhbərləri və pedaqoji heyət inklüzivliyin mahiyyətini dərk etməli, onu sırf göstərici və ya statistik məcburiyyət kimi deyil, daxili ehtiyac və mədəni dəyər kimi qəbul etməlidirlər.

Statistik məlumatlara əsasən, Avropa İttifaqında müəllimlərin təxminən 60%-i inklüziv təhsilə dair minimum 40 saatlıq təlim keçmişdir. Azərbaycanda isə bu rəqəm 2022-ci ildə cəmi 12% təşkil edirdi. Müəllim hazırlığının bu qədər geridə qalması, inklüziv siniflərdə tədrisin keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir.

Dünya Bankının 2020-ci il hesabatına əsasən, cəmiyyətin inklüzivliyə münasibəti ilə bağlı ictimai maarifləndirmə layihələri olan ölkələrdə fərqli uşaqların məktəbə davamiyyət səviyyəsi 1.5 dəfə yüksək olmuşdur. Azərbaycanda bu sahədə addımlar atılsa da, hələ də maarifləndirmə işləri daha geniş miqyasda həyata keçirilməlidir.

Inklüziv təhsil anlayışı yalnız hüquqi çərçivədə mövcud olarsa, onun təsiri məhdud qalacaqdır. Əsl inklüzivlik, fərqliliklərə hörmət edən, bərabər imkanları təmin edən və hər bir fərdi dəyərli hesab edən bir təhsil mədəniyyətinin formalaşdırılması ilə mümkündür. Bu səbəbdən, inklüziv təhsil hüquq olaraq başlanğıc nöqtədir, lakin onun davamı və inkişafı üçün bu anlayış cəmiyyətin mənəvi və mədəni təməllərinə hopmalıdır. Yalnız o zaman təhsil həqiqətən "hamı üçün" olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2014.
2. Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi. "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Qanun, 2018.
3. UNESCO. "Inclusive Education: From Policy to Practice". Paris: UNESCO Publishing, 2020.
4. Florian L. What counts as evidence of inclusive education? *European Journal of Special Needs Education*. 2014. №29(3). P. 286-294.

5. Booth T., Ainscow M. "Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools". Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE). 2011.
6. OECD. Education Policy Outlook 2019: Working Together to Help Students Achieve their Potential. OECD Publishing, 2019.
7. Səlimova A. İnküziv təhsildə müəllim hazırlığı və psixoloji yanaşmalar. Bakı: Təhsil Tədqiqatları Mərkəzi, 2022.

İNKÜZIV CƏMIYYƏTİN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFINDA İNKÜZIV TƏHSİLİN ROLU

İsmayılova Ayşən Fəxrəddin qızı,
Pedaqogika və psixologiya kafedrasının müəllimi
Mingəçevir Dövlət Universiteti
ismayilzade_omer@mail.ru

Məşhur pedaqoq Vasili Suxomlinski (1918-1970) deyirdi:-Yaxşı müəllim kimdir? Yaxşı müəllim- hər bir uşağın yaxşı insan olacağına inanan, uşaqlarla dost olmağı bacaran, uşaq sevincini və kədərini ürəyinə yaxın qəbul edən, uşaq ruhunu bilən və heç bir zaman nə vaxtsa uşaq olduğunu unutmayan insandır.

Yaxşı müəllim- psixologiyani və pedaqogikanı bilən, tərbiyə haqqında elmi bilmədən uşaqlarla işləmənin mümkün olmadığını anlayandır.Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların tipik yaşlıları ilə təhsilə birgə hazırlanması üzrə məsuliyyət mahiyyət etibarı ilə daha çox psixoloq və tərbiyəçilərin üzərinə düşür. Ümumiyyətlə, korreksiyaedici xidmət dedikdə, öncə onların təhsilə daha tez uyğunlaşması, uşaqlarla effektiv ünsiyyət qura bilməsi nəzərdə tutulur.

İnküziv cəmiyyətin qurulması və inkişafı, hər kəsin bərabər hüquqlara malik olduğu, hər fərdin öz potensialını reallaşdırma bildiyi bir cəmiyyətin əsasını qoyur. Bu, xüsusilə fiziki və psixi məhdudiyyətləri olan fərdlərin ictimai həyatda bərabər iştirak etməsini təmin edən bir yanaşmadır. İnküziv təhsil, inküziv cəmiyyətin

formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu məqalə inklüziv təhsilin cəmiyyətin inkişafındakı əhəmiyyətini və inklüziv cəmiyyətin qurulmasına verdiyi töhfələri araşdırır.

Inklüziv cəmiyyətin formalaşması, hər bir fərdin özünü qəbul etdiyi, bərabər hüquqlar və fürsətlər əldə etdiyi bir sosial strukturdur. Belə bir cəmiyyətdə insanlar, etnik mənşəyi, dini inancı, cinsi kimliyi və ya fiziki məhdudiyyətlərinə görə ayrılır. Əksinə, hər bir fərd cəmiyyətin bir parçası kimi qəbul edilir və ona imkan verilir ki, özünü ifadə etsin və inkişaf etsin. Inklüziv cəmiyyətin qurulması, təhsil, iş həyatında bərabərlik, hüquq müdafiəsi, sosial xidmətlər və mədəniyyət sahələrində bərabərlik prinsiplərinin tətbiq edilməsini tələb edir. Bu cəmiyyətin əsas məqsədi, bütün fərdlərin cəmiyyətə uyğunlaşması və öz potensiallarını ən yaxşı şəkildə istifadə etməsi üçün şərait yaratmaqdır.

Inklüziv təhsil, hər bir uşağa müstəqil şəkildə təhsil alma imkanını verən bir yanaşmadır. Bu yanaşma, fiziki və psixi məhdudiyyətləri olan uşaqların da tipik uşaqlarla birgə təhsil almalarını nəzərdə tutur. Inklüziv təhsil, uşaqların müxtəlifliklərini qəbul edir və onların fərdi ehtiyaclarına uyğun təhsil metodları tətbiq edir. Inklüziv təhsilin ən mühüm aspekti, uşaqların bir-biri ilə ünsiyyət qurmasına və sosial bacarıqlarını inkişaf etdirməsinə imkan yaratmasıdır. Bu, yalnız təhsil mühitində deyil, həm də onların cəmiyyətdə daha fəal iştirak etməsinə kömək edir. Inklüziv təhsil, həm məhdudiyyətli, həm də sağlam uşaqlar üçün birgə təhsil mühiti yaradır və bu, sosial inteqrasiyanı gücləndirir.

Azərbaycanda da inklüziv təhsil modeli dəstəklənir və bunun tətbiq edilməsi yönündə hər cür imkanlar yaradılır. Bu sayədə cəmiyyətə daha birləşdirici bir təhsil modeli təqdim edilir ki, bütün uşaqların eyni şəraitdə təhsil almağına imkan verilir. Hazırda belə məktəblərdə fiziki və psixi məhdudiyyətli uşaqlar korreksion təhsil və əmək tərbiyəsi alırlar. Bu isə indiki şəraitdə heç də onların bütün həyatı ehtiyaclarının ödənilməsi deyil. Fikrimizcə, problem xüsusi məktəblərin sayının artırılmasında yox, belə məktəblərin korreksion istiqamətli təhsildən savayı, psixi və fiziki məhdudiyyətli uşaqlara bir sıra xidmətlərin təqdim edilməsindən ibarətdir. Göstərilən xidmətlər belə uşaqların bütün xüsusi ehtiyaclarını ödəməlidirlər. Belə yeni tipli xüsusi məktəblərin

açılması həm də təhsilin müasir humanizasiya təhdensiyalarına uyğundur. Bu həmçinin, xüsusi təhsil müəssisələrinin köhnəlmiş modelindən imtina edib daha da təkmilləşmiş modelinə keçməsidir.İnklüziya proseslərinin genişlənməsində skandinaviya ölkələrində cərəyan edən “normallaşdırma” konsepsiyasının rolu böyükdür. Əsasında əlillərin sosial həyatının normallaşdırılması və hüquq konsepsiyasına uyğunlaşdırılması ideyaları duran konsepsiya məhdudiyyətli şəxslərin inteqrasiyılı təlimi hüququnu da qanuni şəkildə təsdiqlədi

İnklüziv təhsil, cəmiyyətin inkişafında bir çox mühüm təsir göstərir. Əvvəla, inklüziv təhsil uşaqların bərabər imkanlar əldə etməsini təmin edir. Uşaqlar, təhsil prosesində bir-biriləri ilə ünsiyyət qurduqca, empatiya, anlayış və dözümlülük kimi dəyərləri öyrənirlər. Bu isə gələcəkdə inklüziv cəmiyyətin üzvləri olaraq, daha tolerant və qarşılıqlı hörmətə əsaslanan bir həyat tərzini formalaşdırmağa kömək edir. Bundan əlavə, inklüziv təhsil məhdudiyyətli uşaqların güclü tərəflərini ortaya çıxarır və onların təhsilə uyğunlaşmasını asanlaşdırır. Bu, onların cəmiyyətdə daha müstəqil və məhsuldar olmalarını təmin edir. Həmçinin, inklüziv təhsil, gələcəkdə bu uşaqların əmək bazarına inteqrasiyasını da asanlaşdırır.İnklüziv təhsil, inklüziv cəmiyyətin formalaşmasında mühüm bir amildir. O, fiziki və psixi məhdudiyyətləri olan uşaqların da bərabər hüquqlar əldə etməsini təmin edir və onların sosial həyatla daha sıx inteqrasiyasını təmin edir. İnklüziv təhsil həm də cəmiyyətdə tolerantlıq, dözümlülük və anlayışın artmasına kömək edir. Bu yanaşma, yalnız təhsil sahəsində deyil, cəmiyyətin bütün sahələrində bərabərliyi təşviq edərək inklüziv cəmiyyətin qurulmasına xidmət edir.

Ədəbiyyat:

1. Hüseynova N., İmanova L. İnklüziv təhsilə cəlb olunan şəxslərlə işin aparılması . Dərs vəsaiti. Bakı, 2020.S. 46-53.
2. Qasımov S., Kərimova E., Sultanova İ, Ağayeva T. İnklüziv təhsil. Bakı, 2006. S. 72-82.
3. İnklüziv təhsil - oxu materialları. Bakı, 2018. S. 1-67.

DAYANIQLI İNKİŞAFDA TƏHSİLİN ROLU

Nəcəfova Günel Alim qızı

Mingəçevir Dövlət Universiteti, Azərbaycan

gunel.necefova.35@mail.ru

Davamlı inkişaf ideyası iyirmi ildən artıqdır ki, dünya təcrübəsində diqqət mərkəzindədir. Müasir qloballaşma, integrasiya və dəyişikliklərlə dolu olan dövrdə davamlı inkişaf hər bir sahəni əhatə edir. Xüsusən də, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən qəbul edilmiş “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik” və bu mövzu ilə bağlı milli və beynəlxalq sənədlər bir daha məsələnin nə dərəcədə vacib və əhəmiyyətli olduğunu təsdiqləyir: “Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı” (2001), “Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Proqram” (2003), “Azərbaycan Respublikasının Dayanaqlı İnkişaf üzrə Milli əlaqələndirmə şurasının yaradılması haqqında” (2016), “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafına dair Milli Prioritetlər” (2021), Dayanıqlı inkişaf üzrə 2-ci Bakı Forumu (2023) və s.İ. Bununla belə, görülməli tədbirlər əhəmiyyətli dəyişikliklərin aparılması üçün çox azdır. Əhəlinin bütün təbəqələri arasında məlumatlılığın çox aşağı səviyyədə olması və o, cümlədən, hər bir insanın davamlı inkişafına nail olmaq yolunda öz rolunun tam dərk etməməsi bu prosesin ləngiməsinə gətirib çıxardır. Bu da, öz növbəsində, dövrümüzün global böhrandan səmərəli çıxış yollarının tapılması üçün əhəlinin bilik və potensialından tam şəkildə istifadə etmək imkan vermir.

Alimlərin əksəriyyəti davamlı inkişaf istiqamətində nəticələrinin belə az olması dayanıqlı gələcəyin qurulmasının ən mühüm mexanizmlərindən biri olan - təhsilə ciddi diqqətin olmaması ilə izah edirlər. Həqiqətən də, insanların davranışlarını dəyişməyə qadir olan yeganə vasitə məhz təhsil və maarifləndirmədir. Təhsilin köməyi ilə insanlar davamlı inkişaf tələblərini nəzərə alaraq öz hərəkətlərini və qərarları qiymətləndirə bilər. Yəni, təhsil bacarıq və davranış nümunələrini inkişaf etdirməyə, ətraf mühit,

iqtisadi və sosial inkişaf məsələlərində cəmiyyətin dəyərini və etik münasibətlərini daha rəşional fəaliyyətə dəyişdirməyə yönəldilməlidir.

YUNESKO-nun təşəbbüsü ilə hələ 1997-ci ildə “Dayanıqlı gələcək üçün təhsil” adı altında konfransda davamlı inkişaf üçün təhsilin konsepsiyası və məzmunu bir daha aydınlaşdırılmışdır. Təhsilin mahiyyəti ekoloji proseslərin, bazar iqtisadiyyatının amillərinin və mədəni dəyərlərin qarşılıqlı təsirinin öyrənilməsi kimi müəyyən edilmişdir. 2000-ci ilin aprel ayında Dakar şəhərində “Hamı üçün təhsil” Ümumdünya Forumu keçirildi. Nəticə olaraq, Dakar Fəaliyyət Çərçivəsi formalaşdırıldı və burada vurğulandı ki, “təhsil fundamental insan hüququ kimi davamlı inkişafın, ölkələr daxilində və ölkələr arasında sülhün və sabitliyin açarıdır və buna görə də cəmiyyətlərin həyatında effektiv iştirak üçün vacib vasitədir”. [4] Davamlı İnkişaf naminə Təhsil Onilliyinin rəsmi açılışı 2005-ci ilin martında Vilnüs şəhərində Ətraf Mühit Nazirlərinin Yüksək Səviyyəli Müşavirəsində baş tutdu və burada davamlı inkişaf naminə təhsilin inkişafı üçün əhəmiyyətli bir sənəd – “AİB –in Dayanıqlı inkişaf üçün Təhsil Strategiyası” qəbul edildi (AİB –Avropa İqtisadi Birliyi).

Yuxarıda qeyd olunan tədbirlər və sənədlər bütün dünyada davamlı inkişaf naminə təhsil sahəsində fəaliyyətin gücləndirilməsinə yönəlmiş tədbirlərin tam siyahısı deyil. Təkcə YUNESKO-nun işi çərçivəsində regionda davamlı inkişaf naminə təhsilin həyata keçirilməsi ilə bağlı 100-dən çox sənəd yaradılmış və 34 görüş keçirilmişdir.

Bununla belə, əsas təhsilin hazırkı formada genişləndirilməsi cəmiyyətlərin daha dayanıqlı olmasına kömək etməyəcək. Sadəcə təhsilə xərcləri artırmaqla daha davamlı gələcək yaratmaq mümkün deyil; burada, daha çox, söhbət təhsilin məzmununun dəyişdirilməsindən gedir. Məktəbəqədər təhsildən tutmuş universitetə qədər təhsilin yenidən qiymətləndirilməsi, yenidən düşünülməsi və yenidən nəzərdən keçirilməsi indiki və gələcək cəmiyyət üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Nəticədə, o, mümkün qədər hər üç sahədə: ekologiya, cəmiyyət və iqtisadiyyat - davamlılıqla bağlı çoxlu prinsipləri, bilikləri, bacarıqları, inancları və dəyərləri əhatə etməlidir. Belə bir proses qlobal, fənlərarası xarakter daşmalı və geniş ictimaiyyəti cəlb etməlidir. Davamlı İnkişaf üçün təhsil müxtəlif mənşəli insanlara planetimizin davamlı inkişafını təhdid

edən problemləri qabaqlamağı, aradan qaldırmağı və həll etməyi öyrətmək məqsədi nəzərdə tutur.

UNESCO ekspertləri təhsilin keyfiyyətini təmin edən, fərdin və cəmiyyətin davamlı inkişafına kömək edən təhsilin beş sütununu formalaşdırmışdılar:

- 1) bilməyi öyrənmək;
- 2) etməyi öyrənmək;
- 3) birlikdə yaşamağı öyrənmək;
- 4) yaşamağı öyrənmək;
- 5) özünü və cəmiyyəti dəyişməyi öyrənmək.

Davamlı inkişaf insan potensialının inkişafından, insan potensialının inkişafı keyfiyyətli təhsil sistemindən, təhsil sisteminin inkişafı isə bu sistemdə çalışanların pedaqoji ustalıqından, pedaqoji səriştəliyindən asılıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, təhsilin keyfiyyət aspektləri kifayət qədər genişdir və onların yerinə yetirilməsi təhsil sahəsində çalışanların pedaqoji ustalıqının artırılmasından asılıdır [3].

Azərbaycanda dövlətin apardığı siyasəti nəticəsində təhsil sahəsində genişmiqyaslı islahatlar aparılmışdır. Azərbaycanda dayanıqlı inkişafın məqsədləri sırasında inklüziv və bərabər keyfiyyətli təhsillə təmin olunması da yer almışdır. Bu istiqamətdə müxtəlif problemləri həll etmək üçün qanunlar, qərarlar, sərəncamlar qəbul edilmişdir. “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı” (1999), “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu)” (2006), “Təhsil Qanunu” (2009), “Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası” (2009), “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları” (2010), “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” (2013) və digər sənədlər dövlətin təhsil sahəsinə diqqət yetirməsinin əsas göstəricilərindən biridir.

Müasir müəllimin rolu getdikcə genişlənir və böyüyən nəslin öz ixtisası sahəsində geniş məlumatlı olmaqla yanaşı, əldə etdiyi biliklərin praktiki təcrübəsində, peşə fəaliyyətində tətbiq etmək bacarıqlarının formalaşdırılmasında da ön plana çıxır. Müəllimdən təkcə biliklərə yiyələnmək deyil, həm də yaradıcılıq, inkişaf etmiş

şəxsiyyət kimi fəaliyyət göstərmək tələb olunur. Müəllimlərin öz işinə yeni yanaşması təhsilalanların da dünyaya baxışını dəyişir, onları kamil bir şəxsiyyətə çevirir [1].

Müasir təhsildə müxtəlif yeni innovativ tendensiyalar müşahidə olunur. Məlumdur ki, təlim–tərbiyə prosesini müxtəlif yollarla aparılması müəllimin təlim, didaktik bacarığlarından asılıdır. Yeni təlim üsullarına müraciət etməsi nəticəsində həm müəllim, həm təhsilalanlar tərəfindən kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərdə daha yüksək uğurlar gözlənilir. Onu da qeyd etmə lazımdır ki, nə qədər də yeni təlim texnologiyaları, innovativ yanaşmalardan danışılsa belə, təcrübə göstərir ki, müasir təhsilalanlar onu praktik şəkildə qəbul etməyə hazır deyil. Bu prosesi asanlaşdırmaq üçün həm müəllimləri, həm də tələbələri hazırlmaq lazımdır. Bunun üçün, ilk növbədə, orta məktəbdən başlayaraq şagirdləri elektron məlumatlarından istifadə etmək bacarıqlarını formalaşdırmaq lazımdır. İnformasiya texnologiyalarından istifadə təlim prosesini daha səmərəli təşkil etməklə yanaşı, gənclərdə təhlil etmə, qiymətləndirmə, nəzarətmə və analitik bacarıqlarının formalaşdırılması üçün də zəmin yaradır.

Elmlərin inteqrasiya məsələləri bu gün təhsil sahəsində yeni yanaşmalarından biridir. Fənlərarası əlaqələrin yaradılması Azərbaycan təhsilin prioritet istiqamətlərindəndir. Bu məsələ Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunda, o cümlədən dövlət təhsil standartlarında da əsas müddəalardan biri kimi göstərilir. Problemlə bağlı təcrübə o qədər çox deyil, lakin yeni addımlar atılıb və nəticələr göstərir ki, bu formada təşkil edilmiş təlim–tərbiyə prosesi həm tələbələr üçün maraqlı olur, həm də daha effektiv bilik, bacarıq və vərdişlərin mənimsənilməsinə şərait yaradılır.

Davamlı inkişaf üçün təhsil - davamlı inkişaf məsələləri ilə bilik, bacarıq, perspektiv və dəyərlərin inkişafı arasında əlaqənin anlaşılmasını təşviq etmək və ya artırmaq üçün ictimai məlumatlılığın, təhsilin və təlimin bütün aspektlərini özündə birləşdirən dinamik konsepsiyadır. Bu cür təhsil hər yaşda olan insanlara davamlı gələcək yaratmaq və ona sahib olmaq öhdəliyi götürməyə imkan verəcək.

Yəni, davamlı inkişaf üçün təhsilin məqsədi bütün pedaqoqlara davamlı inkişaf məqsəd və vəzifələrini öz proqramlarına daxil etməkdə kömək etmək üçün təbliğat aparmaq, əlaqə və şəbəkə yaratmaqdır. Gələcəyə yönəlmiş təfəkkürün inkişafı təhsilin

əsas məqsədidir. Beynəlxalq ictimaiyyət qəti şəkildə əmindir ki, təhsil dayanıqlı gələcək üçün lazım olan davranışları, münasibətləri və həyat tərzini formalaşdırmaq gücünə malikdir. Davamlı inkişaf tələb edir ki, hər bir fərd gələcək üçün təhlükə saçan hər hansı məsələ ilə bağlı qərarlar qəbul etmək və müvafiq tədbirlər görmək qabiliyyətinə malik olmalıdır. Buna görə də dayanıqlı inkişaf təhsil sisteminin, onun siyasət və təcrübələrinin yenidən istiqamətləndirilməsini tələb edir.

Cəmiyyətin davamlı inkişafına yönəlmiş yeni təhsil sisteminə keçidin aktuallığı heç bir şübhə doğurmur. Qloballaşan, sürətlə dəyişən müasir dünyada iqtisadi, ekoloji, sosial və mədəni aspektləri vahid istiqamətdə nəzərə almaqla insan fəaliyyətinin bütün sahələrində səmərəli fəaliyyət göstərmək üçün yeni kadrlara ehtiyac var. Bunlar tənqidi və fənlərarası təfəkkür, müstəqil düşünülmüş və məsuliyyətli qərarlar qəbul etmək bacarığı, cəmiyyətin davamlı inkişafını təşkil edən bütün elementlərin vahid anlayışında dəyərlərin və etik standartların təhlili kimi keyfiyyətlərə malik olan mütəxəssislərdir.

Ədəbiyyat:

1. Əliyev İlham Heydər oğlu. Müəllimlərin XV qurultayının iştirakçılarına göndərdiyi təbrik məktubu. 28 noyabr, 2018. URL: <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/2986186.htm>
2. Ələkbərov U., Ramazanov F. Davamlı insan inkişafının strateji istiqamətləri, Bakı, Adıloğlu, 2003
3. Sadıqov M. Davamlı insan inkişafı. Bakı, ADPU. 2009.

KADR POTENSİALININ GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ TƏLİM VƏ TƏDRİSİN ZƏRURİLİYİ

Nəsibova Arifə Carı qızı

Mingəçevir Dövlət Universiteti

arifa.nasibova@mail.ru

Təlim – əməkdaşların peşə biliklərinin, qabiliyyət və bacarıqlarının daha da inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə həyata keçirilən tədris prosesidir. Əməkdaşların şəxsi keyfiyyətlərinin və peşə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün mütəmadi təlimlərdə iştirak etmələri zəruridir. Heyətin təlimlərdə iştirak etməsi üçün hər ilin əvvəlində hər bir əməkdaş üzrə təlim tələbatı formalaşdırılmalı və ilin sonuna qədər tələbata uyğun müəyyən edilmiş təlimlərdə iştirakı təmin edilməlidir. Təşkilatın inkişafının əsas məqsədlərinə işçilərin potensialını tam istifadə etmək, işçilərin inkişafı üçün lazımı şərait yaratmaq aiddir. Heyət üçün mövcud olan inkişaf proqramının əsas məqsədi əməkdaşların hazırlıq səviyyəsini və məsuliyyət hissini artırmaqdır. Təlim çox zaman praktiki məqsədlər daşıyır və hər hansı bir fəaliyyəti yerinə yetirməklə bilik və bacarıqlar daha da inkişaf edir. Təlim prosesi o zaman müsbət nəticələnir ki, insan öyrəndiklərini tətbiq etməklə real bir fəaliyyəti yerinə yetirmiş olsun. Öyrənmə prosesinə bir sıra müxtəlif amillər təsir edir. Həmin amillərin bəziləri aşağıdakılardır:

- öyrənən insanın motivasiyası;
- təlimçi və təlim iştirakçıları ilə əlaqələr;
- resurslar və vaxt imkanları;
- əhval-ruhiyyə və vəziyyətlə bağlı faktorlar;
- əvvəl öyrənilmiş biliklər və təcrübə;
- insanın verdiş etdiyi təlim üsulları;
- təlimin necə olması barədə onun düşüncələri.

Təlim və ixtisas artırma proqramları təşkilatın inkişaf sisteminin ən mühüm sahələrindən biridir. Təşkilatın ümumi strategiyası ilə bir sırada qoyulmuş təlim sisteminə sistemə yanaşma təşkilata gələcəkdə tələb olunacaq sərişətləri əvvəlcədən

bilmək, keçirilən kursların səmərəliliyini təmin etmək və ixtisaslaşmış kadrları saxlamaq imkanını verir. Vaxtaşırı təlimlərin keçirilməsi öz növbəsində əməkdaşların potensiallarının üzə çıxarılmasına, onların inkişafına və görülməli işin effektiv yerinə yetirilməsinə xidmət edir. Aşağıda göstərilən bəndlər təlim və inkişaf siyasətinin bir hissəsi kimi müəyyən olunur:

- təlim üzrə ümumi büdcə;
- ümumi təlim proqramı, o cümlədən texniki və qeyri-texniki təlim və təlim mənbələri üzrə tələblər;
- işçilərin xüsusi təlim kurslarında iştirak etməsi üçün münasiblik meyarları bu xidməti fəaliyyətin qiymətləndirməsi ilə əlaqələndiriləcəkdir;
- təlimə olan ehtiyacları müəyyənləşdirmək;
- kursların keçirilməsi (iş yeri daxilində və ya kənarda);
- təlim proqramlarının qiymətləndirilməsi.

Təlimlər keçirilməsi bütün işçilər üçün vacib amil olmalıdır. Onlar vəzifə tələbatlarına uyğun olaraq həm təşkilat daxilində, tələbat olduğu halda xaricdə təlim və ixtisas artırma kursları keçməlidirlər. Ümumi təlim siyasətinin bir hissəsi kimi, təşkilat yüksək göstəriciləri olan işçiləri müəyyən edə və onlar üçün idarəetmə/rəhbərlik bacarığını inkişaf etdirmə proqramını həyata keçirə bilər. Belə proqram yüksək potensialı olan rəhbər işçiləri hazırlamaq, habelə mövcud olan rəhbər işçilərin idarəetmə fəaliyyətini təkmilləşdirmək üçün təşkilata xidmət edir. Geniş və ən çox tətbiq edilən nəzəriyyələrdən biri də «iş başında təlim» (praktiki) təlimidir ki, bu da əməkdaşlardan gündəlik gördüyü işlərin icra prosesində özünü inkişaf etdirməsini tələb edir.

Ədəbiyyat:

1. Mehdiyev R.Ə. Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən modernləşmə xətti. Bakı, 2008.
2. Ələkbərov U. Davamlı insan inkişafı və ekoloji sivilizasiyanın əsasları. Ali məktəblər üçün Dərslik. Bakı: Təhsil, 2013. 244 s.
3. Əliyev M., Həmidov H. İnsan resurslarının idarə edilməsi. Bakı, 2002.

ƏLVERLİŞLİ SAHİBKARLIQ MÜHİTİNİN YARADILMASI

Səfərova Təranə Allahverdi qızı

Mingəçevir Dövlət Universiteti

tarana.safarova.61@mail.ru

Sahibkarlığın inkişafı, əlverişli biznes mühitin yaradılması məqsədilə əsaslı şəkildə islahatların aparılması xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilmiş və hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ardıcıl olaraq həyata keçirilən iqtisadi inkişaf strategiyasının tələblərindən irəli gəlir və onun mərkəzində durur. Ölkə iqtisadiyyatının davamlı və tarazlı inkişafının təmin edilməsi, regionların inkişafının sürətləndirilməsi ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafının hazırkı mərhələsinin prioritet vəzifələrindəndir və qəbul edilmiş məqsədli dövlət proqramları çərçivəsində uğurla yerinə yetirilməkdədir.

Hazırda bu sahədəki siyasət sahibkarlığa dövlət himayəsinin sistem şəklində həyata keçirilməsinin, sahibkarlara dövlət dəstəyi tədbirlərinin səmərəsinin yüksəldilməsinin təmin edilməsinə yönəldilmişdir. Bu strateji xəttin reallaşdırılması istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Sahibkarlığa dövlət maliyyə köməkliyi mexanizmi yaradılmış, bu mənbə kiçik və orta sahibkarların maliyyə vəsaitlərinə olan tələbatının ödənilməsinin mühüm real mənbəyi kimi çıxış edir. Fəaliyyəti ölkənin ixrac qabiliyyətinin artırılması və xarici investisiyaların cəlb edilməsi kimi öncül məqsədlərin reallaşdırılmasına yönəlmiş Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondunun yaradılması təmin edilmişdir. Dövlət-sahibkar münasibətləri inkişaf etdirilmiş, sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. Sahibkarların hüquqlarının müdafiəsinin işlək mexanizmləri yaradılmış, onların tətbiqi nəticəsində müdaxilə halları azalmışdır. Sahibkarlığın məsləhət, informasiya təminatının gücləndirilməsi və işgüzar əlaqələrinin inkişafı istiqamətində mütəmadi tədbirlər həyata keçirilməkdədir. 2008-ci il 1 yanvar tarixindən sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin fəaliyyətinin “bir pəncərə” prinsipi üzrə təşkilinin təmin edilməyə

başlanılmışdır. “Bir pəncərə” sisteminin tətbiqindən sonra Azərbaycanda biznesə başlama proseduraları 15-dən 1-ə və bunun üçün sərf olunan vaxt 30 gündən 3 günə endirilmişdir. Bu sistemin tətbiqindən sonra qeydiyyatdan keçən hüquqi şəxslərin sayı xeyli artmışdır. Həyata keçirilmiş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində özəl sektorun Ümumi Daxili Məhsuldakı payı 85 %-ə çatmışdır. Ölkədə sahibkarlığın davamlı inkişafının təmin edilməsi məqsədilə dövlətlə sahibkarlar arasında tərəfdaşlığın institusional təşkili həyata keçirilmişdir. Bu baxımdan yaradılmış mexanizmlər (Kiçik və Orta Sahibkarlığın İnkişafı Agentliyi, Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu, Biznes Tədris Mərkəzləri və s.) dövlət-sahibkar münasibətlərinin sivil müstəvidə inkişafında əhəmiyyətli rol oynamaqdadır. 2003-cü ildə ölkənin ixrac qabiliyyətinin artırılması və xarici investisiyaların cəlb edilməsi kimi öncül məqsədlərin reallaşdırılması məqsədilə Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu (AZPROMO) təsis edilmişdir. Fond ölkə sahibkarlarının ixrac potensialının artırılmasında, investisiya imkanlarının genişləndirilməsində, potensial tərəfdaşların tapılmasında və birgə əməkdaşlıq layihələrinin həyata keçirilməsində sahibkarlara yaxından dəstək verir. İqtisadiyyat Nazirliyi və Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu (AZPROMO) tərəfindən bu istiqamətdə həm ölkənin daxilində, həm də xaricdə mühüm iqtisadi tədbirlər, o cümlədən biznes forumlar, sərgilər, seminar və konfranslar keçirilir. Bu tədbirlərin keçirilməsi istər ölkənin biznes mühitinin və iqtisadi potensialının təbliği, istərsə də yerli sahibkarların işgüzar əlaqələrinin inkişafı baxımından əhəmiyyətlidir. Xüsusilə xarici ölkələrdə təşkil edilən tədbirlər, eyni zamanda ölkə iqtisadiyyatının prioritet inkişaf istiqamətləri üzrə investisiya qoyuluşlarının həcmində öz müsbət nəticələrini göstərməkdədir. Dövlət başçısının “Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi mexanizminin təkmilləşdirilməsi haqqında” 2018-ci il 31 iyul tarixli Fərmanı ilə İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində Sahibkarlığın İnkişafı Fondu publik hüquqi şəxsi yaradılıb. Güzəştli kreditlərdən daha səmərəli istifadə məqsədilə Sahibkarlığın İnkişafı Fondunun kreditlərinin illik faiz dərəcəsi 6%-dən 5%-ə endirilmişdir. Eyni zamanda, yeni qaydalarda orta həcmli kreditlərin hədləri dəyişdirilərək 50 001 manatdan 1 000 000 manatadək müəyyən edilmişdir. Sahibkarlıq

sahəsində hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi məqsədilə indiyədək bir çox qanunlar qəbul olunmuşdur. Sahibkarlığın inkişafına töhfə verən belə qanunlardan biri də 2013-cü ilin 2 iyul tarixində qəbul olunmuş "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunudur. Qanunda sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların məqsəd və prinsipləri, təşkili və aparılması qaydaları, yoxlayıcı orqanların və vəzifəli şəxslərin hüquq və vəzifələri, sahibkarların hüquq və maraqlarının müdafiəsi ilə bağlı məsələlər öz əksini tapıb. Qanunun əsas məqsədi sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların vahid qaydalarının müəyyən edilməsi və yoxlamaların aparılması zamanı sahibkarların fəaliyyətinə qanunsuz müdaxilələrin qarşısının alınmasıdır. Ölkə ərazisində aparılan bütün növ yoxlama tədbirləri yalnız bu qanunda nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada, əvvəlcədən vahid məlumat reyestrində qeydiyyatdan keçirilməklə aparılmalıdır. Dünyanın aparıcı ölkələrində sahibkarlığın inkişafının müxtəlif iqtisadi modelləri tətbiq edilir. Belə modellərdən biri də xüsusi iqtisadi zonlardır. Xüsusi iqtisadi zonlardır yaradılmasında məqsəd ölkə iqtisadiyyatının prioritet sahələrinin inkişafının sürətləndirilməsi, yerli və xarici investisiyaların cəlb edilməsinə daha əlverişli şəraitin yaradılması, yüksək texnoloji sahələrin inkişafının, rəqabətqabiliyyətli, səmərəli istehsal və xidmət sahələrinin təşkilinin dəstəklənməsidir. Azərbaycanda da sahibkarlığın inkişafının yeni modellərinin - xüsusi iqtisadi zonaların, sənaye park və məhəllələrinin, aqroparkların yaradılması sahəsində müvafiq işlər aparılır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 28 dekabr tarixli Fərmanı ilə İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində Kiçik və Orta Sahibkarlığın İnkişafı Agentliyi yaradılıb. Agentlik ölkədə kiçik və orta biznesin inkişafını dəstəkləyən, sahibkarlıq subyektlərinə bir sıra xidmətlər göstərən, dövlət orqanlarının bu sahədə xidmətlərinin əlaqələndirilməsini və tənzimlənməsini həyata keçirən publik hüquqi şəxsdir. Hal-hazırda ölkədə sahibkarlığın genişləndirilməsi və iqtisadiyyatda rolunun artırılması, biznes və investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması tədbirləri sistemli və ardıcıl olaraq davam etdirilir. Özəl sektorun dəstəklənməsi, sahibkarların hüquq və mənafelərinin qorunması sahəsində yeni iqtisadi şəraitə uyğun islahatlar həyata keçirilir, bu sahənin inkişafı üçün beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla müasir

çağırışlara cavab verən mexanizmlər tətbiq edilir. Sahibkarlığa dövlət dəstəyi tədbirləri nəticəsində sahibkarlıq subyektlərinin sayı son 17 il ərzində 5 dəfə artıb, ümumi daxili məhsulda özəl sektorun xüsusi çəkisi 85 faizi, məşğulluqda payı isə 76 faizi ötür. Son illər qeyri-neft sektorunun inkişafı, biznes mühitinin liberallaşdırılması məqsədilə hökumət səviyyəsində həyata keçirilən kompleks tədbirlər kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını sürətləndirib. Prezident İlham Əliyevin 28 dekabr 2017-ci il tarixli Fərmanı ilə yaradılmış Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi (KOBİA) bu sahədə qarşıya qoyulmuş vəzifələrin həlli istiqamətində qısa müddətdə mühüm layihələri gerçəkləşdirməyə nail olub. Dövlət başçısının 26 iyun 2018-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiqlənmiş Nizamnaməyə əsasən, Agentlik ölkədə kiçik və orta biznesin inkişafını dəstəkləyən, KOB subyektlərinə bir sıra xidmətlər göstərən, dövlət orqanlarının bu sahədə xidmətlərinin əlaqələndirilməsini, tənzimlənməsini həyata keçirən publik hüquqi şəxsdir və İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərir. Agentliyin məqsədi ölkədə mikro, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını dəstəkləmək, ölkə iqtisadiyyatında kiçik və orta biznesin rolunu möhkəmləndirmək, KOB-ların maraqlarının qorunmasında və problemlərinin həllində iştirak etmək, onlara institusional dəstək mexanizmlərini təkmilləşdirmək, dövlət və özəl qurumların bu sahədə fəaliyyətini əlaqələndirməkdir. Agentlik tərəfindən kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə biznesə başlanması, mövcud sahibkarlıq fəaliyyətinin idarə edilməsi və innovativ üsullarla genişləndirilməsi üçün informasiya, məsləhət, təlim-tədris, hüquqi yardım, habelə sahibkarların hüquqların qorunması istiqamətlərində dəstək göstərilir. Agentliyin strukturuna Kiçik və orta biznes evləri; Kiçik və orta biznesin inkişafı mərkəzləri; Dövlət-Sahibkar Tərəfdaşlığının İnkişafı Mərkəzi; Kiçik və orta biznesin inkişafı fondları daxildir. Ümumilikdə, qurumun məqsədi KOB-ların fəaliyyətinin tənzimlənməsində iştirak etmək, bu sahədə beynəlxalq təcrübədə geniş tətbiq olunan və müasir tələblərə cavab verən çevik idarəetmə sisteminin tətbiqi yolu ilə KOB subyektlərinin ölkə iqtisadiyyatında rolunu möhkəmləndirmək, onların xüsusi çəkisini və rəqabət qabiliyyətini artırmaq, maliyyə resurslarına çıxış imkanlarını genişləndirmək, onlara institusional dəstək mexanizmlərini təkmilləşdirmək, regionlarda sahibkarlığın inkişafına əlverişli şərait yaradılmasına, bu sahəyə yerli və

xarici investisiyaların cəlbinə nail olmaqdır. Eyni zamanda, Agentliyin missiyası kiçik və orta biznesin tənzimlənməsi sisteminin səmərəliliyinin artırılması, çoxsaylı dəstək mexanizmləri və onlara sahibkarların rahat çıxışının təmin edilməsi, KOB sektorunun davamlı inkişafına nail olmaq və onun ölkə iqtisadiyyatındakı rolunun artırılmasından ibarətdir. Agentliyin əsas hədəfi qurumu sahibkarın dostu kimi önəmli missiyanın daşıyıcısına çevirməkdir. Qurumun yaradılması ilə bağlı strateji baxış Azərbaycanda davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi məqsədilə kiçik və orta biznesin ÜDM-də və məşğulluqda payının artırılması, rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi, KOB subyektlərinin maliyyələşmə resurslarına sərfəli və səmərəli çıxışının təmin edilməsi, gündəlik istehlak malları ilə təminatın əsasən KOB subyektləri vasitəsilə həyata keçirilməsi, onların xarici bazarlara çıxış imkanlarının genişləndirilməsidir.

Qurumun struktur bölmələri olan Kiçik və orta biznes (KOB) evləri sahibkarlıq subyektlərinə dövlət və özəl qurumlar tərəfindən xidmətlərin vahid məkanda və əlaqələndirilmiş formada həyata keçirilməsini təmin edir. KOB evlərinin məqsədi sahibkarlıq subyektlərinə operativlik, şəffaflıq, nəzakətlik, məsuliyyət və rahatlıq prinsiplərinə uyğun olaraq vahid məkanda, əlaqələndirilmiş formada, yeni üslubda, müasir innovasiyaları tətbiq etməklə xidmətlərin göstərilməsidir. Eyni zamanda, KOB evləri sahibkar məmnunluğu təmin etməklə, onların maarifləndirilməsinə, bilik və bacarıqlarının artırılmasına, təlim, məsləhət, informasiya və beynəlxalq mübadilə proqramlarında iştirakına çalışır. Eyni zamanda, biznes ideyasına malik şəxslərin ideyalarının dəqiqləşdirilməsi və sahibkarlıq fəaliyyətinə başlamalarına şəraitin yaradılması, yeni biznes ideyaların və startapların dəstəklənməsi, kiçik və orta biznes subyektlərinin hüquqlarının qorunması bu fəaliyyətin əsasını təşkil edir.

Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 26 iyun tarixli "Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında" Fərmanına əsasən, mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanları, dövlət adından yaradılan publik hüquqi şəxslər və səhmlərinin (paylarının) nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslər tərəfindən mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə vahid "G2B" (dövlət-biznes) elektron reyestrə daxil olan xidmətlərin göstərilməsi, hüquqmüəyyənədicə sənədlərin verilməsi,

həmin reyestr fəaliyyətə başlayana qədər isə "Kiçik və orta biznes evlərində mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə göstərilən xidmətlərin siyahısı" üzrə xidmətlər KOB evləri vasitəsilə həyata keçirilir.

Hazırda ölkənin 14 şəhər və rayonunda 20-dək "KOB Dostu" fəaliyyət göstərir. Respublikanın digər rayon və şəhərlərində də KOB dostlarının fəaliyyəti nəzərdə tutulur. Mikro, kiçik və orta sahibkarlar fəaliyyət göstərdikləri inzibati ərazi vahidlərində və ya coğrafi baxımdan onlara ən yaxın olan "KOB Dostu"na biznesin qurulması və inkişafı, hüquqlarının müdafiəsi kimi məsələlərlə bağlı müraciət edə bilirlər. KOB dostları və onlarla əlaqə vasitələri barədə məlumatları isə Agentliyin www.smb.gov.az saytıdan əldə etmək mümkündür.

Agentliyin struktur bölmələri tərəfindən mikro, kiçik və orta sahibkarlara onlar üçün qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş güzəştlər barədə də ətraflı məlumat verirlər. Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 dekabr 2018-ci il tarixli Fərmanına əsasən, mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin kommunal xidmətlərə qoşulma prosedurları sadələşdirilib. Artıq mikro, kiçik və orta sahibkarlar qaz və su təchizatı, tullantı suların axıdılması sistemlərinə qoşulmaq üçün texniki şərtlərin və layihə sənədlərinin hazırlanması və verilməsi, eləcə də fiziki qoşulmanın həyata keçirilməsi üçün "Kiçik və Orta Biznes evləri"nə, "ASAN kommunal" mərkəzlərinə və ya "ASAN xidmət"ə müraciət edə bilirlər. Sahibkarın kommunal xidmətlərə qoşulması sifarişçinin müraciət etdiyi tarixdən ən gec 20 gün ərzində həyata keçirilir, texniki şərtlərin verilməsi isə pulsuzdur.

Bundan əlavə, mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə müxtəlif sahələrdə biznesin qurulması və inkişaf etdirilməsi üçün dövlətin güzəştli kreditlərindən istifadə etmək imkanı yaradılıb. Belə ki, sahibkarlar sənaye, kənd təsərrüfatı, turizm, İKT və xidmət sahələri üzrə dövlətin güzəştli kreditləri üçün İqtisadiyyat Nazirliyinin Sahibkarlığın İnkişafı Fondu, Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin tabeliyində İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondu və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyi ilə əməkdaşlıq edən müvəkkil kredit təşkilatlarına müraciət edə bilirlər.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının. Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında. Qanunu. Bakı, 1998.
2. Əliyev A., Şəkərəliyev A. Bazar iqtisadiyyatına keçid: Dövlətin iqtisadi siyasəti. Bakı, 2003.
3. Əhmədov T. Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına dair. Bakı, 2012.
4. Niftullayev V. Sahibkarlığın əsasları. Bakı, 2012.

Секція 2

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯК ГОЛОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

NETWORK TECHNOLOGIES IN EDUCATION: PROBLEMS AND PROSPECTS

Islamova Dinara Shirin gizi, Master, Teacher

Mingachevir State University

dinara.islamova@mdu.edu.az

The widespread introduction of networking technologies in education creates both new opportunities and a whole new set of problems in education. For education is particularly high importance of cloud technologies. The new networking educational paradigm should in the first place, to abandon the strict order of the classical educational approaches; its methodological base should be the theory of disorder and chaos. Computer networks in training are useful for sharing of program resources, the implementation of interactivity in the course of collective projects.

The 21st century is quite rightly closely associated with the development of information network technologies that penetrate literally all spheres of social life. In the expanding network space with a progressive speed, both the forms of collection, processing, transformation, transmission, accumulation of information and the process of creating a new product are fundamentally changing. A phenomenon such as clustering of Internet users into interest groups has emerged, which have acquired the format of clusters uniting people located in different parts of the planet around ideas. Often, such unification occurs in social networks, which are a new stage in the development and spread of computers and the Internet, their "symbiosis" with man and society. Social networks allow us to expand the boundaries of human communication on an unprecedented scale, and they are quickly penetrating education. One of the most promising innovative directions of development of network technologies is the

development of IT for training based on the introduction of cloud computing, the ideology of which is to transfer the organization of calculations and data processing to a significant extent from personal computers to the servers of the World Wide Web. A person has considerable additional opportunities to realize his own individual intellectual potential in collective work with other users of the network [1-2].

As a result of the intensive expansion of the network space, the conditions for education in the modern era have changed radically. Young people develop in a dynamic information environment, quickly master new information and communication tools and technologies to solve their life problems. However, young people are increasingly accustomed to considering these tools and technologies only as tools for communication, entertainment, and relaxation. The thinking style of today's schoolchildren and students, due to their constant communication on the network with the mass media, is becoming figurative and emotional and is less and less inclined to abstract constructions, which is at odds with the usual verbal style of presenting educational material and with the established methods of mastering the content of education.

The integrity of knowledge is being violated, fragmentary-clip consciousness is becoming more and more characteristic of people, they no longer feel the need to recreate a holistic picture of the world [3-4].

Separate fragments of knowledge gleaned from the Internet create the illusion of being at the forefront of science and technology without much mental strain and significant effort.

In recent years, billions of rubles and dollars have been invested in the informatization of the education system. Educational institutions are being systematically equipped with computers, students' access to the Internet is expanding, new generation open electronic educational resources are being created, a distance learning system is being developed, specialized software is functioning, etc. Although tens of hundreds of books have already been written about the informatization and computerization of education, unfortunately, their authors are usually carried away by the purely technical side of the problem, while fundamental science, which is engaged

in the development of conceptual approaches, cannot keep up with all this vigorous activity [6-7].

Unfortunately, it is hardly possible to give a clear positive answer to the question of whether there are any noticeable qualitative changes in education today with the wide use of information technology. The pedagogical community has proven to be unprepared for both the wide use of the advantages and merits of information technology in the educational process and the negative phenomena associated with total computerization. Meanwhile, what is needed is not just the introduction of information technology into education, but a fundamentally different methodological basis for education, a radical renewal of its goals, content, forms, methods and means, taking into account the flow of information and communication processes in the environment of global interactions in which modern youth grows up. Informatization of education is called upon to activate the independence of students, promote the individualization of the educational process, and shift learning to self-study and self-education.

In the new system of education and upbringing, it is necessary first of all to abandon the strict orderliness of classical approaches to education; its methodological basis should be the theory of disorder, chaos, when the factor of creative unpredictability is introduced into the educational process, and the main efforts of teachers are directed at creating a powerful creative environment, where each student is given the right to choose and independently design their educational trajectory.

In universities, first of all, it is necessary to radically change the technologies of extracurricular independent work. It is possible to achieve noticeable, significant changes in the professional consciousness of the current generation of students only with new pedagogical approaches. To organize students' independent extracurricular work, the traditional educational environment should be fundamentally supplemented with an electronic network component that can use cloud technologies, social networking techniques and methods, mobile technologies, virtual reality, etc. In the network environment of interactions, the student should be given the opportunity to choose options for solving educational problems, building an individual educational

route, the opportunity to demonstrate a high degree of independence and educational initiative [5-8].

The style of interaction in the online environment is characterized by a higher degree of trust, freedom, independence, etc. can be characterized. The process of perception of new material by a student. In such circumstances, it is usually non-linear. Sitting at the computer, he, without thinking, jumps from one task to another, immersing himself in areas of knowledge that are still unfamiliar to him. or returns to material that has somehow already been forgotten or omitted.

The requirement for a progressive, consistent process of cognition becomes obsolete and irrelevant when everything new is based on what was before, what was “understandable” and “explained”. The most important act of self-discipline occurs when a person realizes that he does not understand something and begins to search for the necessary information himself or ask questions to the teacher.

It is no longer possible to achieve strict consistency and linearity in the acquisition of social experience at school. Teachers will have to abandon the linear, flow, group practices of traditional pedagogical technologies in favor of non-linear, multi-variant pedagogical practices. The most important task of the school is the non-linear sorting of information obtained from networks and bringing it into a self-organizing system. This is especially important when mastering the core of educational content, that is, those elements. This kind of "cements" the student's worldview, representing its nodes and nodal points. The functioning of the education system in modern conditions (at least its main subsystems associated with the transfer of information, the assimilation of new material and its creative application) can and should be considered as the organization of complex non-linear self-organizing systems [9].

Today, self-development of one's own subject in the educational process takes the form of self-education. The main thing is not the transfer of knowledge, but the possession of methods for its replenishment and the ability to quickly navigate complexly organized databases and branched systems. information. In domestic

pedagogy, issues of self-education of students have been poorly studied, and in the field of school education, such theoretical and practical developments are absent.

Self-organization of knowledge, the emergence of a knowledge system in a schoolchild, student, graduate student seems to be an extremely complex, interesting and still poorly studied procedure. Basic scientific ideas, concepts and necessary practical skills act as ordering parameters. It is believed that each system has a goal behavioral program of the system. In the network space, the subject independently determines the goals and objectives of his education [15].

What is close and important for him. The latter will be visible both in the selection of content and in the ways to achieve the set goals in public speech. However, in complex systems, the goal within the root may not be visible, that is, only the metagoal can be traced.

for an outside observer. Such an outside observer can be, first of all, a teacher, but also fellow students and other partners from the external environment. They can be useful, not only in helping and supporting the student in his academic work, but also in helping to regulate the goals of his educational activities.

It is necessary to create conditions under which the subject begins to manage his actions, reflect on their results and promptly adjust the educational process. New conditions should ensure the influx of knowledge from the external environment, initiate self-realization of students in solving educational problems, update the technologies of presenting productive, creative results of the author's work and their online discussions, stimulate reflexive reactions of students, etc. At the same time, in the situation of solving problems of future professional activity, the most important thing is to stimulate the formation of professionally significant personal qualities [10-11].

Teaching the culture of work and participation in collective activities is a serious pedagogical problem. It has been noted that graduates of our domestic universities are often excellent soloists, but where it comes to coordinated collective actions, they lose out in comparison with foreign specialists. The fact is that group student projects, in which people go through the road from mastering knowledge and skills to professional

life, in the practice of Western education, in contrast to domestic, are the most common form of training. Solving educational and professional problems through an electronic network, when the principle of cooperation and collaboration becomes the leading one, in many ways facilitates the process of developing the ability to work together, in a team, making collective efforts.

Computer networks in education can be used for the joint use of software resources, interactive interaction, timely receipt of information, constant quality control of the knowledge received, etc. In this type of education, the student carries out educational activities in interaction with other network users and with the computer, i.e. educational activities become not individual, but joint. Such education should be viewed as a process occurring in an educational community, in which students, teachers and the computer perform their very specific functions [13-14].

This type of network educational interaction is called a distributed educational activity model. This is a typical prototype of cloud technologies. Remote services of the modern network environment open up fundamentally new opportunities for users distributed in space and time. Network technologies allow for joint projects in groups: preparation of text files and presentations; organizing discussions of document edits in real time with other authors, creating tables and diagrams in a text editor, collectively constructing diagrams and models, drawing in a distributed format, as well as performing other types of joint educational and professional activities. The network service records and stores the results of each user's work, they can be analyzed and corrected at any time. Feedback in such a model is closed by the participants in the network activity themselves, forming the basis for mutual correction in the network educational process. The sequences of operations performed by users work for a common result, so it becomes possible to perform labor-intensive work in a short time. The output is a common product, which is a consequence of the interaction of related individuals or their communities. Thus, the principle of learning in cooperation and cooperation in solving educational and professional problems is realized. Interaction in a virtual environment largely removes the problems of a subjective-psychological

nature that interfere with solving the tasks set, which in real communication conditions often comes to the fore.

Educational projects using network technologies in universities have been used to teach mathematics to students of the humanities. For such students, the main problem is not the problem of understanding, but the problem of motivation, the development of cognitive activity. Network technologies help to solve this problem, combine humanitarian and mathematical knowledge, combine the processes of learning and research, education and upbringing. Experience shows that if you use the methodology developed by our teachers in the process of teaching mathematics to students of humanitarian specialties. Educational network projects using modern information technologies, based on solving problems of professional importance for students, this leads to increasing the cognitive activity of students. The main thing in such training is maximum availability of knowledge, the possibility of developing an individual approach of the teacher. This opens up fundamentally new opportunities for each student, for the accelerated personal development of each student [12].

Network technologies open up great opportunities for organizing joint interdisciplinary activities of a large group of teachers and students. Rational strategy for developing students' competencies in the process of solving quasi-professional problems. These technologies allow for the rapid integration of created products into the educational process, the organization of interactive classes and collective learning, as well as various forms of control.

The widespread use of network technologies in education determines the formation of new technologies of the pedagogical paradigm and, in a certain sense, generates it. The key point in this process is to achieve maximum student involvement in the online learning process, which allows them to independently determine the parameters of their education.

Network technologies offer an alternative to traditional forms of organizing the educational process, such as individual training, interactive lessons, etc., which allow for collective learning. The application of cloud technologies will not only reduce costs,

but also increase quality and efficiency by providing the necessary software. The educational process also prepares the student for the modern information society.

Literature:

1. Bower M., Dalgarno B., Kennedy G.E., Lee M., & Kenney J. Design and implementation factors in blended synchronous learning environments: outcomes from a cross-case analysis. *Computers & Education*. 2015. №86. P. 1–17. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360131515000755>.

2. Dron J., Anderson T. *Teaching crowds: Learning and social media*. Edmonton. AB: Athabasca University Press, 2014. 450 p.

15. Guide to Massive Open Online Courses (MOOCs) at Illinois. University of Illinois at Urbana-Champaign. URL: <http://moocs.illinois.edu/docs/moocs-at-illinois-guide.pdf>

DIGITAL TRANSFORMATION AND EDUCATION POLICY

Jabbarova Konul Hidayat, PhD in Pedagogy

Mingachevir State University

kenulcabbarova@gmail.com

In the 21st century, the technological revolution and digitalization are having a fundamental impact on all areas of society, including the education system. This impact extends beyond enhanced technical capabilities, encompassing social, economic, and cultural transformations. The rapid spread of information, globalization of knowledge, and new labor market demands make adaptation of the education system inevitable. Under such conditions, the concepts of digitalization and digital transformation require not just the introduction of technologies, but a rethinking of the very nature, goals, and means of education.

The digitalization process has already moved beyond local innovations and has become a priority on the global educational agenda. Developed countries view digital

educational technologies as key components of state policy and are implementing sustainable strategies in this direction. The importance of this process became especially evident during the pandemic, revealing the need for flexible education systems, technological readiness, and strengthened digital infrastructure.

Digital transformation in education creates a new system of relationships between the teacher, the student, and society - one that differs from traditional learning models. This includes virtual classrooms, electronic learning materials, AI-based platforms, and flexible teaching models. Managing these changes and systematically implementing them is only possible through strong and well-targeted education policy.

From this perspective, the role of digital transformation in education policy - its priorities, implementation mechanisms, and its impact on the development of the education system - requires thorough study. This paper aims to analyze these issues, explore how digital transformation is being applied in modern educational strategies, and determine its contribution to building quality, inclusive, and sustainable education.

Digital transformation is not only the adoption of technological innovations, but a comprehensive approach involving structural changes, management systems, pedagogical methods, and data analytics, all supported by digital skills. This transformation goes beyond traditional teaching models and expands access to education, enabling a more accessible, transparent, and flexible system. Digital tools, virtual classrooms, artificial intelligence, and big data analytics create new opportunities for personalized learning, enhanced feedback quality, and improved teacher-student interaction.

At the national level, education policy defines the directions and priorities of educational development. Integrating digital transformation into this policy is strategically vital for creating an inclusive, high-quality, and competitive education model. In Azerbaijan, key documents in this area include “Azerbaijan 2030: National Priorities for Socio-Economic Development,” the “State Strategy for the Development of Education,” and the “Digital Transformation Concept.” These documents emphasize the importance of developing digital competencies, implementing modern technologies, and preparing a new generation of educators.

Key policy and organizational components ensuring digital transformation:

- Legal and regulatory framework – legislative acts, rules, and policy documents regulating the digitalization of education (e.g., the draft law "On Electronic Education") [1].

- Infrastructure and technical provision – providing schools and universities with broadband internet and modern technological equipment.

- Human resource development – ongoing training and certification programs to enhance the digital competencies of teachers and education administrators [2].

- Digital resources and content – electronic textbooks, interactive platforms, AI-based adaptive learning systems [4].

- Monitoring and evaluation systems – digital assessments, data-driven planning, and performance analytics [3].

Impact of digital transformation on education quality:

- Personalized learning – creating individual learning paths based on students' needs and abilities.

- Accessibility and inclusion – removing geographical barriers and expanding access for diverse social groups.

- Transparent management and evidence-based decision-making – using big data analytics for better governance.

- Real-time communication and feedback – enhancing interaction between students, parents, and teachers.

- Increased educational efficiency – more rational allocation and use of educational resources.

Despite the broad opportunities offered by digital transformation in education, it also brings several challenges and risks. These difficulties emerge across technological, social, and pedagogical domains and must be identified and addressed to ensure successful digitalization.

First, regional disparities in infrastructure contribute to digital inequality. While some areas are equipped with high-speed internet and modern tools, others lack such

opportunities. This may lead to discrepancies in student achievement and a lack of educational equity.

Another key issue is the uneven distribution of digital skills among teachers and students. Successful digitalization requires all participants to be proficient in using technology effectively. However, some teachers struggle to adapt to digital teaching methods, reducing the effectiveness of implemented innovations.

Ensuring digital security is another major concern. Safeguarding students' personal data, combating cyber threats, and maintaining digital ethics are critical. The lack of a fully developed legal and regulatory framework in this area places the education system at risk.

Furthermore, excessive use of technology may lead to psychological and social issues. Digital addiction, attention disorders, social isolation, and reduced communication skills can negatively affect the quality of the educational process.

Therefore, it is crucial to recognize that digital transformation is not merely about using technology, but about adapting it within pedagogical and social contexts. Education policy must be able to respond to these challenges and offer supportive mechanisms.

To successfully implement digital transformation in the education system, a strategic policy framework, systemic approach, and multi-level strategic actions are required. These actions should not be limited to technological development but must also address pedagogical, social, and organizational change.

The first recommendation is to ensure balanced development of digital infrastructure nationwide. Expanding internet access, equipping institutions with modern technologies, and encouraging the use of cloud services will enhance education quality and accessibility.

The second recommendation focuses on developing teachers' digital competencies. Continuous professional development, practical workshops, and mentorship programs should be provided. Teachers must not only use technology but also integrate it effectively into the teaching and learning process.

The third priority is the revision of curricula and learning content. Flexible and adaptive programs should be developed to support digital learning environments, promote student creativity, and support individual development. Digital skills such as AI, programming, and data analysis should be taught from early education stages.

It is also vital to include digital ethics in education content. Students must be taught about digital citizenship, online behavior, information security, and digital rights to ensure responsible and safe digital engagement.

Finally, to ensure sustainability and effectiveness of digital transformation, monitoring and evaluation mechanisms must be established. Decisions in education policy should be evidence-based, relying on performance data and research outcomes.

These proposals will support the adaptation of the education system to digital transformation and enable its evolution into a modern, inclusive, and effective structure aligned with current demands.

In conclusion, digital transformation is one of the key drivers reshaping modern education systems. Its proper and strategic management will not only foster technological progress but also elevate the social, cultural, and intellectual development of society. Therefore, digitalization must be at the heart of education policy, supported by long-term planning and consistent actions.

Literature:

1. Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan. Draft Law on Electronic Education. Baku: Ministry of Education, 2021. 30 p.
2. Aliyev A.A. Digital Transformation in Education: Strategic Approaches. Baku: Science and Education, 2020. 112 p.
3. Guliyev M.N. The Use of Digital Resources in Education: Problems and Solutions. Baku: Ministry of Education, 2019. 85 p.
4. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education. Paris: UNESCO, 2020. 250 p.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯК ДРАЙВЕРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ

Бредіхін В.М., к.т.н., доцент

Харківський національний університет міського господарства

ім. О.М. Бекетова

bredixinv@gmail.com

Братерська Н.М., аспарантка

Харківський національний університет міського господарства

ім. О.М. Бекетова

Nataliia.Braterska@kname.edu.ua

Вербицька В.І., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

verbytska67@gmail.com

У добу цифрової економіки освіта стає не лише сферою передачі знань, а й середовищем цифрової комунікації, персоналізації та постійної взаємодії.

Діджиталізація та цифрова трансформація виступають визначальними трендами, що формують нову модель освітнього процесу. Змінюється роль учасників навчання, форми подачі інформації, механізми зворотного зв'язку. Зростає значення практичних робіт у цифровому середовищі та використання інтерактивних матеріалів. Центральне місце у цих змінах посідають технології штучного інтелекту (ШІ), здатні не лише автоматизувати, а й якісно трансформувати навчання.

Національна система освіти України перебуває на етапі активної цифрової модернізації. Однак процес діджиталізації не є повсюдним і системним. Бракує єдиних стратегічних підходів до впровадження інструментів ШІ та цифрових освітніх ресурсів. Суттєвими бар'єрами залишаються нерівний доступ до інфраструктури, недостатня цифрова компетентність педагогів, а також

відсутність достатньої кількості адаптованих до вітчизняної реальності освітніх інструментів.

Мета цієї роботи — дослідити, як цифрова трансформація освіти, зокрема за участі інструментів штучного інтелекту, сприяє підвищенню якості освітнього процесу.

Конкретні приклади інтерактивних матеріалів, платформ для дистанційного навчання, віртуальних лабораторій і систем адаптивного навчання дають представлення про зміни які вже відбуваються в Україні та світі.

Цифрова трансформація передбачає не просто впровадження технологій у навчальний процес, а повноцінне переосмислення підходів до освіти: від планування курсів і створення контенту до оцінювання та аналітики навчальних результатів.

Одним із базових рішень цифрової трансформації є використання систем управління навчанням (LMS). Такі платформи, як Moodle [1] та Google Classroom [2], дозволяють організовувати освітній процес у форматі змішаного чи повністю дистанційного навчання.

Штучний інтелект відіграє важливу роль у персоналізації навчання. Сервіси на кшталт Socrative [3] та EdApp [4] використовують алгоритми для формування індивідуальних навчальних маршрутів.

Інструменти на основі ШІ також підтримують викладачів у процесі підготовки занять і оцінювання. Платформа Gradescope [5] застосовує машинне навчання для автоматичної перевірки знань.

Віртуальна лабораторія Labster [6], дозволяє студентам виконувати практичні роботи з фізики, хімії, біології у віртуальному просторі.

Для вивчення мов застосовуються адаптивні системи, як-от Duolingo [7].

Інтерактивні дошки (Jamboard, Miro) та платформи гейміфікації (Kahoot!) формують нові формати взаємодії.

Національні приклади включають Всеукраїнську школу онлайн [8], яка інтегрує адаптивні модулі та формувальне оцінювання.

На рівні управління освітою важливу роль відіграють системи Learning Analytics, як-от Canvas [9], що дає змогу аналізувати прогрес та пропонувати освітні рішення.

Тому цифрова трансформація національної системи освіти — це не тимчасова ініціатива, а стратегічна необхідність, що відповідає викликам часу.

Однак для досягнення справжньої трансформації потрібен системний підхід:

- розроблення державної цифрової стратегії;
- інвестиції в цифрову інфраструктуру;
- розвиток цифрових компетентностей та підтримка інновацій.

Лише за умови скоординованих дій держави, закладів освіти, технологічних компаній і суспільства цифрова трансформація стане рушієм сталого розвитку національної освіти в епоху інтелектуальних технологій.

Література

1. MOODL. URL: <https://moodle.org>
2. CLASROOM. URL: <https://edu.google.com/products/classroom>
3. SOKRATIV. URL: <https://www.socrative.com>
4. An LMS built for frontline teams. URL: <https://www.edapp.com>
5. Deliver and Grade Your Assessments Anywhere. URL: <https://www.gradescope.com>
6. LABSTER. URL: <https://www.labster.com>
7. DUOLINGVO. URL: <https://www.duolingo.com>
8. Всеукраїнська школа онлайн. URL: <https://lms.e-school.net.ua>
9. Teaching and Learning Software. URL: <https://www.instructure.com/canvas>

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Вербицька В.І., к.е.н., доцент

Серпухов Д.В., здобувач вищої освіти

ea122sdv@stud.khadi.kharkov.ua

Охрімова В.І., здобувачка вищої освіти

ea122ovi@stud.khadi.kharkov.ua

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Бредіхін В.М., к.т.н., доцент

Харківський національний університет міського господарства

ім. О.М. Бекетова

У сучасних умовах глобальних трансформацій, цифровізації та зростання потреби в безперервному навчанні, питання самореалізації особистості набуває особливої актуальності. Перехід до дистанційної форми освіти, значно прискорений пандемією COVID-19, став не лише вимушеним кроком, а й каталізатором змін у системі освіти. Діджиталізація та цифрова трансформація виступають сьогодні провідними трендами у розвитку національної системи освіти, змінюючи її структуру, методи та підходи до навчання [1]. Ці процеси не лише оновлюють технічну базу освітніх закладів, але й переосмислюють роль особистості в навчальному середовищі, надаючи більше можливостей для індивідуалізації, гнучкості та самореалізації.

Дистанційне навчання відкриває нові можливості для індивідуального розвитку, самостійного управління освітнім процесом і поєднання навчання з професійною діяльністю. Водночас воно ставить нові виклики перед здобувачами освіти, вимагаючи високого рівня самодисципліни, мотивації та здатності до самоорганізації. У цьому контексті особливої ваги набуває здатність особистості до самореалізації як фундаментального прояву внутрішнього потенціалу в умовах динамічного, інформаційного суспільства [2-3].

Інженерна діяльність реалізується як інтеграція процесів праці, пізнання, спілкування та творчості. Звідси випливає, що навчання даної діяльності має будуватися аналогічно, т. е. у єдності спеціалізації та універсалізації. В даний час час підвищуються вимоги до творчої складової людини що породжує нові ідеї можливостям. Здібності до творчості, талант складають «ядро» особистості, інтегрують усі її підструктури: спрямованість, досвід, психічні процеси та біопсихічні властивості [4]. Навчання, таким чином повинно будуватися як багатоплановий процес, спрямований на вирішення різноманітних завдань, як мінімуму, так і максимуму, і не одного завдання за іншим, а водночас і у комплексі.

В даний час досить часто обговорюються проблеми освіти, різноманітність його форм, методик, засобів та ін. Відповідно до теми секції торкнемося лише дистанційної освіти. Очевидні плюси цієї форми навчання, до яких відносяться, наприклад, самостійне планування часу та темпу занять, поєднання навчання з основною професійною діяльністю, достатня незалежність від географічного розташування вузу, можливість оперативного спілкування з викладачем, максимально можливе зняття психологічних бар'єрів та стресів у процесі навчання, більш висока ефективність професійної підготовки порівняно з заочною формою навчання [5].

Становлення особистості, її перетворення відбувається протягом усього життєвого шляху Зміни, зумовлені як зовнішніми, так і внутрішніми факторами, що не повинні порушувати досягнутого на кожен даний момент балансу елементів особистісної системи, її певної внутрішньої гармонії Тому стратегічною метою освіти має стати прагнення: не зламати «стрижень» особистості - її спрямованість на реалізацію творчих здібностей [6].

Освітній процес має перетворитися на творчий процес, а це неможливо без розвитку у студентів широкого кругозору, накопичення надлишку знань, фундаментального інтелектуального потенціалу, тренування розумових здібностей, пам'яті. Творити може лише здатна до самопроектування індивідуальність. Можливо, що масове суспільство особливої зацікавленості до

цієї ідеї не виявляє, внаслідок її (як мінімум) «незручності», але досвід інтелектуальної історії, прогресу людської духовності говорить про інше.

Дистанційна освіта – найбільш підходяща і великою мірою позбавлена недоліків масової освіти; форма виховання професіоналів. Вона є досить демократичною, безперервною, вільною, гнучкою, індивідуально адаптованою. Хоча і цю форму навчання хочуть омертвити, організувати, загнати в якісь рамки, і, в принципі, зрівняти, наприклад, із заочною формою навчання. Тому спостерігається природне падіння інтересу до «дистанційки» знизу та ліквідаторські по відношенню до неї настрої зверху.

Автори висловлюють думку, що творча людина живе у своєму ритмі, у нього своя організація і не всі люди є роботизованими системами. Також не всі (з різних причин) витримують пресинг організації інших форм навчання: денний, заочний. Не всі вписуються в жорстко організоване, надраціональне середовище. У сфері освіти також необхідно враховувати ірраціональну складову людини. Має бути дано шанс усім бажаючим здобути освіту і саме ту, якій вони віддають перевагу і в якій відчують потребу.

Згідно з дослідженнями, що неодноразово проводилися, у людей технічних професій спостерігається слабка зацікавленість у спілкуванні, встановленні взаємовідносин із оточуючими [5,7]. Виходячи з цієї ситуації, освітнє середовище має, перш за все, оптимізувати, збалансувати вихідну замкнутість подібного типу особистості. Оскільки, у плані реалізації своїх здібностей, таланту, така особистісна система дуже обмежена, замкнута в собі, виникають також проблеми з її орієнтацією та визначеністю у соціальному середовищі. А наслідком ми маємо внутрішню несвободу, звужений кругозір, які не сприяють розвитку творчих здібностей особистості.

Але дистанційний варіант навчання має дати можливість здобувачам самотійно планувати власний освітній процес та в даному аспекті. Дистанційне навчання стало менш популярним, оскільки переорієнтувалося з людини – індивідуальності на критерії зручності керуючих структур. А зручно, коли все однаково. Об'єктивно, дистанційне навчання – дуже перспективна форма освіти.

Можна навчатися відразу в кількох вузах, безперервно, за кількома спеціальностями одночасно. Не всі хочуть залишитися вузькоспеціалізованими «комахами» на все життя, та це й неможливо в світі, що швидко змінюється. Людина, у разі отримання дистанційного варіанта навчання, може сама компенсувати недоліки традиційної освіти.

Дистанційне навчання також дає людині можливість успішно та безперервно адаптуватися до швидко мінливого соціо-культурного середовища.

Слід зазначити, що у зв'язку з наростанням темпів зміни суспільних відносин, основним завданням освіти є можливо більше ранній розвиток базових динамічних характеристик особистості, її розумових, інтелектуальних, волевих, духовно-моральних, естетичних, творчих здібностей, а також формування спрямованості особистості на самовиховання, самоосвіту, самореалізацію. Освітнє середовище має містити весь набір необхідних «живильних» елементів для культивування збалансованих, стійких, гармонійних, націлених на самореалізацію особистостей [8]. Маємо надію, що в майбутньому відкриється більше можливостей зростання та прояви сутнісного, гуманістичного, творчого змісту особи, яка не зводиться до необхідності її існування, виживання. Форма дистанційної освіти не повинна втрачати своєї суті та спрямованості, спочатку задуманої близькості до людини, її глибинних потреб у саморозвитку.

Таким чином, дистанційна освіта постає не лише як сучасний інструмент передачі знань, але й як ефективне середовище для формування самостійної, творчої, самореалізованої особистості. Вона створює умови для гнучкого, індивідуально орієнтованого освітнього процесу, що особливо важливо в умовах зростаючих вимог до здатності адаптуватися до змін. Проте для збереження своєї цінності, дистанційна форма повинна залишатися людиноцентричною, сприяти розкриттю внутрішнього потенціалу та відповідати глибоким потребам у саморозвитку. У межах цифрової трансформації освіти, що активно впроваджується в Україні, зростає потреба в нових педагогічних підходах, здатних не лише передавати знання, а й стимулювати внутрішню мотивацію до навчання та самопізнання. Саме ці умови сприяють повноцінній самореалізації

особистості у віртуальному освітньому просторі.

Лише за таких умов можна говорити про реальний вплив дистанційного навчання на підвищення якості освіти, її гуманістичну та трансформаційну функцію в житті особистості.

Література:

1. Андрєєв А. А. Цифрова трансформація освіти і виклики нової реальності. Харків : Освіта, 2021. 187с.
2. Клокар Н. І. Самореалізація особистості як стратегічна мета освіти. *Вища освіта України*. 2020. № 3(48). С. 14–19.
3. Пінчук І. О. Цифрова трансформація освіти: виклики та можливості для особистісного розвитку. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. № 4(84). С. 45–53.
4. Вербицька В. І., Немченко В. І., Матвієнко І. Г. Інтелектуальні та психологічні аспекти дистанційної освіти в контексті компетентнісного підходу. *Вища освіта за новими стандартами: виклики у контексті діджиталізації та інтеграції в міжнародний освітній простір* : матеріали IV Міжнародної науково-методичної конф., (м. Харків, 3 квіт. 2025 р.). Харків : Факт, 2025. С. 102-104.
5. Ничкало Н. Г. Дистанційна освіта і нові виміри самореалізації студентів. *Професійна педагогіка*. 2021. № 22. С. 12–19.
6. Зязюн І. А., Коваль Л. В. Самореалізація особистості у процесі освіти: філософсько-педагогічний аспект. К.: Видавничий дім Слово, 2012. 224 с.
7. Бех І. Д. Особистісно орієнтована освіта: теорія і технології. К.: Лібра, 2020. 312 с.
8. Brookfield S. D. *The Skillful Teacher: On Technique, Trust, and Responsiveness in the Classroom*. San Francisco: Jossey-Bass, 2015. 320 p.

АКТУАЛЬНІ ЦИФРОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Водолажська Тетяна, к.е.н., доцент

Жебко Аліна, здобувачка вищої освіти – бакалавр 4 року навчання

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

tatyana.vodolazhska@gmail.com

У ХХІ столітті цифрова трансформація охопила майже всі сфери життя : від освіти і медицини до бізнесу й державного управління. Успішна адаптація до цих змін вимагає від людини не лише загального знання цифрових технологій, а й володіння конкретними цифровими компетентностями, які є затребуваними на сучасному ринку праці та в повсякденному житті.

У країнах Європейського Союзу формування цифрової компетентності майбутніх фахівців є першочерговим завданням сучасної системи освіти [1].

У системі вищої освіти України такі обставини актуалізують завдання із опанування затребуваних цифрових навичок здобувачами вищої освіти під час їх навчання в освітніх закладах для набуття конкурентоспроможності, що зумовлює потребу в їх врахуванні в освітніх програмах різних рівнів освіти. Для цього доцільно дослідити усю їх множину та виявити найбільш актуальні з метою їх завбачення.

Проведене групою науковців (Зелінська А., Тарасович Л., Лавриненко С.) соціологічне дослідження щодо рівня володіння цифровими компетентностями дозволяє підсумувати, що цей рівень загалом є середнім та водночас значно нижчим, ніж вимагають працедавці. Серед оцінюваних цифрових навичок респондентів розглядалися : захист персональних даних і приватності, мережевий етикет, співпраця за допомогою цифрових технологій, розробка цифрового контенту, обмін і взаємодія, застосування базового програмного забезпечення цифрових пристроїв та інші [2].

Упорядкування множини сучасних цифрових навиків дозволило виокремити ключові цифрові компетентності, які мають бути опановані теперішніми здобувачами вищої освіти під час навчання :

- цифрова грамотність (вміння користуватися комп'ютером, офісними програмами, смартфоном, хмарними сервісами, електронною поштою тощо);
- критичне мислення в цифровому середовищі (аналізувати контент, розрізняти достовірну та фейкову інформацію, ретельно обирати джерела тощо);
- кібербезпека та цифрова гігієна (навички створення надійних паролів, розпізнавання хижацьких чи шахрайських сайтів, оновлення програмного забезпечення тощо);
- навички роботи з великими масивами даних (Big Data) (збирання та аналізування даних, їх візуалізація, базові знання програмування для аналітики та інші);
- основи програмування та автоматизації (базові навички кодування);
- застосування штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання (розуміння базових принципів ШІ та етичне його використання, вміння та здатність його інтеграції в робоче середовище тощо);
- цифрова комунікація (застосування комунікативних інструментів : Zoom, Microsoft Teams та інших; робота в команді через онлайн-платформи; дотримання цифрового етикету у віртуальному середовищі);
- цифровий дизайн та створення медіа контенту (робота з графічними інструментами, створення презентацій, відео, інфографіки і т.д.);
- гнучкість та здатність до невинного цифрового навчання (здатність самостійно опановувати новітні інструменти і платформи, участь у навчальних вебінарах чи онлайн-курсах, навички самоорганізації тощо);
- управління цифровим часом та добробутом (планування часу роботи, дотримання балансу між онлайн- і офлайн-активністю для збереження ментального здоров'я) [1-2].

Опанування цифрових навичок здобувачами вищої освіти під час їх навчання має бути неперервним процесом, який починається з базової

грамотності та поступово охоплює складніші сфери : від аналітики й програмування до креативного використання штучного інтелекту.

Таким чином, вміння адаптуватися до змін і швидко освоювати нове у наш час стає вирішальним фактором успіху як для окремої людини – майбутнього фахівця, так і для суспільства в цілому.

Література :

1. Бахмат Н. В., Сторчова Т. В., Моцик Р. В., Малекєсцева Н. В., Братиця Г. Г. Сучасні тенденції розвитку цифрової компетентності майбутніх учителів : європейський досвід. *Академічні візії*. 2023. № 15. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/122>

2. Зелінська А., Тарасович Л., Лавриненко С. Цифрові компетенції як основа трансформації професійної освіти майбутніх менеджерів. *Економіка і суспільство*. 2023. № 49. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2351>

ХМАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПЕРЕВАГИ ТА ЗАГРОЗИ

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

dedilova@ukr.net

Согомонян А.К., здобувач вищої освіти на рівень PhD

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

oytheme@gmail.com

Швидкий розвиток цифрових технологій та глобальна цифровізація суспільства спричинили глибокі зміни в системі освіти. Одним із ключових інструментів цієї трансформації є хмарні технології, які забезпечують новий рівень мобільності, інтерактивності та доступності навчального процесу. У закладах освіти різних рівнів – від шкіл до університетів – хмарні сервіси дедалі

активніше використовуються для збереження, обміну, редагування та спільної роботи над освітніми матеріалами.

Хоча хмарні технології відкривають значні можливості для інноваційного навчання, їх використання потребує також усвідомлення потенційних загроз та викликів, що виникають в умовах цифрового середовища. Це вимагає критичного підходу до впровадження хмарних рішень у систему освіти та формування відповідних компетентностей у педагогів, студентів і керівників освітніх установ.

Використання хмарних сервісів в освітньому процесі має низку важливих переваг та недоліків (табл. 1). Формування культури безпечного використання хмари передбачає; забезпечення цифрової грамотності і базових навичок кібербезпеки серед викладачів і студентів; вибір хмарних платформ з надійним захистом персональних даних і відповідністю до законодавства про конфіденційність; навчання викладачів етичному використанню цифрового контенту та зберіганню даних; впровадження політики відповідального використання цифрових ресурсів у закладі освіти.

Таблиця 1 - Характеристики використання хмарних сервісів в освітньому процесі [1]

Перелік	Зміст та вплив
ПЕРЕВАГИ	
Доступність і мобільність	Матеріали, що зберігаються в хмарі, доступні з будь-якого пристрою з інтернетом, що сприяє навчальній гнучкості та безперервності освіти
Спільна робота	Хмарні платформи дозволяють студентам і викладачам спільно працювати над проєктами, документами та презентаціями в реальному часі
Економічність	Заклади освіти зменшують витрати на технічне забезпечення, оскільки хмарні рішення не потребують складного локального програмного забезпечення або сервісів підтримки
Оновлення в реальному часі	Всі зміни у файлах, планах занять, ресурсах одразу доступні всім учасникам навчального процесу
Інтеграція	Хмара дозволяє об'єднати різні цифрові інструменти – від тестування і відеозв'язку до систем аналітики та оцінювання інших сервісів
НЕДОЛІКИ	
Безпека даних	Зберігання персональної інформації студентів і викладачів у хмарі створює загрозу несанкціонованого доступу, втрати чи витоку даних
Правові аспекти	Не завжди чітко визначено, хто несе відповідальність за збереження й обробку даних, особливо при використанні закордонних хостингів

Перелік	Зміст та вплив
Залежність від провайдерів	У разі технічних збоїв або змін умов використання (припинення безкоштовного доступу, зміна політики) освітній процес може бути дестабілізований
Цифрова нерівність	Не всі учасники освітнього процесу мають рівний доступ до якісного інтернету чи технічних пристроїв для роботи з хмарними ресурсами
Психологічне навантаження	Постійна присутність у цифровому середовищі може спричиняти перевтому, розфокусованість, зниження мотивації

Успішні приклади українських закладів освіти демонструють, що інтеграція хмари сприяє підвищенню залученості студентів, розвитку їхніх цифрових компетентностей та міжпредметної взаємодії. Вони відкривають нові горизонти для розвитку інноваційної освіти, забезпечуючи гнучкість, інтерактивність і ефективність навчального процесу. Водночас їх впровадження вимагає усвідомленого підходу, орієнтованого на безпеку, відповідальність і сталий розвиток цифрової культури.

Література:

1. Воронов, Б. Використання хмарних технологій в освітньому середовищі. *Теорія та методика навчання математики, фізики, інформатики*. 2018. № 13(2). С. 283-293. DOI: <https://doi.org/10.55056/tmn.v13i2.540>

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

dedilova@ukr.net

Юрченко О.В., к.е.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

ou_8211@ukr.net

В умовах змішаного та дистанційного навчання, глобальної цифровізації та розвитку цифрового простору виникає потреба у переосмисленні ролі

викладача як носія не лише академічних знань, а й цифрової культури. Цифрова компетентність викладача – це інтегрована сукупність знань, навичок, установок і цінностей, що забезпечує ефективне використання цифрових технологій у професійній діяльності та охоплює не лише технічні вміння, але й педагогічні, методичні та етичні аспекти цифрової взаємодії.

Згідно з європейською рамкою цифрової компетентності педагогів DigCompEdu [1], цифрову компетентність викладача доцільно розглядати за шістьма ключовими напрямками (рис. 1).

Зокрема, професійна взаємодія в межах DigCompEdu – спрямована на використання цифрових інструментів для комунікації та співпраці; цифрові ресурси – на створення, адаптація та поширення навчального контенту; викладання і навчання – на інтеграцію технологій у планування, проведення та аналіз занять; оцінювання – на застосування цифрових інструментів для формувального та підсумкового оцінювання; розширення можливостей учнів – на створення умов для активної участі здобувачів освіти в освітньому процесі, сприяння їхній автономії, мотивації та відповідальності за навчання; сприяння розвитку цифрової компетентності учнів – на підтримку студентів у формуванні навичок безпечного, відповідального та продуктивного використання цифрових технологій [1].

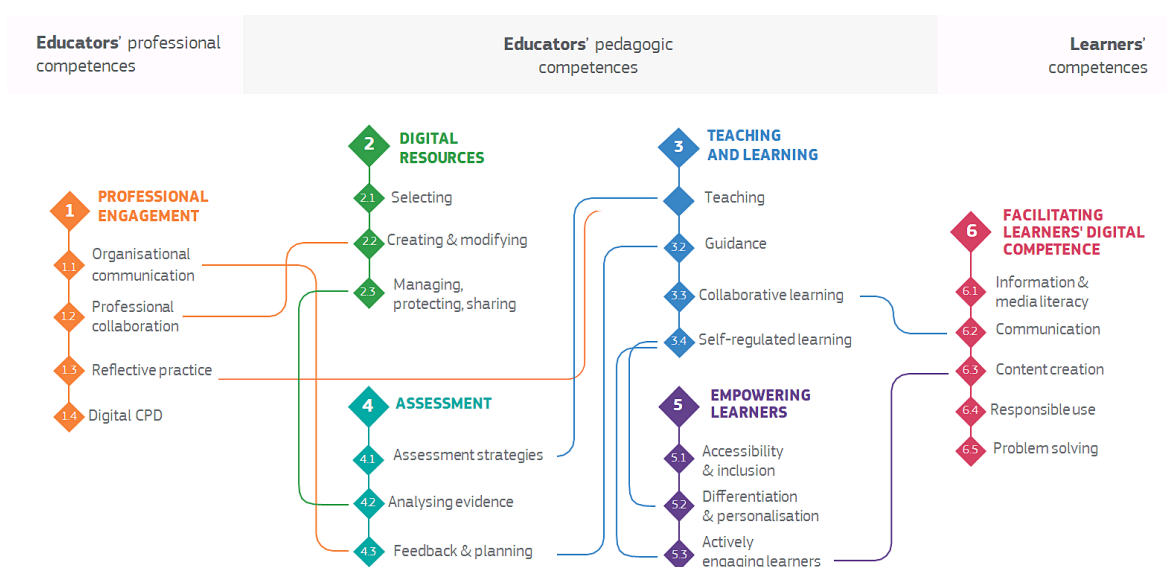

Рисунок 1 - Фреймворк DigCompEdu для цифрових компетентностей викладача [1]

До основних прикладів цифрових компетентностей у практиці викладання викладача належать:

- використання освітніх платформ (Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams тощо);
- створення візуального та інтерактивного контенту (Canva, Genially, Kahoot, LearningApps);
- організація синхронної та асинхронної комунікації з використанням цифрових засобів (Zoom, Google Meet, чати, форуми);
- робота з хмарними сервісами (Google Drive, OneDrive) для спільного створення і збереження навчальних матеріалів;
- застосування цифрових аналітичних інструментів для відстеження освітніх результатів (електронні журнали, форми опитування, тестові модулі);
- дотримання цифрової етики, безпеки та авторського права.

Викладач із розвиненою цифровою компетентністю також відіграє важливу роль у формуванні стійкості освітнього середовища до кризових ситуацій. Уміння швидко адаптувати навчальний процес до змін – зокрема шляхом переходу на дистанційний або змішаний формат – забезпечує безперервність навчання та зменшує рівень стресу серед студентів. Крім того, цифрові інструменти відкривають нові можливості для міждисциплінарного навчання, реалізації проєктного підходу, колаборативного навчання та розвитку навичок XXI століття. Саме тому цифрова компетентність викладача має розглядатися не лише як технічний ресурс, а як педагогічна інновація.

Попри очевидні переваги, формування цифрової компетентності викладача стикається з низкою викликів. Одним із головних є інституційні бар'єри – нерівномірний рівень технічного забезпечення навчальних закладів, відсутність стратегій цифрового розвитку, а також недостатня організаційна підтримка з боку адміністрацій. Ще однією суттєвою перешкодою є особистісні та професійні чинники: низька мотивація до самонавчання, страх перед новими технологіями, брак часу, додаткове навантаження.

Рівень цифрової компетентності викладача безпосередньо впливає на такі аспекти, як: гнучкість освітнього процесу; інтерактивність і залучення студентів; можливість персоналізованого підходу; оперативний і якісний зворотний зв'язок; готовність до викликів надзвичайних обставин, як-от пандемія COVID-19 або війна в Україні, що продемонструвала залежність безперервності освіти від цифрових навичок педагогів.

Таким чином, цифрова компетентність викладача – це не додаткова опція, а необхідна складова його професійної майстерності в умовах XXI століття. Її розвиток потребує системного підходу, підтримки з боку державної політики, навчальних закладів та особистої мотивації педагогів до неперервного професійного зростання. Лише викладач, що володіє сучасними цифровими інструментами, здатен створити ефективне, інноваційне й інклюзивне освітнє середовище.

Література:

1. DigCompEdu framework. *The Joint Research Centre: EU Science Hub* : Website. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcompedu/digcompedu-framework_en (last access: 03.05.2025).

ІНТЕРАКТИВНА ЕКОНОМІКА: ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ AR/VR В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Дмитрієва О.І., д.е.н., професор
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
oksanahnadu@gmail.com

В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій перед системою вищої освіти постає завдання модернізації методів викладання, особливо в таких динамічних і прикладних галузях, як економіка. Одним із перспективних напрямів є впровадження технологій доповненої (AR) і віртуальної реальності (VR), здатних перетворити традиційні форми подачі матеріалу на інтерактивні,

візуально насичені та занурювальні навчальні середовища. Ці технології створюють умови для практикоорієнтованого та експериментального навчання, моделюючи реальні економічні процеси, ринкові ситуації та управлінські кейси в контрольованому цифровому середовищі. Такий підхід не тільки підвищує залученість здобувачів, а й сприяє формуванню професійних компетенцій, необхідних в умовах цифрової економіки. Актуальність застосування AR/VR у навчанні економічних дисциплін зумовлена прагненням до підвищення якості освіти, її наочності, інтерактивності та відповідності вимогам часу.

Інтеграція технологій доповненої та віртуальної реальності у викладання економічних дисциплін стає важливим напрямом цифрової трансформації освіти. Ці технології дають змогу створювати інтерактивні та наочні навчальні середовища, які значно розширюють можливості традиційної економічної освіти.

По-перше, AR/VR-технології забезпечують моделювання економічних процесів і ринкових ситуацій у реальному часі. Студенти можуть брати участь в управлінні віртуальними компаніями, ухвалювати рішення, аналізувати їхні наслідки та спостерігати за економічною динамікою в контрольованому цифровому середовищі. Такий підхід сприяє формуванню практичних навичок і стратегічного мислення.

По-друге, застосування VR дає змогу проводити віртуальні екскурсії на підприємства, біржі, банки та інші економічні об'єкти, що особливо актуально за неможливості організувати очні візити. Це посилює зв'язок теорії з практикою і розширює уявлення студентів про функціонування економіки в реальних умовах.

По-третє, технології VR використовуються для візуалізації абстрактних макроекономічних явищ. Учні можуть «занурюватися» в графічні моделі інфляції, безробіття, державного бюджету та взаємодії економічних агентів, що сприяє кращому розумінню складних понять.

Крім того, у VR-середовищі можна проводити рольові ігри та симуляції ділових переговорів, у яких студенти виступають у ролі підприємців, інвесторів

або державних чиновників. Це розвиває навички комунікації, критичного мислення та прийняття рішень в умовах невизначеності.

Таким чином, технології доповненої та віртуальної реальності відкривають широкі можливості для модернізації викладання економіки, підвищуючи залученість студентів, прикладну спрямованість освіти та якість засвоєння навчального матеріалу.

Література:

1. VR/AR-Технології: застосування та перспективи в освіті. URL: <https://arbook.info/vr-ar-tehnologiyi-zastosuvannya-ta-perspektyvy-v-osviti/>
2. Застосування AR та VR технологій для підвищення мотивації та зацікавленості учнів у навчанні. URL: <https://www.04141.com.ua/list/424079>

РОЗВИТОК МУЛЬТИМОДАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Дмитрієва О.І., д.е.н., професор

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

oksanahnadu@gmail.com

Єфименко О.В., к.т.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

khadi.alef@gmail.com

Сучасне освітнє середовище переживає кардинальні зміни під впливом цифрових технологій, що вимагає перегляду традиційних педагогічних підходів. Одним із ключових напрямів інноваційної освіти стає мультимодальна педагогіка - метод, що передбачає використання різних каналів сприйняття інформації: візуального, аудіального, текстового та інтерактивного. Це дає змогу враховувати особливості сприйняття та стилю навчання кожного здобувача, роблячи процес гнучкішим, інклюзивнішим та персоналізованішим.

Розвиток мультимодальної педагогіки став можливим завдяки доступності цифрових інструментів: відеоуроків, подкастів, інфографіки, цифрових симуляторів, онлайн-дошок і систем управління навчанням. Такі інструменти дають змогу викладачеві комбінувати різні формати подачі матеріалу, забезпечуючи більш високу залученість і стійке засвоєння знань учнями.

Крім того, мультимодальний підхід сприяє формуванню навичок ХХІ століття: критичного мислення, цифрової грамотності, візуальної комунікації та здатності обробляти інформацію в різних форматах. Це особливо актуально в умовах віддаленого та гібридного навчання, де особиста присутність викладача обмежена, а взаємодія здійснюється переважно через цифрові платформи.

Впровадження мультимодальної педагогіки вимагає від науково-педагогічного персоналу не лише технічної підготовки, а й переосмислення методичних засад викладання. Викладач виступає не тільки як транслятор знань, а й як медіаконструктор, дизайнер навчального досвіду, здатний адаптувати зміст під різні модальності сприйняття. Це включає в себе створення мультимедійних презентацій, подкастів, інтерактивних завдань, візуальних карт і відеоінструкцій.

Також важливу роль відіграє рефлексія і зворотний зв'язок від здобувачів, що дає змогу коригувати використовувані канали подачі матеріалу і підвищувати його ефективність. Інструменти аналітики в освітніх платформах допомагають викладачам відстежувати залученість і успішність здобувачів залежно від формату матеріалів, тим самим підтримуючи індивідуалізацію навчання.

Мультимодальна педагогіка виступає важливим елементом цифрової трансформації освіти, сприяючи створенню гнучкого, інклюзивного та персоналізованого освітнього середовища. Її застосування дає змогу враховувати індивідуальні особливості сприйняття здобувачів, підвищувати мотивацію і глибину засвоєння матеріалу. Для ефективної реалізації мультимодального підходу необхідна комплексна підготовка науково-педагогічного персоналу, що охоплює не тільки технічні, а й методичні компетенції. В умовах дистанційного

та гібридного навчання мультимодальність стає не просто інструментом, а умовою забезпечення якості освіти, що відповідає викликам цифрової епохи.

Література:

1. Лебедева С. Л., Лебедев М.К. Мультимодальні аспекти викладання у сфері сучасної дистанційної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 56, Т. 2. С. 201-205.

2. Сисоєва С.О., Осадча К.П. Стан, технології та перспективи дистанційного навчання у вищій освіті України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 70. № 2. С. 271–284.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

Дмитрієва О.І., д.е.н., професор

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

oksanahnadu@gmail.com

Єфименко О.В., к.т.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

khadi.alef@gmail.com

Цифрові технології радикально змінюють традиційні підходи до навчання, переводячи акцент з пасивного засвоєння знань на активну взаємодію, самонавчання та проєктну діяльність. Онлайн-платформи, електронні підручники, освітні додатки та віртуальні класи створюють умови для гнучкого та адаптивного навчання. Такі зміни сприяють формуванню індивідуальних траєкторій розвитку, розширюють можливості доступу до знань і сприяють глибшому засвоєнню матеріалу за рахунок мультимедійного та інтерактивного контенту.

Успішна інтеграція цифрових технологій в освіту неможлива без формування цифрової компетентності у науково-педагогічного персоналу. Це

включає вміння використовувати освітні платформи, цифрові ресурси, а також навички роботи з даними та основами кібербезпеки. НПП мають не тільки володіти технологіями, а й уміти застосовувати їх методично грамотно для підвищення якості навчання.

Сучасні цифрові інструменти, включно із системами управління навчанням (LMS), доповненою та віртуальною реальністю (AR/VR), а також штучним інтелектом (ШІ), дають змогу значно підвищити залученість учнів і персоналізувати навчання. Вони відкривають нові форми взаємодії, забезпечують візуалізацію складних понять і сприяють формуванню практичних навичок.

Цифрова грамотність стає найважливішою компетенцією XXI століття. Вона охоплює не тільки технічні навички, а й здатність критично оцінювати інформацію, орієнтуватися в цифровому середовищі, захищати особисті дані та вести етичну цифрову поведінку. Формування цих навичок має починатися з раннього віку і бути вбудованим в усі рівні освіти.

Цифрові технології значно розширюють можливості здобуття освіти, особливо в умовах обмеженого доступу до традиційних форм навчання. Онлайн-курси, дистанційні програми, мобільні додатки та відкриті освітні ресурси дають змогу людям з різних регіонів і з різними потребами брати участь в освітньому процесі нарівні з іншими.

Цифровізація освіти робить її доступною для широких верств населення, включно з людьми з обмеженими можливостями, жителями віддалених регіонів і дорослими, які бажають навчатися протягом усього життя.

Цифровая трансформация образования требует комплексного подхода, сочетающего развитие инфраструктуры, повышение цифровой грамотности всех участников образовательного процесса и методическую проработку применения технологий. Только в таком случае можно обеспечить качественное, доступное и современное образование, соответствующее вызовам цифровой эпохи.

Література:

1. Цифрова трансформація освіти і науки. URL: <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki?&type=posts&tag=tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki>
2. Герганов Л.Д., Ярмачі А.Х. Впровадження цифрових технологій в освітній процес закладу вищої морської освіти. «Молодий вчений» No 11 (99), листопад, 2021 р. URL: <https://www.molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2434>

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ДОДАТКІВ НА БАЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кудрявцев В.М., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

slavkudr@ukr.net

У сучасному цифровому інформаційно-освітньому середовищі традиційні методи та підходи до навчання постійно трансформуються під впливом нових досягнень у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Однією з активно обговорюваних технологій для освіти є генеративний штучний інтелект (ШІ). Актуальність пропонованої до розгляду роботи полягає в тому, що в сучасній системі освіти інтеграція додатків генеративного ШІ в процес навчання має не лише значний освітній потенціал, а й тягне за собою низку значущих викликів як для студентів, так і для викладачів.

У більшості додатків генеративного ШІ вхідна інформація являє собою набір певних характеристик, що є основною вимогою для правильного функціонування нейронних мереж. Процес визначення необхідних характеристик складний у зв'язку з тим, що багато вхідних даних можуть одночасно бути вхідною і вихідною інформацією. Визначення значень і форматів вхідних даних досягається в процесі навчання нейронних мереж за допомогою

ітеративного введення і виведення інформації.

Машинне навчання, великі мовні моделі, системи опрацювання природного мовлення, системи представлення знань лежать в основі створення та функціонування широко розповсюджених систем генеративного ШІ, які застосовують у різноманітних сферах сучасної людської діяльності та створюють нове середовище функціонування людини – AI-native, у якому додатки ШІ стають природною частиною життя, водночас трансформуючи підхід до здобуття знань та навичок, виконання завдань та розв'язання задач. Технології машинного навчання впроваджуються в різноманітні сервіси, а також інтегруються в освітній процес.

Однією з основних цілей впровадження систем генеративного ШІ в освіту є створення персоналізованої освіти, що дає змогу учням обирати відповідний темп навчання, спосіб і формат роботи з інформацією та навчальним матеріалом, рівень складності завдань. Онлайн платформи, як-от GigaChat, ChatGPT, Copilot та інші, пропонують учням згенеровані підказки, допомагають в освоєнні матеріалу, пояснюючи складну теорію простішими та зрозумілішими словами, у будь-який час і без тривалого очікування.

Ключовими характеристиками персоніфікованого навчання є такі:

- навчання, в основі якого лежать можливості та потреби учнів, що узгоджується з наявними навичками та компетенціями, інтересами та бажаним методом навчання;
- гнучкість процесу навчання: траєкторія навчання формується відповідно до попередньо складеного профілю кожного учня;
- навчання ґрунтується на поступовому та поетапному освоєнні певних навичок і компетенцій;
- адаптивне оцінювання, що ґрунтується на динамічному оцінюванні досягнень учнів, і надання своєчасного персоналізованого коригувального зворотного зв'язку;
- генерація і підбір персоніфікованого контенту та рекомендацій на основі аналізу запитів і потреб, наявних знань і навичок для оптимізації

співвідношення витрат і результатів навчання.

Важливим фактором, що дає змогу досягти персоніфікації навчання за допомогою застосунків ШІ, є адаптивність нейромереж до запитів і можливостей учнів, а саме: за допомогою ШІ-асистента учні можуть ставити одне й те саме запитання багаторазово, отримувати відповідь швидко в будь-який час без оцінювальних суджень, що робить спілкування з нейромережами більш привабливим для учнів, ніж спілкування з викладачем. Серед основних сфер застосування додатків зі штучним інтелектом у сфері освіти можна виділити такі:

- генеративні ШІ додатки, що надають навчальну інформацію і зворотний зв'язок, адаптовані до можливостей навчання і рівня знань учнів;

- системи ШІ, що аналізують успішність учнів та їхню залученість у навчальний процес і підбирають навчальний матеріал на основі отриманих аналітичних даних;

- великі мовні моделі для оцінювання творчих робіт учнів, як-от твори або есе, з наданням зворотного зв'язку у форматі розгорнутих коментарів;

- моделі машинного навчання для проведення аналітики результатів навчання та прогнозування і розроблення траєкторії подальшого навчання;

- додатки ШІ-асистентів для персоналізованого підбору навчального матеріалу, вправ і завдань для практики опанування освітніх компетенцій;

- чат-боти для відповідей на методичні та організаційні питання, що виникають, надання персоналізованої допомоги в навчальному процесі.

Опоненти технологій ШІ в навчанні стверджують, що масове використання цих технологій неминуче призведе до зниження якості навчання у зв'язку з тим, що учням не потрібно вміти працювати з літературою, шукати й аналізувати матеріал, самостійно писати роботи, оскільки всі ці завдання делегуються нейромережам і великим мовним моделям.

Важливо також відзначити проблему обмеженості даних для навчання систем ШІ для певних навчальних завдань і груп учнів. Відсутність або недостатність даних для навчання систем генеративного ШІ призводить до фальсифікації інформації, надання неточних і некоректних рекомендацій та

надання вигаданих відповідей (галюцинування) застосунків на базі ШІ. Подібні ситуації виникають, коли перед системою стоять завдання зі створення контенту за вузькопрофільними і вузькоспрямованими компетенціями, інформація за якими часто відсутня в базах даних для машинного навчання.

Дискримінація даних, обмеженість або відсутність інформації призводить до проблеми зациклення зворотного зв'язку, тобто до повторного представлення від самого початку невірної інформації, що призводить до спотворення завдань, а також до зниження навчального потенціалу застосунків із генеративним ШІ та ефективності навчання загалом.

Постійне вдосконалення, широке і повсюдне поширення систем генеративного ШІ в освіті ще більше загострюють проблему захисту персональних даних та інтелектуальної власності у зв'язку з тим, що саме персональна інформація слугує джерелом і базою для навчання і тренування нейромереж і великих мовних моделей. Величезна кількість інформації про учнів, включно з їхніми особистими даними (стать, вік, національна та релігійна приналежність, соціальний стан, місце проживання тощо), академічною успішністю, моделями поведінки та навчання, збирається й аналізується системами оброблення великих даних, формуючи джерело для навчання нейромереж і застосунків із генеративним ШІ. Гарантія цілісності та конфіденційності цієї інформації є критично важливою для підтримки довіри користувачів нейромереж до навчальних додатків на основі ШІ.

Користувачі нейромереж мають бути проінформовані про те, які особисті дані буду зібрані, а також надати згоду на збір, зберігання та обробку такої інформації. Зберігання даних має здійснюватися відповідно до вимог законодавства про захист особистої інформації із застосуванням технологій шифрування даних, контролю доступу до даних [5]. Розробники навчальних генеративних систем ШІ повинні використовувати отриману від користувачів інформацію відповідно до протоколів заходів щодо захисту особистої інформації, застосовуючи технічні та організаційні заходи щодо її захисту від витоків і несанкціонованого доступу.

Персоніфіковане навчання на основі застосування ШІ має величезний потенціал для підвищення якості навчання. При цьому важливо зазначити, що ці системи не зможуть у найближчому майбутньому повністю замінити викладача. Тільки безпосереднє спілкування між людьми, між студентами і викладачами сприяє формуванню і розвитку таких особистісних якостей, як емпатія, креативність, критичне мислення і розуміння контексту. Ці якості та навички є необхідними для ефективного та продуктивного застосування нейромереж у навчанні та освіті.

Аналіз вищеназаних проблем, що виникають під час використання систем ШІ в навчанні, дають змогу дійти висновку, що сучасні технології в освіті ставлять перед учнями та викладачами завдання оволодіння та грамотного використання застосунків ШІ, розвитку навичок формулювання запитів (промптінг), валідації відповідей і верифікації контенту, згенерованого нейромережею. Грамотне використання застосунків ШІ має ґрунтуватися на розумінні того, як працюють рекомендаційні системи, які технології існують, як їх можна використовувати в освітніх цілях. Викладачі мають навчитися користуватися нейромережами й ефективно інтегрувати персоніфіковані навчальні системи в практику викладання. Це передбачає розуміння принципів роботи нейромереж, збирання та опрацювання даних користувачів, адаптування матеріалів на основі рекомендацій додатків зі штучним інтелектом.

Важливим фактором ефективного застосування систем ШІ в навчанні є обмін досвідом, ідеями та інформацією щодо впровадження та застосування цих систем у навчанні. Персоніфіковані навчальні системи мають відповідати цілям і завданням навчання, використовуватися як підтримка навчальної програми та джерело додаткових матеріалів і завдань. Вирішення цих завдань неможливе без колаборації розробників навчальних систем ШІ з викладачами та адміністрацією навчальних організацій. Крім цього, викладачі повинні мати можливість вносити зміни і доповнення в навчальні системи з урахуванням особистого досвіду і професійних знань.

ІНСТРУМЕНТИ СЕРЕДОВИЩА MOODLE ДЛЯ ОЦІНКИ ЗАЛУЧЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Мордовцев О.С., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

acmordov@gmail.com

Залучення здобувачів є одним з основних показників якості освіти. Вчені сходяться на думці, що залучення студентів є основоположним для успіху у вищій освіті. Залучення здобувачів – це ступінь їх активної участі, інтересу та залучення до навчального процесу. Це показник того, наскільки здобувачі беруть участь у навчальних матеріалах, завданнях, дискусіях та інших заходах, що пропонуються в рамках освітньої програми. Висока залученість здобувачів зазвичай пов'язана з більш успішним навчанням і досягненням високих академічних результатів. Коли здобувачі активно беруть участь у навчальному процесі, вони виявляють більший інтерес, мотивацію та готовність до отримання нових знань та навичок.

Однією з найпопулярніших систем управління дистанційним навчанням є середовище Moodle, яке забезпечує взаємодію між традиційними методами навчання та цифровими навчальними ресурсами та одночасно пропонує здобувачам персоналізовані можливості сучасного електронного навчання.

Оцінка залучення здобувачів до Moodle є важливим аспектом процесу електронного навчання. Залучення здобувачів відображає їх активність, участь та інтерес до навчальних матеріалів та завдань. Для оцінки залучення студентів до Moodle можна використовувати такі методи та інструменти, а саме:

1. Оглядові звіти активності здобувачів. Система Moodle надає можливість відстежувати активність здобувачів, таку як відвідування курсів, перегляд матеріалів, участь у форумах, виконання завдань і тестів. Аналіз цих даних дозволяє оцінити рівень залученості здобувачів до навчального процесу. Для аналізу активності здобувачів можливо використовувати наступні оглядові звіти,

зокрема: активність учнів на курсі, журнал подій, виконання елементів курсу. Moodle є системою з відкритим кодом, що дозволяє адміністратором розробляти і впроваджувати необхідні звіти для аналізу освітнього процесу.

2. Опитування та зворотній зв'язок. Регулярні опитування та відгуки здобувачів допомагають зрозуміти їхню думку щодо якості електронних курс-ресурсів, задоволеності представленим матеріалом та методами навчання. Це дозволяє виявити проблемні області і внести необхідні зміни для підвищення залученості здобувачів. Зазначимо, що проведення опитування та збору зворотного зв'язку можна проводити на платформі без використання зовнішніх ресурсів.

3. Форуми та обговорення. Активна участь здобувачів у форумах і обговореннях є показником їх залученості. Оцінка частоти та якості участі студентів у таких заходах може бути корисним показником залучення.

4. Оцінка виконання завдань і тестів. Аналіз результатів виконання завдань і тестів дозволяє оцінити рівень активності та інтересу здобувачів до навчальних матеріалів. Високі результати можуть свідчити про високу залученість здобувачів. Статистична обробка результатів проходження тестувань відбувається автоматичні, отримані дані можна використовуватися для оновлення контенту курсу.

5. Прогрес проходження. Відстеження прогресу здобувачів в системі Moodle дозволяє оцінити їх активність і залученість. Система дозволяє відстежувати час, витрачений здобувачами на вивчення матеріалів і виконання завдань.

Таким чином, оцінка залучення студентів важлива для викладачів освітніх компонентів та гарантів освітніх програм, оскільки вона дозволяє визначити ефективність навчальних матеріалів та методів навчання, а також визначити сфери, які потребують додаткової уваги та вдосконалення. Загалом, оцінка залучення здобувачів до середовища дистанційного навчання Moodle вимагає комплексного підходу, що включає аналіз різних аспектів діяльності здобувачів у системі та збір відгуків від них. Це дозволяє виявити проблемні області і вжити заходів для поліпшення залученості і якості навчання.

РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ У ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Мордовцев О.С., к.е.н., доцент

Чудик В.В., здобувач PhD

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

acmordov@gmail.com

Самостійна робота студента є однією з найважливіших складових навчального процесу, в ході якої відбувається формування навичок, умінь і знань, і в подальшому забезпечується засвоєння здобувачем прийомів пізнавальної діяльності, інтерес до творчої роботи і, в кінцевому підсумку, здатність вирішувати навчально-методичні та наукові завдання.

Необхідно відзначити, що значна частина здобувачів, особливо першого курсу, вчиться нижче своїх можливостей через відсутність навичок самоосвіти. Тому готувати майбутніх здобувачів до самостійної навчальної діяльності необхідно ще в школі, а перед викладачем у закладі вищої освіти ставиться завдання, максимально використовуючи особливості дисципліни, допомогти здобувачу найбільш ефективно організувати свою навчально-пізнавальну діяльність, раціонально планувати і здійснювати самостійну роботу, забезпечувати формування загальних умінь і навичок самостійної діяльності. Можна з упевненістю стверджувати, що які б кваліфіковані викладачі ні навчали здобувача, основну роботу, пов'язану з оволодінням знаннями, він повинен виконати самостійно.

Для успішної організації самостійної роботи здобувачів у разі дистанційного навчання дуже важливим є створення електронних курс-ресурсів (далі ЕКР). У найбільш загальному вигляді ЕКР являють собою програмні продукти навчального призначення, які можуть містити систематизовані теоретичні, практичні, контролюючі та інші матеріали, побудовані на принципах інтерактивності.

Основними принципами створення ЕКР є:

- науковість (ЕКР забезпечує наукову глибину, коректність і достовірність пропонованого навчального матеріалу);
- доступність (відповідність теоретичної складності і глибини навчального матеріалу, представленого в ЕКР, по відношенню до індивідуальних вікових і психо-фізіологічних особливостей здобувачів);
- наочність (наочні засоби ЕКР у своєму полісенсорному впливі дозволяють збагачувати здобувачів чуттєвим пізнавальним досвідом, необхідним для повноцінного оволодіння абстрактними і конкретними поняттями);
- свідомість (забезпечення засобами ЕКР самостійної навчальної діяльності здобувачів при чіткому усвідомленні ними поставлених цілей і завдань);
- систематичність і послідовність (ЕКР дозволяє своїми засобами вивчати навчальний матеріал в певній системі і суворой логічній послідовності).

Таким чином, основною перевагою ЕКР є можливість включення в його зміст елементів мультимедіа (відео-, аудіо-, графічні матеріали і т.п.), що дозволяє здобувачам краще самостійно засвоювати представлений матеріал. Також важливою перевагою ЕКР є те, що вони концентрують в собі найбільш значущу інформацію і звільняють здобувачів від стомлюючого пошуку необхідних матеріалів у фондах бібліотек і мережі Інтернет.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Нестер А.А., д.т.н., доцент

Хмельницький національний університет

nesteranatol111@gmail.com

Цифровізація та цифрова трансформація стали ключовими напрямками розвитку національної системи освіти в Україні, особливо в умовах війни та глобальних викликів. Ці процеси охоплюють не лише технологічні інновації, а й зміну освітніх парадигм, підходів до навчання та управління.

Штучний інтелект (ШІ) активно інтегрується в навчальний процес, допомагаючи вчителям створювати індивідуалізовані плани уроків, автоматизувати оцінювання та розробляти навчальні матеріали. Міністерство освіти і науки України спільно з Міністерством цифрової трансформації розробили інструктивно-методичні рекомендації щодо впровадження та використання технологій ШІ в закладах загальної середньої освіти, визначаючи етичні та відповідальні підходи до їх застосування.

За результатами дослідження, проведеного у вересні-жовтні 2023 року, 76% учителів та 85% учнів 8–11 класів хоча б раз використовували сервіси ШІ, зокрема ChatGPT, для підготовки до уроків, створення тестів, перевірки знань та навіть у позакласній роботі. ШІ допомагає учням оперативно шукати та систематизувати інформацію, конспектувати, генерувати ідеї для творчих робіт

Міністерство освіти і науки України (МОН) розробило методичні рекомендації щодо використання ШІ в школах, що охоплюють аспекти етики, безпеки та ефективного застосування технологій. Ці рекомендації базуються на міжнародних стандартах, зокрема на "Гайді для генеративного ШІ для освіти та досліджень" від ЮНЕСКО

Використання ШІ в університетах України активно розвивається. Викладачі застосовують ШІ для створення персоналізованих навчальних

матеріалів, автоматизації відповідей на поширені запитання студентів та адаптації освітнього процесу до індивідуальних потреб студентів. На II Міжнародній науковій конференції "Штучний інтелект в освіті і науці" обговорювались можливості використання моделей-трансформерів для створення високоякісних навчальних матеріалів .

Однак, як показує дослідження об'єднання маркетологів України, викладачі університетів стикаються з новими викликами, пов'язаними з етикою, академічною доброчесністю та управлінням ризиками при використанні ШІ.

Для підвищення кваліфікації педагогів Міністерство освіти і науки України спільно з Інститутом модернізації змісту освіти та компанією "UBOS.tech" організували курс "Штучний інтелект в освіті".

- Використання ШІ для підготовки до уроків;
- Виявлення використання ШІ учнями;
- Створення якісних запитів до ШІ.

Після проходження курсу педагоги отримують 0,5 кредиту ЄКТС.

Попри позитивні тенденції, використання ШІ в освіті супроводжується певними викликами:

ШІ може бути використаний для списування, що ставить під загрозу чесність навчального процесу. Не всі вчителі мають достатній рівень цифрової грамотності для ефективного використання ШІ. Не всі навчальні заклади мають необхідне технічне оснащення та доступ до Інтернету для впровадження ШІ.

ШІ має потенціал значно змінити освітній процес в Україні, зробивши його більш персоналізованим, доступним та ефективним. Для цього необхідно:

- Забезпечити педагогів необхідними знаннями та навичками для використання ШІ;
- Розвивати інфраструктуру для підтримки технологій ШІ в навчальних закладах;
- Визначити етичні та правові норми використання ШІ в освіті.

Завдяки спільним зусиллям держави, освітян та технологічних компаній, ШІ може стати потужним інструментом у розвитку української освіти.

В Україні активно впроваджується концепція цифрової інклюзії, що передбачає рівний доступ до цифрових технологій та онлайн-послуг для всіх громадян, зокрема для осіб з інвалідністю, людей похилого віку та інших маломобільних груп. Це є частиною Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору.

Цифрова освіта розроблена з урахуванням потреб осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп. Інтерфейс платформи включає чіткі шрифти, високий контраст кольорів та простий макет для полегшення навігації. Також доступні альтернативний текст для зображень, субтитри для відео та аудіоописи для мультимедійного контенту, що робить навчальні матеріали доступними для користувачів з порушеннями зору або слуху.

У серпні 2024 року створено Центр компетенцій із цифрової доступності на базі Дії за підтримки ПРООН (Програма розвитку ООН). Мета Центру — підвищення доступності державних ресурсів через тренінги, консультації та аудити. Експерти Центру запроваджують обов'язкові критерії доступності, щоб забезпечити інклюзивність як стандарт у цифровій трансформації

Проект Мінцифри «Доступ до інтернету в українських селах» передбачає підключення 3 тисяч сіл до оптичного інтернету в рамках «Інтернет-субвенції». Це дозволить мільйону українців вперше отримати можливість підключитися до інтернету, що є важливим кроком до забезпечення цифрової доступності для всіх громадян.

В Україні запрацював перший україномовний мобільний додаток Digital Inclusion для безбар'єрного спілкування та розвитку мовлення для людей із розладами спектру аутизму та порушеннями мовлення. Додаток розроблено за підтримки Міністерства освіти та науки України та компанії Huawei Україна у співпраці з громадськими організаціями та державними інституціями.

Міністерство цифрової трансформації України активно реалізує проекти для розвитку цифрових навичок серед населення. Зокрема, створено курси з опанування цифрових навичок, що доступні для всіх громадян, незалежно від їхнього місця проживання чи фізичних можливостей.

Попри значні досягнення, існують певні виклики у сфері цифрової інклюзії. Зокрема, за результатами моніторингу, 97 зі 100 державних вебсайтів мають певні бар'єри у сфері доступності для людей з інвалідністю, порушеннями зору чи для людей старшого віку. Це свідчить про необхідність подальшої роботи над забезпеченням цифрової доступності на всіх рівнях.

Загалом, Україна робить значні кроки до створення інклюзивного цифрового середовища, що забезпечує рівний доступ до технологій та онлайн-послуг для всіх громадян. Однак для досягнення повної цифрової інклюзії необхідно продовжувати роботу над усуненням існуючих бар'єрів та забезпеченням доступності на всіх рівнях.

В Україні 2024 року спостерігається активне впровадження інноваційних освітніх технологій, що сприяють модернізації навчального процесу та адаптації до сучасних викликів. Ось основні напрямки та приклади.

ІТ-студії — це цифрові освітні ресурси, які активно використовуються в понад 30% українських шкіл. Вони дозволяють учителям інтегрувати інформатику в навчальний процес, забезпечуючи доступ до практичних завдань та інтерактивних матеріалів. Згідно з опитуванням, 86,7% учителів активно використовують ці платформи, а 13,3% застосовують їх як основний інструмент навчання.

Minecraft Education Edition та інші інтерактивні платформи використовуються для навчання програмуванню, математиці та інших предметів через гру. Цей підхід сприяє розвитку критичного мислення та креативності учнів.

Доповнена (AR) та віртуальна реальність (VR) застосовуються для створення ефекту занурення в навчальний процес. Наприклад, у медичних навчальних закладах AR дозволяє студентам вивчати анатомію людини за допомогою інтерактивних зображень.

Українські стартапи активно розвивають інноваційні освітні технології. Наприклад, GIOS пропонує інтерактивну платформу з вивчення математики, Nanit Robot — рішення для розвитку креативності та інженерних навичок, а Sensorama спеціалізується на навчанні за допомогою VR-тренажерів.

Challenge-Based Learning (CBL) — методика навчання на основі вирішення реальних завдань, яка стимулює студентів застосовувати знання для вирішення актуальних проблем. Цей підхід сприяє розвитку критичного мислення та креативності.

В умовах війни багато українських шкіл впровадили гібридні моделі навчання, поєднуючи онлайн та офлайн формати. Це дозволяє забезпечити безперервність навчального процесу та доступ до якісної освіти навіть у складних умовах.

Україна активно співпрацює з міжнародними партнерами для впровадження інновацій в освіті. На виставці Bett 2025 обговорювались ініціативи щодо створення Центру досконалості освітніх технологій та оновлення стратегії цифрової трансформації освіти.

У 2024 році велика увага приділялася підвищенню кваліфікації педагогічних працівників. Було організовано численні тренінги та семінари, спрямовані на покращення професійних навичок вчителів та викладачів, зокрема у сфері використання новітніх технологій у навчальному процесі.

Таким чином, інноваційні освітні технології в Україні сприяють модернізації навчального процесу, розвитку критичного мислення та адаптації до сучасних викликів. Сучасна українська освіта стикається з потребою адаптації до швидкоплинного світу, цифровізації, воєнного часу та глобалізації. Однією з відповідей на ці виклики є гнучкість та персоналізація навчального процесу — принципи, які дають можливість учням навчатись у власному темпі, за власними інтересами та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб.

Література:

1. Ткаченко Р.О., Кустра, Н.О, Павлюк О.М., Поліщук У.В. Засоби штучного інтелекту: навч. посіб. Львів, 2014. 204 с.
2. Котелевець Д.О. Тенденції розвитку цифрової економіки в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління.* 2022. № 5.

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ АКТИВНОЇ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Нестеренко В.Ю., к.е.н., доцент

Коваль І.Б., здобувач PhD

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

valentinaonisiforova@gmail.com

Цифрова трансформація є однією з ключових тенденцій сучасного суспільного розвитку, яка докорінно змінює підходи до організації освітньої діяльності. Використання цифрових технологій стає не лише інструментом, але й рушієм змін у сфері навчання, виховання й оцінювання результатів.

Розглянемо сутність і особливості процесу цифрової трансформації освіти більш докладно.

Слід відзначити, що цифрова трансформація в освіті передбачає не просто впровадження електронних ресурсів, а й переосмислення самого підходу до навчального процесу. Відповідно цей процес включає:

- використання інноваційних платформ і мобільних застосунків;
- активне застосування штучного інтелекту та аналітики даних;
- розвиток змішаного та дистанційного навчання;
- індивідуалізацію освітньої траєкторії здобувача;
- гейміфікацію та інтерактивність як елемент залучення.

Активна цифрова трансформація в свою чергу надає освітній діяльності низку переваг. Знання стають більш доступними, бо цифрові ресурси дозволяють отримувати інформацію будь-де і будь-коли. Складаються умови для підвищення інтерактивності і мотивації, бо сучасні формати подачі матеріалу сприяють кращому засвоєнню. Відбувається індивідуалізація навчання за рахунок того, що формуються алгоритми аналізу прогресу здобувачів. В цілому освітній процес виходить за рамки традиційної аудиторії.

Однак попри очевидні переваги, недостатній рівень ІКТ-компетентностей у викладачів та здобувачів, перевантаження інформацією і ризик формального сприйняття матеріалу, а також загальні загрози кібербезпеці та порушення конфіденційності даних.

Отже, цифрова трансформація відкриває нові горизонти для розвитку освіти, проте її ефективне впровадження вимагає комплексного підходу, готовності до змін і відповідального використання технологій. Тільки тоді цифрові інструменти стануть потужною підтримкою у формуванні сучасної, гнучкої та якісної освітньої системи.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ЯК НОВІТНІЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ НАУКИ

Перунова О.М., к.ю.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Snezkas79@gmail.com

В повному розумінні сьогоdnішнього середовища є можливість і необхідність набуття новітніх трендів цифровізації і глобальної необхідності користуватися великою кількістю інформаційних потоків в яких людина має можливість набуття новітніх знань і навичок, трансформації більш сучасних підходів до всесвітньої бази знань і формулювання своєї унікальної матеріальної бази навичок і міркувань.

Слід зазначити, що цифровізація сьогодні досягла різних напрямів розвитку держави, вона дає можливість згрупувати інформацію різного напрямку і зробити її більш доступною та сприятливою для людини і громадянина, поміняти напрям її сприйняття у суспільстві, що безперечно вже деяким чином змінило сприятливість і обробку знань, які отримує людина у просторі, як наприклад швидкість сприйняття і прийняття рішень.

Цифрова трансформація передбачає організаційні чи суспільні зміни на основі впровадження цифрових технологій в усі аспекти взаємодії з людиною [1, с. 142].

Отже, особливо найважливішою умовою сьогодні є здобуття і засвоєння технологічних знань, які дають можливість не тільки спілкуватися, а й засвоювати певні знання різних галузей науки. Підходячи до такого формату, нам потрібно підкреслити і наполягти на розуміння використання конкретних підходів при навчанні здобувачів а також проходження цифрової трансформації самих педагогів і викладачів, від яких сучасність вимагає не лише знань в галузі науки, що вони викладають, а і знань в галузі технічного засвоєння і користування сучасними технологіями .

Суб'єктивні причини в Україні, дозволили нам говорити про пріоритетність розвитку такого навчання, та скорочення дуже важливого часу і перш за все безпеки суб'єктів цих стосунків.

Вважаємо, що використання освітніх комунікацій в режимі новітніх технологій і подалі будуть прийматися і мати розвиток, тому, що буде бажання зробити їх краще і більш доступніше в використанні у просторі, окрім так званого очного онлан - контакту спілкування студент уже сьогодні користується великим спектром мультимедійних учених курсів і засобів тестування на базі новітніх онлайн-технологій без втрати динаміки викладання.

Підкреслимо, що необхідними інструментом для педагога вже є :

- існування он лайн – курсу, який максимально буде мати сприятливу інформацію для її засвоєння і легкого використання при підготовки до заліків та екзаменів;

- реальність проведення занять а в реальному часі і можливість відповідати на поставлені питання студентів і обговорювати найважливіші тематики освітнього компонента;

- викладача скорочує час при ознайомленні з вже виконаними завданнями здобувачів, їх оцінки, тим паче, що сьогодні тестові завдання можна перевіряти в режимі цифрової перевірки, тобто автоматично; необхідна інформація може

бути доповнена відео уроком та новою презентацією, яка більш поглиблено буде розкривати тему навчання;

- можливість повідомляти здобувачів про поставлені оцінки через систему Інтернет.

Таким чином, діджиталізація уявляє собою застосування сучасних інструментів спілкування і методів навчання та засвоєння наукового матеріалу майбутніх фахівців, викладання і застосування таких прийомів, робить її викладання унікальним не тільки по його змісту, а і відповідно по використанню наукового матеріалу і оформлення у цифровому варіанті для студентів, сміливі рішення в цьому напрямі виникли і пришвидшилися завдяки складній ситуації воєнних дій, але це не повинно помішати набувати нові знання і засвоювати кваліфіковані навички для майбутніх спеціалістів, суспільство, особливо демократичне, не повинно стояти на місці, а повинно розвиватися і надавати сучасні можливості для своїх громадян, і не лише в галузі науки і освітніх програм.

Безумовно цифрова трансформація вже змінила підходи і розвиток навчального процесу, ми звертаємося к зовсім новітньої доступності інформації у різних її формах. А саме візуальній, текстовій та звуковій і всі ці види стають для нас більш сприятливими оскільки можуть знаходитися в одній площині сприйняття.

Також кажучи про електронне розуміння слід зазначити також і деякі на нашу думку недоліки, особливо, які стосуються відстороненості студента від його класичного офлайн спілкування зі своїми одногрупниками, здобувач, тим самим знаходить у психологічному кокони, сам на сам, де безперечно його навчання цілком вже до тепер буде залежати від самоконтролю виконання завдання та належного засвоєння матеріалу, на ці дії повинна бути безумовна дисципліна особистості та психологічний настрой та бажання навчатися. Нажаль, не всі здобувачі можуть контролювати свою волю і зацікавленість, що безумовно впливає на якість засвоєння матеріалу і засвоєння необхідних професійних навичок.

Тому, можна зробити висновок, що сучасність диктує нам вже зміни, яких ми зазнали та їх незмінність і трансформацію на майбутнє, і не тільки в галузі науки, чи виховної діяльності, людина повинна вже пристосуватися до цього процесу, оскільки ми знаходимося на початку шляху використання новітніх цифрових технологій.

Література:

1. Круглов В. Державна політика трансформації ринку праці виклики цифрової епохи. *Науковий вісник: Державне управління*. 2021. №1 (97). С. 140-161.

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

Перунова О.М., к.ю.н., доцент

Анненко А. В., студ. ЕА 31-22

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Snezkas79@gmail.com

Виникнення штучного інтелекту здається тою закономірністю, яка може виникнути при необхідності суспільства і прагнення набуття новітніх технологій і диджиталізації різних процесів у суспільстві, не виключенням такого технологічного осмислення є і новітні електронні системи до яких ми відносимо ІІІ.

Стрімкість мислення і набуття нових знань та навичок не оминуло сьогодні і систему навчального процесу у вищому закладі. ІІІ уявляє собою галузь комп'ютерних наук, який може самонавчатися і з кожним запитом у системі ставати все розумніше і краще в реалізації мети досягнення схожості з людським мисленням і розумовою діяльністю людини.

Він стає у нагоді при використанні і здобувачам при вирішенні характерних завдань і у викладачів, які за допомогою нього можуть модулювати

і автоматизувати різні завдання, прогнозувати найактуальніші проблеми дисципліни і розв'язання практичних завдань, ми маємо можливість перекладати доступною мовою матеріал з іноземної мови і навпаки, одним словом вже зараз це є потужні можливості для організації і неординарності базового формулювання електронного сприйняття матеріалу по дисципліни і можливості його використання у практичному застосуванні не тільки викладачами, але і здобувачами, які в свою чергу теж можуть користатися ІІІ при вирішенні завдань і практичного застосуванні і модулювання поставлених викладачем ситуацій.

Використання ІІІ допомагає сконцентрувати дистанційну освіту у вищому навчальному закладі, адаптувати навчальні програми в режим діджиталізованого формату, зробити його простим і доступним для освіти.

За допомогою його викладач може створювати інтерактивні навчальні матеріали, віртуальних репетиторів, які можуть відповідати на запитання у режимі реального часу, ще одним аспектом індивідуального підходу до здобувача може стати індивідуальна навчальна траєкторія, підбір персональних завдань для досконалості надбання певної класифікації майбутнього фахівця; автоматизована систем оцінювання та зворотній зв'язок і т.і..

Отже, штучний інтелект дозволяє скоротити час для суб'єктів навчання, дає можливість швидко знаходити інформацію і застосовувати її при необхідності, дає можливість мати підхід і до різних інформаційних баз з необхідними даними, може надавати відповідно до конкретних завдань. Але, разом з тим залишається питання, яке виникає чи не буде сприяти така форма навчання можливості зменшення аналізувати і мислити саму людину, не спростить сам процес навчання ? Питання залишається відкритим, оскільки людина лише намагається зрозуміти і використати такі новітні технології у різних формах своєї діяльності. також і виховної.

Одне зрозуміло ми повинні сприяти цьому процесу і зробити його більш сприятливою формою для виховання наступних молодих спеціалістів. Тому одною із завдання зараз може стояти навчання самих викладачів у залозі

застосування ІІІ. Розвиток цифрової грамотності і набуття сприятливих навичок застосування цифрових інструментів для будівлі самої системи вищої школи в режимі дистанційного навчання.

Таким чином педагоги не залишають осторонь цих питань і сьогодні намагаються удосконалити свої професійні і технологічні можливості, урівноважити їх для досягнення сприятливого і новітнього матеріалу з його технічним удосконаленням. Широке залучення штучного інтелекту починає кардинально змінювати освіту і вона стає з часом повністю автоматизованим процесом набуття первинних знань і навичок.

РОЗВИТОК ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Прокопенко М.В., старший викладач

Шутяєв О.І., здобувач вищої освіти

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

nvprokopenko@gmail.com

В сучасних умовах глобальної цифровізації всі сфери суспільного життя зазнають докорінних змін, і система освіти не є винятком.

Одним із ключових чинників успішної цифрової трансформації освітнього середовища є рівень цифрових компетентностей його учасників — як здобувачів освіти, так і викладачів.

Успішність інтеграції цифрових технологій в освіту безпосередньо залежить від здатності всіх учасників освітнього процесу ефективно використовувати новітні цифрові інструменти, критично осмислювати інформаційні потоки та творчо застосовувати технології для досягнення освітніх цілей. У цьому контексті розвиток цифрових компетентностей стає не просто важливим напрямом інноваційної діяльності закладів освіти, а й необхідною умовою їхньої конкурентоспроможності й стійкості в умовах глобальних

викликів.

Поняття цифрової компетентності є багатограним і включає не тільки технічні навички володіння комп'ютером чи програмним забезпеченням, але й уміння працювати в інформаційно-комунікаційному середовищі, критично аналізувати інформацію, дотримуватися принципів цифрової етики та безпеки, створювати цифровий контент, брати участь у спільних онлайн-проєктах. Таким чином, цифрова компетентність охоплює комплекс знань, умінь, навичок і ставлень, які дають змогу людині ефективно функціонувати в цифровому суспільстві.

Для здобувачів освіти розвиток цифрових компетентностей має стати органічною частиною освітнього процесу з ранніх етапів навчання. Уже на рівні початкової школи необхідно формувати базові навички роботи з інформацією, вміння безпечно користуватися мережею Інтернет, а також сприяти розвитку критичного мислення. На рівні вищої освіти пріоритетом має стати розвиток здатності до самостійного навчання за допомогою цифрових ресурсів, вміння працювати у віртуальних командах, створювати та управляти цифровими проєктами, застосовувати сучасні інструменти для дослідження й аналізу великих обсягів даних.

Водночас важливу роль у цифровій трансформації освіти відіграють викладачі. Їхні цифрові компетентності мають включати не тільки технічне володіння електронними платформами та інструментами, але й уміння ефективно інтегрувати цифрові ресурси в педагогічні стратегії, адаптувати освітній процес до різних форматів взаємодії зі студентами, зокрема у дистанційній та змішаній формах навчання. Викладач повинен виступати не лише передавачем знань, а й наставником, який допомагає студентам освоїти нові технології та критично їх осмислювати.

Особливе значення в розвитку цифрових компетентностей набуває питання педагогічної підтримки та супроводу. Створення умов для безперервного професійного розвитку викладачів у сфері цифрової освіти, організація тренінгів, майстер-класів, курсів підвищення кваліфікації є необхідними складовими

стратегії цифрової трансформації закладу освіти. Важливо також впроваджувати системи сертифікації цифрових компетентностей, які слугуватимуть об'єктивним критерієм оцінювання готовності викладача до роботи в цифровому освітньому середовищі.

Не менш важливим є питання інституційної підтримки розвитку цифрових компетентностей. Заклади освіти повинні створювати відповідну інфраструктуру — електронні бібліотеки, навчальні платформи, віртуальні лабораторії, системи управління навчанням. Проте наявність технічних засобів сама по собі не гарантує успішної діджиталізації. Потрібна цілісна стратегія інтеграції цифрових технологій в освітній процес, яка передбачає методичну підтримку викладачів, розробку сучасних цифрових освітніх ресурсів і системну роботу над формуванням культури цифрової взаємодії серед студентів і працівників закладу.

Особливу увагу слід приділяти етичному аспекту розвитку цифрових компетентностей. В умовах зростання обсягів інформації та ризиків, пов'язаних із її використанням, важливо формувати у здобувачів освіти відповідальне ставлення до цифрової комунікації, дотримання норм авторського права, розуміння питань конфіденційності, кібербезпеки та цифрової гігієни.

Однією з ефективних форм розвитку цифрових компетентностей є проектна діяльність, яка передбачає інтеграцію цифрових технологій у реальні практичні завдання. Такі проекти дозволяють студентам і викладачам одночасно розвивати технічні, організаційні й комунікативні навички, підвищуючи загальний рівень цифрової культури навчального закладу.

Успішна цифровізація освітнього процесу неможлива без активної співпраці з бізнес-середовищем, яке генерує нові технологічні рішення і задає стандарти сучасної професійної діяльності. Створення спільних освітніх програм, стажувань, дуальної освіти із залученням компаній, що працюють у сфері ІТ та цифрових технологій, сприяє наближенню змісту освіти до реальних потреб цифрової економіки.

Сучасні міжнародні ініціативи, зокрема Європейська рамка цифрових компетентностей для громадян (DigComp) і Європейська рамка цифрових

компетентностей для викладачів (DigCompEdu), можуть слугувати орієнтиром для розробки національних стратегій і програм розвитку цифрових компетентностей в українській системі освіти. Адаптація та впровадження цих документів дозволить системно й комплексно підходити до формування цифрових навичок на всіх рівнях освіти.

Отже, розвиток цифрових компетентностей учасників освітнього процесу є фундаментальною умовою успішної діджиталізації національної системи освіти. Формування цифрової грамотності, критичного мислення, творчого використання технологій та відповідального ставлення до цифрового середовища має стати пріоритетом у стратегіях розвитку закладів освіти всіх рівнів. Лише за умови цілісного, системного підходу до розвитку цифрових компетентностей можна забезпечити конкурентоспроможність національної освіти, її здатність відповідати сучасним глобальним викликам і готувати фахівців, які успішно інтегруються в цифрове суспільство майбутнього.

Література:

1. Зернецька О. В. Цифровізація освіти: виклики та перспективи. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2020. № 7 (82). С. 10–15.

1. Семенова Т. В. Цифрова компетентність педагогів як чинник ефективної реалізації дистанційного навчання. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 6 (110). С. 129–137.

2. Про затвердження Концепції розвитку цифрових компетентностей : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-p> (дата звернення: 03.05.2025).

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Хорошилова І.О., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

hia23@ukr.net

Умови сьогодення ставлять перед нами все нові та нові виклики, і це стосується всіх хто задіяний в освітньому процесі, і тих хто навчається і тих хто навчає. Ми пристосовуємося до інших методів комунікації між учасниками навчального процесу, впроваджуючи у навчальний процес інноваційні та інформаційно-комунікаційні технології як виклики цифровізації суспільства, та готовності до цифрової трансформації та організація сучасного процесу взаємодії. Актуальність і важливість діджиталізації сучасності зумовлені глобальними процесами переходу зокрема до цифрової економіки, цифровізації освіти, науки та суспільства взагалі. Формування цифрової парадигми, що відбувається у просторі віртуальної реальності, зумовлює цифрову трансформацію, яка посилюється впливом цифрових технологій і сервісів на всі сфери діяльності та комунікацій [7].

Слід зауважити, що поняття «цифрова трансформація» наразі не має чіткого визначення ані в законодавстві, ані в інших нормативно-правових актах. У більшості публікацій це явище розглядається в контексті окремих сфер суспільства, таких як освіта, не розкриваючи його сутності та змісту як комплексного процесу. Нові технології, такі як веб, віртуальні та хмарні, суттєво перетворюють навчально-виховний процес у навчальних закладах, а також в цілому освітню систему, роблячи її більш мобільною та доступною, та завдяки зростанню популярності хмарних технологій навчальні заклади отримують нові можливості для ефективного управління навчальним процесом. Одним із ключових аспектів цього управління є вдосконалення методичної роботи на всіх

рівнях. Сучасні віртуальні та хмарні технології сприяють підвищенню доступності освіти, роблячи її зручнішою та ефективнішою [3].

Стратегія розвитку національної системи освіти повинна мати передбачуваний та постійний характер і відповідати сучасним інтеграційним процесам. Вона має спрямовуватися на створення безпечного інноваційного навчального середовища, покращення якості освіти на інноваційних засадах, розвиток наукової діяльності та постійну інформатизацію освіти. Інтеграція національної системи освіти в європейський освітній простір є ще однією важливою метою, яка забезпечить стійкий розвиток України. Під «діджиталізацією» розуміють «цифрову трансформацію», проникнення інформаційно-цифрових технологій (Big Data, Інтернет речей, хмарні технології тощо) в усі процеси та сфери життя суспільства з метою їх оптимізації та автоматизації, підвищення продуктивності й покращення комунікаційної взаємодії з користувачами. «Діджиталізація як новий тренд світового суспільного розвитку, що прийшов на зміну інформатизації й комп'ютеризації, заснований на цифровому поданні інформації, яка в масштабах економічного й соціального життя як окремої країни, так і всього світу приводить до підвищення ефективності економіки й поліпшення якості життя» [22, с. 139]. Діджиталізація розглядається як частина політики набуття повноправного членства України в ЄС.

Сучасні досягнення в галузі комп'ютерних наук сприяли спільному використанню даних у різних сховищах в освітньому середовищі. Застосування мережових інформаційно-комунікаційних технологій відкриває інноваційні можливості для навчання, пропонуючи персоналізовані освітні програми, інтерактивні заняття та спільну роботу в онлайн-середовищі, незалежно від місця перебування користувача. За даними досліджень Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, стрімкий розвиток і поширення хмарних технологій (cloud computing) є одним із ключових трендів, який упродовж наступних 5–8 років суттєво вплине не лише на ІТ-сферу, а й на бізнес, фінанси, державне управління, медицину, освіту та інші галузі життя [2].

Зокрема В. Ю. Биков наголошує, що стратегія подальшої масштабної інформатизації освіти і науки України має базуватися на концепції застосування саме хмарних технологій як альтернативи [2].

Для розв'язання теоретичних і практичних завдань, що виникають у різних сферах науки, техніки та виробництва, з метою зменшення інтелектуального навантаження на людину, значну ефективність демонструє використання обчислювальної техніки. Важливою умовою її успішного застосування є наявність достатнього програмного забезпечення та його ефективне використання. Та незважаючи на швидку інтеграцію ІКТ та широке використання новітніх засобів у навчально-виховному процесі, залишаються нерозв'язаними деякі проблеми. Ці проблеми потребують уваги та систематичного вирішення для поліпшення якості освіти та забезпечення ефективного використання ІКТ у навчальному процесі. То ж ми переконані, що хмарно орієнтовані технології, що вже стрімко ввійшли в навчальний процес, є одним з головних напрямків вирішення цієї проблеми. Оскільки саме хмароорієнтовані технології є дієвим інструментом для наукової діяльності та управління освітнім процесом, та засобом набуття практичних навичок здобувачами. За визначенням О. Маковоз, хмарні обчислення — це інтернет-технології, що дозволяють зберігати дані на віддалених серверах. Вони базуються на використанні високошвидкісних комп'ютерних мереж і забезпечують студентам та викладачам зручний доступ до інформаційних ресурсів. [4].

В нашій практиці ми зокрема використовуємо програми для роботи бухгалтерії, які за своєю специфікою містять конфіденційну та важливу інформацію, що окреслює особливу потребу її надійного розміщення. То ж маємо забезпечити захист даних від втрат, вилучень, попадань до рук сторонніх та злоумисників, і в цьому використання хмарних технологій є незамінним в усіх аспектах.

Обираючи професію бухгалтера, кожен усвідомлює, що це виклик, який вимагає постійного навчання протягом усього життя. Різноманітність галузевих

особливостей, зміни в законодавстві та впровадження новітніх технологій — усе це супроводжуватиме фахівців не лише під час навчання, а й у професійній діяльності.

Сучасні технології значно спрощують роботу бухгалтера: більше немає потреби вручну виконувати складні розрахунки або підбивати баланси за допомогою калькулятора. Автоматизовані програмні рішення, доступні сьогодні на ринку, беруть на себе ці завдання. Хоча для багатьох бухгалтерів опанування нового функціоналу може здаватися складним, більшість уже розуміє, що майбутнє — за автоматизацією. Впровадження сучасних технологій у бухгалтерський облік значно підвищує ефективність роботи, дозволяючи оптимізувати процеси, аналізувати дані та автоматично формувати звітність. Головна мета використання інноваційних підходів — заощадження часу фахівців, а час, як відомо, є найціннішим ресурсом. Саме тому ми прагнемо виховувати висококваліфікованих спеціалістів, які вміють швидко адаптуватися до змін, освоювати нові методи роботи та ефективно застосовувати сучасні технології у своїй професійній діяльності. Популярність хмарної технології з кожним днем зростає, чому сприяє не тільки ефективне використання інтернет-реклами, медійної реклами та інших способів маркетингу, а й позитивні відгуки фахівців, які використовують цю технологію у своїй роботі. Бухгалтерський облік із використанням хмарної технології — допомагає створити ефективну основу для проведення бухгалтерських операцій та роботи бухгалтерії загалом, що дозволяє автоматизувати роботу будь-якої організації чи підприємства. В свою чергу хмарні технології міцно закріпилися в освітній сфері, оскільки дозволяють суттєво знизити витрати та сприяють забезпеченню рівноправного доступу до інформаційних технологій. Завдяки можливості використовувати потужні ресурси через Інтернет, ці технології відкривають нові перспективи для навчального процесу.

Вчасне та повне надання інформації сприяє впровадженню сучасних цифрових технологій, що відкриває ширші можливості для глибокого аналізу, моделювання та прогнозування, що є свідченням діджиталізації. У майбутньому

пріоритетним напрямом, на нашу думку, стане ефективне використання хмарних технологій у змішаному навчанні при вивченні окремих дисциплін, а також дослідження їхнього впливу на компетентісно-орієнтований професійний розвиток здобувачів освіти з урахуванням психологічних аспектів. Адже переваги цих технологій є значними та здатні суттєво підвищити якість освітнього процесу. А такі новітні технології, як віртуальні, веб, хмарні допомагають змінити навчальне середовище, а також зробити освіту більш доступною.

Література:

1. Гнатюк С. Л. Перспективи розвитку ринку хмарних обчислень в Україні: переваги та ризики. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1191>
2. Хміль Н. А. Зарубіжний і вітчизняний досвід інтеграції хмарних технологій у педагогічний процес вищого навчального закладу. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
3. Якименко А. В. Сервіс Google диск як інноваційний засіб хмарних технологій. URL: <http://www.molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/5.3/19>.
4. Маковоз О. Методика використання хмарних технологій в освіті. 2017. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/2936>
5. Кузьмінська О. Г. Теоретико-методичні засади проєктування і застосування цифрового освітнього середовища наукової комунікації магістрів-дослідників Старобільськ, 2020. 684 с
6. Мандзій Л. С. Професійний розвиток педагога: нові можливості у 2020. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/Prezentatsiya-MON-Pidvyshhennya-kvalifikatsiyi-pedagogiv-ZZSO.pdf>
7. Нікітин Ю. О., Кульчицький О. І. Цифрова парадигма як основа визначень: цифровий бізнес, цифрове підприємство, цифрова трансформація. Маркетинг і цифрові технології. 2019. Т. 3. №4. С. 77–87. URL: <https://doi.org/10.15276/mdt.3.4.2019.7>.

TƏHSİLDƏ SÜNİ İNTELLEKTİN FƏRDİ ÖYRƏNMƏ ÜZƏRİNDƏ TƏSİRİ: İMKANLAR VƏ PRESPEKTİVLƏR

Əliyeva Məhsəti, İnformasiya texnologiyaları kafedrasının müəllimi

Mingəçevir Dövlət Universiteti, Azərbaycan

mahsati.aliyeva@mdu.edu.az

Məqalədə süni intellekt (Sİ) texnologiyalarının müasir təhsil sisteminə inteqrasiyası və bu çərçivədə fərdiləşdirilmiş öyrənmə modellərinin təşəkkül tapması geniş şəkildə təhlil olunur. Sİ yalnız texnologiya deyil, həm də təhsilin mahiyyətini dəyişdirən mühüm transformasiya vasitəsidir. Fərdiləşdirilmiş öyrənmə şagirdlərin fərdi ehtiyaclarına, bacarıq səviyyələrinə və öyrənmə tərzinə uyğun təlim mühiti təqdim edir. Sİ-nin təhsildə tətbiqi zamanı meydana çıxan etik və sosial problemlərinə və məlumatların məxfiliyinin qorunması, texnoloji imkanlara bərabər çıxışın təmin edilməsi və müəllimlə texnologiya arasında balansın saxlanılması kimi çağırışlar məqalədə vurğulanır. Süni intellektin etik, pedaqoji və texnoloji cəhətdən düzgün şəkildə inteqrasiyası təhsildə inklüzivlik, keyfiyyət və fərdiləşdirilmiş inkişaf üçün yeni imkanlar açır. Bu istiqamətdə davamlı elmi tədqiqatların və təhsil siyasətlərinin formalaşdırılmasını zəruri hesab edilir.

Müasir dövrdə süni intellektin (AI) inkişafı cəmiyyətin bir çox sahəsində olduğu kimi, təhsil sistemində də dərin və genişmiqyaslı dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Xüsusilə fərdi öyrənmə yanaşmaları bu texnoloji tərəqqidən ən çox faydalanan istiqamətlərdən biri kimi çıxış edir. Ənənəvi "hamı üçün eyni" tədris modelləri artıq dəyişməkdədir; onların yerini isə tələbənin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış, dinamik və fərdiləşdirilmiş öyrənmə təcrübələri tutur [1]. AI texnologiyası bu yeni modelin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır. Ağıllı repetitor sistemləri, fərdi öyrənmə yollarının müəyyənləşdirilməsi, tələbənin öyrənmə tempinə və maraqlarına uyğun məzmunun təqdim edilməsi kimi imkanlar süni intellektin təhsildə fərdi yanaşmanı dəstəkləməsinə şərait yaradır [2]. Bu yanaşma yalnız akademik nailiyyətləri artırmaqla kifayətlənmir,

həm də öyrənənlərin motivasiyasını və iştirakını artırmaq baxımından da əhəmiyyətlidir.

Süni intellektin təhsilə və fərdiləşdirilmiş öyrənməyə inqilabi təsiri. Təhsil texnologiyasının lövhələrdən rəqəmsal platformalara qədər inkişafı, öyrənmənin daha interaktiv və şəxsi ehtiyacları uyğunlaşdırıldığı bir istiqamətdə doğru davam edən açıq şəkildə müşahidə olunan bir transformasiya xəttini göstərir. Ağıllı sistemlər adaptiv öyrənmə və tədris səmərəliliyi üçün görünməmiş imkanlar təklif edərək, təhsilə yeniliklər edir. Transformasiya texnologiyası təkcə müəllimlərin öyrətmə tərzini deyil, həm də tələbələrin öyrənmə üsulunu dəyişdirir, təhsili daha əlçatan, cəlbədicə və fərdi ehtiyacları uyğunlaşdırır. Fərdiləşdirilmiş təlim öyrənmə məzmununun, sürətinin və üslubunun hər bir tələbənin fərdi ehtiyaclarına, güclü tərəflərinə və üstünlüklərinə uyğunlaşdırıldığı təhsil yanaşmasına aiddir [2]. Ənənəvi tədris sistemi tez-tez bütün tələbələrə eyni yanaşma tətbiq olunur ki, bu da bəzilərinin öyrənmə tempinə uyğun gəldiyi üçün geridə qalmasına, digərlərinin isə kifayət qədər çətinlik hiss etmədiyindən motivasiyanı itirib öyrənmə prosesindən uzaqlaşmasına səbəb ola bilər. Bu uyğunlaşma hər bir tələbənin hazırkı bacarıq səviyyəsinə, öyrənmə sürətinə və üstünlük verdiyi öyrənmə tərzinə uyğun olan materiallar və tapşırıqların təqdimatını təşkil edir. Təhsil sferasında süni intellekt, şagirdin real vaxt performansına əsaslanaraq təhsil məzmununu dinamik şəkildə tənzimləyən adaptiv təlim texnologiyaları əsasında istifadə edilir. Təhsildə süni intellekt əsasında öyrənmə fərdi tələbənin öyrənmə üslublarına, üstünlüklərinə və performans məlumatlarına əsaslanaraq təhsil məzmununu və tədris metodologiyalarını uyğunlaşdırır. Bununla da öyrənmə təcrübəsini optimallaşdırır və təhsil nəticələrini zənginləşdirmək üçün ağıllı texnologiyalarından istifadəni nəzərdə tutur. Süni intellekt adaptiv öyrənməni gücləndirməyin bir neçə üsulu vardır [1]. Davamlı qiymətləndirmə və uyğunlaşma: Süni intellekt daim şagirdin irəliləyişini qiymətləndirməyi öyrəndikcə üstün və inkişaf tələb edən cəhətlərini müəyyən edə bilər. Fərdi öyrənmə yolları: Ənənəvi təhsil çox vaxt sərt kurikulumla əməl edir. Bununla belə, AI tələbənin materialla qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanaraq, sistem başa düşməkdə xüsusi boşluqlara cavab verən videolar, dərslilər və ya məşqlər kimi əlavə resursları təklif edə bilər. Uyğunlaşma tempi: Süni

intellektə əsaslanan fərdiləşdirilmiş təlim platformaları tələbələrə öz öyrənmə sürətinə uyğun irəliləmək imkanı verir və yeni biliklərə keçməzdən əvvəl anlayışları dərinlən mənimsəməyə şərait yaradır. Süni intellektə əsaslanan öyrənmənin örnek nümunələrindən biri, tələbənin öyrənmə sürəti və anlayışına uyğunlaşdırılmış riyaziyyat dərsləri təklif edən, bununla da məşğulluğu və yadda saxlamağı yaxşılaşdıran DreamBox platformasıdır. Bu cür platformalar məlumat analitikası ilə təmin olunur. Tələbələrin öyrənmə üsulları haqqında müəllimlərə məlumat verir.

Fərdiləşdirilmiş öyrənmə təkmilləşdirilməsində Süni intellektin rolu. Avtomatlaşdırılmış zəka işi asanlaşdırmaqla bir çox sahələrdə həm də fərdiləşdirilmiş öyrənmədə inqilab etdi. Süni intellektə əsaslanan fərdiləşdirilmiş öyrənmənin əsas üstünlükləri aşağıdakılardır [3].

Təkmilləşdirilmiş tələbə iştirakı və motivasiyası: Fərdiləşdirilmiş öyrənmənin faydalarından biri tələbələri məşğul saxlamaq bacarığıdır. Tələbələrin maraqları və öyrənmə üslublarına uyğun məzmun təqdim edir. Təlim prosesində fəal iştirak etmələrini həyata keçirir.

Öz-özünə öyrənmə: Ağıllı sistemlərlə tələbələr materialda öz sürətləri ilə irəliləyə bilər. Bu, həm yüksək nəticə göstərənlər, həm də müəyyən anlayışları anlamaq üçün əlavə zamana ehtiyacı olan tələbələr üçün böyük faydadır. Bu çeviklik intensiv öyrənmə və yadda saxlamağın təkmilləşdirilməsinə gətirib çıxarır [4].

Keyfiyyətli təhsilə artırılmış çıxış: Süni intellektlə işləyən fərdiləşdirilmiş təlim platformaları yüksək keyfiyyətli təhsil resurslarına çıxışı təmin etməklə, xidmət çatışmazlığı olan ərazilərdəki tələbələrə çata bilər. Bu, müxtəlif sosial-iqtisadi mənşəli tələbələr arasında mövcud olan təhsil fərqlərini həll etməyə yardımçı ola bilər.

Müəllimlərə dəstək: Müəllimlər süni intellektdən istifadə edərək tələbələrin tərəqqisini izləyə və təkrarlanan tapşırıqları avtomatlaşdırmaqla fərdi təlim və mentorluğa daha çox vaxt ayırır. Həmçinin süni intellekt tərəfindən verilən məlumatlar müəllimlərə hansı tələbələrin fərdi dəstək zərurətini vaxtında təyin etməyə imkan verir.

Süni intellektə əsaslanan təhsildə problemlər və etik mülahizələr. AI əsaslanan fərdiləşdirilmiş öyrənmənin faydaları böyükdür [5]. Lakin bu texnologiyanın çətinlikləri çoxdur. Bu zaman qarşımıza aşağıdakı əsas problemlər çıxır.

Məlumatların məxfiliyi və təhlükəsizliyi: Süni intellekt sistemləri effektiv işləmək üçün tələbə məlumatlarına çox etibar edir. Tələbə məlumatlarının təhlükəsiz saxlanması və idarə olunması, onların məxfiliyinin qorunması baxımından əsas əhəmiyyət kəsb edir. Həssas məlumatların düzgün idarə olunmaması, xüsusilə üçüncü tərəflərlə paylaşılması istismar və ya sui-istifadə olunma risklərini artırır.

Rəqəmsal bölünmə: AI əsaslı sistemlər təhsildə demokratikləşdirmə potensialına malik olsa da, bu alətlərə universal çıxış təmin olunmamışdır. İntellektual texnologiyaların tətbiqi və istifadəsi, maddi imkanlar, coğrafi mövqe və infrastruktur kimi amillərdən asılı olaraq qeyri – bərabər şəkildə yayılmaqdadır. Bu vəziyyət, təhsil sahəsində mövcud olan rəqəmsal uçurumu daha da dərinləşdirə bilər və bərabərsizlikləri artırmaq riski daşıyır.

Texnologiyaya həddən artıq etibar: Təhsildə AI sistemlərinin artan istifadəsi texnologiyaya həddən həddindən artıq etibar etmə riskini doğura bilər. Bu, tədris prosesində insan faktorunun əhəmiyyətini azaldaraq, tənqidi düşünmə və yaradıcılıq potensialının zəifləməsinə səbəb ola bilər. Lakin yaradıcılıq, emosional zəka və tənqidi düşüncəni inkişaf etdirmək kimi tədris insan elementlərini əvəz edə bilməz.

Etik məsələlər: Süni intellekt tələbənin qiymətləndirilməsi və qərarvermə mexanizmlərində daha çox yer aldıqca, AI-nin qiymətləndirmə, qəbul və tələbə potensialının qiymətləndirilməsində rolu ilə bağlı etik suallar meydana gəlir. İntellektual sistemləri ədalətli, şəffaf və qərəzsiz olmalıdır ki, mövcud bərabərsizlikləri davam etdirməsin və ya ayrı-seçkiliyin yeni formalarını təqdim etməsin.

Nəticə. Süni intellektə əsaslanan fərdiləşdirilmiş təlim, müasir təhsil sistemində keyfiyyətin artırılması və öyrənmə prosesinin optimallaşdırılması baxımından vacibdir. Bu təlim metodları daha cəlbədicə, fərdiləşdirilmiş və səmərəli öyrənmə təcrübələri təklif edərək, tələbələrin öyrənmə tərzini dəyişdirmək imkanına malikdir. Təhsildə süni intellektin çoxsaylı üstünlükləri olsa da, eyni zamanda həll olunmalı bir sıra problemlər və narahatlıqlar da mövcuddur. Təhsil müəssisələri tələbələrin məxfiliyini qorumaq və qərəzlilikdən qaçmaq üçün zəruri tədbirlər görməli, eyni zamanda sinif otaqlarında süni intellekt sistemlərinin inteqrasiyasının üstünlüklərini və çatışmazlıqlarını diqqətlə qiymətləndirilməlidir. Təlim platformaları süni intellektlə

işləyən alətlərin davamlı inkişafı nəticəsində həm pedaqoqlar, həm də tələbələr fərdiləşdirilmiş bu sistemdən faydalanacaqlar.

Ədəbiyyat:

1. Gocen A., Aydemir F. Artificial Intelligence in Education and Schools. *Research on Education and Media*. 2020. №12(1). P. 13–21. URL: <https://doi.org/10.2478/REM-2020-0003>
2. Zhang K., Aslan A.B. AI technologies for education: Recent research & future directions. *Computers and Education: Artificial Intelligence*. 2021. №2. URL: <https://doi.org/10.1016/J.CAEAI.2021.100025>
3. Pane J.F., Steiner E.D., Baird M.D., Hamilton L.S. Continued Progress: Promising Evidence on Personalized Learning. *RAND Corporation*. 2015.
4. Williamson B., Piattoeva N. Education governance and datafication: Introduction to the special issue. *European Educational Research Journal*. 2022. №21(3). P. 343–351.
5. Woolf B.P. Building Intelligent Interactive Tutors: Student-Centered Strategies for Revolutionizing E-learning. *Morgan Kaufmann*. 2010.

BULUD TEXNOLOGİYALARI VƏ SERVERSİZ ARXİTEKTURA: YENİ İT TRENDLƏRİNİN TƏTBİQ ANALİZİ

Əliyeva Fatma, İnformasiya texnologiyaları kafedrasının müəllimi

Mingəçevir Dövlət Universiteti, Azərbaycan

fatma.aliyeva@mdu.edu.az

Məqalədə müasir informasiya texnologiyaları sahəsində bulud texnologiyaları və serversiz arxitekturanın rolu və əhəmiyyəti araşdırılır. Bulud xidmət modelləri (IaaS, PaaS, SaaS) və onların tətbiq sahələri təhlil olunur. Serversiz arxitektura konsepsiyası və bu texnologiyanın proqram təminatı inkişafında yaratdığı üstünlüklər, o cümlədən xərclərin azaldılması və miqyaslı bilənlik imkanları izah olunur. Əlavə olaraq, müxtəlif beynəlxalq şirkətlərin bu texnologiyalardan istifadəsi və real tətbiq

nümunələri təqdim edilir. Məqalədə həmçinin mövcud çətinliklər və bu texnologiyaların gələcək perspektivləri də qiymətləndirilir.

İndiki dövrdə informasiya texnologiyalarının sürətlə inkişaf etməsi biznes və idarəetmə üçün çeviklik, dayanıqlı həllər axtarışını aktuallaşdırır. Bu baxımdan bulud texnologiyaları və serversiz (serverless) arxitektura yeni IT yanaşmalarını təmsil edir [1]. Həm təşkilatlar, həm də fərdi tərtibatçılar üçün bu texnologiyalar sistemlərin səmərəli idarə olunması və innovativ xidmətlərin yaradılması baxımından geniş imkanlar yaradır.

Bulud Texnologiyalarının İnkişafı

Bulud texnologiyaları xidmət yönümlü yanaşmanı əsas götürərək istifadəçilərə infrastruktur (IaaS), platforma (PaaS) və proqram təminatı (SaaS) səviyyəsində xidmətlər təqdim edir. Amazon Web Services (AWS), Microsoft Azure və Google Cloud Platform kimi aparıcı provayderlər, müəssisələrə öz daxili IT infrastrukturuna böyük investisiyalar etmədən çevik sistemlər qurmağa imkan yaradır [2]. Bu texnologiyalar həmçinin miqyaslı, bilənlik, təhlükəsizlik və sürətli yerləşdirmə üstünlükləri ilə fərqlənir.

Serversiz Arxitektura: Konsepsiya və Üstünlüklər

Serversiz arxitektura, funksiyaların yalnız çağırıldığı zaman işləməsinə əsaslanan FaaS (Function as a Service) modelidir. Bu yanaşma sistemin infrastrukturunu birbaşa idarə etməyə ehtiyac qoymur və tərtibatçının yalnız tətbiqin məntiqinə fokuslanmasına şərait yaradır. Ən məşhur platformalar – AWS Lambda, Azure Functions, Google Cloud Functions bu modelə uyğun funksionallıq təklif edir [3]. Serversiz memarlığın üstünlüklərinə aşağıdakılar daxildir [4]: aşağı xərclər, avtomatik miqyaslama, sadələşdirilmiş DevOps və CI/CD axınları, yüksək etibarlılıq və davamlılıq.

Tətbiq Analizi

Ənənəvi monolit sistemlərlə müqayisədə serversiz arxitektura mikroxidmətlər strukturu ilə daha çevik işləmə imkanı verir. Netflix, Uber və Spotify kimi şirkətlər bu yanaşmanı real zamanlı xidmətlər üçün tətbiq edirlər. Məsələn, Netflix, istifadəçi məlumatlarının toplanması və tövsiyələrin avtomatik işlənməsi üçün AWS Lambda-

dan istifadə edir [5]. Tədqiqat göstərir ki, kiçik və orta bizneslər də serversiz həlləri tətbiq etməklə əməliyyat xərclərini 30–50% azalda bilər. Bu, xüsusilə startaplar üçün əhəmiyyətlidir.

Çağırışlar və Perspektivlər

Serversiz arxitektura ilə bağlı bəzi texniki məhdudiyyətlər də mövcuddur. Bunlara "cold start" gecikməsi, debugging çətinlikləri və vendor lock-in (xidmət provayderindən asılılıq) daxildir [6]. Lakin bu problemlərin aradan qaldırılması üçün yeni yanaşmalar (məsələn, container-based FaaS) inkişaf etdirilməkdədir. Gələcəkdə serversiz memarlığın təhsil, səhiyyə, logistika və ağıllı şəhər texnologiyaları sahələrində daha geniş tətbiqi gözlənilir.

Yeni Yanaşma: Smart Mentoring System

Təhsil sahəsində serversiz texnologiyaların istifadəsinə dair nümunəvi model olaraq "Smart Mentoring System" konsepsiyası təklif olunur. Bu sistem, tələbələrin əlavə suallarına cavab verən, proqreslərini izləyən və əks əlaqə təmin edən funksiya əsaslı modullardan ibarətdir:

- MentorAPI (AWS Lambda): İstifadəçi suallarını cavablandırır.
- FeedbackProcessor (Azure Functions): Qiymətləndirmələri toplayır.
- ProgressAnalyzer (GCP Functions): Tələbənin irəliləyişini analiz edir.

Bu modelin serversiz arxitektura üzərində qurulması, xərclərin minimuma endirilməsi və istifadə çətinliyinin azaldılması kimi üstünlüklər təqdim edir.

Mini Sorğu Nəticələri

Azərbaycanda 30 IT mütəxəssisi üzərində aparılan sorğu nəticələrinə görə:

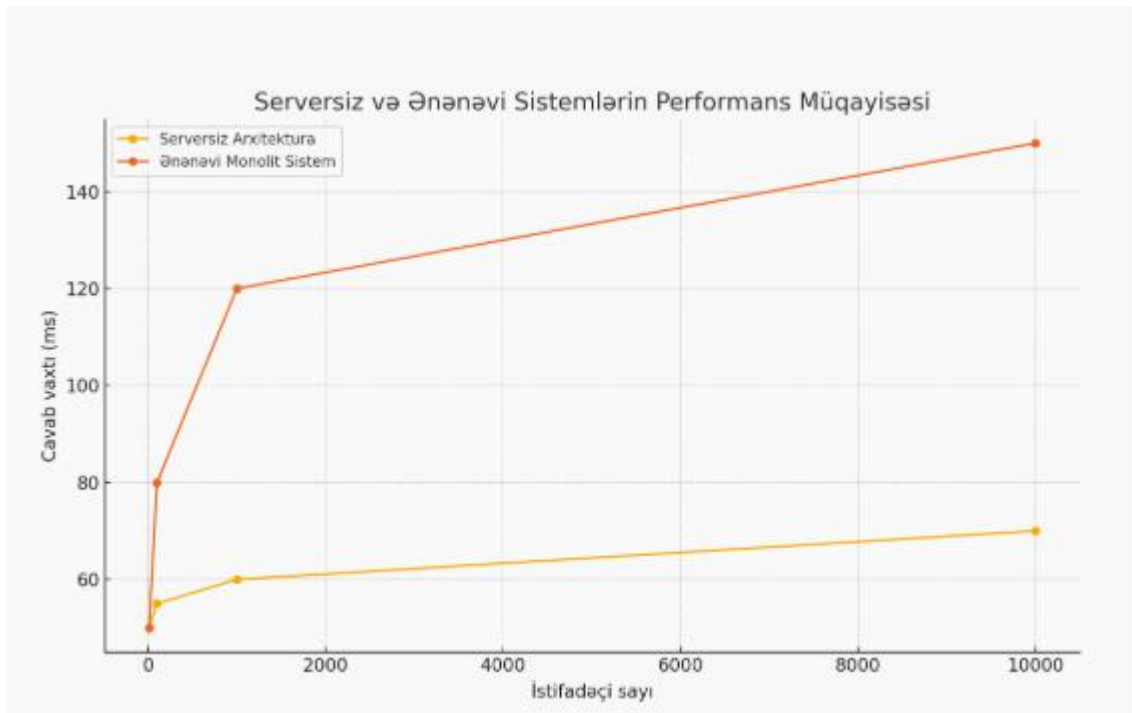
- 70% bulud xidmətlərindən istifadə edir;
- 45% serversiz arxitektura ilə təcrübəsi var;
- Əksər respondentlər əsas maneə kimi texniki kadr çatışmazlığını və təhlükəsizlik problemlərini qeyd edib.

Cədvəl 1 - Texnologiyaların Qarşılaşdırılması

Texnologiya	İstifadə Növü	Əməliyyat Xərci	Miqyaslanma Bilənlik	Uyğun Platformalar
IaaS	İT İnfrastruktur	Yüksək	Orta	AWS EC2, Azure VMs
PaaS	Tətbiq İstehsalı	Orta	Yüksək	Heroku, GCP App Engine
SaaS	Hazır Xidmətlər	Aşağı	Yüksək	Office 365, Dropbox
FaaS (Serversiz)	Funksiya Yönlü	Çox Aşağı	Çox Yüksək	AWS Lambda, GCP Functions

Performans Qrafiki

Qrafikdə serversiz arxitekturanın 1000+ istifadəçi ölçəyində daha stabil cavab vaxtı saxladığı, monolit sistemlərdə isə gecikmənin 35%-dək artdığı göstərilir.

Bulud texnologiyaları və serversiz arxitektura müasir İT sistemlərinin təməlini təşkil edir. Onların düzgün tətbiqi, təşkilatlara daha çevik, qənaətcil və miqyaslanma bilən həllər təqdim etməyə imkan yaradır. Bu texnologiyaların tətbiqi üzrə elmi-tədqiqat işlərinin genişləndirilməsi və təcrübələrin paylaşılması gələcək innovasiyalar üçün baza rolunu oynayacaq [7].

Ədəbiyyat:

1. Armbrust M. A View of Cloud Computing. *Communications of the ACM*. 2010. №53(4). P. 50–58.
2. Mell P., Grance T. The NIST Definition of Cloud Computing. NIST Special Publication 800-145. 2011.
3. Roberts M. Serverless Architectures. 2016. URL: MartinFowler.com.
4. Baldini I. Serverless Computing: Current Trends and Open Problems. *Research Advances in Cloud Computing*. Springer. 2017.
5. Adzic G., Chatley R. Serverless computing: economic and architectural impact. *ACM Software Engineering Notes*. 2017. №42(4). P. 1–6.
6. Spillner J. Troubleshooting Serverless Functions: Best Practices. *IEEE Cloud Computing*. 2018. №5(5). P. 34–41.
7. Villamizar M. Evaluating the performance of serverless computing platforms. *Journal of Cloud Computing*. 2015. №4(1). P. 12–22.

ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ SÜNİ İNTELLEKTİN TƏTBİQİ

İsmayılzadə Leyla Vüqar qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti
leyla.ismayilzada@mdu.edu.az

Son onilliklərdə texnologiyanın inkişafı, xüsusilə süni intellektin (Sİ) geniş tətbiqi, bir çox sahələrdə olduğu kimi təhsil sektorunda da köklü dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Sİ sistemləri, məlumatların təhlili, öyrənmə proseslərinin avtomatlaşdırılması və fərdiləşdirilmiş təhsil imkanlarının yaradılması baxımından yeni perspektivlər açır. Bu texnologiyalar artıq ali təhsil müəssisələrində geniş tətbiq olunsada, orta məktəblərdə istifadəsi getdikcə daha çox aktuallaşır. Məktəbəqədər və orta təhsil pillələri şagirdlərin fundamental bacarıqlar qazandığı kritik mərhələ olduğundan, Sİ-nin bu mühitə integrasiyası xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Bu məqalənin məqsədi orta məktəblərdə süni intellekt texnologiyalarının tətbiq sahələrini araşdırmaq, onların üstünlükləri və yaratdığı çətinlikləri elmi yanaşma ilə təhlil etmək, həmçinin gələcək perspektivlərə dair təkliflər irəli sürməkdir.

Süni intellektin təhsil sistemindəki rolu

Süni intellekt, insan təfəkkürünü təqlid edən alqoritmlər vasitəsilə analiz, öyrənmə və qərarvermə qabiliyyətlərinə malik sistemləri əhatə edir. Təhsildə Sİ-nin tətbiqi ilk növbədə təlim prosesinin fərdiləşdirilməsi, müəllimlərin iş yükünün azaldılması, dərs keyfiyyətinin artırılması və şagird performansının daha effektiv izlənməsi məqsədi daşıyır.

Sİ-nin təhsildə istifadəsi əsasən üç istiqamətdə təzahür edir: öyrənmə proseslərinin fərdiləşdirilməsi, qiymətləndirmənin avtomatlaşdırılması və intellektual məzmunun təqdim edilməsi. Bu texnologiyalar şagirdlərin davranış və nəticələrinə əsaslanaraq tədris materiallarını adaptiv şəkildə təqdim edə bilir.

Orta məktəblərdə Sİ-nin konkret tətbiq sahələri

1. Fərdiləşdirilmiş tədris

Sİ-nin ən mühüm üstünlüklərindən biri şagirdlərin fərdi ehtiyac və bacarıqlarına uyğunlaşdırılmış tədris imkanları yaratmasıdır. Ənənəvi dərslərdə müəllimlər bütün sinfə eyni məzmunu təqdim edir, lakin süni intellekt əsaslı platformalar hər şagirdin bilik səviyyəsini analiz edərək ona uyğun təlim proqramı hazırlaya bilir. Məsələn, "Carnegie Learning" kimi Sİ əsaslı sistemlər riyaziyyat fənni üzrə adaptiv dərslər təklif edir.

2. Avtomatik qiymətləndirmə və analitika

Qiymətləndirmə təhsilin mühüm hissəsidir. Sİ sistemləri vasitəsilə testlər avtomatik qiymətləndirilə bilər və şagirdlərə dərhal rəy təqdim olunur. Bu isə həm şagirdin, həm də müəllimin vaxtına qənaət etməklə yanaşı, tədrisin keyfiyyətini artırır. Bundan əlavə, sistemlər məlumatlar əsasında şagirdlərin zəif və güclü tərəflərini təhlil edərək müəllimə xəbərdarlıq edə bilir.

3. Virtual müəllimlər və chatbotlar

Süni intellekt texnologiyaları virtual müəllimlər və chatbotlar vasitəsilə tədris prosesinə dəstək verir. Bu sistemlər gündəlik suallara cavab verə, dərsləri təkrarlaya və

hətta motivasiyaedici məzmun təqdim edə bilər. Belə yanaşma həm distant təhsildə, həm də dərsgənənar dəstəkdə effektiv ola bilər.

4. İnküziv təhsildə Sİ-nin rolu

Sİ texnologiyaları xüsusi təhsil ehtiyacı olan şagirdlər üçün də effektiv alətlər təqdim edir. Nitq tanıma, mətn oxuma və çevirmə, avtomatik tərcümə kimi funksiyalar eşitmə və ya görmə məhdudiyyətli şagirdlərə inküziv təhsil imkanları yaradır.

Səs və nitq texnologiyaları eşitmə məhdudiyyəti olan şagirdlər üçün dərslərin transkripsiyasını təmin edə və onların dərsg materialını oxumaq əvəzinə eşitmə üsulu ilə qəbul etmələrinə imkan yarada bilər. Digər tərəfdən, mətn-oxuma (text-to-speech) sistemləri görmə məhdudiyyətli şagirdlərə yazılı materialların səsli formada təqdim olunmasını təmin edir. Məsələn, "Microsoft Immersive Reader" və "Kurzweil 3000" kimi alətlər şagirdlərin oxu bacarıqlarını dəstəkləmək üçün geniş istifadə olunur.

Sİ həmçinin müxtəlif öyrənmə tərzlərini tanıya və uyğun strategiyalar təklif edə bilər. Öyrənmə pozuntuları (disleksiya, diskalkuliya və s.) olan şagirdlər üçün süni intellekt əsaslı platformalar fərdi tempdə tədris imkanı yaradır və təkrar etməyə ehtiyacı olan mövzuları avtomatik müəyyənləşdirə bilər.

Digər bir mühüm aspekt isə emosional tanıma və davranış analitikasıdır. Bəzi Sİ sistemləri şagirdlərin emosional vəziyyətlərini və motivasiya səviyyələrini üz mimikası, bədən dili və fəaliyyətlərə əsaslanaraq təhlil edə bilər. Bu məlumatlar müəllimlərə şagirdin psixoloji ehtiyaclarını vaxtında müəyyən etməkdə kömək edir, xüsusilə də ünsiyyət çətinliyi olan uşaqlar üçün bu cür texnologiyalar körpü rolunu oynayır.

Bundan əlavə, multidilli dəstək xüsusiyyəti sayəsində Sİ alətləri müxtəlif dil mühitindən gələn və ya yeni dil öyrənən şagirdlər üçün tərcümə, sadələşdirmə və dil tədrisini dəstəkləyir. Bu, həm yerli, həm də miqrant və ya qaçqın mənşəli şagirdlərin tədrisə inteqrasiyasını asanlaşdırır.

Lakin bütün bu imkanlarla yanaşı, inküzivlik üçün hazırlanmış Sİ sistemlərinin rəqəmsal əlçatanlıq prinsiplərinə uyğun dizayn olunması vacibdir. Texnologiyanın özü inküziv ola bilməz, əgər dizaynda bu məqsəd nəzərə alınmayıbsa. Bu səbəbdən,

inklüziv təhsil mühitində istifadə ediləcək hər bir Sİ vasitəsi universal dizayn və etik standartlara cavab verməlidir

Sİ-nin tətbiqində qarşılaşılan çətinliklər

Etik və hüquqi problemlər

Şagirdlərin şəxsi məlumatlarının toplanması və analiz edilməsi etik və hüquqi məsələlər doğurur. Məxfiliyin qorunması və məlumatların sui-istifadəsinin qarşısının alınması üçün konkret hüquqi çərçivələrə ehtiyac var. Həmçinin, Sİ sistemlərinin qərarvermə mexanizmlərinin şəffaf olmaması əlavə risklər yaradır.

Müəllimlərin hazırlıq səviyyəsi

Yeni texnologiyaların tətbiqi müəllimlərin bu sahədə hazırlıqlı olmasını tələb edir. Lakin bir çox hallarda müəllimlər texnoloji bacarıqlara malik olmadıqları üçün Sİ alətlərindən istifadə etməkdə çətinlik çəkirlər. Buna görə də davamlı peşəkar inkişaf proqramları vacibdir.

Texnoloji infrastruktur

Bəzi məktəblərdə internet bağlantısı, kompüterlər və digər texnoloji vasitələr məhdudd olduğundan Sİ sistemlərinin tətbiqi çətinləşir. Bu isə təhsildə bərabərsizliklərə səbəb ola bilər.

Gələcək perspektivlər və təkliflər

Süni intellektin orta məktəblərdə uğurla tətbiq edilməsi üçün aşağıdakı addımlar tövsiyə olunur:

- Texnoloji infrastrukturun gücləndirilməsi – Məktəblər müasir texnologiyalarla təchiz olunmalıdır.
- Müəllimlərin peşəkar inkişafı – Müəllimlərə Sİ texnologiyaları üzrə təlimlər təşkil edilməlidir.
- Etik çərçivələrin hazırlanması – Şagird məlumatlarının qorunması üçün hüquqi və etik normalar müəyyən edilməlidir.
- Inklüziv yanaşma – Texnologiyaların əlçatan olması üçün inklüziv dizayn prinsipinə əsaslanılmalıdır.
- Pilot layihələrin təşkili – Sİ texnologiyalarının tətbiqi əvvəlcə pilot məktəblərdə sınaqdan keçirilməlidir.

Süni intellekt texnologiyaları orta məktəblərdə təhsil prosesini daha çevik, fərdiləşdirilmiş və effektiv etmək potensialına malikdir. Onun vasitəsilə müəllimlərə dəstək göstərmək, şagirdlərə uyğun tədris imkanları təqdim etmək və təhsil nəticələrini daha dəqiq təhlil etmək mümkündür. Lakin bu texnologiyaların uğurla tətbiqi üçün pedaqoji, texnoloji və etik məsələlər kompleks şəkildə nəzərə alınmalıdır. Sİ-nin təhsil sisteminə integrasiyası yalnız texniki deyil, eyni zamanda sosial və mədəni yanaşma tələb edir.

Ədəbiyyat:

1. Aiken M. The Cyber Effect: A Pioneering Cyberpsychologist Explains How Human Behavior Changes Online. Spiegel & Grau. 2020.
2. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Center for Curriculum Redesign. 2019.
3. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. Pearson. 2016.
4. Selwyn N. Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education. Polity Press. 2019.
5. Woolf B.P. Building Intelligent Interactive Tutors: Student-centered Strategies for Revolutionizing e-Learning. Morgan Kaufmann. 2010.
6. Zawacki-Richter O., Marín V. I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – Where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2019. №16(1). P. 39.

RƏQƏMSALLAŞMA VƏ RƏQƏMSAL TRANSFORMASIYA

MİLLİ TƏHSİL SİSTEMİNİN İNKİŞAFININ

ƏSAS TENDENSIYALARI KİMİ

Niftəliyev N.F.

nazim.niftaliyev@mdu.edu.az

Niftəliyeva N.N.

niftaliyeva.nargiz@mdu.edu.az

Mingəçevir Dövlət Universiteti

XXI əsrdə internetin həyatımızda əvəzolunmaz rolu ilə e-kitablar, rəqəmsal, özəl və dövlət kitabxanaları, rəqəmsal ensiklopediyalar, məqalələr və veb səhifələr bir klik qədər yaxınlıqdadır. Bu rəqəmsal transformasiyanın məlumatların əldə edilməsini və paylaşılmasını əsaslı şəkildə dəyişdirdiyinin sübutudur. Dünyada hər sahədə baş verən dəyişikliklər keyfiyyət anlayışına da öz təsirini göstərmişdir. Belə ki, ənənəvi keyfiyyət anlayışı təkmilləşmiş, insan, texnologiya, istehsal, müştəri məmnuniyyəti və digər vacib məsələləri əhatə edən anlayışa çevrilmişdir. İndi universitetlərdə effektiv keyfiyyət təminatı dedikdə təhsil prosesində İKT-dən istifadənin artırılması, tələbələrə əks-əlaqə mexanizminin qurulması, informasiya resurslarının əlçatanlığı kimi məsələlər nəzərdə tutulur.

Effektiv keyfiyyət təminatının həyata keçirilməsi üçün rəqəmsal transformasiya amili universitetlərin resurslardan daha səmərəli istifadə etməsi, müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşması və global rəqabət bazarında güclü üstünlük qazanması üçün vacib əhəmiyyətə malikdir. Bu tədqiqatda ali təhsildə effektiv keyfiyyət təminatında rəqəmsal transformasiyadan, onun əhəmiyyətindən, universitet modellərindən, rəqəmsal universitet modelindən, tədrisin rəqəmsallaşdırılmasının faydalarından bəhs edilmiş və ali təhsilin rəqəmsal transformasiyasının təmin edilməsinə dair bəzi təkliflər verilmişdir.

XXI əsrdə ali təhsil müəssisələrinin işində keyfiyyət təminatı, keyfiyyətin idarəedilməsi, rəqəmsal transformasiya kimi anlayışların vacibliyi getdikcə daha çox

əhəmiyyət kəsb edir. Çünki rəqəmsal iqtisadiyyat dövründə yeni üçüncü sənaye inqilabından dördüncü sənaye inqilabına keçiddə əmək bazarının tələblərində nəzərə çarpan dəyişiklik, ali təhsil müəssisələri arasında yaranan rəqabət onları “müşəri” ehtiyaclarını başa düşməyə və mütəmadi olaraq dəyişən şərtlərə uyğunlaşacaq şəkildə yenidən formalaşmağa məcbur edir.

Bildiyimiz kimi müşəri – hər hansı insanın və ya müəssisənin məşğul olduğu fəaliyyətlərin nəticəsini istifadə edəndir. Ali təhsil müəssisələrində isə “müşəri” dedikdə bir tərəfdən təhsilalanlar, digər tərəfdən də işəgötürənlər nəzərdə tutulur. Buna görə də təhsil müəssisəsi hər iki müşərinin məmnuniyyətini təmin etmək üçün onların istəkləri və gözləntilərini uzlaşdırmalıdır. Keyfiyyət təminatı ali təhsil müəssisələrində “müşəri” məmnuniyyətinin təmin edilməsində, beynəlxalq səviyyədə təhsil xidmətlərinin göstərilməsində, XXI əsrin tələblərinə uyğun rəqabətqabiliyyətli insan kapitalının yetişdirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. 2020-2021 Dünya Keyfiyyət Hesabatının 12-ci buraxılışında da keyfiyyət təminatının müəssisələrdə rəqəmsal transformasiyanın ayrılmaz bir hissəsinə çevrildiyi qeyd olunur [1].

Rəqəmsallaşma universitetləri effektiv keyfiyyət təminatı prosesində müasir tələblərə uyğunlaşmağa sövq edir. Artıq İKT bacarıqlarının və imkanlarının artmasından asılı olaraq dünyada distant təhsil və ya e- təhsil sürətlə artmaqdadır. Bununla yanaşı bəzi ali təhsil müəssisələrində bir çox ixtisaslar üzrə tədris onlayn şəkildə həyata keçirilir. Bu dövrdə tələbələrədən təkə baza təhsil məlumatlarını bilməsi deyil, eyni zamanda informasiya resurslarının təşkili, səmərəli əməkdaşlıqlar qurması, məlumatları toplaması, qiymətləndirməsi və düzgün şəkildə istifadəsi də gözlənilir. Bu səbəblə də ali təhsil müəssisələri keyfiyyətli və müasir dövrün tələblərinə uyğun fəaliyyət göstərmək üçün rəqəmsallaşma prosesinə adaptasiya problemi ilə qarşı-qarşıya qalırlar. Yaddan çıxartmaq olmaz ki, bütün keçid dövrlərində müəyyən problemlər və perspektivlər vardır. Ali təhsil müəssisələri də rəqəmsal transformasiyadan əvvəlki mərhələləri tam mənimsəməli daha sonra rəqəmsallaşmaya keçid üçün müvafiq addımlar atmalıdır. Universitetlər rəqəmsal transformasiya prosesinə qədər bir sıra inkişaf yollarından keçmişdir [2].

Ali təhsildə transformasiya – ümumilikdə sənaye inqilabları ilə əlaqədar olaraq

1.0, 2.0, 3.0 və 4.0 kimi dörd əsas dəyişiklik prosesində cəmlənmişdir:

Korporativ universitet 1.0 modeli – Avropada quruluş tarixi XI əsrə aid olan ilk universitetlərdir. Orta əsr universitetləri də sosial nəzarət vasitələri ilə elit siniflərin formalaşmasını təmin edirdi. Orta əsrlərdə kilsələrdə təhsilin Tanrının bir hədiyyəsi olduğuna inam səbəbiylə təhsil müqəddəsləşdirilmişdir. Təhsil 1.0-da kənd təsərrüfatı cəmiyyətinin ehtiyaclarını ödəmək üçün formalaşdırılmışdır. Tədris isə məlumatların müəllim tərəfindən tələbəyə ötürülməsi və təhsilalanlar tərəfindən əzbərlənməsi şəklində həyata keçirilmişdir.

Tədqiqat universiteti 2.0 modeli – elmi inqilabın reallaşmasında və sənaye cəmiyyətinin qurulmasında mühüm rol oynamışdır. Məqsədinin təhsil və tədqiqat olduğu tədqiqat universitetləri öyrənmənin tədqiqat yolu ilə baş verdiyini müdafiə edən elm fəlsəfəsinə əsaslanır. 2.0 model universitetlərin qurulması dövründə dövlət məlumatı idarə edən və ona nəzarət edən kilsənin səlahiyyətlərini öz üzərinə götürmüşdür. Milli dövlət strukturlarının formalaşması və vətəndaş cəmiyyətinə ehtiyacın yaranması dövlətin universitetləri maliyyələşdirməsinə və tədris proqramları yaratmasına səbəb oldu.

İnnovativ universitet 3.0 modeli – dövründə təhsil, elm və iş komponentləri ayrıca olaraq qiymətləndirilməməsindən əlavə olaraq texnoparklar və elm mərkəzləri meydana gəlmişdir. İnnovativ universitetə keçiddə hədəf olaraq aşağıdakıları bildirmək olar:

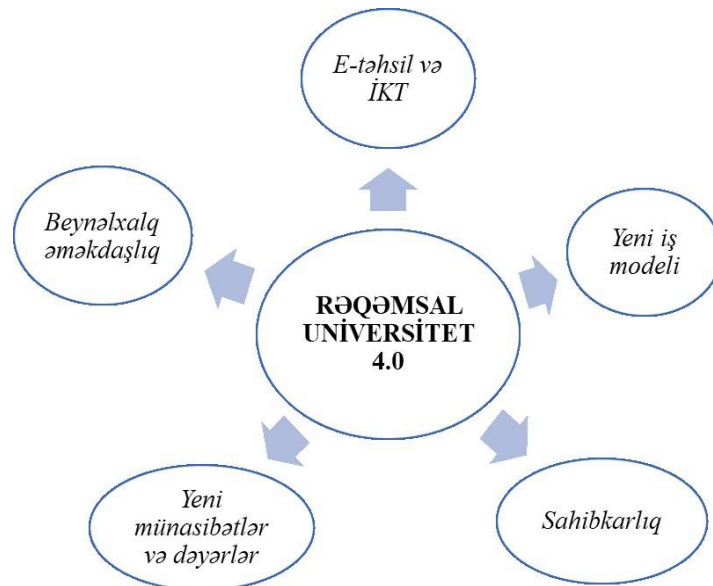
- İşəgötürənlərlə qarşılıqlı münasibətlərin formalaşdırılması;
- Tədqiqat və texnoloji üstünlük mərkəzlərinin və innovasiya sisteminin inkişaf etdirilməsi;
- Universitet quruluşunun transformasiyası, akademik mühitdəki dəyişikliklərin, tədris prosesi, qabaqcıl elm və təhsilin inkişafının təmin edilməsi;

Sənaye cəmiyyətindən texnoloji birliyinə keçiddə informasiya istehsalında internetdən geniş istifadə olunmağa başlanılmışdır.

Rəqəmsal universitet 4.0 modeli – universitetlərin təkamül prosesinin son halqası hesab olunur. Bu konsepsiya rəqəmsal platformaların və analitik tətbiqetmələrin inkişafı və 4-cü nəsil sənaye inqilabı ilə əlaqələndirilir. Universitetlərin

rəqəmsallaşmağa başladığı bu dövrdə tədris proqramları, təhsil mərkəzləri və mənbələri də dəyişir. Texnologiyalardakı böyük dəyişiklik, inkişaf və transformasiya universitetlərin bu dövrə adaptasiyasını qaçınılmaz etmişdir. Bu dövrdə məkan anlayışı yoxdur, təhsil resursları daha əlçatandır və virtual auditoriyalar meydana çıxır. [3]

Rəqəmsal universitet modeli özündə bir sıra xüsusiyyətləri ehtiva edir (Şəkil 1).

Şəkil 1 - Rəqəmsal Universitet Modeli

Şəkil 1-dən də göründüyü kimi 4.0 universitet modeli orta əsrlərdən günümüzdə qədər olan dövrdə ali təhsil müəssisələrinin funksiyası, məqsədi və rolunun dəyişdiyini bildirməklə yanaşı aparılan islahatların texnoloji yeniliklərdən ayrı qiymətləndirilə bilməyəcəyini də özündə əks etdirir. Göstərilən modeldən də aydın olur ki, ali təhsildə rəqəmsallaşma gün keçdikcə öz əhəmiyyətini, vacibliyini artırmaqdadır.

Niyə ali təhsildə rəqəmsal transformasiya vacibdir? Ümumiyyətlə bu gün bütün dünya bunu dərk edir ki, rəqəmsal transformasiyaya adaptasiya prosesində gecikən ali təhsil müəssisələrinin təhsilənləri gələcək sosial, iqtisadi və mədəni həyatlarında müəyyən çatışmazlıqlarla qarşılaşacaqlar və rəqabətdə üstünlük qazan bilməyəcəklər. Əvvəllər təhsilverənlər öyrətdiklərinin ömür boyu davam edəcəyini düşünürdülərsə günümüzdə universitetlər təhsilənləri sürətlə dəyişən iqtisadi və sosial həyata hazırlamalı, digər tərəfdən də yeni texnika və texnologiyalardan istifadə etməli və

sosial problem yönümlü məsələləri daim diqqət mərkəzində saxlamalıdır.

Bugünkü təhsil dəyişən, qeyri-müəyyən dünyamızda təhsiləlinin öz yolunu tapması üçün etibarlı bir yol xəritəsi formalaşdırmağına və planlamaq bacarığına fokuslanmışdırsa, keçmişdə təhsil insanlara sadəcə nəyisə tədris etməkdən ibarət olmuşdur. Cari dövrdə insanlar yalnız sahib olduqları informasiyalara görə deyil, həm də bu informasiyalarla bacardıqlarına görə qiymətləndirilir. Bu səbəbdən də təhsil gün keçdikcə innovativ, kritik, problem yönümlü və düzgün qərar vermə düşüncə tərzlərinə, qarşılıqlı əməkdaşlığa, yalnız mövcud texnologiyalardan istifadəyə deyil, həm də potensial yeni vasitələrin işləmə metodlarına və ən əsası da insanların birlikdə yaşamasına və fəaliyyətinə kömək edən sosial, emosional bacarıq və vərdislərə istiqamətlənmişdir. Bunların hamısı texnologiyanın birbaşa istənilən həll vasitəsinin mərkəzində yer almasını təmin edəcək yeni və innovativ təhsil yanaşmaları üçün bir tələb yaradır. Buna görə ali təhsildə bütün maraqlı tərəflərin bu işin öhdəsindən layiqincə gəlmək və rəqabətqabiliyyətli insan kapitalı yetişdirmək üçün müxtəlif layihələr üzərində işlədiklərini desək yanlışdır [4].

Rəqəmsal transformasiyanın ali təhsildə effektiv keyfiyyət təminatının yüksəldilməsində ilk faydaları professor-müəllim heyətinin məqalələrini daha asan və sürətli şəkildə yazmaları və bir-birləri ilə e-poçt vasitəsilə ünsiyyət qurmaları üçün müvafiq şəraitin yaradılması olmuşdur. Zaman keçdikcə akademik nəşrlərin virtual mühitdə yer alması məlumatın əlçatanlığını təmin edən bir amil olmuşdur ki, bu istiqamətdə elektron akademik jurnal ali təhsilin rəqəmsal transformasiyasında ilklərdən hesab olunur. Elektron akademik nəşrlər beynəlxalq səviyyədə məlumat mübadiləsi aparmağa imkan vermişdir. Beynəlxalq səviyyədə rəqəmsal transformasiyanın ali təhsildə effektiv keyfiyyət təminatında vacib faydalarından biri də impakt faktorunun yaradılması və akademik jurnallardakı məqalələrin istinadların sayına görə sıralanması olmuşdur. Akademik jurnalların indekslərə daxil edilməsi də elmi məlumat əldə etməyi asanlaşdırmışdır.

Ali təhsil sistemindəki ən vacib addımlardan biri, ali təhsil sistemlərini uyğunlaşdırmağı və keyfiyyət təminatının yüksəldilməsini hədəfləyən Boloniya prosesi olmuşdur. Bu müddət ərzində universitetlər tədris edilən ixtisaslar üzrə standart

məzmunu və tədris proqramlarına sahib olmağa başladılar. Bu da öz növbəsində keyfiyyətin və universitetlər arasında rəqabətin artırmağına gətirib çıxarmışdır. Universitetlər arasında artan rəqabət, universitetləri rəqabət və keyfiyyət üstünlüyünü təmin edəcək hər cür texnoloji yenilikdən istifadə etməyə məcbur etmişdir [5].

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, rəqəmsal transformasiyanın ali təhsildə effektiv keyfiyyət təminatının yüksəldilməsində aşağıdakı əlavə faydalarını da vurğulamaq yerinə düşər:

- Ənənəvi tədris mühitində bir müəllimin auditoriyada müəyyən sayda tələbəyə xidmət göstərə bildiyi halda onlayn tədrisdə belə bir məhdudiyyətin olmaması;
- Onlayn və oflayn təhsil modelinin sintez edilməsi;
- İnnovasiyalara asan adaptasiya;
- Müəllimin tələbəni keyfiyyətli və müxtəlif informasiya resurslarına yönləndirə bilməsi;
- Tələbənin auditoriyanın səviyyəsinə görə deyil fərdi bilik və bacarıqlarına görə öyrənməsinin təmin edilməsi;
- Tələbənin biliyinin qiymətləndirilməsinin sadəcə auditoriyadakı çıxışlarına bal verməklə deyil, onun proses daxilindəki aktivliyi ilə ölçülməsi.

Rəqəmsal transformasiyanın avantajları olmasına baxmayaraq, universitetlər keçid dövründə qarşılaşacaqları problem səbəbi ilə müəyyən tərəddüdlər yaşayırlar. Danılmaz faktdır ki, COVID-19 Pandemiyası universitetlərin rəqəmsallaşmasını sürətləndirmişdir. Təhsildə reallaşdırılması nəzərdə tutulan rəqəmsal transformasiya kontekstinə nəzər saldıqda, COVID-19 Pandemiyasının bütün dünyada rəqəmsallaşmanın sürətlənməsinə öz töhfəsini verdiyi aşkardır. Ali təhsil məkanında bu krizin fürsətə çevrilməsi istiqamətində tədbirlər görülmüşdür.

Rəqəmsal universitet müasir rəqəmsal texnologiyaların istifadəsini və bir-birinə bağlı təlim-tədris prosesinin yenidən qurulmasını ifadə edir. Dünyada universitetlərin rəqəmsal transformasiyasını həyata keçirmək üçün bir çox model müəyyən edilmişdir. Bu modellərin əsas məqsədi universitetləri qlobal akademik şəbəkənin bir hissəsi kimi formalaşdırmaqdır.

Təhsilin rəqəmsal transformasiyasında infrastruktur qurmazdan öncə müxtəlif

tələbə yönümlü tədqiqatlar aparmaq və rəqəmsallaşma zamanı daim təhsilalanlarla və təhsildə digər maraqlı tərəflərlə fikir mübadiləsi etmək vacibdir.

Ali təhsil müəssisələrinin rəqəmsallaşdırılması üçün ilk addım universitetin daxili və xarici maraqlı tərəflərini müəyyənləşdirmək və tədris proqramını maraqlı tərəflərin ehtiyaclarına uyğun inkişaf etdirməkdir. Universitetlər daxilində optik internet şəbəkəsinin təmin edilməsi, onlayn kitabxanaların yaradılması və beynəlxalq məlumat bazalarına çıxışın təmin edilməsi universitetlərin rəqəmsal transformasiyası üçün zəruri addımlardır.

Ali təhsil müəssisələrində effektiv keyfiyyət təminatı istiqamətində uğurlu rəqəmsallaşmaya nail olmaq üçün aşağıdakıların edilməsi məqsədəuyğundur.

- Ali təhsil müəssisələrində həyata keçiriləcək rəqəmsal transformasiya ilə bağlı məlumatlılığın artırılması;
- Rəqəmsal transformasiyanın universitetin gələcəyə baxışı və strategiyası ilə əlaqələndirilməsi;
- Rəqəmsal yeniliklərdən istifadə edə bilən həvəskar və bacarıqlı şəxslərə resursların ayrılması.

Ali təhsildə rəqəmsallaşma universitetlərdə uğurlu İKT istifadəsi halları nəzərə alınmaqla, tədqiqat resurslarının əldə olunmasına, keyfiyyət təminatının yüksəldilməsinə, öyrənmə nəticələrinin yaxşılaşdırılmasına və təkmilləşdirilmiş tədris metodları vasitəsilə təhsil sistemlərində islahatların və ya daha yaxşı idarəetmənin təmin olunmasına kömək edir.

Ali təhsil müəssisələrinin rəqəmsal transformasiyası tədqiqat bacarığı olan, problem yönümlü məsələlərin həll edə bilən, müasir texnika və texnologiyalardan profilinə uyğun istifadə edə bilən məzunların yetişməsinə gətirib çıxarır. Eyni zamanda rəqəmsallaşma professor-müəllim heyətinin dünya universitetlərinin resurslarına əlçatanlığını və beynəlxalq sferada eyni sahə üzrə fəaliyyət göstərən mütəxəssislərin birgə fikir mübadiləsini təmin edir. Rəqəmsallaşan ali təhsil müəssisələri effektiv keyfiyyət təminatının tələblərinə uyğun özünü inkişaf etdirir, “müşəri” məmnuniyyətini təmin edərək universitetlər arasında rəqabət avantajı əldə edir.

Fikrimcə keyfiyyət təminatının yüksək səviyyədə olması üçün ali təhsil

müəssisələrinin qabaqcıl hədəfi rəqəmsal transformasiyaya ən qısa zamanda adaptasiya olan insan kapitalının yetişdirilməsi olmalıdır.

Ədəbiyyat:

1. Brunetti F., Matt D.T., Bonfanti A., De Longhi A., Pedrini G., Orzes G. Digital transformation challenges: strategies emerging from a multi-stakeholder approach. *The TQM Journal*. 2020. Vol. 32, No. 4. P. 697-724.
2. Karaman S. Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm. Ankara: Pegem Akademi, 2020.
3. Lytras M.D., Visvizi A. Management and Administration of Higher Educations at Times of Change. UK: Emerald Group Publishing Limited, 2019.
4. Hanna N.K. Mastering Digital Transformation. UK: Emerald Group Publishing Limited, 2016.
5. World Quality Report (WQR) 2020-2021. URL: <https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/makale/dijital-teknolojilerin-egitimde-etkin-kullanimi>

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA RƏQƏMSAL İQTİSADİYYATI SAHƏSİNDƏ MÖVCUD VƏZİYYƏT

Rəsulov Z.Y., baş müəllim

Mingəçevir Dövlət Universiteti, Azərbaycan Respublikası

zaur.rasulov@mdu.edu.az

Rəqəmsallaşma müasir dövrümüzün dinamik sürətlə inkişaf edən və bu və ya digər formada milli iqtisadiyyatlara və cəmiyyətlərə öz təsirini göstərən prosesdir. Bugün əminliklə qeyd edilə bilər ki, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması həyatımızın bütün sahələrini transformasiya etmək gücünə malikdir. Son dövrlər rəqəmsal iqtisadiyyatın əhatə dairəsi görünməmiş sürətlə genişlənir və demək olar ki, iqtisadi fəaliyyətin bütün sahələrinə müxtəlif templərlə nüfuz edir [3].

Azərbaycan üçün rəqəmsal iqtisadiyyatın qurulması, müasir texnologiyaların və innovasiyaların tətbiqi prioritet məsələlərdəndir. Ölkənin əlverişli coğrafi mövqeyi və insan potensialı, habelə son illərdə qəbul edilmiş dövlət proqramları, fərman və sərəncamlar bunun üçün münbit şərait yaradır.

Azərbaycan Respublikasında istehsal və sosial proseslərin rəqəmsal transformasiyasının tənzimlənməsi “Yeni nəsil iqtisadiyyat” Strategiyası vasitəsilə planlaşdırılır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 22 iyul 2022-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nın Tədbirlər Planına əsasən Rəqəmsal İqtisadiyyat Strategiyasının hazırlanması nəzərdə tutulur. Tədbirlər planının “Rəqəmsal iqtisadiyyata keçidin sürətləndirilməsi” bölməsində aşağıdakı tədbirlərin və layihələrin reallaşdırılması gözlənilir [1]:

1. Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üzrə strategiyanın hazırlanması və tətbiqi.
2. Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üçün tənzimləyici mexanizminin yaradılması.
3. Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üçün əlverişli infrastrukturun yaradılması.
4. Milli iqtisadiyyatda 4-cü sənaye inqilabı (4Sİ) texnologiyalarının tətbiqi imkanlarının tədqiq olunması.

Sadalanan tədbirlər və layihələrin ilkin nəticəsi kimi strategiyanın hazırlanması və həyata keçirilməsi, tənzimləyici mexanizmlərin tətbiq sahələri üzrə təkliflərin həyata keçirilməsi, əlverişli infrastrukturun tətbiqi, 4Sİ texnologiyalarının tətbiqi üzrə təkliflərin həyata keçirilməsi; aralıq nəticələr kimi qeyri-neft/qaz sektoru üzrə iqtisadi fəallıqda rəqəmsal iqtisadiyyatın payının davamlı artması, İKT-nin əlçatanlığı və İKT-dən istifadə, onlayn dövlət xidmətləri və məlumat mübadiləsi, İKT xidmətlərinin ixracı və hər 100 nəfərə düşən sabit sürətli internet xətti istifadəçilərinə dair beynəlxalq reyting göstəricilərində ölkənin mövqeyinin ilbəil yaxşılaşması, 4Sİ texnologiyalarının tətbiqinin hər il 5% artması proqnozlaşdırılır. Bütün bunlar isə yekun nəticə olaraq qeyri-neft/qaz sektoru üzrə iqtisadi fəallıqda rəqəmsal iqtisadiyyatın xüsusi çəkisinin

artmasını təmin edəcəkdir [1].

Bu strategiyaya “Big data”, “Süni intellekt, “Əşyaların interneti”, “Rəqəmsal marketing”, “Dron texnologiyaları”nın tətbiqi və digər rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üçün zəruri hesab edilən istiqamətlər daxil edilmişdir.

Statistikaya nəzər salsaq, görülməli tədbirlərin tədricən nəticə verdiyinin şahidi olarıq. Belə ki, İKT sektorunda məhsul buraxılışı və xidmətlərin göstərilməsi 2019-cu ildə 2083190,6 min manat, 2020-ci ildə 2158172,9 min manat, 2021-ci ildə 2249654,1 min manat, 2022-ci ildə 2514820,5 min manat, 2023-cü ildə 2988781,5 min manat təşkil etmişdir. Bu, 2023-cü ildə 2019-cu ilə nisbətən İKT sektorunda məhsul buraxılışı və xidmətlərin göstərilməsi üzrə 43.8% artım deməkdir. Eyni zamanda artım İKT sektorunda yaradılmış əlavə dəyərdə də baş vermişdir. İKT sektorunda yaradılmış əlavə dəyər 2019-cu ildə 1293274,7 min manat, 2020-ci ildə 1600949,1 min manat, 2021-ci ildə 1663774,1 min manat, 2022-ci ildə 1822193,1 min manat, 2023-cü ildə 2144907,6 min manat təşkil etmişdir. 2019-cu ilə nisbətən 2023-cü ildə artım 65.9% olmuşdur [2].

Bununla belə çatışmazlıqlar da mövcuddur. Respublikamızda müəssisələrdə mövcud olan kompüterlərin sayı 2023-cü ildə 290660 vahid təşkil etmişdir. Onlardan 167512 vahid, yəni 57.6%-i tək-cə Bakı şəhərində cəmlənmişdir. Bu kompüterlərin 227342 vahidinin (78.2%) internetə çıxışı olmuşdur. Kompüterlərdən istifadə edən müəssisələrin sayı 16094 vahid təşkil etmişdir. Bu müəssisələrdən 13522 vahidinin (84.0%) internetə çıxışı olmuşdur [2].

Kompüterlərdən istifadə edən müəssislərin sayında əvvəlki dövrlərə nisbətən artım hiss olunsada bu göstəricinin fəaliyyət göstərən bütün müəssisələrin ümumi sayında xüsusi çəkisi 66.6% təşkil etmişdir. İnternetə çıxışı olan müəssisələrin fəaliyyət göstərən bütün müəssisələrin ümumi sayında xüsusi çəkisi isə daha az 56.0% təşkil etmişdir.

Bu dövrdə kompüterdən istifadə etmiş işçilərin sayı 314687 nəfər (kompüterlərdən istifadə edən müəssisələrdə çalışan bütün işçilərin 43.9%-i) , internetdən istifadə etmiş işçilərin sayı 258741 nəfər (internetə çıxışı olan müəssisələrdə çalışan bütün işçilərin 36.7%-i) olmuşdur. Kompüterdən istifadə etmiş

işçilərin sayı fəaliyyət göstərən bütün müəssisələrdə çalışan işçilərin ümumi sayında xüsusi çəkisi 36.6% təşkil etmişdir. İnternetdən istifadə etmiş işçilərin sayı fəaliyyət göstərən bütün müəssisələrdə çalışan işçilərin ümumi sayında xüsusi çəkisi 30.1% təşkil etmişdir [5].

Düşünürük ki, adı çəkilən normativ sənədlərdə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin reallaşdırılması nəticəsində bu çatışmazlıqlar da aradan qaldırılacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 22 iyul 2022-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet sahifəsi. URL: <https://www.stat.gov.az/>
3. Dördüncü Sənaye İnqilabının Təhlili və Koordinasiya Mərkəzinin rəsmi internet sahifəsi. URL: <https://4sim.gov.az/az>

RƏQƏMSALLAŞMA KONTEKSTİNDƏ MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN AİLƏ DƏYƏRLƏRİNƏ HÖRMƏT RUHUNDA TƏRBİYƏSİ

Xəlifətova Nazlı Vaqif qızı, MTM-24 Magistrantı

Mingəçevir Dövlət Universiteti

xelifetovanazli@gmail.com

Müasir dövrdə rəqəmsallaşma həyatın bütün sahələrinə nüfuz edərək, insan münasibətlərinə, ailə strukturlarına və tərbiyə sistemində öz təsirini göstərməkdədir. Məktəbəqədər yaş dövrü uşaqların şəxsiyyətinin formalaşması üçün əsas mərhələdir və bu mərhələdə ailə dəyərlərinin öyrədilməsi onların gələcək həyatlarına dərin iz buraxır. Ancaq texnologiyanın, xüsusilə rəqəmsal vasitələrin artan rolu bu dəyərlərin ötürülməsi prosesində yeni çətinliklər və imkanlar yaradıb.

Azərbaycanın müdrik yazıçısı Cəlil Məmmədquluzadə yazır: “Ailə bir məktəbdir, burada insanın ilk dərsləri başlanır” [1]. Eləcə də Lev Tolstoyun “Əgər uşaqların yaxşı olmasını istəyiriksə, onları xoşbəxt etməliyik” fikri bu prosesi həm mənəvi, həm də sosial kontekstdə qiymətləndirməyə çağırır. Rəqəmsallaşma tərbiyə prosesində həm pozitiv, həm də neqativ təsirlər yaradır. Müsbət tərəfi ondan ibarətdir ki, uşaqlara müxtəlif təhsil resursları təqdim olunur. Lakin mənfi tərəfdən, virtual dünyanın sərhədsizliyi və nəzarətsiz informasiyalar uşaqların əxlaqi inkişafına təhlükə yarada bilər. Amerikalı uşaq psixoloqu Patricia Greenfield yazır: “Rəqəmsal texnologiyalar uşaqların kognitiv bacarıqlarını inkişaf etdirə bilər, lakin onların empatiya və sosial duyumlarını zəiflədə bilər” [2].

Müasir valideynlər yalnız texnologiyanın istifadəsinə nəzarət etməli deyil, eyni zamanda bu vasitələri ailə dəyərlərinin təbliği üçün bir alət kimi istifadə etməlidirlər. UNESCO-nun 2023-cü il hesabatında da qeyd olunur ki, rəqəmsal maarifləndirmə ailə tərbiyəsində fərqli mədəni kontekstlərdə mühüm rol oynayır [3].

Bu məsələdə Avropa Komissiyasının 2022-ci ildə apardığı genişmiqyaslı araşdırma da diqqətəlayiqdir. Tədqiqat göstərir ki, rəqəmsal vasitələrin ailədaxili münasibətlərdə düzgün istifadə olunması uşaqlarda sosial məsuliyyət və ailəyə bağlılıq hissinin güclənməsinə kömək edir [10].

Ailə dəyərləri – sevgi, hörmət, qayğı, əməksevərlik, dürüstlük və məsuliyyət – uşaqların daxili dünyasında əxlaqi kompas rolunu oynayır. Azərbaycan ədəbiyyatında bu dəyərlər yüksək tutulur. Məsələn, Səməd Vurğunun misrasında deyilir: “Ocağın başında öyrəndim mən, İnsan nədir, yurd nədir, vətən nədir...” [4].

Bu misra ailənin uşağın mənəvi formalaşmasında oynadığı rolu vurğulayır. Bu gün isə həmin ocaq ətrafında həm də planşetlər, smartfonlar və kompüterlər var. Bu reallıqda uşağın ailəyə bağlanması üçün rəqəmsal vasitələrdən düzgün istifadə vacibdir. Jane Healy-nin araşdırmalarına görə, məktəbəqədər uşaqlar üçün texnologiyanın yaradıcı şəkildə istifadəsi onların dəyərləri mənimsəməsində dəstək ola bilər [5].

Rəqəmsal texnologiyaların tərbiyəvi prosesə inteqrasiyası yalnız düzgün yanaşma ilə mümkündür. Burada aşağıdakı metodlar ön plana çıxır:

1. Müştərək rəqəmsal fəaliyyətlər

Valideyn və uşaq birlikdə interaktiv kitablar oxuya, əxlaqi nəticə çıxaran cizgi filmlərinə baxa və ailə temalı mobil tətbiqlərlə məşğul ola bilər. Antoine de Saint-Exupéry “Balaca Şahzadə” əsərində deyir: “Sən əbədi olaraq məsuliyyət daşıyırsan onu əhilləşdirdiyin üçün” [6]. Bu fikir valideynlərin texnologiya istifadə edərkən uşaqlar qarşısında daşdıqları məsuliyyəti vurğulayır.

2. Sosial bacarıqların stimullaşdırılması

Ailədə səmimi ünsiyyət, uşaqla bərabər rəqəmsal oyunlar oynamaqla yanaşı, real həyat davranışlarının müzakirəsi uşaqda empatiya və məsuliyyət hissini gücləndirə bilər. OECD tərəfindən 2021-ci ildə yayımlanan hesabatda bildirilir ki, valideynlərin rəqəmsal ünsiyyət vasitəsilə uşaqlarla fəal qarşılıqlı əlaqəsi onların sosial-emotional inkişafına müsbət təsir göstərir [11].

3. Ədəbi nümunələr vasitəsilə mənəvi tərbiyə

Abdulla Şaiqin, Mir Cəlal Paşayevin və Mirsəfa Fətəlinin əsərlərində ailəyə bağlılıq, böyüklərə hörmət kimi motivlər geniş yer alır [8]. Uşaq bu əsərləri rəqəmsal formatda oxumaqla müasir metodlarla klassik dəyərləri mənimsəyə bilər. Greenfield qeyd edir ki, “Uşaqlar üçün ən vacib olan texnologiyanın özü deyil, onun istifadəsinin kontekstidir” [2].

Livingstone və Byrne Avropada uşaqların rəqəmsal tərbiyəsi sahəsində qeyd edir ki, valideynlərin aktiv nəzarəti və yönəldici iştirakı uşaqda sağlam rəqəmsal mədəniyyətin formalaşmasına səbəb olur [8].

Dünya Bankının təhsil hesabatında isə bildirilir ki, rəqəmsal bacarıqların inkişafı ailə daxilində təlim modellərinin müasir metodlarla təkmilləşdirilməsinə bağlıdır [9].

Eyni zamanda, Amerikanın Pediatriya Akademiyası tərəfindən 2020-ci ildə yayımlanan tədqiqatda qeyd edilir ki, məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün rəqəmsal texnologiyalardan düzgün istifadə onların ailə bağlarını möhkəmləndirə və ailədaxili dəyərlərin ötürülməsində effektiv vasitə ola bilər [12].

Rəqəmsallaşma dövründə məktəbəqədər yaşlı uşaqların ailə dəyərlərinə hörmət ruhunda tərbiyəsi üçün ənənəvi və müasir yanaşmaların balanslı şəkildə tətbiqi vacibdir. Ədəbiyyat bu yolda həm vəsait, həm də ilham mənbəyidir. Həm Azərbaycan,

həm də dünya ədəbiyyatı uşaqların mənəvi inkişafına təkan verəcək dəyərləri aşılıyır. Bu dəyərlərin rəqəmsal vasitələrlə ötürülməsi isə dövrümüzün başlıca tələblərindən biridir. Gələcəkdə bu sahədə ailələrə yönəlik rəqəmsal maarifləndirmə proqramlarının genişləndirilməsi və uşaqlar üçün təhlükəsiz, dəyərləri təşviq edən məzmunların artırılması tövsiyə olunur.

Ədəbiyyat:

1. Məmmədquluzadə C. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Yazıçı, 1987. 520 s.
2. Greenfield P. Digital Technology and Youth: Cognitive and Social Effects. *Pediatrics*. 2014. Vol. 133. No. 1. P. 71–75.
3. UNESCO. Global Education Monitoring Report. Paris: UNESCO Publishing, 2023. 376 p.
4. Vurğun S. Seçilmiş əsərlər. Bakı: Azərnəşr, 1984. 432 s.
5. Healy J. Failure to Connect: How Computers Affect Our Children's Minds. New York: Simon & Schuster, 1998. 320 p.
6. Saint-Exupéry A. The Little Prince. New York: Harcourt, 1943. 96 p.
7. Şaiq A., Paşayev M. C., Fətəli M. Uşaq ədəbiyyatından seçmələr. Bakı: Maarif, 1992. 360 s.
8. Livingstone S., Byrne J. Parenting in the Digital Age. London: EU Kids Online, 2020. 112 p.
9. World Bank. World Development Report 2021: Data for Better Lives. Washington: World Bank, 2021. 348 p.
10. European Commission. Impact of Digital Technologies on Family Life. Brussels: European Commission, 2022. 154 p.
11. OECD. Early Learning and Digital Technologies Report. Paris: OECD Publishing, 2021. 220 p.
12. American Academy of Pediatrics. Media Use and Young Children. *Pediatrics*. 2020. Vol. 145. No. 2. P. 1–6.

Секція 3
**ЯКІСТЬ ТА ЗМІСТ ЯК ГОЛОВНІ ІНДИКАТОРИ
РОЗВИТКУ ОСВІТИ**

**METHODOLOGICAL ASPECTS OF SUBSTANTIATING
MANAGEMENT DECISIONS ON THE CONSOLIDATION OF HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS IN THE REGIONS**

Shevchenko I., Doctor of Economics, Professor
Kharkiv National Automobile and Highway University
shevchenko.khnadu@gmail.com

In Ukraine the process of modernizing the network of higher education institutions through consolidation is ongoing, which, as a rule, takes the form of joining one higher education institution to another (“merger” with the liquidation of the joining higher education institution) or merging several higher education institutions (with the creation of a new higher education institution).

The reason for such management decisions is the reduction in the number of students (the contingent) at domestic universities, academies and institutes due to the demographic and socio-economic crisis and military operations in Ukraine. It is natural that the impact of these destructive factors on the contingent of higher education applicants at universities, academies and institutes varies significantly across regions of Ukraine. Such prerequisites highlight the need to develop methodological tools to substantiate management decisions regarding the consolidation of higher education institutions in the regions.

As a methodological basis for substantiating management decisions regarding the consolidation of higher education institutions in the regions, the author proposes the use of cluster analysis. The basis for the distribution of regions by clusters of consolidation of higher education institutions should be the value of the “contingent coefficient” as the ratio of the average values of the contingent of one higher education institution in the region and the contingent of one higher education institution in the

country. Based on the values of the “contingent coefficient”, the author proposes a distribution of regions according to the following clusters of consolidation of higher education institutions (Table 1).

Table 1 – Clusters of consolidation of higher education institutions by the value of the “contingent coefficient”

Value of the “contingent coefficient”	Clusters of consolidation of higher education institutions
$CC < 0,8$	Cluster I. First stage of consolidation
$0,8 < CC < 1,2$	Cluster II. Second stage of consolidation
$CC > 1,2$	Cluster III. Third stage of consolidation

Source: developed by the author.

Using the data of the previous study [1], let’s present in Table 2 the results of the distribution of regions of Ukraine by clusters of consolidation of higher education institutions (by the values of the “contingent coefficient”).

Table 2 – Distribution of regions of Ukraine by clusters of consolidation of higher education institutions (by the values of the “contingent coefficient”)*

Cluster I	Cluster II	Cluster III
Mykolaiv region (CC=0.65); Khmelnyskyi region (CC=0.67); Kirovohrad region (CC=0.67); Dnipropetrovsk region (CC=0.78).	Kyiv region (CC=0.81); Vinnytsia region (CC=0.86); Zakarpattia region (CC=0.88); Kyiv city (CC=0.93); Volyn region (CC=0.96); Odessa region (CC=0.98); Ivano-Frankivsk region (CC=1.00); Rivne region (CC=1.02); Sumy region (CC=1.05); Kharkiv region (CC=1.08); Chernihiv region (CC=1.09); Cherkasy region (CC=1.11); Zaporizhzhia region (CC=1.15); Zhytomyr region (CC=1.17).	Poltava region (CC=1.41); Lviv region (CC=1.42); Ternopil region (CC=1.73); Chernivtsi region (CC=1.91).

* without data for Donetsk region, Luhansk region, Kherson region and the Autonomous Republic of Crimea.

Source: developed by the author based on the data [1].

Literature:

1. Шевченко І.Ю. Вплив воєнного стану на індикатори діяльності закладів вищої освіти в Україні. *Україна та світ: специфіка змін сьогодення: кол. моногр.* Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2024. С. 33–41.

IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION: QUALITY AND CONTENT

Zeynalova-Mammadzade Laman Vahid

Mingachavir State University

leman.zeynal.97@mail.ru

Education is the foundation of the intellectual, social and economic development of every society. Every step taken in this area shapes the future of the country. The quality and content of education occupy a special place among the main directions determined for the strengthening of the education system and its development. The essence of education is not only to transfer knowledge; it should also form citizens, develop personality and instill values in future generations. It is for this reason that quality and content are considered integral and key indicators of the development of education.

The concept of quality in education

The concept of quality in education is multifaceted. This concept is not measured only by results. A quality education system provides development opportunities in accordance with the skills and potential of each individual. Quality, first of all, means the correspondence of students' learning outcomes to reality, the professionalism of the teaching staff, the effectiveness of teaching methods, the adequacy of educational infrastructure and the transparency of management mechanisms [4].

The curricula, assessment criteria, teaching resources and pedagogical approaches applied in educational institutions directly affect quality indicators. In modern times, the application of innovative teaching methods, project-based learning,

the use of digital technologies and differentiated learning strategies play an important role in improving quality.

In addition, the teacher factor is indispensable in ensuring quality in education. The teacher's knowledge and skills, approach to teaching, motivation and relationship with learners directly affect the student's success. It is impossible to talk about high-level education without quality teacher training and continuous professional development programs.

The role of educational content

The educational content is the main part that determines "what" the education covers. This is very important in terms of the scientific basis of the topics presented in the program, their adaptation to modern requirements and taking into account the needs of society. The content is also an important tool for the intellectual development of students, the formation of cultural identity, a sense of patriotism and civic responsibility.

In education systems where the content is weak, students have difficulty applying the knowledge they have learned in real life. This leads to a decrease in the practical benefit of education. In the 21st century, it is no longer enough for the educational content to consist only of encyclopedic information. Analytical thinking, creative approach, problem solving, collaboration and communication skills should be developed through texts, experiences, activities and tasks.

The interaction of quality and content

Quality and content are closely related concepts. It is impossible to expect high results without quality content. At the same time, even the best content does not produce effective results if there are no quality teaching methods and resources. The goal of education is not only to transfer knowledge, but also to understand knowledge, teach students how to use it and create continuous learning motivation in them[2].

For this, the content should be updated in accordance with the requirements of the modern era, cover global and local problems and give students the opportunity to think, question, evaluate and demonstrate creativity. In parallel, the level of preparation

of the educators who will implement this content, their teaching skills and motivation are also important.

International experience and challenges

World experience shows that the success of education is not only related to funding, but also to the right content policy and quality management. For example, the Finnish education system is one of the highest performing systems in the world, and this success is based on teacher training, curriculum flexibility, and personalized learning. In countries such as Singapore, Canada, and Estonia, effective construction of educational content and quality control mechanisms also have a significant impact on the development of education [1].

Azerbaijan is also taking important steps in the field of educational reforms. The introduction of new curricula, the development of e-learning systems, teacher certification, and monitoring of school performance are creating conditions for progress in this area. However, there is still work to be done in further enriching the content, expanding student-centered approaches, and increasing the accessibility of learning resources

The role of school leadership and family

School leadership and family also play an important role in the development of the quality and content of education. Leadership contributes to improving quality by ensuring transparency in school management, creating a motivating environment, supporting teachers, and being open to innovative approaches. Families should actively participate in this process by increasing children's interest in education, ensuring their active participation in the learning process, and establishing cooperation with the school [3].

In order to achieve sustainable success in the development of education, it is necessary to carry out work in the following areas:

Regular updating of content: Curriculums should be adapted to modern knowledge, global problems, and technological changes.

Teacher training: Continuous training and professional development of teachers should be ensured, and their orientation to creative teaching should be supported.

Improvement of the assessment system: Systems should be established in which not only the knowledge of the student, but also his skills and values should be assessed.

Integration of technologies: The role of digital resources, online platforms, and virtual laboratories in education should be increased.

Public participation: The involvement of parents, society, and non-governmental organizations in the educational process should be encouraged.

In conclusion, it can be said that quality and content are the main pillars of the sustainable development of education. A high-quality and meaningful education system produces not only knowledgeable, but also creative, critical, responsible, and value-driven citizens. It is important to keep these two factors in focus and reconcile them with each other in order to build an education system that meets the challenges of the 21st century.

Literature:

1. Darling-Hammond L. The Flat World and Education: How America's Commitment to Equity Will Determine Our Future. New York: Teachers College Press. 2010.
2. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. New York: Teachers College Press. 2007.
3. Heydarov R. Modern Pedagogy: Philosophy and Practice of Education. Baku: Maarif Publishing. 2018.
4. Shahbazova S. Curriculum and Quality Indicators in Education. Baku: Center for Educational Research. 2022.

ТЕРМІН «МЕТОДОЛОГІЯ» СУПЕРЕЧИТЬ ПОНЯТТЮ «МЕТОДОЛОГІЯ»

Бабайлов В.К., к.е.н., доцент

super_super-kod@ukr.net

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

В останні роки спостерігається величезне зростання інтересу до таких засобів дослідження як метод, методики, методології [1-3].

При цьому автором даної доповіді досягнутий значний прогрес в удосконаленні їх сенсу і зв'язку. Так, встановлене, що: метод – це одне, загальне правило дослідження; методики – це конкретні правила дослідження; методологія – це розумний склад і послідовність використання методик. Все це безсумнівне має значні позитивні знаннєві і практичні наслідки.

Але поглиблення розуміння методу, методик і методологій відкриває нову невирішену проблему – суперечність такого, здавалося б, на перший погляд, не суттєвого протиріччя, як протиріччя терміну і поняття «методологія». Так, неважко бачити, що зовні термін «методологія» походить від *методу* і *логії*. Однак на практиці, у дійсності методологія реалізується не як єдність *методу* і *логії*, а тільки як єдність *методик* і *логії*. Тому, строго кажучи, природно встає таке питання, проблема – зняття суперечності терміну і поняття «методологія».

Як показує дослідницька і навіть буденна практика, уявлення про будь-яке поняття зі самого початку починається з ознайомленням саме зі терміном. Відповідність, адекватність, доречність терміну і поняття зовсім не випадкова. Формування цієї відповідності складає цілу і довгу історію формування термінів і понять. Прикладом тому є складні історії формування, таких найважливіших термінів і понять як «економіка», «капітал», «логістика» тощо. В їх формування зробили внесок навіть не одне покоління видатних вчених, філософів, дослідників: від Гесіода, Каутілы, Ксенофонта, Аристотеля до Сміта, Рікардо,

Альфреда Маршалла тощо. Та й розуміння будь-якого поняття починається саме зі ознайомлення зі його терміном.

Тому на думку автору цієї доповіді вирішення проблеми суперечності терміну і поняття «методологія» стає *актуальним*.

Метою доповіді й стало доведення або спростування такої гіпотези автора: «Правильнішим є заміна терміну «методологія» на термін «методикологія».

Одразу необхідно констатувати такий факт, що дійсне існує така суперечність: термін «методологія» – це організація методу і тільки методу; але поняття «методологія» – це організація методик і тільки методик.

До того ж, ще у 2011 року автором доведено, що метод один, тому і методологія може бути тільки одна – що теж суперечить всієї практиці діяльності людства: у дійсності методологій багато.

А тому вже відсіля слідує, що для істинної організації методик залишається тільки заміна, усунення терміну «методологія» і використання тільки терміну «методикологія». Тільки так може бути знята суперечність терміну і поняття «методологія». Тому саме і тільки заміна терміну методологія на термін методикологія ставить все на свої місця.

Особливе значення зміна терміну методологія на термін методикологія матиме для основного виду дослідження – фундаментального дослідження, яке створює основу, фундамент іншим видам дослідження – експериментальному і прикладному, модель якого й досі включає суперечливий термін «методології» (табл.1).

Таблиця 1 – Модель фундаментального дослідження економіки

Фундаментальні методології	Методики і результати їх використання		
	визначення об'єкту	визначення проблеми	вирішення проблеми
	об'єкт	проблема	результат вирішення проблеми (теж методика)
Ідея	Економіка (Е)	З чим зв'язана Е	інтуїція <i>Залежність (припущення)</i>
Гіпотеза	Залежність	Відсутність	Логіка окремих фактів практики

Фундаментальні методології	Методики і результати їх використання		
	визначення об'єкту	визначення проблеми	вирішення проблеми
	об'єкт	проблема	результат вирішення проблеми (теж методика)
		будь-якого ствердження	Закономірність (окремі ствердження, але залишається й припущення)
Концепція	Закономірність	Ствердження окремі і припущення	Логіка розрахунку, доказу, екстраполяції
			Закон (тільки ствердження, але не підтверджені практикою)
Теорія	Закони	Закони Е не апробовані практикою	Практика як методика, як критерій істини
			Закони однієї теорії (ствердження, які підтверджені практикою і взаємоузгоджені)
Основна теорія	Закони всіх теорій Е	Відсутність загального, основного закону Е	Узагальнення (законів)
			Основний закон, сутність економіки (Е – це організація затрат труда)
Наука Е	Основний закон Е	Відсутність апробації Основного закону Е методикою Час	Методика Час
			Три парадигми, три глобальні стратегії, три форми основного закону Е (минула, сучасна, майбутня)
Загальна Наука	Основні закони не тільки Е	Відсутність узагальнення основних законів не тільки Е	Узагальнення всіх основних законів
			Загальний основний закон-методика «Все є організація (ВСО)»

Саме у цієї моделі наочно видно, що фундаментальні методології тісно зв'язані саме не зі методом, але зі методиками; й тому *методології* зобов'язані бути замінені на *методикології*.

Висновки. Вперше приділена увага і доведено, що термін «методологія» суперечить поняттю «методологія».

Для зняття цієї суперечності автор пропонує замінити термін «методологія» на термін «методикологія».

Термін «методикологія» сприятиме більш точному зв'язку всіх інших термінів і понять будь-яких видів дослідження й особливе фундаментального дослідження.

Це сприятиме підвищенню точності розуміння зв'язку методу, методик і методикологій, якості і ефективності будь-якого дослідження.

Література:

1. Метод, Методологія, Методика, Інструмент: веб-сайт. URL: https://stud.com.ua/144026/psihologiya/metod_metodologiya_metodika_instrument
2. Поняття метод, методика і методологія в педагогіці: веб-сайт. URL: https://eduknigi.com/ped_view.php?id=67
3. Метод: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D>

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Вербицька В.І., к.е.н., доцент

Яценко Д.Є., здобувачка вищої освіти

ea124ydy@stud.khadi.kharkov.ua

Доценко Д.Я., здобувачка вищої освіти

ea124ddy@stud.khadi.kharkov.ua

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

У сучасному світі, де цифровізація та глобалізація змінюють традиційні уявлення про навчання, критичне мислення стає ключовою компетенцією XXI століття. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та масове впровадження дистанційного навчання змінили освітній ландшафт, висуваючи нові вимоги до якості освіти та ролі викладача. У цих умовах саме здатність до критичного осмислення інформації, аналізу аргументів, формулювання обґрунтованих висновків і ухвалення раціональних рішень визначає успішність особистості в освітньому середовищі. Тому вивчення та впровадження методик розвитку критичного мислення в дистанційній освіті є не лише актуальним, а й стратегічно необхідним для формування компетентного, самостійного і

відповідального громадянина [1].

У наші дні теза про те, що наука пов'язана з життям у всіх її проявах, ні в кого не викликає сумніву. Починаючи з питання, що є життя, і закінчуючи аналізом найскладніших форм його існування, за відповіддю ми найчастіше звертаємося до науки. Філософське пізнання та філософська аргументація також безпосередньо пов'язані з наукою. «Наука не є просто культурним заняттям людини. Наука – спосіб, до того ж вирішальний, яким нам постає усе, що є» [2] - говорить М. Хайдеггер, характеризуючи західноєвропейський тип культури і те імперативне становище, яке в ній займає розум, наука і технічне перебудову світу.

Світ освіти входить у соціальний масштаб науки як цілісного соціокультурного феномену. Представляючи собою соціальну та культурну цінність, наука задає орієнтири для освітніх стратегій та відповідних освітніх практик. Тому зміни в науці, як правило, супроводжуються педагогічними дискусіями про перевагу тих чи інших форм навчання, про місію, цілі та завдання освітньої діяльності.

Появою безперервного та дистанційного навчання ми безумовно зобов'язані інформатиці, що дозволила за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій та відповідних комп'ютерних програм «захопити» традиційно гуманітарну територію освіти, в якому креатором інформаційно-освітнього процесу виступає людина, замінивши живий процес навчання однієї з педагогічних програм e-learning [3].

Зрозуміло, подібна модель освіти будується на основі цілого ряду ідеалізацій та припущень (універсальності доступу будь-якої людини до інформаційних ресурсів незалежно від просторово-часового положення людини, достатності «баз знань» експертних систем, ефективності продукційних правил навчання: «якщо p (умова), то q (дія) та ін. Привертає увагу і мета, яка повсюдно декларується у зв'язку з широкомасштабним запровадженням інформаційно-комп'ютерних технологій у освіту – створення максимальних умов реалізації творчого потенціалу людини. Зрозуміло, що у дистанційній моделі навчання,

скроєної за лекалами інформаційних технологій, учень долучається до знань за допомогою знакової символічної системи та обчислювальних моделей, що конструюють інформаційно-комунікативне середовище «спільного навчання» типу e-learning. Не випадково один із найбільших фахівців у галузі «штучного інтелекту» близько півстоліття тому стверджував, що «допомогти людям вчитися – це означає допомогти їм будувати у своїй свідомості різні види обчислювальних моделей» [4].

Не маючи на меті обговорення «переваг» та «недоліків» подібних технократичних висловлювань в освітньому дискурсі, звернемо увагу на ті моменти, які дозволять, як нам здається, подолати розрив між бажаним результатом освітнього процесу (творчою самореалізацією людини) та способом його досягнення (заснованим на аналогії навчального процесу з computer sci інформатики). Йдеться про критичне мислення та теорію аргументації як найбільш ефективний засіб навчання критичного мислення.

У сучасній літературі критичне мислення визначається як логіко-аргументативний процес, що має низку логічних, когнітивних, комунікативних, прагматичних та синергетичних характеристик. «Критичне мислення» - це не просто заперечення або незгода з чим-небудь (як воно нерідко розуміється в повсякденній свідомості), а чітка послідовність інтелектуальних дій (своїї схеми, алгоритм), пов'язаних з вирішенням практичних завдань (навчальних, професійних і т.п.). Критичне мислення у логіці - це абстрактна, узагальнена модель аргументації з універсальною прагматикою. Будучи пов'язане з логіко-аргументативною культурою людини, критичне мислення орієнтоване на самостійне осмислене засвоєння інформації та обґрунтований висновок про необхідні практичні дії. Як тип аргументації з невизначеною семантикою критичне мислення підпорядковується всім правилам і вимогам процесу аргументації, отже, передусім, має таку саму процесуальну структуру, як і сама аргументація. Як відомо, ця структура включає три елементи: теза (центральный елемент аргументації; тезою можуть бути будь-які твердження, постановка проблеми, навчальна тема), аргументи або доводи, за допомогою яких

обґрунтовується теза і демонстрація або логічна форма переходу від аргументів до тези (наприклад, вона може бути дедуктивною, або індуктивною). Якщо теза логічно випливає з аргументів, вона вважається обґрунтованою [5].

Критичне мислення – не вроджена властивість інтелекту. Йому можна і треба вчитися. Однак існує логіка самої логіки як науки про здобуття справжнього знання. Інтелект еволюціонує та проходить ряд стадій свого розвитку. Його розвиток не що інше, як здатність вирішувати різні інтелектуальні завдання. Перший рівень інтелекту (механічний або інтелект знань) утворює фундамент мислення, його емпіричний базис. Його завдання – ерудиція, знати якнайбільше. Ця проблема вирішується у початковій та базовій школі. Вчителі-предметники наповнюють свідомість школярів знаннями з різних галузей науки, закладаючи основи гармонійно розвиненої особистості. Але професійне становлення (у вищому навчальному закладі освіти, коледжі, ліцеї) ставить перед інтелектом нові завдання, що стимулюють формування інтелекту другого рівня (аналітичний чи проблемно-дослідницький інтелект). Його завдання – пояснення, виявлення глибинних зв'язків та закономірностей досліджуваного об'єкта. Наприклад, на відміну від школяра (який знає набагато більше, ніж розуміє) студент має вміти не лише відповісти на запитання «Яка держава не має столиці?», а й пояснити чому? Таким чином, продовжуючи нарощувати каркас знань, вуз розвиває у учня когнітивну здатність до наукового пізнання. Третій рівень інтелекту (креативний чи евристичний) передбачає перший і другий, але демонструє здатність до нестандартних рішень, інтуїтивних прозрінь, а часом і безприкладну мужність та волю вченого.

Критичне мислення пов'язані з вищими формами інтелекту, оскільки передбачає здатність до цілепокладання та саморозвитку, тобто якості, що найбільш затребувані в системі дистанційного навчання.

Китайський мудрець Конфуцій пов'язував ідеал особистості з моральним самовдосконаленням людини та протиставляв «шляхетного чоловіка» (цзюнь-цзи) «низькій людині» (сяо жэнь). Серед лаконічних характеристик, які розрізняють цих людей, є така: «Те, що шукає шляхетний чоловік, у ньому

самому. Те, що шукає низька людина, є в інших». Прагнучи до істини, критично мисляча людина «подібна не траві, а вітру», оскільки вміє суб'єктивувати знання, перетворювати зовнішнє, чуже знання на частку свого Я і реалізовувати ці знання на практиці [6].

Критичне мислення виступає ключовим елементом інтелектуального розвитку людини, особливо в умовах дистанційної освіти, де відсутність безпосередньої взаємодії з викладачем вимагає високого рівня самостійності та внутрішньої організованості. Здатність аналізувати, аргументувати, ухвалювати виважені рішення та адаптувати знання до практичної діяльності формує основу для творчої самореалізації особистості [4]. Таким чином, розвиток критичного мислення не лише збагачує когнітивний потенціал здобувачів освіти, а й забезпечує ефективність освітнього процесу в нових технологічних умовах, що робить його невід'ємною частиною сучасної педагогічної парадигми.

Критичне мислення безпосередньо впливає на якість освіти, оскільки формує здатність учнів і студентів не лише запам'ятовувати факти, а й осмислювати їх, застосовувати у нових ситуаціях та оцінювати інформацію з позиції достовірності та логічності. Освітній процес, що ґрунтується на розвитку критичного мислення, сприяє більш глибокому засвоєнню знань, формуванню стійких компетентностей та підвищує загальний рівень академічної свідомості здобувачів освіти.

Література:

1. Єрмаков С. С. Розвиток критичного мислення у студентів педагогічних спеціальностей в умовах дистанційного навчання. *Педагогічний альманах*, № 47, 2020. С. 134–138. Open Access: <https://ped-almanah.com>
2. Brookfield, S. D. *Teaching for Critical Thinking : Tools and Techniques to Help Students Question Their Assumptions*. San Francisco : Jossey-Bass, 2012.
3. Беленька Г. В. Формування критичного мислення у майбутніх учителів засобами цифрових технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*, № 6(84), 2021. С. 46–56.

4. Гуржій А. М., Семенов О. М. Технології формування критичного мислення у цифровому просторі сучасної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки*, 2021. Вип. 76. С. 22–29.

5. Paul, R., & Elder, L. *Critical Thinking : Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life*. 4th ed. Pearson, 2020.

6. Garrison, D. R. *E-Learning in the 21st Century: A Community of Inquiry Framework for Research and Practice*. 3rd ed. Routledge, 2017.

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ЯК ОСНОВА АДАПТИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

dedilova@ukr.net

Романова І.А., д.пед.н., професор

Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С. Сковороди

s21061997@gmail.com

Сучасна освіта дедалі більше орієнтується на принципи індивідуалізації та гнучкості, що зумовлює необхідність формування у студентів навичок самостійного здобуття знань. Самостійна робота, як фундаментальна форма навчальної діяльності, дозволяє здобувачам освіти активно включатися в освітній процес, виявляти ініціативу, формувати відповідальність та вміння до самоорганізації. Вона є не лише формою навчання, а й засобом формування ключових компетентностей, зокрема навчання впродовж життя.

Під самостійною роботою студентів розуміють цілеспрямовану пізнавальну діяльність, що здійснюється за попереднім завданням викладача або з ініціативи самого студента, з метою засвоєння навчального матеріалу, розвитку критичного мислення та пошукових навичок. У контексті адаптивного навчання,

яке передбачає підлаштування освітнього процесу до індивідуальних потреб і темпу студентів, самостійна робота виступає інструментом персоналізації та розвитку автономії. Адаптивне освітнє середовище передбачає створення умов, у яких студенти можуть вільно обирати траєкторію навчання, джерела інформації, способи виконання завдань, темп опрацювання матеріалу. Це дозволяє забезпечити глибше розуміння навчального контенту, підвищити внутрішню мотивацію та навчальну успішність [1].

Формування самостійної діяльності студентів потребує виконання певних педагогічних умов, зокрема:

- мотиваційне забезпечення – передбачає створення внутрішньої зацікавленості до навчання шляхом постановки значущих, практикоорієнтованих завдань;

- методична підтримка – забезпечує надання студентам чітких інструкцій, критеріїв оцінювання, зразків та рефлексивного зворотного зв'язку;

- використання цифрових інструментів – спрямоване на застосування платформ для самонавчання (Coursera, Prometheus та ін.), електронних тренажерів, інтерактивних вправ, відеолекцій тощо;

- різнорівневі та індивідуалізовані завдання – мають на меті адаптацію складності відповідно до можливостей студентів, що сприяє розвитку навчальної самостійності без зниження мотивації;

- формування навичок тайм-менеджменту – допомагає студентам планувати, організовувати та аналізувати свою діяльність [2].

Серед ефективних форм організації самостійної роботи можна виокремити:

- проблемно-орієнтовані завдання, що спонукають студентів до аналізу, порівняння та самостійного формулювання висновків.

- проектну діяльність, яка містить розробку індивідуальних чи групових проєктів, що інтегрують міждисциплінарні знання;

- роботу з відкритими джерелами (статті, бази даних, віртуальні бібліотеки), яка формує інформаційну компетентність;

– рефлексивні щоденники, де студенти фіксують власні досягнення, труднощі й стратегії подолання;

– онлайн-курси для самостійного проходження, що дають змогу студенту працювати в зручному ритмі.

Також важливим є системне оцінювання результатів самостійної роботи, яке має бути формувальним і спрямованим на розвиток, а не лише на контроль. Це може бути здійснено через самооцінку, взаємооцінювання або регулярні мікрообговорення результатів діяльності.

Серед основних викликів у розвитку самостійної роботи студентів можна виокремити: недостатній рівень навчальної мотивації у студентів; брак навичок самоорганізації та планування часу; фрагментарність цифрової компетентності (незнання ефективних інструментів для самоосвіти або невміння їх використовувати); нерівномірний доступ до цифрових ресурсів; перевантаження викладачів і відсутність у них методичних рекомендацій щодо побудови якісних завдань для самостійної роботи [3]. Подолання цих бар'єрів потребує впровадження програм розвитку автономного навчання, модернізації освітніх платформ і систематичної підготовки педагогів.

Таким чином, самостійна робота студентів є невід'ємним елементом адаптивного навчання, що формує не лише академічні, а й життєві компетентності. Для її ефективного розвитку необхідна зміна освітньої парадигми – від домінування репродуктивного навчання до формування активної пізнавальної позиції. Викладач, у свою чергу, має виконувати роль фасилітатора, наставника і координатора індивідуальних освітніх траєкторій. Лише за таких умов самостійна робота стає не обов'язком, а цінним інструментом особистісного та професійного зростання студента.

Література:

1. Цвєтаєва О. В., Знанецька О. М. Адаптивне навчання в сучасній системі освіти. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2019. № 87. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-87-31>.

2. Морозова Л. Організація самостійної роботи студентів у закладах вищої освіти України. *Український педагогічний журнал*. 2024. №4. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-4-152-162>.

3. Сідлецький С. І., Шандар А. М. Вища освіта в Україні в умовах воєнного стану: виклики та пріоритети. *Економіка та суспільство*. 2024. № 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-151>.

СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ G19 «БУДІВНИЦТВО ТА ЦИВІЛЬНА ІНЖЕНЕРІЯ»

Догадайло Я.В., к.е.н., доцентка

Догадайло О.О., к.т.н., доцент

Котенко А.Д., здобувач вищої освіти, група Д-52-24

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

svetlicwork@gmail.com

На сьогодні згідно ЗУ «Про вищу освіту» заклади вищої освіти (ЗВО) зобов'язані здійснювати освітню діяльність на засадах студентоцентрованого навчання [1, ст. 32, п.3.5]. В свою чергу студентоцентроване навчання (СЦН) уявляє собою [1, ст. 1, п.1.22] підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу.

Існують різні підходи до розгляду призначення СЦН, а саме: реалізація СЦН є обов'язковою умовою забезпечення і постійного підвищення якості вищої освіти, а вміння організовувати та реалізовувати СЦН розглядається як невід'ємний складник професійної діяльності викладача ЗВО, інваріантний компонент відповідної

загальної професійної компетентності [2]; студентоцентризований освітній процес розглядається як вагомий чинник забезпечення якості освіти у контексті надання якісних освітніх послуг, як нова парадигма якості освітнього процесу у ЗВО [3]; СЦН це інструмент забезпечення якісної вищої освіти в Україні [4]; концепція СЦН є новою парадигмою освітнього процесу [5] та інше.

Виходячи з того, що нова освітня парадигма визначає студентоцентризований підхід основою організації якісного освітнього процесу у ЗВО та обов'язковою складовою у наданні якісних освітніх послуг [3], автори приєднуються до погляду тих вчених [2,4], які розглядають студентоцентризоване навчання як інструмент забезпечення та підвищення якості вищої освіти в Україні. Як наслідок того, що ЗВО зобов'язані здійснювати освітню діяльність на засадах СЦН [1], його організація та реалізація стає обов'язковою складовою професійної діяльності викладача ЗВО.

Згідно дослідженням країнам з найнижчими показниками знадобиться понад 100 років, щоб досягти навіть мінімальних стандартів навчання країн ОЕСР (Організація європейського економічного співробітництва). Тим часом цифрова революція та штучний інтелект призводять до застарівання робочих місць. Економіка, що базується на знаннях, та сектори, що розвиваються, вимагають інших навичок. Часто ці навички недоступні в громадах, де вони потрібні для трансформації середньострокових та довгострокових перспектив. Для подолання цих розривів у навчанні та навичках, за оцінками, 79 країнам з низьким та нижче середнього рівня доходу щорічно потрібно 97 мільярдів доларів [6]. На міжнародному економічному форумі пропонуються 3 кроки для подолання освітньої кризи та забезпечення глобального процвітання [6]:

1) розблокування інноваційного фінансування шляхом використання інноваційних інструментів мобілізації ресурсів, зокрема міжнародного фінансового механізму для освіти, що співпрацює з урядами, багатонаціональними банками розвитку та благодійними партнерами для масштабування доступного фінансування шляхом поєднання грантів та гарантій;

2) максимізація результатів навчання та заробітку;

3) створення стійкої екосистеми освіти і навичок. Зокрема, зміцнити зв'язки між університетами та промисловістю для розробки навчальних програм, проведення досліджень та забезпечення стажувань, що відповідають вимогам ринку праці. Німецька система подвійного професійного навчання поєднує навчання в аудиторії з практичним навчанням на робочому місці, щоб забезпечити готовність випускників до роботи; об'єднати ресурси для розробки масштабованих та ефективних інновацій, наприклад, Рамкова програма «Освіта 2030» ОЕСР спрямовує розробку політики на основі спільних досліджень та інше.

Настав час стратегічно розробити політику розвитку навичок, яка б надавала пріоритет безперервному навчанню та враховувала навички розвитку штучного інтелекту поряд з навичками досвідчених людей. А центральним елементом ефективної політики розвитку навичок є точні дані в режимі реального часу, які показують, як розвиваються таланти та де вони використовуються в економіці. Ефективна політика щодо навичок є ключем до швидкого та справедливого переходу до штучного інтелекту [7]. Програма «Навички понад усе», перевертає традиційну модель найму та утримання кадрів, зосереджуючись на навичках та компетенціях людини, а не на її кваліфікації чи досвіді роботи. Вона розкриває таланти, та дозволяє виявити резерв невикористаних талантів. Це означає оцінювання працівників на основі їхніх талантів та компетенцій, а не лише на основі попереднього досвіду роботи чи академічної кваліфікації. Організаціям потрібно буде інвестувати в перепідготовку та підвищення кваліфікації робочої сили. У цій новій парадигмі навчальні заклади мають можливість адаптуватися та розвиватися відповідно до мінливих потреб у наймі [8]. Таким чином вважається, що уряди всього світу повинні зараз діяти щодо підвищення кваліфікації в галузі штучного інтелекту та інвестувати в програми розвитку талантів, щоб кожен член робочої сили міг розкрити свій потенціал. Це єдиний спосіб забезпечити повне використання потенціалу штучного інтелекту для стимулювання економічного зростання [7].

У цій новій парадигмі навчальні заклади мають можливість адаптуватися та розвиватися відповідно до мінливих потреб у наймі. Окрім того, необхідно забезпечити реалізацію шляхів виживання українських ЗВО в золоту еру генеративного штучного інтелекту [9]. Ретельний аналіз вищенаведених поглядів [6-9] дозволив стверджувати, що студентоцентроване навчання, як інструмент забезпечення якісної вищої освіти, передбачає забезпечення здобувачів вищої освіти професійними знаннями, вміннями та навичками при одночасному всебічному сприянні комплексному особистісному розвитку здобувача, а саме його самостійності та оригінальності мислення, здатності до незалежної генерації ідей, навичок з організації свого режиму навчання, комунікативних навичок, вміння виходити із «зони комфорту» та навичок навчання протягом всього життя.

Реалізація та організація СЦН здійснюється на різних рівнях: на рівні ЗВО, в рамках освітньої програми та в рамках навчальних компонентів, що входять до відповідної освітньої програми. Всі ці рівні між собою взаємопов'язані та повинні бути взаємоузгодженими. При викладанні обов'язкових компонент «Прогресивні методи організації, планування та управління у дорожньому будівництві» (ОК6) та «Технологія наукових досліджень» (ОК7) в рамках освітньо-професійної програми «Автомобільні дороги та аеродроми» другого (магістерського) рівня за спеціальністю G19 «Будівництво та цивільна інженерія» галузі знань G «Інженерія, виробництво та будівництво» організація СЦН здійснюється згідно визначених вимог діючого законодавства та сучасного суспільства до вищої освіти, наведених вище. Так викладання ОК здійснюється на навчальному сайті ХНАДУ, що працює на основі системи дистанційного навчання Moodle (Модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище), що орієнтована на реалізацію змішаного навчання. Змішане навчання відбувається на відповідних навчальних курс-ресурсах, що забезпечують реалізацію навчання в рамках формальної та неформальної освіти, остання забезпечує розвиток навичок самонавчання у здобувача (участь у іноземних та вітчизняних вебінарах з відповідної тематики, в т.ч. зі штучного інтелекту; у всеукраїнських конкурсах,

проектах та інше) та надають можливість здобувачу формувати індивідуальну освітню траєкторію під час вивчення ОК при узгодженні її з викладачем та взаємодією з останнім протягом всього часу навчання за відповідним ОК.

Література:

1. Про вищу освіту : Закон України від 09 квіт. 2025 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
2. Рябовол Л. Т. Організація студентоцентрованого навчання як складник професійної діяльності викладача ЗВО. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. Вип. 205. С. 54–58. URL: <https://surl.lu/ayewvo> (дата звернення: 12.04.2025). DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-205-54-58>.
3. Біляковська О. О., Біницька К. М. Студентоцентрований підхід як нова парадигма якості освітнього процесу у закладах вищої освіти. *Гуманітарний форум*. 2023. Т. 1, № 1. С. 10–15. URL: <https://surl.li/opskxx> (дата звернення: 12.04.2025). DOI: [https://doi.org/10.60022/1\(1\)-2GF](https://doi.org/10.60022/1(1)-2GF).
4. Дідук І. А. Студентоцентроване навчання як інструмент забезпечення якісної вищої освіти в Україні. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 162. С. 86–90. URL: <https://surl.li/xdijmu> (дата звернення: 12.04.2025).
5. Лисенко Т. А. Студентоцентроване навчання у контексті міждисциплінарної освіти: нові підходи до формування професійних компетентностей. *Академічні візії*. 2024. № 38. URL: <https://surl.lu/wlavdd> (дата звернення: 12.04.2025).
6. 3 steps to address the education crisis and power global prosperity. *WORLD ECONOMIC FORUM* : web site. 18.03.2025. URL: <https://surli.cc/azetqu> (Last accessed: 12.04.2025).
7. AI is changing work — the time is now for strategic upskilling. *WORLD ECONOMIC FORUM* : web site. 04.04.2025. URL: <https://surl.li/fplify> (Last accessed: 12.04.2025).

8. 5 leaders on how universities can adapt to the future of learning and work. *WORLD ECONOMIC FORUM* : web site. 10.09.2024. URL: <http://surl.li/nivsp> (Last accessed: 12.04.2025).

9. Догадайло Я. Шляхи виживання закладів вищої освіти України в золоту еру генеративного штучного інтелекту. *Інтеграція штучного інтелекту в освіту – виклики та можливості* : зб. тез наук.-метод. доп. Всеукр. наук.-педаг. підвищ. кваліф. 10 грудня 2024 р. – 20 січня 2025 р. Ч. 1. Київ – Львів – Торунь : Національний університет фізичного виховання і спорту України, Liha-Pres, 2025. С. 249–252. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-477-4-61>

КОМПЕТЕНТІСНО-ОРІЄНТОВАНІ МОДУЛЬНІ ПРОГРАМИ ЯК МЕХАНІЗМ ОПЕРАТИВНОГО ОНОВЛЕННЯ ОСВІТНІХ ТРАЄКТОРІЙ

Кирчата І.М., к.е.н., доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
kirchatayairina@gmail.com

У сучасних умовах перманентних викликів – глобальної цифровізації, трансформації ринку праці та нестабільності економічного середовища – заклади освіти зобов'язані забезпечувати швидку реакцію на змінні вимоги стейкхолдерів. Потрібно навчати так, щоб можна було легко й швидко додавати нові знання та навички.

Особливої актуальності набуває впровадження компетентісно-орієнтованих модульних програм, які дозволяють оперативно реагувати на зміни, формувати у студентів релевантні навички та цінності, а також забезпечувати гнучкість навчання. Це не просто інструмент оновлення — це інноваційний підхід до побудови освітніх траєкторій на засадах сталого розвитку, міждисциплінарності та орієнтації на результат.

Компетентісно-орієнтовані модульні програми (КОМП) стають ключовим інструментом для гнучкого коригування освітніх траєкторій відповідно до актуальних запитів галузей та суспільства.

У Європейській рамці кваліфікацій (EQF) компетентність — це «здатність застосовувати знання й навички автономно та з відповідальністю»; вона описується трьома взаємопов'язаними категоріями: knowledge, skills, responsibility/autonomy.

Переваги компетентісно-орієнтованого навчання: фокус на практичних результатах (learning outcomes); орієнтація на soft та digital competences; можливість скейлування та реплікації модулів між програмами.

Концепція компетентісного підходу передбачає поєднання:

- знання (систематизоване уявлення про предметну область (теорії, термінологія, стандарти));
- навички (операційні вміння — від аналізу даних до роботи з цифровими інструментами);
- ставлення і цінності (етичні принципи, готовність до безперервного навчання та інновацій).

КОМП складається з автономних освітніх блоків (модулів), кожен з яких включає:

- learning outcomes: чітко сформульовані результати (що здобувач вміє робити після проходження);
- контент та ресурси: лекційні матеріали, кейси, інтерактивні симуляції;
- методи оцінювання: формувальне (тести, міні-проекти), сумативне (екзаменаційні завдання) та peer-assessment;
- цифрова платформа: LMS із можливістю швидкого апдейту контенту та аналітики (Learning Analytics).

У кожного модуля є чітка мета — що саме студент знатиме й умітиме після завершення.

Модуль — це логічно завершений навчальний блок, який має чітко визначену мету, результати навчання, форми контролю і обсяг кредитів. Модулі

легко замінюються, оновлюються, додаються до програми — саме це дозволяє динамічно трансформувати освітній контент.

Типологія модулів включає:

- фундаментальні — формують базові компетентності;
- професійно-орієнтовані — адаптовані до ринку праці;
- вибіркові / мікрокреденціали — реалізують принцип «освіта

протягом життя».

Компетентісно-орієнтовані модульні програми демонструють високий потенціал як інструмент оперативного оновлення освітніх траєкторій. Забезпечення безперервного моніторингу, застосування Agile-методик і Learning Analytics дозволяють адаптувати навчальні блоки під нові виклики

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ НА ОСНОВІ КЕРОВАНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ТРАЄКТОРІЙ

Кудрявцев В.М., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

slavkudr@ukr.net

У сучасних умовах високої динамічності ринків, швидкої зміни освітніх стандартів, високої поінформованості суспільства ЗВО повинні гнучко реагувати на зміни, що відбуваються, менеджери мають демонструвати високі інтелектуальні дані, мати широкий світогляд, високу освіченість, уміння нестандартно й системно мислити, володіти різними формальними методами аналізу й синтезу.

Усі ці якості розвиваються в людей певного типу, які з дитинства виявляють гостру цікавість до всіх явищ і предметів, з якими вони стикаються, до того ж у всіх випадках вони намагаються докопатися до причин, не покладаючись на чужу думку, на яку вони через певний час часто перестають

зважати. Високий інтелект, універсальні знання та безліч умінь і навичок - це нагорода за постійну інтенсивну роботу розуму. До речі, змусити так багато конструктивно мислити людей, які не намагаються так чинити, вкрай складно.

Тому, купуючи такого фахівця, керівник освітньої організації має добре розуміти, що щойно цей фахівець розбереться в тонкощах науково-педагогічної діяльності, він піде в інший виш, який йому здасться цікавішим. Але в процесі роботи такий фахівець здатний запропонувати безліч цікавих рішень, деякі з яких можуть мати серйозну, зокрема комерційну, перспективу. Тому раціональні керівники намагаються утримати такого співробітника якомога довше, створюючи йому особливі привілейовані умови, дозволяючи йому деколи помилятися, розраховуючи отримати зрештою перспективні пропозиції, що дадуть змогу вишу в майбутньому зберегти й посилити свою позицію на ринку освітніх послуг.

Вибір фахівця на вакантну посаду, безумовно, має супроводжуватися питанням про те, наскільки економічно успішною для нього і для організації була його діяльність на попередніх місцях роботи. Якщо він справді хороший фахівець, але науково-педагогічні та економічні результати його діяльності скромні, значить, у нього є схильність займатися своєю роботою, не пов'язуючи її результати з успіхом ЗВО. Проте такий фахівець може бути вельми корисним, якщо вдасться організувати його дійсно спільну роботу з кваліфікованим менеджером.

Донедавна як методичну основу спонукання співробітників до ефективної діяльності застосовували вельми своєрідну теорію і методи стимулювання персоналу. Стимулювання персоналу входило лише як елемент у функцію "організація" і слугувало забезпеченням відповідності процесу і системи заохочення і покарання, кількості та якості витраченої праці на базі переважання системи заохочення над системою покарання з урахуванням різних форм морального заохочення. Стимулювання спиралося на визначеність і доступність показників стимулювання, на оперативність заохочення або покарання, на гласність і наочність.

Мотивація персоналу в цифровій економіці, що динамічно розвивається, – це вже виокремлена самостійна функція, спосіб досягнення цілей вишу за допомогою усвідомлення мотивів дій персоналу, причин їхніх успіхів і невдач у науково-освітньому процесі. Потім, на основі визначення способів спонукання співробітників, слід домагатися високого рівня продуктивності та досягнення стратегічних цілей освітньої організації через досягнення особистих цілей.

Таким чином, у сучасних умовах конкурентну боротьбу виграють виші, які раціонально управляють своїм колективом. У рамках такого управління особливе місце посідає система мотивації.

Формування висококласного педагогічного колективу має супроводжуватися процесами не тільки добору нових співробітників на конкурсних засадах, а й відсіванням (звільненням, переведенням на менш відповідальні ділянки) співробітників, які не справляються з покладеними на них обов'язками.

Особливістю багатьох вишів була значна диверсифікація їхньої діяльності. Крім того, організація робіт у безлічі новостворених і навіть традиційних видів діяльності часто не до кінця зафіксована документально. Носіями цієї інформації є менеджери і фахівці, які працюють у вишах. Скорочуючи педагогічний персонал, можна втратити неформалізовані та несформульовані методики й механізми, які формувалися тривалі періоди часу. Тому керівництво перед проведенням змін у політиці освітніх організацій, наприклад, щодо скорочення витрат за рахунок звільнень персоналу, повинно виконати низку дій, які компенсують втрату носіїв інформації та досвіду.

Функції поведінки визначають як набір вчинків, які слід очікувати від працівника в певній ситуації. Ці вчинки, безумовно, зумовлені суспільно-соціальними умовами існування, і функція поведінки ставить межі проявам індивідуальності. Задоволеність або незадоволення, які переживає працівник, визначають позицію і реакцію залежно від витрачених зусиль, рівня віддачі працівника і винагороди. Мотивація в структурі функції управління має самоузгоджений характер, оскільки існує зворотний зв'язок адаптації з процесом

мотивації. Інформованість співробітників і особливо управлінців у сучасних умовах різко зростає, тому кожен із них у змозі оцінити свій внесок в успіх ЗВО. Часто цей внесок виявляється великим, але відповідним чином не оплачений (не винагороджений). У цьому разі можлива негативна реакція співробітника, яка може проявитися в некоректній щодо освітньої установи поведінці.

Розв'язання проблем у структурі мотивації, пов'язаних з оплатою роботи і заохоченням персоналу (хто, скільки і за що отримує), має бути прозорим і зрозумілим. При формулюванні завдань мотивації необхідно мати на увазі, що для успішного розвитку в сучасних умовах:

- освітня організація має гарантувати своїм співробітникам можливість плідної діяльності та можливість посадового зростання;

- освітня організація зобов'язана виконувати свої зобов'язання перед персоналом щодо виплати грошової та іншої компенсації за працю і застосовувати санкції за порушення, для чого використовувати пряму оплату праці, різного роду винагороди, а також штрафи і санкції.

Про ефективність мотиваційної діяльності керівників можна судити за рівнем віддачі (ефективності діяльності) його підрозділу або відділу. Менеджер має спиратися в практичній реалізації мотивації на систему прийомів і методів, які:

- орієнтовані на усунення негативних стимулів;
- засновані на психологічних заохоченнях і стимулах, які не потребують матеріальних витрат;

- спираються на матеріальну винагороду і стимули;
- спрямовані на усвідомлення своїх дій, що викликали негативну реакцію, працівників;

- орієнтовані на навчання і виховання, не пов'язані з мотивацією безпосередньо, але які можна використовувати як інструмент мотивації.

Важливим механізмом мотивації в умовах сучасної дійсності є надання молодим фахівцям можливості, підвищуючи свою кваліфікацію, створити необхідні передумови для своєї подальшої кар'єри.

Стимулюванню зростання кваліфікації та формуванню нових навичок роботи в інноваційному середовищі має сприяти клімат довіри до молодих управлінців і педагогічних працівників у виші.

В основі процесу управління професійними траєкторіями науково-педагогічних працівників лежать різноманітні методи розвитку, запропоновані з боку освітньої організації.

Унікальність сучасної ситуації полягає в тому, що забезпечення прискореного розвитку педагогічних кадрів на основі різноманітних форм мотивації, з одного боку, та високої якості освітньої діяльності, з іншого боку, можливі лише за умови об'єднання зусиль і ресурсів університетів, організацій академічної та галузевої науки, виробничих підприємств інноваційної інфраструктури.

ДУАЛЬНА ПІДГОТОВКА ЯК АСПЕКТ ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

Кудрявцев В.М., к.е.н., доцент

Бабій А.С., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

slavkudr@ukr.net

Одним із пріоритетних напрямів розвитку системи освіти є формування в учнів компетенцій, необхідних для здійснення професійної діяльності. У зв'язку з цим особлива увага приділяється практико-орієнтованому навчанню.

Одним з ефективних способів реалізації практико-орієнтованої підготовки в системі вищої освіти є організація дуальної підготовки майбутніх фахівців.

Такі аспекти дуальної підготовки, як активна участь роботодавця в укладанні навчальної програми, велика кількість практичних занять, дають змогу швидко підлаштовувати програму навчання під постійно мінливі вимоги ринку праці, підготувати висококваліфікованих фахівців, що володіють не тільки

теоретичними знаннями, а й практичним досвідом, готових навчатися впродовж усієї професійної діяльності.

Практико-орієнтоване навчання розуміють як активну форму організації професійної підготовки з метою формування у студентів професійної компетенції за рахунок виконання ними реальних практичних завдань.

Виділяють три способи реалізації практико-орієнтованого навчання:

- дуальне навчання;
- організація практики на робочому місці в межах освітньої програми;
- навчання на спеціально обладнаних робочих місцях освітніх організацій.

Розглянемо дуальну підготовку більш детально, оскільки вона ефективно занурює студентів у професійне середовище і знайомить з майбутньою професією з початкових етапів навчання.

Під дуальною підготовкою ми розумітимемо таку організацію освітнього процесу, за якої теоретичне навчання здійснюється в навчальному закладі, а оволодіння практичними навичками та застосування отриманих теоретичних знань – на підприємстві. На думку низки дослідників, дуальна підготовка найефективніше занурює студентів у професійне середовище.

Дуальна підготовка будується на тісній співпраці навчального закладу та бізнес-підприємства - потенційного роботодавця студентів. Навчальний заклад і підприємство спільно складають навчальну програму, яка спрямована на вироблення та розвиток у студентів компетенцій, необхідних для професійної діяльності.

Теоретичне навчання проводиться на базі навчального закладу. Студенти вивчають дисципліни, пов'язані з їхньою спеціальністю. Заняття проводяться у формі лекцій, семінарів, практичних і лабораторних занять. Супровід студентів здійснюється кураторами через групові та індивідуальні консультації, які дають змогу отримати зворотний зв'язок від студентів, заповнити прогалини в їхніх знаннях, скоригувати навчальну програму. Дослідницька робота передбачає участь у конференціях, написання статей, проєктну діяльність.

Практичні заняття організовуються на базі підприємства. Практичне

навчання включає в себе спостереження, виконання окремих робочих операцій, виконання різних робочих завдань, участь у планерках, нарадах та іншій робочій діяльності. Робота студентів виконується під наглядом наставника – досвідченого співробітника, який володіє необхідними компетенціями і пройшов спеціальне навчання для роботи зі студентами. Він же забезпечує зворотний зв'язок з навчальним закладом з метою аналізу виконаної роботи і досягнень студентів. Оцінювання практичної діяльності здійснюється наставником під час виконання студентами практичних завдань, збору відгуків від інших колег, про роботу студентів, у звітах про виконану роботу за певний період. Крім того, студенти самі можуть оцінювати себе у звітах про практику.

Наприкінці навчання проводиться комплексний іспит, який включає захист кваліфікаційної роботи (КР) і демонстраційний іспит. Мета іспиту – оцінити знання, уміння, навички та професійні компетенції студентів, отримані під час навчання. Захист КР необхідний для оцінки теоретичних знань і являє собою дослідження в межах спеціальності, яке студент проводить самостійно під керівництвом наукового керівника. Демонстраційний іспит проводиться для оцінювання практичних навичок студентів і являє собою розв'язання реальних виробничих завдань на підприємстві або в навчальному закладі у спеціально обладнаній лабораторії. Завдання та критерії оцінювання розробляються викладачами спільно з підприємством-партнером.

Виділяють такі етапи реалізації дуальної підготовки в системі вищої освіти:

- 1) аналіз ринку праці, визначення вимог роботодавців до кваліфікації фахівців;
- 2) пошук бізнес-підприємства, готового взяти на себе відповідальність за організацію практичних занять;
- 3) укладення договору про співпрацю між навчальним закладом і бізнес-підприємством;
- 4) спільне розроблення навчальної програми, що відповідає вимогам роботодавця за даною спеціалізацією;

- 5) підготовка викладацького складу та наставників до роботи в умовах дуального навчання;
- 6) зарахування студентів на навчання за програмою дуальної підготовки, укладення з ними договору про співпрацю;
- 7) організація теоретичного навчання в ЗВО та практичного навчання на підприємстві під керівництвом наставників;
- 8) проведення поточного та підсумкового контролю знань, умінь і компетенцій викладачами та наставниками;
- 9) коригування навчальної програми, робота над помилками;
- 10) подальша співпраця навчального закладу та підприємства, набір нової групи студентів для дуального навчання.

Насамкінець можна зробити висновок про те, що дуальна підготовка – одна з форм практико-орієнтованого навчання, є ефективним методом підготовки висококваліфікованих фахівців.

Особливість дуальної підготовки полягає в тісній співпраці навчального закладу та бізнес-підприємства; в активній участі підприємства-партнера в розробці навчальних планів і завдань; безперервному корегуванні навчальних програм під вимоги ринку праці; великій частці практичних занять - понад 60 % від загального числа навчального часу; організації теоретичних занять у навчальному закладі, а практичних – на підприємстві.

Потенціал дуальної підготовки як основи практико-орієнтованої моделі вищої освіти полягає у збільшенні кількості залучених навчальних закладів і бізнес-підприємств до системи дуальної підготовки майбутніх фахівців.

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Мордовцев О.С., к.е.н., доцент

Клименко І.В., здобувач PhD

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

acmordov@gmail.com

У сучасній системі вищої освіти України, незважаючи на високий рівень теоретичних знань, бізнес-спільнота регулярно стикається з проблемою недостатньої практичної орієнтованості здобувачів, і, як наслідок, низькою продуктивністю праці. Важливо усвідомити, що вимоги ринку праці постійно еволюціонують, навчаються часто виявляються недостатньо підготовленими до реальних викликів бізнес-середовища.

Незважаючи на те, що вища освіта в Україні досягла високого стандарту в передачі теоретичних знань, більшість випускників стикаються з труднощами застосування цих знань на практиці. Це призводить до розриву між отриманою освітою та вимогами сучасного ринку праці, що може негативно позначитися на конкурентоспроможності випускників та їх успішній інтеграції в професійне середовище. Отже, проведений аналіз поточного стану вищої освіти виявляє проблему недостатньої підготовки здобувачів до практичних навичок. Обмежена кількість часу на практичні заняття і недолік контакту з підприємствами і бізнес-спільнотою призводить до того, що випускники часто відчують труднощі в адаптації до реальних робочих умов.

Перспективи розвитку практико орієнтованої системи освіти в Україні надають унікальну можливість удосконалити існуючий підхід до організації системи вищої освіти. Перш за все, важливо активно співпрацювати між навчальними закладами та підприємствами. Впровадження системи стажувань і партнерських програм, орієнтованих на реальні завдання бізнесу, дозволить здобувачам застосовувати отримані знання на практиці.

Іншим важливим аспектом є створення спеціалізованих програм навчання, зосереджених на вирішенні конкретних бізнес-завдань. Це включає створення навчальних курсів, орієнтованих на практичне використання теоретичних концепцій. Проєктні завдання, симуляції реальних сценаріїв і приклади з практики стануть невід'ємною частиною освітнього процесу, готуючи здобувачів до реальних викликів бізнесу.

Важливо також інтегрувати сучасні технології в освітній процес. Віртуальні практикуми, онлайн-платформи для практичного навчання і використання симуляцій бізнес-процесів збагатять досвід здобувачів, допомагаючи їм освоїти навички у віртуальному середовищі перед зіткненням з реальними завданнями.

Додатково, активне залучення представників бізнес-спільноти в освітній процес буде важливим аспектом розвитку системи. Експертні лекції, майстер-класи та участь у розробці освітніх програм з урахуванням потреб ринку праці допоможуть пов'язати теорію з практикою.

Нарешті, створення підтримуючої інфраструктури та середовища для студентських стартапів та проєктів буде потужним стимулом для розвитку підприємницьких навичок. Інкубатори, бізнес-акселератори та партнерства з інноваційними компаніями забезпечать здобувачам не лише практичним досвідом, а й реальною можливістю впроваджувати свої ідеї в бізнес.

Таким чином, всі ці перспективи спрямовані на створення більш динамічної і адаптивної системи освіти, де практична підготовка стане невід'ємною частиною процесу формування кваліфікованих фахівців, готових до викликів сучасного бізнес-світу.

СИСТЕМА ІНДИКАТОРІВ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Нестеренко В.Ю., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

valentinaonisiforova@gmail.com

Осьмірко І.В., к.е.н., доцент

Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С. Сковороди

i.v.osmirko@hnpu.edu.ua

У сучасній освіті якість навчання виступає ключовим критерієм ефективності навчального процесу. Проте, щоб цю якість можна було оцінити об'єктивно, необхідна чітка система індикаторів - вимірюваних показників, що відображають рівень засвоєння знань, розвиток компетентностей і загальний результат освітньої діяльності.

Говорячи про індикатори якості навчання, слід розуміти, що це кількісні або якісні показники, які дозволяють оцінити результати навчального процесу за такими критеріями, як академічна успішність, розвиток ключових компетентностей, емоційне благополуччя здобувачів, рівень залученості, використання цифрових інструментів, тощо.

Серед великої кількості індикаторів, що можуть відображати якість освіти, можна виділити такі основні групи індикаторів:

- 1) академічні індикатори, а саме результати контрольних заходів, іспитів, тощо, динаміка успішності за навчальними дисциплінами, сформований рівень критичного мислення, аналітичних і дослідницьких навичок;
- 2) компетентнісні індикатори - здатність застосовувати знання на практиці, рівень сформованості soft skills, проєктна діяльність, участь у конкурсах і олімпіадах;

3) соціально-психологічні індикатори, а саме мотивація до навчання, ступінь задоволеності здобувачів освітнім процесом, рівень адаптації та психоемоційного стану;

4) індикатори цифрової грамотності – такі, як успішність використання ІКТ-інструментів у навчанні, рівень самостійного оволодіння цифровими навичками, активність у використанні онлайн-ресурсів і платформ.

Для формування об'єктивної оцінки якості освіти мають висуватися і чіткі вимоги до системи індикаторів, за якими відбувається оцінювання. До таких можна віднести об'єктивність, гнучкість, комплексність та прозорість.

Таким чином, розробка ефективної системи індикаторів якості навчання є запорукою підвищення результативності освіти. Така система дозволяє вчасно виявляти проблеми, аналізувати досягнення, коригувати стратегії викладання та підтримувати сталий розвиток здобувача як особистості та фахівця.

НЕОБХІДНІ СКЛАДОВІ ПРИ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Перунова О.М., к.ю.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Snezkas79@gmail.com

Необхідними складовими при якості освіти залишаються більшою ступеню спрямування і зусилля викладача, які повинні бути засновані на комплексі деяких характеристик освітнього процесу, що будуть визначати і формулювати поступово у майбутнього фахівця певних необхідних компетентностей і професійної свідомості.

Безперечно головним при викладанні будь-якої дисципліни викладачем повинно бути розуміння спрямованості мети освіти здобувача, набуття їм так необхідних професійних компетентностей і розуміння майбутньої спеціальності, що дозволить спрямувати його зусилля для подальшого дорослого життя і

реалізації своїх трудових можливостей у системі трудових правовідносин при найманні на професійну роботу.

Викладач перш за все повинен спрямувати такі зусилля і зацікавити студента на майбутнє, викладання дисципліни не повинно бути однобоким, цікавість повинна підтримуватися багатьма факторами і інструментами, а головне майстерністю викладача, який повинен бути повністю в матеріалі і знати, як саме зробити той науковий продукт, який зацікавить здобувача. Не забуваймо, що сьогодні це повинно ще підтримуватися цікавістю викладення курсу у дистанційному форматі використання, і не можливістю безпосередньо бути присутньому в аудиторії, тому потрібно встановити позитивне ставлення до пізнавального навчання такого предмету, зацікавити та заохотити розуміння необхідності його розгляду (словесні, наочні, практичні методи будуть до вподоби).

По друге викладач повинен запустити процес набуття професіональних навичок, від початку занять до проходження пре дипломної практики та здачі самого диплома, надати як сам особисто, так весь педагогічний, науковий колектив повинен сумлінно працювати на досягнення якісного залучення майбутнього фахівця, його реалізації самі в тій професії, яку він у свій час обрав.

До поняття професіоналізму, вважаємо можна віднести наступні риси: це володіння спеціальними знаннями та вміннями; здатність до творчості (креативність); відповідність за свою діяльність; свідомість діяльності; наявність професійної етики.

Отже, педагог повинен сприяти створенню та реалізації професійного рівня студента, можливості свідомо і адекватно сприяти майбутні трудові задачі, що будуть стояти перед його виконанням.

По третє, це якість результату освіти, так у Законі України «Про освіту» зафіксовано таке визначення: «якість освіти – відповідність результатів навчання вимогам встановленим законодавством». Відповідним стандартам освіти та / або договором про надання освітніх послуг, тобто ми з вами кажемо про сам перед належний результат, мету, якої ми досягли разом з майбутнім фахівцем, причому

головною вимогою для викладача залишається логічна послідовність відбудови цього професійного процесу з набуття необхідних компетентностей, професійних якостей, результатів навчання. Оцінити цю здатність можна вже на рівні переддипломної практики, і остаточно вже безпосередньо при самій роботі молодого фахівця.

Визначимо, що Державна служба якості освіти здійснює сьогодні контроль за діяльністю і акредитацією випускаючих кафедр, оцінки їх можливостей надавати такі послуги в системі навчання, цією службою розглядаються відповідальності результатів при навчанні студентів.

Але, на нашу думку головним все ж при якості освіти залишається на сам перед цілеспрямованість викладача при викладанні наукового матеріалу і розуміння необхідності набуття професійних знань з боку здобувача, лише в тандемі можна казати про єдність здобуття результату якості отриманих професійних результатів, так необхідних для держави і суспільства.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Прокопенко М.В., старший викладач
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
nvprokopenko@gmail.com

Якість освіти визначає рівень професійної готовності випускників, їхню здатність успішно реалізовуватися в обраній сфері діяльності, відповідати сучасним вимогам ринку праці, бути конкурентоспроможними не лише на національному, а й на міжнародному рівнях.

Тому аналіз взаємозв'язку між якістю організації освітнього процесу та формуванням професійної готовності майбутніх фахівців є надзвичайно важливим для розроблення стратегій удосконалення системи вищої освіти.

Якість освітнього процесу є багатокомпонентною категорією, яка охоплює різноманітні аспекти: зміст освіти, рівень педагогічної майстерності викладачів, методичне забезпечення навчання, організаційні форми роботи зі студентами, інфраструктуру навчального закладу, а також ефективність механізмів зворотного зв'язку між учасниками освітнього процесу. Вона визначається здатністю освітньої системи забезпечити формування у студентів не лише знань, умінь та навичок, а й особистісних якостей, необхідних для успішної професійної діяльності в умовах постійних змін.

Професійна готовність майбутнього фахівця, у свою чергу, є інтегрованою характеристикою, яка включає фахові компетентності, практичні навички, критичне мислення, здатність до самоосвіти, комунікабельність, мобільність та емоційну стійкість. Формування цих якостей безпосередньо залежить від того, наскільки якісно організований освітній процес, наскільки зміст навчальних програм відповідає актуальним вимогам професійної діяльності, а методи навчання стимулюють активність і самостійність студентів.

Одним із важливих чинників, що забезпечує ефективний зв'язок між якістю освіти та професійною готовністю випускників, є компетентнісний підхід до організації навчального процесу. Він передбачає, що навчальні програми формуються на основі чітко визначених компетентностей, необхідних для професійної діяльності в конкретній галузі. Такий підхід вимагає системної інтеграції теоретичної підготовки з практичною діяльністю, використання активних методів навчання, проектної роботи, стажувань і практик у реальних умовах.

Не менш важливою є гнучкість змісту освіти. В умовах швидких змін у технологіях і ринку праці освітні програми повинні оперативно оновлюватися, інтегрувати нові знання та навички, необхідні для сучасної професійної діяльності. Застарілі знання швидко втрачають свою актуальність, тому в освітньому процесі слід акцентувати увагу на розвитку у студентів здатності до постійного самонавчання та адаптації до нових вимог.

Поряд із цим, важливим аспектом забезпечення професійної готовності є

розвиток м'яких навичок (soft skills), таких як комунікація, критичне мислення, емоційний інтелект, здатність працювати в команді та вирішувати проблеми. Сучасний роботодавець очікує від випускника не лише глибоких фахових знань, але й уміння ефективно взаємодіяти в колективі, адаптуватися до нових умов, виявляти ініціативу та креативність.

Підвищення якості освітнього процесу неможливе без активного залучення студентів до оцінювання освітніх послуг та участі у вдосконаленні навчального процесу. Використання механізмів внутрішнього забезпечення якості освіти, зокрема анкетування студентів, обговорення освітніх програм, створення студентських дорадчих органів сприяє підвищенню відповідальності всіх учасників освітнього процесу за його результат.

Сучасні тенденції вимагають розробки інституційних стратегій розвитку якості освіти, які б базувалися на принципах академічної доброчесності, орієнтації на потреби ринку праці, інтернаціоналізації освітніх програм і широкому впровадженні цифрових технологій. Забезпечення відкритості, прозорості та публічності освітніх процесів є важливим кроком до формування довіри до освітніх установ і підвищення їхньої репутації.

Таким чином, ефективний взаємозв'язок між якістю освітнього процесу та професійною готовністю випускників вимагає комплексного підходу, що охоплює оновлення змісту освіти, модернізацію методів навчання, розвиток компетентностей, організацію практичного навчання, формування особистісних якостей і активне залучення студентів до процесу вдосконалення освіти.

Високий рівень професійної готовності майбутніх фахівців є не лише результатом якісної організації освітнього процесу, але й показником ефективності діяльності закладу освіти в цілому. Забезпечення такого рівня вимагає системної роботи, орієнтованої на оновлення змісту навчання, розвиток практичних і особистісних компетентностей студентів, активне залучення всіх учасників освітнього процесу до формування та підтримки стандартів якості. Лише завдяки цілісному, інноваційному підходу можна досягти головної мети освіти — підготувати фахівця, здатного успішно діяти в складному, мінливому світі та відповідати запитам сучасного суспільства.

Література:

1. Гончарук С. В. Забезпечення якості освіти: сучасні механізми і технології управління. *Вища освіта України*. 2021. № 3. С. 112–118.
2. Про затвердження Плану заходів з реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2021–2031 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.08.2021 р. № 1072-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072-2021-p> (дата звернення: 04.05.2025).
3. Семенова Т. В. Цифрова компетентність педагогів як чинник ефективної реалізації дистанційного навчання. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 6 (110). С. 129–137.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Семенов А.І.

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

andreycemm@gmail.com

Проблема трансформації новітніх наукових досліджень у практику завжди була і залишається актуальною, оскільки вимагає не лише науково-методичного забезпечення інноваційної діяльності викладачів, а й їх постійної науково-методичної підтримки. Це робить необхідним не лише розробку нових технологій науково-методичного забезпечення в післядипломній освіті, але й осмислення досвіду їх апробації та використання на практиці.

Сьогоднішні вимоги вимагають від університетів досягнення якісно нового рівня методу подання навчального матеріалу, тому, окрім традиційних, вони готові впроваджувати сучасні педагогічні технології. Це пов'язано з реформуванням вищої освіти та вимогами ринку праці, які ставляться до випускників і спонукають їх переходити від накопичення знань до вміння ефективно ними оперувати, від «освіти протягом життя» до безперервної, від

колективної організації навчання до індивідуальної. Це зумовлює необхідність оновлення професійної підготовки та тісно пов'язане з фундаментальними змінами в освіті в контексті компетентнісного підходу, що відбуваються в країнах близького та далекого зарубіжжя [1].

Мета. Поєднання різних технологій у процесі навчання студентів у вищих навчальних закладах з урахуванням доцільності їх впровадження є одним із головних завдань сучасного вчителя. Організація пізнавальної діяльності з конкретною, передбачуваною метою – створити комфортні умови навчання, в яких кожен студент відчуває свою успішність, інтелектуальні здібності – це особлива форма співпраці та вищий ступінь взаємодії учасників освітнього процесу. Тому актуальною є проблема вибору з великої кількості технологій навчання тих, що є найбільш ефективними для розвитку студентів у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Професія вчителя вимагає особливого ставлення до постійно оновлюваних тенденцій суспільного життя, здатності адекватно сприймати потреби суспільства та відповідно коригувати свою роботу. Ця здатність має особливе значення в інформаційному середовищі, яке вимагає багатьох принципово відмінних від попередніх навичок, умінь та відповідного мислення [2]. Вищий навчальний заклад, як один із найважливіших інститутів соціалізації людини, що готує молодь до активних майбутніх соціальних процесів, повинен бути надзвичайно уважним як до нових реалій і тенденцій суспільного розвитку, так і до інновацій у сфері змісту, форм і методів навчання та виховання. Інновації повинні характеризувати професійну діяльність кожного вчителя, оскільки інновації є результатом наукових досліджень, аналізу, узагальнення педагогічного досвіду. Вчитель, який впроваджує інновації, створює особливе середовище, яке, зрештою, проявиться та вплине на інноваційність навчального закладу в цілому. Перспективи. В інноваційному освітньому просторі вимоги до рівня теоретичних знань та практичної підготовки вчителя є високими, тобто вчитель повинен володіти такими знаннями, вміннями та навичками:

- спрямовувати освітній процес на особистість учня;
- визначати проблематику та зміст професійної та особистісної підготовки;
- актуалізувати необхідність створення педагогічних систем, орієнтованих на інноваційну діяльність;
- шукати нові підходи з метою впровадження інноваційних методів роботи.

Особливістю інноваційної спрямованості педагогічної діяльності є перехід від нормативної до інноваційної, творчої діяльності, що передбачає зміну характеру освітньої системи, змісту, методів, форм, технологій навчання та виховання [3]. Метою освіти за таких умов є вільний розвиток індивідуальних здібностей, мотивів, особистісних цінностей різнобічної, творчої особистості.

Висновок: Результати багатьох наукових досліджень свідчать про те, що процес професійного розвитку особистості вчителя може регулюватися на основі використання активних форм і методів навчання, психологічної підтримки самонавчання вчителів, розвитку творчої активності, професійних навичок, адекватної самооцінки.

Література:

1. Луговий В.І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2. С. 13–25.
2. Надтока О.Ф., Мартинюк Т.С. Зміна ролі вчителя географії в медіасередовищі сучасного навчального заняття. *Комп'ютер в школі та сім'ї*. 2015. № 2. С. 30–36.
3. Шапрак О. Сучасні підходи до проблеми інноваційної підготовки майбутнього вчителя. *Рідна школа*. 2007. № 9. С. 31–33.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ОСВІТНІ ПРОГРАМИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ОГЛЯД, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ (НА ПРИКЛАДІ М. ХАРКІВ)

Шевченко І.Ю., д.е.н., професор

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

shevchenko.khnadu@gmail.com

Сучасним трендом, який лише набуває популярності в Україні, стають міждисциплінарні освітні програми, можливість створення яких передбачена Законом України «Про вищу освіту» [1], наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до міждисциплінарних освітніх (наукових) програм» [2] та іншими нормативними актами в сфері вищої освіти.

Попри переваги міждисциплінарних освітніх програм заклади вищої освіти України на даному етапі започатковують такі програми як штучні освітні продукти й подекуди у якості експерименту.

У даному дослідженні розглянемо досвід закладів вищої освіти м. Харків у започаткуванні та реалізації міждисциплінарних освітніх програм.

Скориставшись як інформаційною базою відкритими даними системи ЄДЕБО [3], представимо в табл. 1 зведену інформацію про міждисциплінарні освітні програми закладів вищої освіти м. Харків.

Таблиця 1 – Міждисциплінарні освітні програми закладів вищої освіти м. Харків

Заклад вищої освіти	Міждисциплінарна освітня програма	Спеціальності (основна та додаткова)	Рівень вищої освіти	Контингент здобувачів, осіб
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	Комп'ютерні інформаційні технології цифрової трансформації енергетики	Основна: 141 Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка. Додаткова: 123 Комп'ютерна інженерія.	другий	2

Заклад вищої освіти	Міждисциплінарна освітня програма	Спеціальності (основна та додаткова)	Рівень вищої освіти	Контингент здобувачів, осіб
	Стала та відновлювана енергетика: електрична та мікроелектронна інженерія	Основна: 141 Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка. Додаткова: 176 Мікро- та наносистемна техніка.	другий	7
Національний університет цивільного захисту України	Психологічна і соціальна реабілітація	Основна: 053 Психологія. Додаткова: 231 Соціальна робота.	другий	16
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	Менеджмент міжнародної освітньої діяльності	Основна: 011 Освітні, педагогічні науки. Додаткова: 073 Менеджмент.	другий	1
	Інноваційне підприємництво та менеджмент	Основна: 073 Менеджмент. Додаткова: 076 Підприємництво та торгівля.	другий	10
	Урбаністичний менеджмент	Основна: 073 Менеджмент. Додаткова: 034 Культурологія.	другий	0
	Інформаційні технології в енергетичних системах	Основна: 122 Комп'ютерні науки. Додаткова: 105 Прикладна фізика та наноматеріали.	другий	3
Український державний університет залізничного транспорту	Криптовалюти та блокчейн технології	Основна: 072 Фінанси, банківська справа та страхування. Додаткова: 123 Комп'ютерна інженерія.	другий	0
	ІТ-менеджмент	Основна: 073 Менеджмент. Додаткова: 126 Інформаційні системи та технології.	другий	0
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова	Образотворче мистецтво та дизайн	Основна: 023 Образотворче мистецтво, декоративне	другий	10

Заклад вищої освіти	Міждисциплінарна освітня програма	Спеціальності (основна та додаткова)	Рівень вищої освіти	Контингент здобувачів, осіб
		мистецтво, реставрація. Додаткова: 022 Дизайн.		
Народна українська академія	Smart-економіка та соціологія ризиків	Основна: 051 Економіка. Додаткова: 054 Соціологія.	другий	0

Джерело: складено автором за даними [3].

З даних табл. 1 бачимо, що наразі лише 6 закладів вищої освіти м. Харків започаткували міждисциплінарні освітні програми, що складає менше 20% харківських університетів, академій, інститутів. Проте дійсно реалізують міждисциплінарні освітні програми, судячи з наявного контингенту здобувачів вищої освіти, лише 4 заклади вищої освіти м. Харків.

Таким чином наразі закладами вищої освіти м. Харків реалізуються 7 міждисциплінарних освітніх програм на другому (магістерському) рівні, на яких навчаються 49 здобувачів вищої освіти.

Як бачимо, найбільш популярними спеціальностями для започаткування міждисциплінарних освітніх програм закладами вищої освіти м. Харків є 073, 123, 141, тоді як переважна більшість здобувачів вищої освіти віддали перевагу міждисциплінарним освітнім програмам за спеціальностями 053 і 231, 023 і 022, 073 і 076.

Попри перспективність міждисциплінарних освітніх програм перепонами для їх розповсюдження залишаються складність розроблення та реалізації, враховуючи залученість більшої кількості підрозділів, недосконала нормативна база та суттєва вартість навчання на контрактній основі.

Література:

1. Про вищу освіту: Закон України (редакція від 09.04.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

2. Про затвердження Вимог до міждисциплінарних освітніх (наукових) програм: Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.02.2021 № 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0454-21>

3. Реєстр суб'єктів освітньої діяльності: заклади вищої освіти. Харківська область. ЄДЕБО. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/vishcha-osvita/63/>

«ВИЗНАННЯ РОБОТОДАВЦЯМИ» ЯК ІНДИКАТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Шевченко І.Ю., д.е.н., професор

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

shevchenko.khnadu@gmail.com

Тодорова А.С., здобувач вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

a.tod2005@gmail.com

Демографічна та соціально-економічна кризи, окупація частини територій, бойові дії й евакуація громадян за кордон у сукупності призвели до зменшення чисельності населення в Україні, у т.ч. здобувачів вітчизняних закладів вищої освіти. У таких умовах особливої актуальності набуває забезпечення конкурентоспроможності закладів вищої освіти в Україні.

У попередньому дослідженні авторів [1] були обґрунтовані методично-прикладні аспекти рейтингування закладів вищої освіти в умовах модернізації мережі закладів вищої освіти в Україні за такими критеріями як «визнання експертами» та «визнання абітурієнтами». У даному дослідженні хочемо приділити увагу третьому важливому індикатору конкурентоспроможності закладу вищої освіти – «визнанню роботодавцями».

Критерій «визнання роботодавцями» базується на відсотку випускників закладу вищої освіти, що здійснюють трудову діяльність на момент проведення

моніторингу центральним органом виконавчої влади в сфері вищої освіти, – зайнятих і умовно зайнятих випускників.

Відповідно для здійснення рейтингування університетів, академій, інститутів за виділеним критерієм в контексті майбутньої модернізації мережі закладів вищої освіти в Україні пропонується присвоєння закладам вищої освіти наступних балів в залежності від відсотку випускників, які є зайнятими й умовно зайнятими на момент проведення зазначеного моніторингу:

– 0 балів – на момент спостереження зайнятими й умовно зайнятими є менше 15% випускників університету, академії, інституту;

– 1 бал – на момент спостереження зайнятими й умовно зайнятими є 15-30% випускників університету, академії, інституту;

– 2 бали – на момент спостереження зайнятими й умовно зайнятими є 31-45% випускників університету, академії, інституту;

– 3 бали – на момент спостереження зайнятими й умовно зайнятими є 46-60% випускників університету, академії, інституту;

– 4 бали – на момент спостереження зайнятими й умовно зайнятими є 61-75% випускників університету, академії, інституту;

– 5 балів – на момент спостереження зайнятими й умовно зайнятими є більше 75% випускників університету, академії, інституту.

У якості інформаційної бази для рейтингування вітчизняних університетів, академій, інститутів за критерієм «визнання роботодавцями» авторами пропонується використовувати дані щорічних звітів Міністерства освіти і науки України щодо моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої та фахової передвищої освіти, розміщені у відкритому доступі на офіційному веб-сайті міністерства [2].

Література:

1. Шевченко І.Ю., Тодорова А.С. Методично-прикладні аспекти рейтингування закладів вищої освіти в умовах модернізації мережі ЗВО в Україні. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових*

праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
2024. № 1(32). С. 23–38. DOI: <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2024.32.23>

2. Траєкторії кар'єри випускників ЗВО і ЗФПО: МОН презентує звіт із Моніторингу працевлаштування випускників-бюджетників. *Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт: новина від 12 квітня 2024 р.* URL: <https://mon.gov.ua/news/traektorii-kareri-vipusknikiv-zvo-i-zfpo-mon-prezentue-zvit-iz-monitoringu-pratsevlashtuvannya-vipusknikiv-byudzhethnikiv>

СТЕЙКХОЛДЕРСЬКИЙ ПІДХІД ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Шевченко І.Ю., д.е.н., професор

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

shevchenko.khnadu@gmail.com

Тодорова А.С., здобувач вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

a.tod2005@gmail.com

Модернізація мережі закладів вищої освіти в Україні, що активно триває останні роки, є предметом палких дискусій серед представників академічної спільноти у зв'язку з відсутністю чітких і оприлюднених критеріїв укрупнення університетів, академій, інститутів. Така ситуація закономірно породжує різні підходи науковців до формування критеріїв модернізації мережі закладів вищої освіти. Не залишилися осторонь і автори, пропонуючи стейкхолдерський підхід до модернізації мережі закладів вищої освіти.

Стейкхолдерський підхід передбачає оцінювання закладів вищої освіти за рівнем їх визнання трьома основними групами стейкхолдерів – експертами академічної спільноти, абітурієнтами та роботодавцями. При цьому рівень визнання закладу вищої освіти за критерієм/підкритерієм модернізації мережі закладів вищої освіти оцінюється за 5-тибальною шкалою. Після визначення сукупних бальних оцінок закладів вищої освіти пропонується їх розподілення за групами «дуже слабкі», «слабкі», «середні», «сильні», «дуже сильні» (рис. 1).

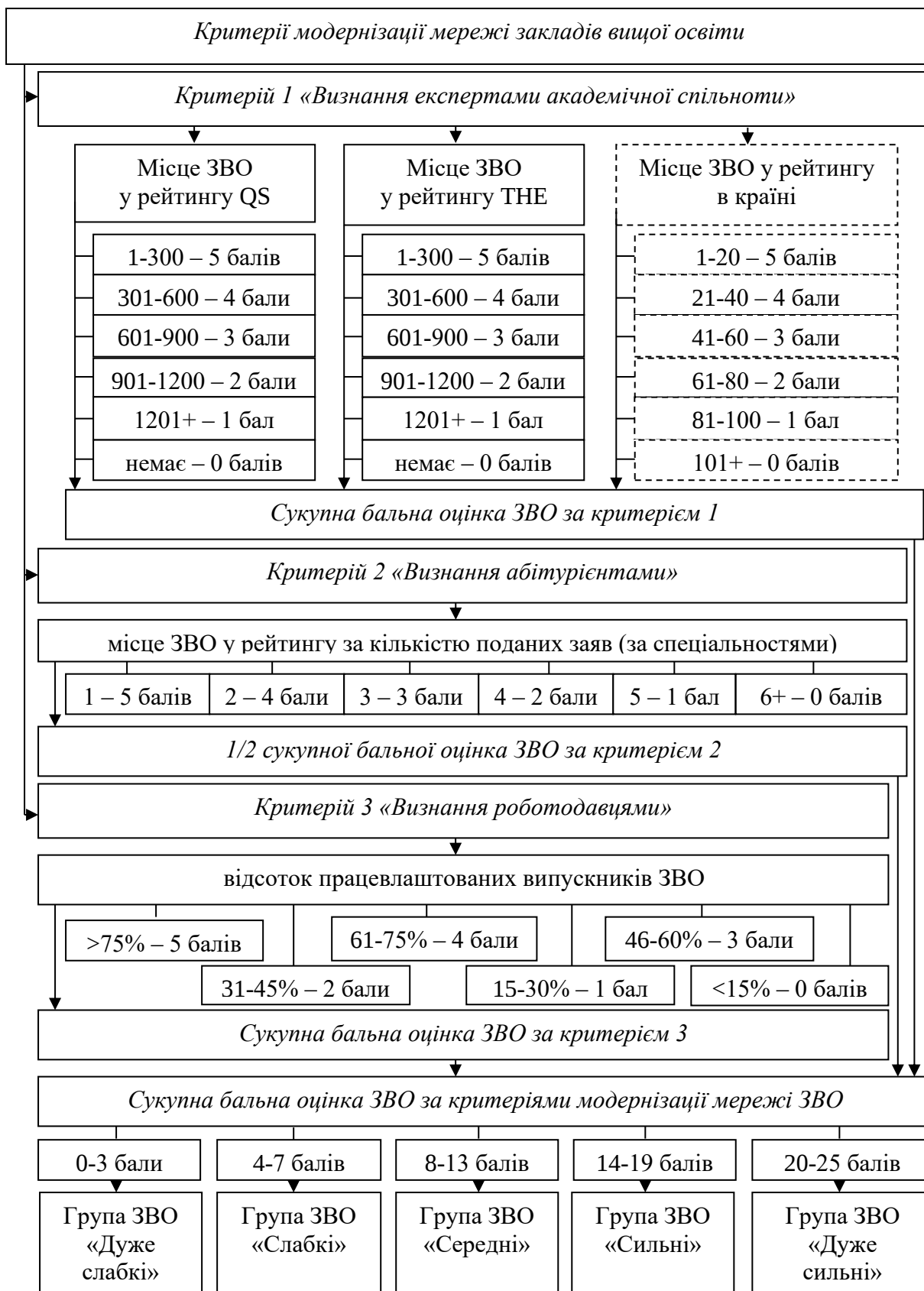

Рисунок 1 – Методика розподілення університетів, академій, інститутів за групами в контексті модернізації мережі закладів вищої освіти на засадах стейкхолдерського підходу

Джерело: авторська розробка.

Заклади вищої освіти, що потраплять до групи «дуже слабкі», будуть ліквідовані із передачею прав (майна, контингенту, ліцензій, сертифікатів про акредитацію освітніх програм та ін.) закладам вищої освіти груп «середні», «сильні», «дуже сильні». Заклади вищої освіти, що потраплять до групи «слабкі», будуть реорганізовані через часткове приєднання до закладів вищої освіти груп «середні», «сильні», «дуже сильні».

СТЕЙКХОЛДЕРИ ФОРМУВАННЯ КРИТЕРІЇВ МОДЕРНІЗАЦІЇ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Шевченко І.Ю., д.е.н., професор

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

shevchenko.khnadu@gmail.com

Тодорова А.С., здобувач вищої освіти на першому (бакалаврському) рівні

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

a.tod2005@gmail.com

У 2023 році Міністерство освіти і науки України оголосило курс на модернізацію мережі закладів вищої освіти [1], якого планомірно дотримується, щорічно реорганізуючи до 10 закладів вищої освіти. Попри активну реформу національної мережі закладів вищої освіти, досі не презентовано єдиного підходу та чітких критеріїв відбору університетів, академій, інститутів до модернізованої мережі закладів вищої освіти України.

За переконанням авторів, дієвим і справедливим підходом до модернізації мережі закладів вищої освіти (зокрема, в Україні) може стати стейкхолдерський підхід, який передбачає оцінювання університетів, академій, інститутів з позиції їх визнання трьома основними групами стейкхолдерів – експертами академічної спільноти, абітурієнтами та роботодавцями (рис. 1).

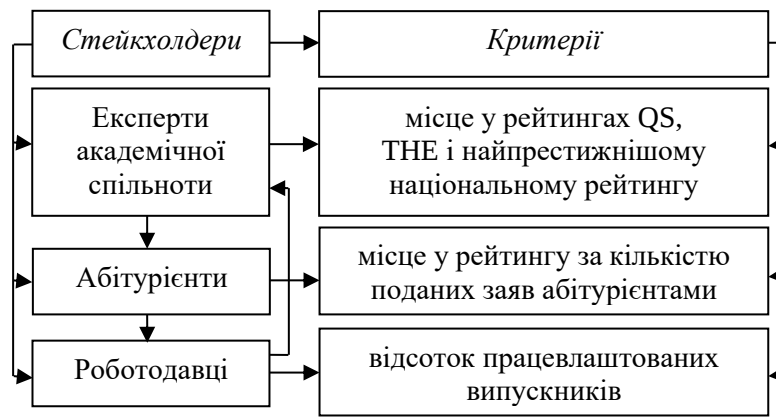

Рисунок 1 – Стейкхолдери формування критеріїв модернізації мережі закладів вищої освіти [авторська розробка]

Як бачимо з рис. 1 як ознаку визнання закладу вищої освіти експертами академічної спільноти автори вбачають місце у таких престижних світових рейтингах як QS World University Rankings [2] та Times Higher Education World University Rankings [3]. Як найпрестижніший національний рейтинг закладів вищої освіти для України доцільно використати рейтинг «Топ-200 Україна» [4].

Для аналізу місця закладу вищої освіти у рейтингу за кількістю поданих заяв абітурієнтами для України доцільно скористатися даними функціоналу «Вступ» Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Для цього у пошуковику слід проставити фільтри, відповідні меті пошуку (до прикладу, «бакалавр», «на основі ПЗСО»), та по чергово змінювати спеціальності [5].

Джерелом інформації щодо рівня працевлаштування випускників закладів вищої освіти України є щорічні звіти Міністерства освіти і науки [6].

Література:

1. МОН планує скоротити кількість університетів: що відомо. *Education.ua*. URL: <https://www.education.ua/news/2023/12/05/mon-planue-skorotyty-kilkist-universytetiv-shcho-vidomo/>
2. QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>

3. World University Rankings. THE (Times Higher Education). URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>

4. Рейтинг університетів України «Топ-200 Україна 2024». Євроосвіта. URL: <https://euroosvita.net/index.php/?category=1&id=8252>

5. Кількість заяв, допущених до конкурсу, та їх середній конкурсний бал. Єдина державна електронна база з питань освіти. URL: <https://vstup.edbo.gov.ua/statistics/requests-by-university/>

6. Траєкторії кар'єри випускників ЗВО і ЗФПО: МОН презентує звіт із Моніторингу працевлаштування випускників-бюджетників. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/news/traektorii-kareri-vipusknikiv-zvo-i-zfpo-mon-prezentue-zvit-iz-monitoringu-pratsevlashtuvannya-vipusknikiv-byudzhethnikiv>

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯКОСТІ ТА ЗМІСТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Шершенюк О.М, к.е.н., доцент

Шеїн В.С., к.т.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

sheralyona@gmail.com

sheinvskhadi@gmail.com

Сучасна система вищої освіти переживає період глибоких трансформацій, зумовлених комплексом глобальних викликів. Пандемія COVID-19, яка прискорила цифровізацію освіти, військові конфлікти, що вимагають розвитку стійких освітніх моделей, та стрімкий технологічний прогрес, який формує нові вимоги до компетенцій випускників - все це кардинально змінює традиційні підходи до забезпечення якості освіти. У цьому контексті якість освітнього процесу та його зміст виходять на перший план як ключові індикатори ефективності підготовки фахівців.

Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується не лише реакцією на глобальні кризи, але й активним пошуком нових моделей функціонування. Пандемія COVID-19 стала потужним каталізатором цифрової трансформації, демонструючи як можливості, так і обмеження дистанційних форматів навчання. Дослідження OECD (2023) вказують, що університети, які до пандемії вже розвивали цифрову інфраструктуру, показали значно вищу адаптивність під час кризи.

Військові конфлікти, зокрема повномасштабна війна в Україні, додатково актуалізували питання стійкості освітніх систем. Український досвід показав, що поєднання змішаного навчання з мобільними освітніми хабами дозволяє зберігати якість освіти навіть в умовах повномасштабних бойових дій. Цей досвід становить значний інтерес для міжнародної освітньої спільноти, оскільки демонструє нові підходи до організації навчального процесу в умовах кризи.

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виявити кілька взаємопов'язаних тенденцій, які формують сучасні підходи до забезпечення якості вищої освіти. Персоналізація навчання перестає бути інновацією і стає стандартом у провідних університетах світу. Так, Гарвардський університет впровадив систему адаптивного навчання, яка враховує не лише академічні досягнення, але й когнітивні особливості та стиль навчання кожного студента. Дослідження UNESCO (2022) підтверджують, що такі підходи дозволяють підвищити ефективність засвоєння знань на 30-40%, особливо для студентів з особливими освітніми потребами.

Глобалізація освітнього простору набуває нових форм через розвиток цифрових платформ і віртуальних академічних спільнот. Інтересним явищем останніх років стало формування "глобальних класів", коли студенти з різних країн спільно вивчають дисципліни під керівництвом міжнародних команд викладачів. Це не лише розширює академічні горизонти, але й формує важливі міжкультурні компетенції.

Практико-орієнтованість сучасної освіти виходить на новий рівень через тіснішу інтеграцію з реальним сектором економіки. Німецький досвід дуальної

освіти, який раніше був характерний переважно для професійної освіти, тепер активно адаптується у вищій освіті. Компанії-партнери не лише пропонують місця для стажувань, але й безпосередньо беруть участь у розробці навчальних програм та оцінці результатів навчання.

Сучасні тенденції в освіті свідчать про радикальну зміну підходів до формування змісту навчальних програм. Міждисциплінарність перестає бути експериментом і стає обов'язковою складовою якісної підготовки. Наприклад, у Массачусетському технологічному інституті (MIT) понад 60% курсів мають явний міждисциплінарний характер, що дозволяє студентам розвивати комплексне бачення складних проблем.

Розвиток систем мікрокваліфікацій відповідає на виклики швидкої зміни ринку праці. Як зазначають експерти Європейської комісії (2023), цей підхід особливо важливий для професій, пов'язаних з цифровими технологіями, де знання застарівають в середньому за 2-3 роки. Українські університети також починають розвивати цей напрямок, запроваджуючи короткострокові програми з актуальних напрямків, таких як кібербезпека або аналіз даних.

Світові тенденції розвитку вищої освіти демонструють глибоку трансформацію як підходів до забезпечення якості, так і змісту навчальних програм. Для української вищої освіти інтеграція у глобальний освітній простір вимагає не механічного копіювання іноземних моделей, а їх творчої адаптації з урахуванням національних особливостей. Ключовими напрямками розвитку мають стати:

- подальша цифрова трансформація з акцентом на якість онлайн-навчання;
- розвиток міжнародної академічної співпраці;
- глибша інтеграція з європейськими освітніми ініціативами;
- формування гнучких освітніх траєкторій, орієнтованих на потреби ринку праці.

Реалізація цих завдань дозволить українській вищій освіті не лише подолати наслідки криз, але й зайняти гідне місце у світовому академічному просторі.

Література:

1. Організація економічного співробітництва та розвитку. Освіта 2030: Огляд політики OECD. Париж: OECD Publishing, 2023. 215 с.
2. Всесвітня організація охорони здоров'я. Освіта після пандемії: глобальні уроки та перспективи. Женева: UNESCO, 2022. 178 с.
3. Altbach P. G. Global Perspectives on Higher Education. Балтимор: Johns Hopkins University Press, 2023. 320 с.

BƏZİ MÜRƏKKƏB DÜSTURLARIN ÇIXARILIŞI VƏ TƏTBİQLƏRİ HAQQINDA

Abdullayev Vaqif Şahismayıl oğlu, Baş müəllim

vaqif.abdullayev@mdu.edu.az , vaqifabdullayev5556@gmail.com

Mürsəlova Əfsanə Məzahir qızı, müəllimlər

afsana.mursalova@mdu.edu.az, murselova95@inbox.ru

Yusifova Səyyarə İlham qızı

sayyara.yusifova@mdu.edu.az, seyyare.yusifova95@gmail.com

Mingəçevir Dövlət Universiteti

Çətinliyi artırılmış çalışmaların və müxtəlif olimpiada məsələlərinin həllində, bəzi bərabərsizliklərin isbatında hazır şəkildə verilmiş düsturlardan geniş istifadə edilir. Bu düsturların doğruluğunu isbat etmək üçün riyazi induksiya metodundan faydalanırıq. Məlumdur ki, riyazi induksiya metodu aşağıdakı kimidir:

İstənilən $n \in N$ natural ədədi üçün hər hansı təklifin və ya teoremin doğruluğunu isbat etmək üçün

1) $n=1$ olduqda bu təklif və ya teoremin doğru olduğu isbat edilir,

2) ixtiyari $n \in N$ natural ədədi üçün verilən münasibətin doğruluğu qəbul edilərək,

3) sonrakı $n + 1 \in N$ ədədi üçün doğruluğunu aydınlaşdırırıq.

Lakin bəzən riyaziyyat həvəskarları üçün belə bir sual yaranır; “Riyazi induksiya metodundan istifadə etmədən verilmiş hazır düsturları başqa üsulla çıxartmaq olarmı?”. İndi isə bu suala cavab vermək üçün bir sıra münasibətləri riyazi induksiya metodundan istifadə etmədən çıxaraq.

Bəzi düsturların çıxarılışı

$$1 \cdot 1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2 = \frac{n(n+1)(2n+1)}{6} \quad (1) \text{ münasibətini riyazi induksiya}$$

metodundan istifadə etmədən isbat edin, burada $n \in N$.

İsbatı. Bu münasibəti başqa üsulla almaq üçün iki ifadənin cəminin kubu və ədədi silsilənin ilk n həddinin cəmi düsturlarından istifadə edək:

$$2^3 = (1 + 1)^3 = 1^3 + 3 \cdot 1^2 \cdot 1 + 3 \cdot 1 \cdot 1^2 + 1^3,$$

$$3^3 = (2 + 1)^3 = 2^3 + 3 \cdot 2^2 \cdot 1 + 3 \cdot 2 \cdot 1^2 + 1^3,$$

$$4^3 = (3 + 1)^3 = 3^3 + 3 \cdot 3^2 \cdot 1 + 3 \cdot 3 \cdot 1^2 + 1^3,$$

$$\text{-----}$$

$$(n + 1)^3 = n^3 = 1^3 + 3 \cdot n^2 \cdot 1 + 3 \cdot n \cdot 1^2 + 1^3.$$

Alınmış bu münasibətləri tərəf-tərəfə toplayaq:

$$\begin{aligned} 2^3 + 3^3 + 4^3 + \dots + (n + 1)^3 \\ = 1^3 + 2^3 + 3^3 + \dots + n^3 + 3 \cdot (1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2) + \\ 3 \cdot (1 + 2 + 3 + \dots + n) + n. \end{aligned}$$

Buradan alırıq:

$$(n + 1)^3 = 3 \cdot (1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2) + 3 \cdot (1 + 2 + 3 + \dots + n) + n + 1 ;$$

$$3 \cdot (1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2) = (n + 1)^3 - (n + 1) - 3 \cdot \frac{n(n+1)}{2} ;$$

$$3 \cdot (1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2) = (n + 1)(n^2 + 2n + 1 - 1 - \frac{3n}{2}) ;$$

$$3 \cdot (1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2) = n(n + 1) \cdot \frac{2n+1}{2} ;$$

$$1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2 = \frac{n(n+1)(2n+1)}{6} .$$

Beləliklə, (1) münasibətinin doğruluğu isbat olundu.

(1) düsturunun tətbiqinə aid çalışmalara baxaq:

Çalışma 1. $1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + 2025^2$ cəmini tapın.

Həlli: (1) düsturuna görə $n=2025$ olduğu üçün:

$$1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + 2025^2 = \frac{2025(2025+1)(2 \cdot 2025+1)}{6} = \frac{2025 \cdot 2026 \cdot 4051}{6} = 675 \cdot 1013 \cdot 4051 = 2769972525.$$

Çalışma 2. $S = 2 \cdot 7 + 4 \cdot 10 + 6 \cdot 13 + \dots + 2n(3n + 4)$ cəmini tapın.

Həlli: Bu cəmin n -ci həddi $a_n = 2n(3n + 4) = 6n^2 + 8n$ şəklindədir. Ona görə də:

$$a_1 = 2 \cdot 7 = 6 \cdot 1^2 + 8 \cdot 1,$$

$$a_2 = 4 \cdot 10 = 6 \cdot 2^2 + 8 \cdot 2,$$

$$a_3 = 6 \cdot 13 = 6 \cdot 3^2 + 8 \cdot 3,$$

$$a_n = 2n(3n + 4) = 6n^2 + 8 \cdot n.$$

Bu bərabərlikləri tərəf-tərəfə toplayaq:

$$S = 6 \cdot (1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2) + 8 \cdot (1 + 2 + 3 + \dots + n).$$

(1) və $S_n = \frac{a_1 + a_n}{2} \cdot n$ düsturlarına görə:

$$\begin{aligned} S &= 6 \cdot \frac{n(n+1)(2n+1)}{6} + 8 \cdot \frac{n(n+1)}{2} = n(n+1)(2n+1) + 4n(n+1) \\ &= n(n+1)(2n+5) \end{aligned}$$

Cavab: $S = n(n+1)(2n+5)$.

II. İndi $1^3 + 2^3 + 3^3 + \dots + n^3 = \frac{n^2(n+1)^2}{4}$ (2) düsturunu riyazi induksiya

üsulundan istifadə etmədən çıxaraq.

İsbatı: Bu bərabərliyi isbat etmək üçün $(a+b)^4 = a^4 + 4a^3b +$

$6a^2b^2 + 4ab^3 + b^4$ Nyuton binomundan, (1) və $S_n = \frac{a_1 + a_n}{2} \cdot n$ düsturlarından

istifadə edək:

$$2^4 = (1+1)^4 = 1^4 + 4 \cdot 1^3 \cdot 1 + 6 \cdot 1^2 \cdot 1^2 + 4 \cdot 1 \cdot 1^3 + 1^4,$$

$$3^4 = (2+1)^4 = 2^4 + 4 \cdot 2^3 \cdot 1 + 6 \cdot 2^2 \cdot 1^2 + 4 \cdot 2 \cdot 1^3 + 1^4,$$

$$4^4 = (3+1)^4 = 3^4 + 4 \cdot 3^3 \cdot 1 + 6 \cdot 3^2 \cdot 1^2 + 4 \cdot 3 \cdot 1^3 + 1^4,$$

$$(n+1)^4 = n^4 + 4 \cdot n^3 \cdot 1 + 6 \cdot n^2 \cdot 1^2 + 4 \cdot n \cdot 1^3 + 1^4.$$

Bu bərabərlikləri tərəf-tərəfə toplayaq:

$$\begin{aligned}
& 2^4 + 3^4 + 4^4 + \dots + n^4 + (n+1)^4 \\
&= 1^4 + 2^4 + 3^4 + n^4 + 4 \cdot (1^3 + 2^3 + 3^3 + \dots + n^3) + \\
&+ 6 \cdot (1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2) + 4 \cdot (1 + 2 + 3 + \dots + n) + n.
\end{aligned}$$

Buradan alırıq:

$$4 \cdot (1^3 + 2^3 + 3^3 + \dots + n^3) = (n+1)^4 - 6 \cdot \frac{n(n+1)(2n+1)}{6} - 4 \cdot \frac{n(n+1)}{2} - (n+1),$$

$$4 \cdot (1^3 + 2^3 + 3^3 + \dots + n^3) = (n+1)[(n+1)^3 - n(2n+1) - (2n+1)],$$

$$4 \cdot (1^3 + 2^3 + 3^3 + \dots + n^3) = (n+1)^2 \cdot (n^2 + 2n + 1 - 2n - 1),$$

$$1^3 + 2^3 + 3^3 + \dots + n^3 = \frac{n^2(n+1)^2}{4}.$$

Beləliklə, (2) düsturunu başqa üsulla isbat etdik.

İndi yuxarıda qeyd etdiyimiz (1), (2) və $S_n = \frac{a_1 + a_n}{2} \cdot n$ düsturlarından istifadə edərək aşağıdakı çalışmanı həll edək.

Çalışma 3. $1^3 + 3^3 + 5^3 + \dots + (2n-1)^3$ cəmini tapın.

Həlli: $a_n = (2n-1)^3 = 8n^3 - 12n^2 + 6n - 1$ olduğundan.

$$a_1 = 1^3 = 8 \cdot 1^3 - 12 \cdot 1^2 + 6 \cdot 1 - 1,$$

$$a_2 = 3^3 = 8 \cdot 2^3 - 12 \cdot 2^2 + 6 \cdot 2 - 1,$$

$$a_3 = 5^3 = 8 \cdot 3^3 - 12 \cdot 3^2 + 6 \cdot 3 - 1,$$

$$a_n = (2n-1)^3 = 8 \cdot n^3 - 12 \cdot n^2 + 6 \cdot n - 1.$$

Bu bərabərlikləri tərəf-tərəfə toplayaq:

$$\begin{aligned}
& 1^3 + 3^3 + 5^3 + \dots + (2n-1)^3 \\
&= 8(1^3 + 2^3 + 3^3 + \dots + n^3) - 12(1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2) + \\
&+ 6 \cdot (1 + 2 + 3 + \dots + n) - n, \\
1^3 + 3^3 + 5^3 + \dots + (2n-1)^3 &= 8 \cdot \frac{n^2(n+1)^2}{4} - 12 \cdot \frac{n(n+1)(2n+1)}{6} + \\
&+ 6 \cdot \frac{n(n+1)}{2} - n = 2n^2(n+1)^2 - 2n(n+1)(2n+1) + 3n(n+1) - n = \\
&= n[2n(n+1)^2 - 2(n+1)(2n+1) + 3(n+1) - 1] = \\
&= n(2n^3 + 4n^2 + 2n - 4n^2 - 2n - 4n - 2 + 3n + 2) = \\
&= n(2n^3 - n) = n^2(2n^2 - 1).
\end{aligned}$$

Aldıq ki, $1^3 + 3^3 + 5^3 + \dots + (2n - 1)^3 = n^2(2n^2 - 1)$.

III. Analoji olaraq $(a + b)^5 = a^5 + 5a^4b + 10a^3b^2 + 10a^2b^3 + 5a^4b + b^5$.

Nyuton binomundan, (1) və (2) düsturlarından istifadə edərək

$$1^4 + 2^4 + 3^4 + \dots + n^4 = \frac{n(n+1)(6n^3+9n^2+n-1)}{30} \quad (3)$$

düsturunu isbat edə bilərik.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz düsturlardan istifadə edərək, aşağıdakı mürəkkəb çalışmanı həll edək.

Çalışma 4. $3 \cdot 5 \cdot 7 + 5 \cdot 7 \cdot 9 + 7 \cdot 9 \cdot 11 + \dots + (2n + 1)(2n + 3)(2n + 5)$ cəmini tapın.

Həlli: $a_n = (2n + 1)(2n + 3)(2n + 5) = 8n^3 + 36n^2 + 46n + 15$ olduğundan

$$a_1 = 3 \cdot 5 \cdot 7 = 8 \cdot 1^3 + 36 \cdot 1^2 + 46 \cdot 1 + 15,$$

$$a_2 = 5 \cdot 7 \cdot 9 = 8 \cdot 2^3 + 36 \cdot 2^2 + 46 \cdot 2 + 15,$$

$$a_3 = 7 \cdot 9 \cdot 11 = 8 \cdot 3^3 + 36 \cdot 3^2 + 46 \cdot 3 + 15,$$

$$a_n = (2n + 1)(2n + 3)(2n + 5) = 8n^3 + 36n^2 + 46n + 15$$

alırıq. Bu bərabərlikləri tərəf – tərəfə toplayaq:

$$3 \cdot 5 \cdot 7 + 5 \cdot 7 \cdot 9 + 7 \cdot 9 \cdot 11 + \dots + (2n + 1)(2n + 3)(2n + 5) = 8 \cdot (1^3 + 2^3 + 3^3 + \dots + n^3) + 36 \cdot (1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2) + 46 \cdot (1 + 2 + 3 + \dots + n) + 15n.$$

Verilmiş cəmi S ilə işarə etsək,

$$S = 8 \cdot \frac{n^2(n+1)^2}{4} + 36 \cdot \frac{n(n+1)(2n+1)}{6} + 46 \cdot \frac{n(n+1)}{2} + 15n = 2n^2(n+1)^2 + 6n(n+1)(2n+1) + 23n(n+1) + 15n = n(n+1)[2n(n+1) + 6(2n+1) + 23] + 15n = n(n+1)(2n^2 + 14n + 29) + 15n.$$

Beləliklə aldıq ki,

$$3 \cdot 5 \cdot 7 + 5 \cdot 7 \cdot 9 + 7 \cdot 9 \cdot 11 + \dots + (2n + 1)(2n + 3)(2n + 5) = n(n + 1)(2n^2 + 14n + 29) + 15n \quad (*)$$

Qeyd: verilmiş cəmi başqa üsulla da tapmaq olar.

Çalışma 5: $3 \cdot 5 \cdot 7 + 5 \cdot 7 \cdot 9 + \dots + 21 \cdot 23 \cdot 25$ cəmini tapın.

Həlli: (*) düsturundan istifadə etmək üçün bu cəmdəki toplananların sayı bilinməlidir. $3, 5, \dots, 21$ sırası ədədi silsilə təşkil etdiyi üçün $a_1 = 3, d = 2, a_n = 21 -$ dir. Buradan $n = \frac{a_n - a_1}{d} + 1 = \frac{21 - 3}{2} + 1 = 10$ alınır. Ona görə də:

$$\begin{aligned} & 3 \cdot 5 \cdot 7 + 5 \cdot 7 \cdot 9 + \dots + 21 \cdot 23 \cdot 25 \\ &= 10(10 + 1)(2 \cdot 10^2 + 14 \cdot 10 + 29) + 15 \cdot 10 = 10 \cdot \\ & \quad \cdot 11 \cdot 369 + 150 = 40740. \end{aligned}$$

Cavab: 40740.

Çalışma 6: $S = 1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 + 2 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 5 + 3 \cdot 4 \cdot 5 \cdot 6 + \dots + n(n + 1)(n + 2)n + 3$ cəmini tapın.

Həlli: $a_n = n(n + 1)(n + 2)(n + 3)$ olduğu üçün:

$$\begin{aligned} a_n &= (n^2 + 3n)(n^2 + 3n + 2), \\ a_n &= (n^2 + 3n)^2 + 2(n^2 + 3n), \\ a_n &= n^4 + 6n^3 + 11n^2 + 6n. \end{aligned}$$

Axırıncı münasibətdən istifadə edərək,

$$\begin{aligned} a_1 &= 1^4 + 6 \cdot 1^3 + 11 \cdot 1^2 + 6 \cdot 1, \\ a_2 &= 2^4 + 6 \cdot 2^3 + 11 \cdot 2^2 + 6 \cdot 2, \\ a_3 &= 3^4 + 6 \cdot 3^3 + 11 \cdot 3^2 + 6 \cdot 3, \\ & \dots \end{aligned}$$

$$a_n = n^4 + 6n^3 + 11n^2 + 6n$$

alırıq. Alınmış bu bərabərlikləri tərəf – tərəfə toplayaq:

$$\begin{aligned} S &= a_1 + a_2 + \dots + a_n \\ &= 1^4 + 2^4 + \dots + n^4 + 6 \cdot (1^3 + 2^3 + \dots + n^3) \\ & \quad + 11(1^2 + 2^2 + \dots + n^2) + \\ & \quad + 6(1 + 2 + \dots + n) \end{aligned}$$

(1), (2), (3) və $S_n = \frac{a_1 + a_n}{2} \cdot n$ düsturlarından istifadə edərək

$$\begin{aligned} S &= \frac{n(n + 1)(6n^3 + 9n^2 + n - 1)}{30} + 6 \cdot \frac{n^2(n + 1)^2}{4} + 11 \cdot \frac{n(n + 1)(2n + 1)}{6} + 6 \\ & \quad \cdot \frac{n(n + 1)}{2} \end{aligned}$$

alarıq. Buradan:

$$S = \frac{n(n+1)}{2} \cdot \left(\frac{6n^3+9n^2+n-1}{15} + 3n(n+1) + \frac{11(2n+1)}{3} + 6 \right),$$
$$S = \frac{n(n+1)}{2} \cdot \frac{6n^3+54n^2+156n+144}{15} = \frac{n(n+1)(6n^3+54n^2+156n+144)}{30}.$$

Cavab: $S = \frac{n(n+1)(6n^3+54n^2+156n+144)}{30}.$

Müstəqil həll etmək üçün çalışmalar:

- 1) $9 + 79 + 367 + \dots + (4n^4 + 2n^3 - 3n^2 + 5n + 1),$
- 2) $2 \cdot 3^2 + 3 \cdot 5^2 + 4 \cdot 7^2 + \dots + (n+1)(2n+1)^2,$
- 3) $3 \cdot 5 + 5 \cdot 7 + 7 \cdot 9 + \dots + (2n+1)(2n+3),$
- 4) $1 \cdot 4 + 2 \cdot 7 + \dots + n(3n+1),$
- 5) $1 \cdot 2 \cdot 3 + 2 \cdot 3 \cdot 4 + \dots + n(n+1)(n+2).$

Qeyd olunan düsturlar və onların isbatları, eyni zamanda həll olunmuş çalışmaları izahı olduqca əhəmiyyətlidir. Verilmiş düsturların tətbiqi ilə müxtəlif növ çətinliyi artırılmış və olimpiada xarakterli çalışmaları asanlıqla həlli mümkündür.

Ədəbiyyat:

1. Yaqublu H., Quluzadə S., Alışov O., Azadov F. Riyaziyyat test toplusu. Müəllimlərin işə qəbulu. Bakı, 2024. 468 s.
2. Balakışiyev A., Sultanova M. Qeyri – standart və düşündürücü çalışmaları (həlli ilə). Bakı: MBM, 2015. 288 s.
3. Demidoviç B.P. Riyazi analizdən məsələ və misallar. Dərs vəsaiti. 14 – cü nəşrdən tərcümə. Bakı, 2003. 554 s.
4. Qəhrəmanlı M.İ. Riyaziyyatdan olimpiada məsələləri. Bakı: MBM, 2008. 298 s.

FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION

Hunbatova Shafa Rabil
Mingachevir State University
sefahumbetli@icloud.com

Only societies that achieve quality education can keep up with the rapid changes and dynamic developments taking place in the world. This is a period in which it is carefully examined how production and services can be indexed to the constantly changing consumer preferences. By developing our human resources in a planned manner through education, the quality of production and services can also be increased. In a rapidly globalizing world, people can easily obtain quality products and services. Therefore, low-quality products are forced to leave the world market, and low-quality labor force that has not received good education is forced to leave the job market. Therefore, the rapid change of specialties and professions, and the renewal of people's needs accordingly, inevitably require an increase in the quality and worldview of the labor force. The only way to achieve quality is through education.

FACTORS AFFECTING QUALITY EDUCATION:

1. Training qualified teachers. One of the main factors for achieving successful and quality education is teachers. Training qualified teachers is one of the important tasks facing countries that want to achieve quality. Quality, efficiency and effectiveness in education are based on a professional teaching staff, and professional professional quality in teaching is based on a teacher training model based on scientific principles. Because increasing the quality of service in every field depends on increasing professional quality. All this makes it necessary to develop a special “teacher training” program based on scientific and practical foundations in order to train professional teachers in accordance with the requirements of the modern era and to teach students studying in the teaching specialty in all higher education institutions of the country.

2. Number of schools. In parallel with population growth, the lack of schools to meet the needs is a negative situation in terms of the quality of education. The lack of

sufficient schools leads to the creation of classes with a large number of students and has a negative result such as the inability to teach the subject of the lesson within the time period intended for the teaching process. The teacher must master the material in the teaching process. However, an excessive number of students can hinder this. For example, in a class with 30 students, each student gets about 1.5 minutes. Considering the current great need for an individual approach in education, adjusting the number of students in classes can be effective. Otherwise, since it is impossible to fully implement the teaching process in classes with a large number of students, the quality decreases.

3. Lifelong education. “Lifelong education” has now become a slogan in the world. Observations and analyses show that it is impossible for a person to successfully continue his profession with the knowledge and skills he learned in his youth. Technology is changing so rapidly that in some fields of specialization, it is no longer beneficial to work based on information from a year ago. In the modern era, the extensive database and the globalized world should be taken into account in terms of obtaining flexible and mobile information. New business models, changing and improving specialties are among the requirements of the modern world[1].

4. Giving training and education a place as a superior value in society. Science and art develop in societies where they are admired. Societies that see science, technology and art as superior values and therefore attach importance to education can achieve productivity and quality.

5. Giving a wide place to vocational selection in general education institutions. The choice of specialization in accordance with abilities and skills increases success, productivity and quality. Individuals who have not chosen a profession that is in line with their abilities and skills, receiving education in professions they do not like, leads to failure, poor quality, and negative consequences such as not being able to work in their specialty after graduation. That is why the work of choosing a profession in general education institutions should be organized effectively. The role of participants in the pedagogical process and parents is great in this work. The following factors should be taken into account in particular:

Consciousness in choosing a profession. It is impossible to achieve a successful result without ensuring the awareness of schoolchildren in choosing a profession. Conscious understanding of the essence, difficulties, requirements, the possibility of mastering it, and future prospects of the profession in which the student is interested prevents spontaneity and randomness in choosing a profession, leads to the emergence of a confident attitude towards this field in them, the clarification of the professional plan and life path, and the formation of beliefs. Experience shows that when choosing a profession is carried out consciously, the chosen profession becomes a source of joy and its owner can successfully operate in this field. In this regard, it is important to observe the principle of consciousness in the work on choosing a profession carried out at school and in the family.

Age characteristics in choosing a profession. It is of great importance to take this principle, which is characteristic of training and upbringing, into account in choosing a profession. The sciences of psychology and physiology prove that each age period in the personality of a schoolchild is characterized by their maturation. The teacher should not forget that the professional interests and attitudes of younger schoolchildren are transient and changeable, that teenagers are more interested in the romance of professions, that their skills and abilities in a certain field are not fully formed, and that young people approach choosing a profession from a more realistic, sometimes pragmatic position and their abilities are clearly revealed, and that their tendency to self-education in this area is strengthened. They should know what to refer to and what to base their choice of profession on at each age[3].

Independence and freedom in choosing a profession. Choosing a profession is an issue that should be based on the independence and freedom of choice of students. Otherwise, the chosen profession will not benefit either its owner or society. Article 35 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan states: "Everyone has the right to freely choose their type of activity, profession, occupation and place of work based on their ability to work." Therefore, in order for students to properly use this Constitutional right, such moral and psychological conditions should be created in the process of choosing a profession that the student likes, is interested in, and corresponds

to their abilities and skills. In this case, students will have the opportunity to repeatedly measure their capabilities, choose a field of work that corresponds to their abilities, and the chosen profession will bring more success.

Taking into account the demand for personnel in choosing a profession. The main essence of this principle is the formation of labor market needs taking into account the main development directions of the economy of our republic. Otherwise, that is, there is a mismatch between supply and demand, between training and demand, which leads to improper placement of personnel in the economy, increased unemployment, a shortage of personnel in a number of necessary areas, or, conversely, to an “abundance” of personnel in areas where there is no demand. Therefore, the social demand for personnel should be taken into account in the process of choosing a profession and increased attention should be paid to conducting work in this direction[2].

A quality race is underway in the modern world. This race is also a race to satisfy the consumer. Countries that produce quality products dominate in world trade markets, and countries with a quality workforce dominate in world labor markets. Education is the basis of this quality. Quality education depends on the fulfillment of essential conditions and the preparation of the necessary infrastructure. For education to achieve quality, it is necessary to train teachers as qualified specialists.

In the modern world, it is necessary to adapt to technological development. In education, priority should be given to acquiring skills instead of memorization, and to student-centered education instead of teacher-centered education. The choice of a profession should be made in accordance with the interests, abilities, and talents of students. Paying attention to these and similar characteristics mentioned above will be effective in ensuring quality in education.

Literature:

1. Sayle A.J. Meeting ISO 9000 in a TQM World. British Library Cataloguing in Publication Data. Great Britain, 1991. 99 p.

2. Kayadibi F. The Importance of Education and Training in Development. Diyanet Magazine. 1994.

3. Nazarov I.G., Beylarov E.B., Karimova E.M., Hashimova A.G., Guliyeva R.E., Huseynova T.A., Ahmadova G.G., Tahirli G.I. Organization of vocational guidance services in general education institutions. 2021.

**“ÇƏTİN” UŞAQLARLA TƏRBİYƏ İŞİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ
“ÇƏTİN”
UŞAQLARLA TƏRBİYƏ İŞİNDƏ SOSİAL MÜƏLLİMİN
VƏZİFƏLƏRİ**

İsmayılova Aygün İslam qızı

aygun.ismayilova@mdu.edu.az

İsmayılova İlhamə Şubay qızı

ilhameismayilova32@gmail.com

Mingəçevir Dövlət Universiteti, Azərbaycan

Yeniyetmələrin davranışındakı əyintilər-pedaqoji nəzarətsizliyin onu əhatə edən və ona pozucu təsir göstərən ətraf mühitin nəticəsidir. Bu nəticə-etiraz reaksiyası, itaətsizlik, kobudluq, küsərək evdən çıxıb getməkdir. Çətin uşaqlar çox çılğın, təcavüzkar, oğurluğa, avaralığa, cinsi pozğunluğa, spirtli içkilərin qəbuluna meyillidirlər.

Çətin yeniyetmələrin davranış xüsusiyyətləri sahəsində çox maraqlı tədqiqatlar aparmışlar. Onlar aşağıdakı qruplara bölünür:

1 qrupa-öz həmyaşıdlarından həm fiziki, həm də cinsi inkişafda geri qalan, psixi cəhətdən geriliyi olan uşaqlar aiddir. Belə uşaqlar özünə qapanan olub, məsuliyyətsiz, hissləri keçici və maraqları sabit deyil. Belə uşaqlar məktəbdən yayınır, üsyankarcasına heç nəyə tabe olmur, dərs oxumurlar.

2 qrupa-“sürətli” cinsi inkişafı və yüksək affektli, çılğın, aqressiv yenilikləri olan uşaqlar aiddir. Onlar həm valideynlərinin, həm də tərbiyəçilərinin hər bir qadağasına çox çılğın reaksiyalar verirlər.

3 qrupa- cinsi pozğunluq, avarşılıq, narkotiklərin qəbulu ilə məşğul olan uşaqlar aiddir. Bunlar adətən valideynləri asosial həyat tərzini sürən, daim münəfiqədə yaşayan ailədən çıxırlar. Onlar çox kinli, qəddar, aqressiv, tez özündən çıxandırırlar. Davranışda olan bu əyintilər pədaqoji cəhətdən nəzarətsiz qalan yeniyetmələr üçün səciyyəvidir. Həmçinin davranışdakı əyintilər, pozuntular orqanizmin anomal inkişafının nəticəsidir.

Davranışında əyintilərin olması uşaqlar üçün təhlükə yaradır, onlar qəsdə cəhd edir, təlimdən uzaqlaşır, öz gələcəklərini düşünmürlər. Onların həyat tərzini sağlamlıqları üçün təhlükəyə çevrilir; erkən cinsi əlaqələr qızlar və oğlanlar üçün təhlükə olub cinsi davranışda pozğunluğa gətirib çıxarır. Son illərdə alimlər yeniyetmələrin özlərinə qəsd etmələrinin “pik” həddini aşkar etmişlər. Bu dövrün qəsd cinsi yetişkənliyin psixoloji xüsusiyyətləri; sevgi məcaraları, məyusluq, qarşılıqlı hissin olmaması; bədbinlikdir. Özünə qəsd etməklə yeniyetmə qəsdin mahiyyətini dərk etmək istəyir və s. Evdən qaçan uşaqlar arasında ən çox qeydə alınan yeniyetmələrdir.

Yeniyetmələr arasında özünəqəsd cinsi yetişkənliyin psixoloji xüsusiyyətləridir: məhəbbət məcaraları, uyğunsuzluq, incikliklərdir. Onlarla pis davranılır. Onlardan bir çoxu azadlıq əldə etmək, sərbəst olmaq üçün qaçırlar. Uşağın psixi inkişafı xüsusiyyətlərinə öz psixoloji tədqiqatlarında görkəmli rus psixoloqu L.S.Viqotski xüsusi diqqət yetirir.

Çətin uşaqlarla aparılan yenidəntərbiyə işləri, çətin uşaq və yeniyetmələrlə iş hökmən yenidəntərbiyə kimi pədaqoji proses tələb edir. Yenidəntərbiyə nədir? Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi bu, uşaq və yeniyetmələrin davranışdakı əyintilərin qarşısının alınması və ya onların dəf edilməsi, aradan qaldırılmasıdır. Yenidəntərbiyə - həm tərbiyə olunan, həm də tərbiyəşi üçün çox çətin bir prosesdir. Tərbiyə olunan yeni yolun perspektivləri ilə maraqlandırılmalıdır. Tərbiyəçi işə insana inanmalı, onun keçmişini xatırlamadan bu gününü təhlil etməli, gələcəyini təsəvvür etməlidir.

Sosial pədaqoq öz işində çox zaman elə düzəlişlərlə rastlaşır ki, bu zaman uşaq öz davranışını kökündən dəyişməyə səy göstərir. Şüurunu və səyini, hisslərini və

iradəsini, fəaliyyətini dəyişməkdə ona kömək etməli olur. Bu zaman sosial pedaqoq qarşısında sual durur: uşağın əməyə və idmana münasibətini necə dəyişməli? Onu müsbət fəaliyyətə, yaxşı əməllərə necə sövq etməli, onu pis əməllərdən necə cəkindirməli? Yeniyetmənin özünü tərbiyə və özünü təhlilə necə cəlb etməli?

Bütün bu suallar sosial pedaqoq qarşısında hər bir uşağın tərbiyəsi ilə məşğul olarkən dayanır. Bu prosesə pedaqoq hazır olmalıdır. Tərbiyə olunan öyrənildikdən sonra diqqət onun öz davranışını dəyişmək üçün psixoloji cəhətdən hazırlanmasına yönəlir. Bu özünü tərbiyənin ikinci mərhələsidir. Üçüncü mərhələ-tərbiyə olunanın mənəvi keyfiyyətlərinin, davranışlarının toplanması prosesidir.

Sosial pedaqoqun çətin uşaqlarla (yeniyməmlərlə) işində məqsəd ondan ibarətdir ki, yaranmış böhrandan “çıxmaqda” və öz həyatını müstəqil surətdə dəyişməkdə onlara kömək etsin. Bu prosesdə tərbiyə olunanlar öz hərəkətlərinə, müsbət və mənfi cəhətlərinə qiymət verməyi, onların səbəblərini araşdırmağı, sonrakı davranışın müstəqil yollarını tapmağı bacarmalıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu prosesə həm tərbiyə olunan yeniyməmlərin düşdüyü kollektiv də qoşulur. Bu zaman tərbiyəçi koordinator rolunda çıxış edir ki, kollektiv öz yoldaşlarını tərbiyəsini istiqamətləndirir.

Çətin tərbiyə olunan uşaq xüsusi münasibət tələb edir ki, bu da mərhələli yanaşmanı tələb edir. Birinci mərhələdə yeniyməmin ətrafındakılara yaxşı münasibəti qurulmalıdır ki, bu da sosial pedaqoq üçün asan və tez bir zamanda başa gəlmir. Bu zaman sosial pedaqoq yeniyməmlərin məktəbdə və ya həddi-buluğa çatmamış uşaqlarla komissiyada olan sənədləri, şəxsi işi ilə tanış olmalıdır. Pedaqoji cəhətdən baxımsızlığın səbəblərini araşdırmalı, daha sonra pedaqoji prosesi özünü tərbiyə prosesi ilə birləşdirməlidir.

Çətin uşaqlarla iş zamanı sosial pedaqoq hər bir tərbiyə olunan üçün psixoloji xəritə hazırlayır ki, bu da sosial pedaqoqun şəxsiyyətlə işinin xüsusiyyətidir. Belə uşaqların həddən artıq dözümsüz çılğın olmasını nəzərə alaraq sosial işçi elə fəaliyyət hövü seçməlidir ki, münaqişələr zamanı onlar özünü dözümlü və təmkinli apara bilsin. Pedaqoqun vəzifəsi yeniyməmlərdə dözümlülük, diqqət, təmkin tərbiyə etməkdən ibarətdir.

“Çətin yeniyetmələr” bir çox qeyri-formal birliklərdə çoxluq təşkil edir ki, sosial pedaqoq belə uşaqlarla işləyərkən onlar haqqında xüsusi məlumatı olmalıdır. Tarixə müraciət edək: Qeyri-formal qruplar ilk dəfə ikinci dünya müharibəsindən sonra Avropa ölkələrində gənclərin ictimai və iqtisadi sistemləri, sosial və mənəvi dəyərləri qəbul etməməsi kimi meydana çıxdı. Bu mövcud qaydalara qarşı etiraz və insan varlığının mövcudluğunun daha düzgün, ədalətli formalarını axtarılması idi. 40-cı illərin sonu 50-ci illərin əvvəllərində çox da böyük olmayan gənclər qrupları özlərini cəmiyyətə qarşı qoyurlar. Onların jestləri, dilləri, davranışları, musiqiləri, siyasi həyata maraqları onlara diqqət yetirməyə məcbur edirdi. Onlar-bitniklər idi ki, zirzəmilərdə yaşayırlar, sadə geyimdə olub. Həyatın mənasını axtarırdılar.

50-ci illərin ortalarında bir çox Avropa ölkələrində 14-20 yaşlarda dəri pəncəkdə işsizlərdən ibarət, atalarını müharibədə itirmiş “qəzəblənmiş gənc insanlar” öz vəziyyətlərinə etiraz kimi mağaza vitrinlərini və reklamları qıraraq sındırırdılar. Daha sonra teddlər hərəkatı yarandı ki, onlar qəzəbli lub, tək-cə mülki əmlaklara deyil, təsadüfən qarşılarına çıxan, xüsusilə də ağ dərisi olmayanları da öz qəzəblərinə düçar edirdilər.

14-20 yaş həddində olan gənclər 60-cı illərin əvvəllərində Tods qrupunda birləşərək, ixtisaslı fəhlələrin övladları olan, işləyən gənclər idi ki, onlar yalnız istirahət günlərində öz etiraz aksiyalarını keçirirdilər. 1964-cü ildə hipp hərəkatının təsiri ilə tələbələrin kütləvi çıxışları: nümayişlər, barrikadalar, polisə qarşıdurma başladı. Hipplər çox da böyük olmayan emalatxanalar, kənd təsərrüfatı fermalarını yaradıb, əşya pul münasibətlərindən qaçmağa çalışıb, öz mallarını mağazalara pulsuz verərək müflisləşdilər. Bu isə mövcud cəmiyyətə qarşı kommunalar yaratmaq cəhdi idi. Üç gün sonra demokratik Amerika polisi dubinka və gözyaşardıcı qaz ilə yeniyetmələri qəddarcasına döyürdülər.

Rusiyada belə qruplar Böyük Vətən müharibəsindən sonra meydana gəldi. Yenidənqurma dövründə onların sayı daha da artdı. Hal-hazırda çoxlu sayda qeyri-formal qruplar mövcuddur ki, onlar bir-biri ilə əlaqə saxlayırlar. Hipplər, metalçılar, pankilər bir-birini yaxşı tanıyırlar və bir qrupdan digərinə asanlıqla keçə bilirlər. Niyə gənclər qeyri-formal qruplara can atırlar? Bəziləri maraqlı ucbatından hərəkatın

fəlsəfəsini dərk etmədən, digərləri vaxtlarını keçirmək üçün hərəkətdə maraqlı formalar görür, üçüncülər-orijinal həyat tərzini axtarışı ilə qoşulurlar.

70-ci illərin hippilərin panklar, metalçılar, breykerlər sıxışdırmağa başladı, lakin 80-ci illərə yaxın yeni hippilərin hərəkətinə maraq gücləndi. Hal-hazırda hippilər sistemi iki min-13-36 yaş həddində olan gənclər təşkil edir. Hippilər düz uzun saçlara malik olub, alın və ənsə hissəni nazik zolaqla örtür, çoxsu saqqal saxlayır. Onların geyimi və davranışı təbiətdən ayrılmamaq kimi izah edilir. Guya uzun saçlar kosmosla, losmik zəka ilə əlaqəyə kömək edir. Jins parçadan geyim, bir çox hallarda çırıq geyim, köhnə dəbli palto geyir, bəzək əşyaları taxır, sənədlər üçün jins parçadan balaca torba gəzdirlirlər. Ordu sıralarında xidmətə qarşı çıxaraq, başqa digər reallığa inanırlar. Hippilər hərəkəti cəmiyyətə qarşı özünəməxsus çağırışlar.

Qara rəngli gödəkcə, dar şalvarda, ağ köynək, qara qalstuk, girz uzunboğaz çəkmə, bədəndə rəsm və yazılar (tatuировkalar)-bu qrupların atributlarıdır. Onlar sosial cəhətdən qorxulu qruplardır. Moskva şəhərində soydaşlarımıza işgəncə verən, onların evlərini yandıran, küçələrdə onlara basqın edərək öldürənlərdir.

Alimlər, tədqiqatçılar yeniyetmələrin qeyri-formal qrupda iştirakı səbəbini təhlil etmişlər. Bu müasir qərb mədəniyyətini dərk etmək, məktəbdə yetirməyənlərin məktəb kollektivindən ayrı düşməsi; nəyə isə marağın “ölməsi”, fəaliyyətsizlik, təlimə etinasızlıq; emosional hisslərə tələbat; məktəbdə onlara fərdi yanaşılmaması; ailədə uşaqlara qarşı olan diqqətsizlik, tənhalıq, atılmaq, gənclər qruplarında aldıkları orijinal azadlıq, təəssüratdır. Qeyri-formalların yanına getmə-dosta-yoldaşa olan tələbat, evdə və ya məktəbdəki münasibətlərə, böyüklərin diqqətsizliyinə qarşı etirazdır. Belə uşaqlarla dil tapmaq, onları maraqlandıran problemləri həll etmək lazımdır. Bir çox hallarda qadağalar da qoyulur, əgər qrupda narkotiklər, sərxoşluq, zülm, qəddarlıq, pornoqrafiya təbliğ edildikdə qrupların fəaliyyəti qanuna əks xarakter daşıyır.

Ədəbiyyat:

1. Əlizadə H.Ə., Mahmudova R.M. Sosial pedaqogika. Bakı, 2013. 368 s.
2. Ağayev Ə., Rzayeva Y. Sosial pedaqogika. Bakı, 2008. 177 s.
3. Abdulov R. Məktəbdə sosial -pedaqoji işin əsasları. Bakı, 2005. 174 s.

İNTERAKTİV TƏDRİS ÜSULARININ KEYFİYYƏTLİ ALI TƏHSİLİN TƏMİN OLUNMASINDA ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

İsmayılova Mətanət Məmməd qızı, Xarici dillər kafedrasının baş müəllimi

Mingəçevir Dövlət Universiteti

ismayilavametanet1961@gmail.com

Əzizova Aynur Müsbət qızı, Xarici dillər kafedrasının müəllimi

Mingəçevir Dövlət Universiteti

aykaziz75@gmail.com

Müasir təhsil prosesini dövrün elmi-texniki tələblərinə uyğun yeniliklər və dünya pedaqoji təcrübəsində sınaqdan çıxarılmış metodiki təlimlər olmadan təzəvvür etmək əsla mümkün deyil. Bu təlimlər içərisində interaktiv təlim metodları (ing. *interactive learning methods*) xüsusi məzmun və əhəmiyyət kəsb edir. Çağdaş təhsil sistemində aparıcı tədris texnologiyalarından biri kimi özünü təsdiq etmiş bu təlim müəllim ilə şagird və şagirdlə şagird arasında fəal qarşılıqlı əlaqəyə əsaslanır. Beləliklə, interaktiv təlim metodu kontent şəklində, *kollaborativ* (fra. *collaboration* - əməkdaşlıq, şəbəkə prinsipinə əsaslanan təlim) prinsiplər əsasında qurulur və həyata keçirilir. Bu zaman təlim prosesi elə təşkil edilir ki, onun bütün iştirakçıları aktiv qarşılıqlı əlaqədə olurlar, bərabər hüquqlu subyektlər kimi çıxış edirlər və nə etdiklərini yaxşı başa düşürlər. Bu zaman bildiklərinə və vacardıqlarına qarşı onların refleksləri davamlı olur. İnteraktiv təlimin təşkili işi müxtəlif situasiyaların modelləşdirilməsini, mövcud situasiyanın və müvafiq şəraitin analizi əsasında problemlərin birgə həllini və rol oyunlarından geniş istifadə edilməsini nəzərdə tutur. İnteraktiv təlim texnologiyalarını dörd qrupa bölmək qəbul olunmuşdur: 1. Stuativ təlim texnologiyası 2. Diskussiya təlim texnologiyası. 3. Frontal texnologiyalar. 4. Kollektiv-qrup texnologiyası.

Ümumi cizgilərdə *interaktivlik* (ing. *interaction* - qarşılıqlı əlaqə, - kompüterlə və insanla söhbət və ya dialoq rejimində qarşılıqlı əlaqə qurmaq qabiliyyəti) obyektə subyekt arasında qarşılıqlı əlaqələrin xarakterini və səviyyəsini aşkara çıxaran anlayış

kimi təzahür edir. O, sistemin təşkil edilməsində elə prinsipidir ki, bu zaman məqsədə həmin sistemin elementlərinin məlumat mübadiləsi nəticəsində nail olunur [1, s. 2].

Hazırda ali təhsil müəssisələrində müxtəlif fəal və interaktiv təlim üsullarından istifadə edilir. Bu üsullardan ən populyar olanları isə aşağıdakılardır: 1. Vebinar (ing. *webinar* - onlayn konfrans) - virtual təşkil edilən praktiki seminar, belə seminar bir nəfərin məruzəyi və nəticələr üzrə iştirakçıların suallarının cavablandırılması üzərində qurulur. 2. Videomühazirə (ing. - *videolecture*) - özündə əyani materialları (videofilm cədvəl, şəkil və sxem) ifadə edən, videoyazı şəklində tərtib olunan mühazirə. 3. Debat (ing. *debates*) - konkret mövzu üzrə təşkil olunan və dəqiq strukturlaşdırılan publik fikir mübadiləsi. 4. Keys üsulu (ing. *case method* - 1924-cü ildə Harvard, ABŞ biznes məktəbində yaradılmışdır) - hər hansı bir problemin həlli, ən effektiv qərarların aşkar edilməsi və əldə olunan biliklərin praktikada tətbiqi imkanlarının tapılması məqsədi ilə real və yaxud uydurma situasiyanın təhlili. 5. Diskussiya (ing. *discussion*) - bütün iştirakçıları qane edəcək qərarın qəbul edilməsinə istiqamətlənən mübahisəli məsələnin qrup şəklində gəbiş və hərtərəfli müzakirəsi. 6. Dəyirmi stol (ing. *round table*) - bir neçə mübahisəli məsələnin qrup şəklində müzakirəsi, bu zaman iştirakçılar bərabər şəkildə fikirlərini ifadə edir və öz mövqelərini müdafiə edirlər. 7. Portfolyu metodu (ing. *portfolio-based learning*) - təlimin müəyyən dövr ərzində əldə edilən müvafiq nəticələrinin qiymətləndirilməsi. 8. Layihə metodu (ing. *procect- based learning*) - mətn üzrə fərdi və qrup layihələri üzərində iş, bu prosesdə təhsil alanlar sərbəst şəkildə verilmişlərin toplanmasını icra edir, onlardan istifadə edilməsi işini öyrənir, sistemli idraki imkanlarını, tədqiqatçı bacarıqlarını inkişaf etdirirlər. 9. Beyin həmləsi metodu (ing. *brainstorming*) - təhsil alanların birlikdə ideyalar qurmasına və fikir mübadiləsi etməsinə əsaslanır. Bu zaman onlara qısa vaxt ərzində müzakirə edilən problemin həlli ilə bağlı maksimum sayda təkliflər edilir və nəticədə çıxarılan qərarlara tənqidi qiymət verilir, onlardan praktika üçün yararlı olanları seçilir. 10. “MƏNN düsturu” üsulu (ing. *PRES formula method*) - diskussiya zamanı təhsil alanların tutduğu mövqelərin arqumentləşdirilməsi vasitəsidir: M - mövqe (ing. *point of view*) - təhsil alanların öz mövqelərini ifadə etməsi, Ə - əsaslandırma (ing. *reason*) - təhsil alanların tutduqları mövqelərin xeyirinə əsaslandırıcı arqumentlər irəli sürməsi, N - nümunə (ing. *example*

evidence) - şagird öz mövqeyinin doğruluğunu sübut etmək üçün nümunələr göstərir, N - nəticə (ing. *summary*) - təhsil alamların tutduğu mövqelərə uyğun nəticələr və ya xülasələr edilir. Bütün bunlardan başqa ali təhsil müəssisələrində sınaqdan çıxarılmış çoxlu sayda digər interaktiv üsullardan da istifadə olunur: məsələn, “İdeyalar çevrəsi” üsulu - bu üsulun tətbiq edilməsi zamanı hər bir iştirakçı və ya qrup müəyyən bir sual üzərində eyni tapşırığı yerinə yetirir, sonda öz təkliflərini və ideyalarını irəli sürürlər. “Zəncir üsulu” - bu üsulun tətbiqi zamanı təhsil alanlardan işçi cütlüklər yaradılır və onlar müzakirə etdikləri tapşırıqlarda əldə edilən nəticəni imitasiya olunan zəncirə daxil edirlər. “Ümumi layihə” üsulu - bu üsulun tətbiqi zamanı təhsil alanlar bir neçə fərqli qrupda birləşirlər və hər qrup bir problemin müxtəlif aspektlərinə aid məsələnin həllinə dair fərqli tapşırıqlar alır, sonda hər qrup problemin necə həll edilməsi ilə bağlı xüsusi variantını irəli sürür. “Venn diaqramı” (ingilis məntiqçisi Con Venn - 1834-1923, - 1881-ci ildə Londonda nəşr etdirdiyi “Rəmzi məntiq” adlı kitabında təqdim etmişdir) üsulu - tədris prosesində iştirak edən obyektlərin oxşar və fərqli cəhətlərinin dairələr şəklində əlaqələndirilməsi və əyaniləşdirilməsi kimi həyata keçirilir. Metodun tətbiq edilməsi zamanı ən azı iki obyekt götürülür və onların müqayisə ediləcəyi fərdi xüsusiyyət və əlamətləri dairələrdə qeyd olunur, dairələrin kəsişdiyi yerlərdə yaranmış sahədə isə onların oxşar cəhətləri qeyd edilir [2, s. 133-134]. “Klaster” (şaxələndirmə) üsulu - ədəbiyyat dərslərində çoxölçülü təhlil proseduru kimi tətbiq olunan klasterdən müxtəlif janrlarda yazılmış bədii əsərlərin, o cümlədən nəsr əsərlərinin, onların ayrı-ayrı elementlərinin və komponentlərinin izahlı təsviri zamanı istifadə edilir. Ali təhsil müəssisələrində istifadə olunan interaktiv təlim üsullarından biri də İNSERT (ing. *I - interactive* - interaktiv, *N - noting* - dərkətmə, *S - system* - sistem, *E - effective* - effekt, *R - reding* - oxu, *T - thinking* - düşüncə) üsuludur.

Ali təhsil müəssisələrində istifadə olunan daha bir interaktiv təlim üsulu “Altı düşünən şlyapa” (ing. *Six thinking hats* - Britaniya psixoloqu, yazıçısı və yaradıcı təfəkkür sahəsində tanınmış mütəxəssis *Edvard de Bono* - 1933-2021, - tərəfindən yaradılıb) üsuludur. Qrup şəklində təşkil olunan və diskussiyaya əsaslanan bu üsulun tətbiqi zamanı təhsil alanların individual yaradıcılıq imkanları üzə çıxarılır. Bu üsulun əsasını *lateral təfəkkür* (ing. *lateral thinking* - yana və yaxud kənara istiqamətlənən, -

tapşırığın yerinə yetirilməsinə maksimal yanaşmalar etməklə məntiqi təfəkkürün inkar etdiyi şablonsuz və qeyri-standart düşünmək bacarığı) ideyası təşkil edir.

İnteraktiv təlimlər zamanı fənni tədris edən müəllimin yeri, rolu və əsas vəzifəsi ondan ibarətdir ki, o, tədris prosesini qarşısında duran məqsədlərə nail olmaq üçün təhsil alanları istiqamətləndirir, sanki bir ansambl kimi konkret əsəri ifa edən qrupun hərəkətlərinə dirijorluq edir. O, həmçinin dərsin reqlamentinin, planının və interaktiv tapşırıqların hazırlanmasını icra edir. Didaktik baxımdan interaktiv təlimin prinsipləri müxtəlif pedaqoji texnologiyaların köməkliyi ilə reallaşdırılır və inkişaf etdirilir:

1. Problemin həllinə istiqamətlənmiş pedaqoji texnologiya. Məsələyə bu cür yanaşma təhsil alanların yaradıcı fəaliyyətinin aktivləşdirilməsini və inkişafını bu və ya digər problem üzərində formalaşdırılmış tapşırıqların təqdimatı vasitəsi ilə həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. 2. İnteraktiv təlimin proqramlaşdırılması. Məsələyə belə yanaşma tədris işini daha cazibədar edir, təhsil alanlarda əlavə maraq və motivasiyanın yaradılmasına xidmət edir və İT-dən istifadə edilməsi təlimin fərdiləşdirilməsinə şərait yaradır. 3. Dərsin xarakterinə daha çox fəallıq qatmaq, onu müasir təhsil standartına uyğunlaşdırmaq məqsəsilə müxtəlif oyun texnologiyalarının tətbiq edilməsi. İnteraktiv təlimi oyun, yarış və komanda elementləri ilə zənginləşdirir və daha da maraqlı edir.

İnteraktiv təlimin qurulması prosesi bir sıra mühüm prinsipləri nəzərdə tutur:

1. Fərdiləşdirmə - təhsil alanların intellektual-psixoloji xüsusiyyətlərindən asılı olaraq tədris prosesində onlara fərdi yanaşma. Təhsil alanların fəaliyyətinə və tədris prosesinə fərdi yanaşma təlimin spsesifik məzmununa, tədris materialının həcminə və onun mənimsənilməsi müddətinə uyğun olaraq həyata keçirilməlidir. Bu tələb hazırda təhsil sietemininin məzmununda xüsusi yeri olan inklüziv (ing. *inclusion* - müştərək, birgə, bu və ya digər prosesə geniş predmetlər və hadisələr dairəsinin daxil edilməsi) təlimin prinsiplərinə uyğun gəlir. Məhz inklüziv təlim təhsil alanlara, fiziki, sosial, dil,

mental, emosional, intellektual və s. xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq təhsil almaq hüququ verir və bunun üçün adekvat şərait yaradır.

2. Çeviklik - tədris prosesində operativliyə xüsusi üstünlük verilməsi.

3. Elektivlik - tədris prosesində şagirdlərə maksimum müstəqilliyin verilməsi.

4. Kontekst yanaşma - öyrənilən tədris materialının məzmun və əhəmiyyətinin gələcəkdə professional fəaliyyət üçün hesablanması. Məhz bu halda təlim tam şəkildə düşünülmüş xarakter kəsb etməyə başlayır.

5. Əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi - şagirdlə müəllim, şagirdlə şagird arasında qarşılıqlı etimad, məsuliyyət və yardım atmosferinin formalaşdırılması.

Ədəbiyyat:

1. Wiberg M. Interaction per se: understanding “the ambience of interaction” as manifested and situated in everyday & ubiquitous IT-use. International Journal of Ambient Computing and Intelligence. 2010. Vol. 2, no. 2.

2. Yusifov F.A. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Ali məktəblərin filologiya fakültələrinin bakalavriat təhsil səviyyəsi tələbələri üçün dərslik. Bakı, 2017. 304 s.

SƏRİŞTƏYƏ ƏSASLANAN PEDAQOJİ KADR HAZIRLIĞINA DAİR

Mustafayev Vüqar Sabir oğlu, texnika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Mingəçevir Dövlət Universiteti

vuqar.mustafayev@mdu.edu.az

Bu gün sosial həyatın təhsilin həm məzmununda, həm də mahiyyətində yaratdığı yeniliklər müəllimlərin daha da peşəkar və səriştəli olmasını və gələcək müəllimlərin peşə hazırlığının səriştə əsaslı aparılmasını zərurətə çevirmişdir. Səriştəlilik pedaqoji prosesin məhsuldarlığında əsas amil olduğundan onun gələcək müəllimlərdə formalaşdırılması məktəblərimizin daha hazırlıqlı pedaqoji kadrlarla təmin olunmasına böyük əminlik yaradır.

Müasir dünyada pedaqoji prosesin məzmununun getdikcə təkmilləşdirilməsi, təhsilə verilən tələblərin artması, təlim və tərbiyə işində yeni-yeni metodlar və texnologiyaların tətbiq edilməsi sahəsində qlobal əhəmiyyətli işlər həyata keçirilir. Bunlar təhsil müəssisələrində pedaqoji prosesin səviyyəsinin yüksəldilməsi və uğurlar qazanmağın ən başlıca amillərindən biri olduğundan hazırkı şəraitdə gələcək müəllimlərin peşəkar və səriştəli kadrlar kimi hazırlanmaları başlıca vəzifə kimi ali pedaqoji təhsil müəssisələrinin qarşısında durur. Mütəxəssislərdən V.A.Bolotov, Q.K.Selevko, M.A.Xolodnaya, İ.A.Zimnyaya, Y.A.Ştakk və b. bu sahədə maraqlı tədqiqatlar aparmış və səriştəli müəllim probleminin həlli üçün əhəmiyyətli fikirlər irəli sürmüşlər.

Pedaqoji tədqiqatlarda “Səriştə” anlayışına müxtəlif münasibətlər özünü göstərir. Məsələn, Y.A.Ştakk yazır ki, “Səriştələr peşə çevikliyinə, mobilliyinə, rəqabətqabiliyyətliliyinə, sosial və vətəndaş məsuliyyətinin formalaşması üçün lazım olan bilik və bacarıqlar”. V.A.Bolotov qeyd edir ki, “səriştəlilik insanın dərş sūjetlərindən və dərş situasiyalarından kənarda səmərəli fəaliyyət göstərmək qabiliyyətinin ümumiləşdirilmiş göstəricisi”ndən ibarətdir. Q.K.Selevko səriştəni ətraf mühitin dəyişdirilməsi istiqamətində məqsədlər qoyub, onlara çatmaq imkanı verən bilik, bacarıq və vərdişlər kompleksi kimi nəzərdən keçirir. M.A.Xolodnaya səriştəliliyi müvafiq fəaliyyətdə səmərəli qərar qəbul etməyə imkan verən fənn-spəsifik biliklərin xüsusi təşkili növü kimi izah edir. İ.A.Zimnyaya isə səriştəni insanın fəaliyyətində üzə çıxan daxili, potensial, gizli psixoloji yeni törəmələr (biliklər, təsəvvürlər, hərəkət proqramları, alqoritmləri) kimi səciyyələndirir.

Hazırda ali pedaqoji təhsil müəssisələrində müəllim hazırlığı, əsasən, üç istiqamətdə həyata keçirilir:

- a) ümumnəzəri və intellektual;
- b) ixtisas hazırlığı;
- c) peşə hazırlığı.

Müəllimin peşə səriştəliliyi fəaliyyət prosesində özünü büruzə verən kompleks bacarıqlar sistemi kimi özünü göstərir. Pedaqoji ədəbiyyatlarda onun müxtəlif

təsnifatlarına rast gəlinir. Xarakterik olan bir təsnifatda peşə səriştələri üç qrupda təsnif edilir:

1. İdraki səriştələr (tənqidi təfəkkür, problemlərin həlli), informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə bacarığı.
2. Kommunikativ səriştələr (sosial - qarşılıqlı fəaliyyət, heyət tərkibində çalışmaq, əməkdaşlıq).
3. İnsanın şəxsi keyfiyyətləri (xüsusiyyətləri) [2].

Bunlar həm də xüsusi meyarlar kimi peşə səriştəliliyin hansı komponentlərdən ibarət olduğunu göstərir və peşə səriştəliliyin məzmununu xarakterizə edir.

Pedaqoji ədəbiyyatlarda müəllimin peşə səriştəliliyinin meyarlarına dair ayrı-ayrı müəlliflər tərəfindən xeyli sayda təsnifatlar verilmişdir. Bunlar əsasən vahid kontekstdə oxşar fikirləri xarakterizə etsələr də, müəyyən cəhətlərilə də fərqlənirlər. Belə təsnifatlardan biri V.Y.Adolf tərəfindən verilmişdir. O, bir sıra meyarlara xüsusi önəm verərək, peşə səriştəliliyinin xüsusi meyarlarınınin aşağıdakılardan ibarət olduğunu göstərir:

1. Seçicilik. Bu meyar tələbənin hələ ali məktəbdə təhsil aldığı dövrdə özünü müəllim kimi dərk etmək istəyini ifadə edir və subyektiv olaraq pedaqoji fəaliyyətdə məqsədlərin diferensial şəkildə əks olunmasında özünü göstərir. Eyni zamanda fərd üçün peşəkar və şəxsi əhəmiyyət kəsb edən pedaqoji məqsədlərin qəbul edilməsi dərəcəsi ilə xarakterizə olunur.

2. Şüurluluq. Bu, müəllimlərin zehni fəaliyyətini məqsədyönlü şəkildə idarə etmək, peşəkar vəziyyətlərin səriştəli təhlili üsullarını mənimsəmək qabiliyyətinə aiddir.

3. Nəticəlilik. Bu, problemli vəziyyətlərin pedaqoji transformasiyası ilə bağlı fəaliyyətin konkret nəticələrində “lazımdır” və “arzu olunan” arasında uyğunsuzluq dərəcəsində özünü göstərir.

4. Yaradıcı xarakter. Qeyri-standart pedaqoji vəziyyətləri sosial və şəxsi əhəmiyyətli məqsədlərə çevirmək, onların həlli üçün ən yaxşı variantları tapmaq bacarığı ilə müəyyən edilir.

5. Maraqlar. Şəxsi və peşəkar maraqları birləşdirmək lazımdır.

Müəllif eyni zamanda burada iki səriştənin olmasını xüsusi olaraq vurğulayır:

- 1) analitik düşünmə bacarığına malik olması;
- 2) öz vəzifəsinin icrasında kompleks yanaşmanın həyata keçirilməsi.

Melburn (Avstraliya) universitetinin professoru Patrik Qriffin isə XXI əsrin insanına aid 10 səriştə müəyyən edərək onları dörd kateqoriyada birləşdirir:

- 1) yaradıcılığı əks etdirən düşüncə metodları, tənqidi düşüncə, problemlərin həlli və qərarların qəbulu;
- 2) qarşılıqlı fəaliyyət və əlaqənin olduğu iş üsulları;
- 3) informasiya-kommunikasiya texnologiyaları kimi iş avadanlıqlarından istifadə və informasiya savadı;
- 4) vətəndaşlıq, peşə seçimi, şəxsi və sosial məsuliyyət kimi həyatı səriştələr.

Müasir ali pedaqoji təhsil müəssisələrində cəmiyyətin artan tələblərinə cavab verə biləcək səriştə əsaslı müəllim kadrların hazırlanması ona bir sıra yeni yanaşmaların olmasını zəruri edir. Pedaqoji kadr hazırlığının məzmunu onların peşə, ixtisas və mənəvi hazırlıq kontekstində təkmilləşdirilməli və səriştəli müəllim kadrlarının formalaşdırılmasına yönəldilməlidir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında təhsil üzrə Dövlət Strategiyası. 24 oktyabr 2013-cü il. Bakı: 2013.
2. İlyasov M.İ. Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji səriştəliliyin müasir problemləri. Monoqrafiya. Bakı: Elm və təhsil, 2018.

MÜƏLLİM HAZIRLIĞINDA KEYFİYYƏTİN TƏMİN EDİLMƏSİ: ÇƏTİNLİKLƏR VƏ HƏLL YOLLARI

Tanrıverdiyeva Zülfıyyə Vəqif
Mingəçevir Dövlət Universiteti
zulfiyye.tanriverdi@gmail.com

XXI əsr insan kapitalının və biliyə əsaslanan cəmiyyətlərin formalaşdığı dövrüdür. Bu baxımdan müəllim peşəsi yalnız bilik ötürən deyil, həm də insan yetişdirən, cəmiyyətin mənəvi-mədəni sütunlarını formalaşdıran bir vəzifə daşıyır. Müasir müəllim yeni nəslin dünyagörüşünə, dəyərlərinə və həyat tərzinə birbaşa təsir edən aparıcı fiqurdur. Beləliklə, müəllim hazırlığı sisteminin keyfiyyəti, bütövlükdə təhsil sisteminin uğurunu müəyyən edən əsas amillərdəndir. Keyfiyyətli pedaqoji təhsil yalnız milli maraqlara deyil, həm də beynəlxalq əmək bazarının çağırışlarına cavab verən müəllimlərin formalaşdırılmasına yönəlməlidir.

Pedagoji təhsildə keyfiyyət anlayışı kompleks və çoxşaxəlidir. Bu, yalnız tədris planları və dərslər vəsaitlərinin səviyyəsi ilə ölçülmür. Keyfiyyətli pedaqoji təhsil həmçinin tələbələrin intellektual, sosial və emosional inkişafına xidmət etməlidir. Tələbənin müstəqil düşünmə, analiz etmə, ünsiyyət qurma, problem həll etmə və çevik qərar vermə bacarıqları inkişaf etdirilməlidir. Keyfiyyətli pedaqoji təhsil aşağıdakı komponentləri əhatə etməlidir: fənn üzrə dərin elmi biliklər; müasir pedaqoji metodlar və texnologiyalar; real məktəb mühitində praktiki bacarıqlar; şəxsiyyətyönümlü tədrisə uyğunlaşma; rəqəmsal savadlılıq və texnoloji bacarıqlar; emosional intellekt və kommunikasiya bacarıqları. Bu komponentlərin hər biri tədris prosesində integrativ şəkildə həyata keçirilməli və müəllim namizədlərin həm intellektual, həm də şəxsiyyət yönümlü inkişafına dəstək olmalıdır.

Müəllim hazırlığında müşahidə olunan bir sıra struktur və metodoloji çatışmazlıqlar mövcuddur ki, bu da keyfiyyətin artırılmasına mane olur. Bəzi pedaqoji təhsil proqramları müasir dövrün sosial, texnoloji və pedaqoji tələblərinə cavab vermir. Kurikulumlar tələbələrin analitik və tənqidi düşünmə qabiliyyətlərini inkişaf

etdirməkdə aciz qalır. Kurikulumlar biliklərin zənginləşdirilməsi ilə yanaşı, bacarıqların inkişaf etdirilməsini, biliklərin tətbiqi yollarını və imkanlarını da əhatə etməlidir. [1. s.190] Ənənəvi tədris formalarına üstünlük verilməsi nəticəsində tələbələr daha çox nəzəriyyəyə fokuslanır, real həyatda tətbiq edə biləcəkləri bilik və bacarıqları qazana bilmirlər. Bu səbəbdən, kurikulumların yenilənməsi təxirəsalınmaz bir məsələdir.

Pedaqoji ali təhsil müəssisələrində dərs deyən müəllim heyətinin bəziləri praktikadan uzaqdır və müasir tədris texnologiyalarına kifayət qədər bələd deyillər. Bu da yeni nəsil müəllimlərin keyfiyyətli hazırlanmasına mənfi təsir göstərir. Elmi-pedaqoji heyətin öz peşəkar səviyyəsini daima artırması üçün dəstək mexanizmlərinin formalaşdırılması vacibdir. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında əsas istiqamətlərdən biri olan “Səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönlü təhsil məzmununun yaradılması” çərçivəsində, müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsini təmin edən sistemin qurulması xüsusi əhəmiyyət daşıyır [2. s.17].

Pedaqoji təhsil alan tələbələrin məktəb mühitində keçirdikləri praktikalar çox zaman formal xarakter daşıyır. Əslində isə bu mərhələ onların gələcək fəaliyyətlərinə hazırlıq üçün ən kritik mərhələlərdən biridir. Praktikalarda real və davamlı olması, müəllim namizədlərin sinif idarəsi, şagird psixologiyası, pedaqoji yanaşmalar və dərs planlaşdırılması kimi sahələrdə bacarıq qazanmasına imkan yaratmalıdır.

Müasir təhsil texnologiyaları – interaktiv lövhələr, e-platformalar, virtual laboratoriyalar və digər İKT imkanları müəllim hazırlığında tam potensialla istifadə edilmir. Bunun səbəbi həm infrastruktur çatışmazlığı, həm də müəllimlərin bu texnologiyalar üzrə biliklərinin məhdud olmasıdır. Halbuki bu vasitələr tədrisi daha canlı və effektiv etmək gücünə malikdir.

Tələbələrin qiymətləndirilməsi sahəsində obyektivlik və şəffaflıq hələ də ciddi bir problemdir. Ənənəvi qiymətləndirmə üsulları tələbənin real inkişaf səviyyəsini əks etdirməyə imkan vermir. Bu isə həm tələbənin, həm də tədris prosesinin düzgün qiymətləndirilməsinə mane olur. Qiymətləndirmə prosesinin formativ (öyrədici) və summativ (nəticə yönümlü) üsullarla balanslaşdırılması tələb olunur.

Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün qeyd olunanlara nəzər yetirək.

Kurikulumlar müasir təhsil fəlsəfəsinə, əmək bazarının ehtiyaclarına və beynəlxalq təhsil trendlərinə uyğunlaşdırılmalıdır. Fənlərarası integrasiya, layihə əsaslı öyrənmə və fərdi öyrənmə yolları kimi yanaşmalar kurikulumlara daxil edilməlidir. Tədris planları daha çox praktikaya əsaslanmalı, innovativ pedaqoji metodlara yer verilməlidir.

Ali təhsil müəssisələrində çalışan müəllim heyəti üçün mütəmadi olaraq təlimlər, beynəlxalq təcrübə proqramları, ixtisasartırma kursları təşkil edilməlidir. Bununla yanaşı, müəllimlərə öz biliklərini paylaşmaq üçün elmi-pedaqoji platformalar yaradılmalıdır. Bu həm təcrübə mübadiləsinə, həm də əməkdaşlığa yol açacaqdır.

Tələbələr üçün pedaqoji təcrübə yalnız son kursda deyil, daha əvvəlki mərhələlərdə də nəzərdə tutulmalıdır. Onlar müxtəlif məktəblərdə fərqli sosial və akademik mühitlərlə tanış olmalı, dərs planlaması, qiymətləndirmə və şagirdlərlə münasibət qurmaq bacarıqlarını inkişaf etdirməlidirlər.

Müəllim hazırlayan təhsil müəssisələri müasir texnoloji vasitələrlə təmin olunmalı, tələbələr İKT vasitələrinin istifadəsini dərindən mənimsəməlidirlər. Eyni zamanda müəllimlər üçün rəqəmsal pedaqogika üzrə təlimlər keçirilərək onların texnoloji savadlılığı artırılmalıdır.

Qiymətləndirmə tələbənin inkişaf yolunu izləyən və ona dəstək olan bir sistemə çevrilməlidir. Şagirdlərin təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi, onların təhsil proqramlarında nəzərdə tutulan təlim nəticələrini əldə etmə və mənimsəmə səviyyəsinin qiymətləndirilməsini təmin edən bir sistem olaraq təhsil prosesinin əsas elementlərindən biridir [3. s. 240]. Formativ və diaqnostik qiymətləndirmə üsulları, portfoliolar, performans əsaslı tapşırıqlar və özünüqiymətləndirmə modelləri tədris prosesinə daxil edilməlidir.

Sonda qeyd etmək lazımdır ki, keyfiyyətli pedaqoji təhsil sisteminin qurulması təkcə təhsil sahəsinə deyil, ümumilikdə cəmiyyətin inkişafına həlledici təsir göstərir. Gələcəyin müəllimi yalnız fənn biliklərinə sahib olan şəxs deyil, eyni zamanda texnoloji, sosial və emosional baxımdan da hazırlıqlı bir şəxs olmalıdır. Təhsil sistemində aparılacaq islahatlar və yeniliklər məhz bu tələblər çərçivəsində həyat keçirilməlidir ki, formalaşan müəllimlər dəyişən dünya şərtlərinə uyğun çevik,

yaradıcı, məsuliyyətli və qlobal baxışa malik kadrlar kimi yetişsinlər. Bu istiqamətdə atılacaq hər bir addım yalnız təhsil sisteminin deyil, bütövlükdə cəmiyyətin rifahına və davamlı inkişafına xidmət edəcəkdir. Keyfiyyətli pedaqoji təhsil, gələcəyin savadlı və milli-mənəvi dəyərlərə sadıq nəsillərinin yetişməsində əsas rol oynayacaq, ölkənin intellektual potensialının formalaşmasına töhfə verəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Hüseynzadə R., Əzizov Z., Əliyev S., Verdiyeva Ü. Pedaqogika. Bakı, 2021.
2. İlyasov M. Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji səriştəliliyin müasir problemləri. Bakı, 2018.
3. Əhmədov H., Zeynalova N. Pedaqogika. Bakı, 2019.

TƏHSİLİN KEYFİYYƏTİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xəlilova Xəyalə Qəmbər qızı

xayala.xalilova@mdu.edu.az

Mingəçevir Dövlət Universiteti

Keyfiyyətin yaxşılaşdırılması məsələsi artıq çoxölçülü - siyasi, iqtisadi, sosial, pedaqoji, psixoloji, etik, elmi və təşkilati-texnoloji vəzifəyə çevrilmişdir. Müasir təhsili idarəetmə nəzəriyyəsində təhsilin keyfiyyətinin təmin edilməsi üçün aşağıdakı ardıcılıqlı əks etdirməlidir:

- Müvafiq məqsədlərin seçilməsi əsasında təhsil xidmətlərinin planlaşdırılması;
- Seçilmiş metod və hərəkət vasitələri ilə planların həyata keçirilməsi;
- Yoxlama və ya nəzarət vasitəsi ilə hərəkətlərin effektivliyinin təmin edilməsi;
- Tədbirlərin təhlili və tənzimlənməsi; planlaşdırma və s.

Təhsilin keyfiyyətinin idarəetməsinin əsas metodikası, yalnız olduğu kimi, sənayedə və xidmətlərə deyil, təhsilə aiddir. Təhsilin keyfiyyətini idarə etmək üçün

yeni texnologiyalara keçmək, bütün təhsil sisteminin açıqlığını təmin etmək, dövlətin, iqtisadiyyatın və cəmiyyətin müxtəlifliyinə, onun daxili bütövlüyünü və yüksək akademik standartlarını qoruyub saxlamaqdan ibarətdir. Tədris prosesinin və təhsil sistemlərinin keyfiyyətinin idarə edilməsi nəticələrin obyektiv qiymətləndirilməsindən mümkün deyil və etibarlı bir monitoring sisteminin yaradılmasını tələb edir, çünki idarəetmə sistemi olmadan təlim prosesi effektiv ola bilməz. Nəzarət təkcə tədris prosesinin idarə edilməsi vasitəsi kimi deyil, həm də tələbə və təhsil sistemlərinin inkişafı vasitəsi kimi fəaliyyət göstərir.

M.V.Klarinə görə təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi və öyrənilməsində texnoloji yanaşmada aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

- Nəticələrə nail olmaq məqsədilə məqsədləri və maksimum zərifliyi müəyyənləşdirmək;
- Tədris materiallarının hazırlanması və tədrisin bütün istiqamətlərini tədris məqsədlərinə uyğun təşkil etmək;
- Cari nəticələrin qiymətləndirilməsi;
- Məqsədlərə nail olmaq üçün təlimlərin düzəldilməsi;
- Nəticələrin yekun qiymətləndirilməsi.

Təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması yalnız monitoring və qiymətləndirmə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolu ilə əldə edilə bilməz; bu olmasa da, mümkünsüzdür, lakin təhsil sisteminin bütün komponentlərinin müasir tələblərinə uyğun olaraq dəyişmək vacibdir. Özlüyündə bir nəticə olmadığı üçün nəzarət və qiymətləndirmə prosesində dəyişiklik təhsil sisteminin inkişaf istiqamətini göstərir, tempi və xarakterini müəyyənləşdirir və bir sıra digər mühüm proseslərin inkişafına gətirib çıxarır, təhsilin məzmununda dəyişikliklər, təhsil məzmununun əsas komponentinin standartlaşdırılması, təhsil təcrübəsinə yeni öyrənmə və inkişaf texnologiyalarının yayılması, kütləvi test sisteminin çox səviyyəli strukturunun formalaşması, təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi, monitoring və keyfiyyətin idarə edilməsi sistemlərinin yeni növlərinin inkişaf etdirilməsi mühüm vəzifələrdəndir.

Təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirmə sistemi tələbə hazırlığının və inkişafının keyfiyyətinin idarə edilməsinin etibarlı və effektiv bir vasitədir. Sənayedə olduğu kimi,

təhsil prosesi üçün effektiv keyfiyyət idarəetmə sisteminin yaradılması ən azı üç vəzifəni həll etməlidir:

1. Keyfiyyət standartının formalaşdırılması (standartlaşdırma);
2. Əldə edilmiş təlim səviyyəsinin standartla müqayisəsi və bu keyfiyyətin qiymətləndirilməsi;
3. Aşkar edilmiş nöqsanların minimuma endirilməsi üçün əldə edilmiş keyfiyyəti müəyyən edən şərait və amillər üzərində nəzarət tədbirlərinin inkişaf etdirilməsi.

Bunlar, təhsil daxil olmaqla hər hansı bir keyfiyyətə nəzarətin və idarəetmənin klassik mərhələləridir. Təhsilin keyfiyyəti probleminin formalaşdırılması və bununla əlaqədar onun təmin edilməsi və qiymətləndirilməsi təhsil müəssisələrinin praktik aspektləri ilə və ilk növbədə ali təhsil ilə bağlıdır və keyfiyyət təminatı sisteminin təmin edilməsi üçün istifadə olunan alətlər və texnologiyaların birləşməsi hesab olunur. [2]

- Təhsildə keyfiyyətin təminatının konseptual aspektləri əsasən öyrənmə şəraitinin yaradılması ilə bağlıdır:
- Keyfiyyətin yaxşılaşdırılması üzrə təhsil siyasəti;
- Təhsil məzmununun aydın və birmənalı şəkildə müəyyən edilmiş meyarları, qaydaları, keyfiyyət standartları;
- Müəllimlərin və məktəblilərin tədris planlarının və didaktik materialların keyfiyyəti, təhsil müəssisələrinin maddi, sosial, məişət və informasiya infrastrukturunun keyfiyyət səviyyəsi;
- Təhsil prosesinin subyektlərinə, o cümlədən təhsil və tədris proseslərinin təşkili üçün xüsusi texnologiyalara, təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üsullarına təsir vasitəsi;
- Təhsilin obyektiv keyfiyyətə nəzarət üçün müasir alətlər və texnologiyalardan istifadə etmək;
- Təhsilin informasişdırılması (peşəkar məlumat bazaları, elektron dərsliklər və kitabxanalar, sinifdə telekommunikasiya xidmətinin gündəlik istifadəsi və müstəqil akademik iş);

- Keyfiyyət baxımından təhsil fəaliyyətinin idarəetmə mexanizmləri və aləti və özünü idarə etmə.

Beləliklə, təhsilin keyfiyyəti, əsasən, bütün təhsil sisteminin və onun subyektlərinin idarəetmə sisteminin tərkib hissələrinin keyfiyyətindən asılıdır. Təhsilin keyfiyyəti kimi əhəmiyyətli bir kateqoriya, rəhbərlik, müəllimlər və tələbələr tərəfindən mənimsənilməli olan yeni bir idarəetmə mədəniyyətinin fenomenini öyrənməyə məcbur edir. Keyfiyyətə nail olmaq problemi təhsilin obyektiv funksiyasını və hər bir səviyyədə təhsilə sistemli yanaşmanın başa düşülməsi ilə əlaqələndirilir, təşkilatın məqsədlərinə çatmaq üçün bir fəaliyyət hesab olunur və təhsil sisteminin bütün komponentlərinin fəaliyyətini koordinasiya edir.

Təhsilin keyfiyyətini idarə etmək üçün yeni texnologiyalara keçməklə təhsil sisteminin cəmiyyət, dövlət və iqtisadiyyatdan asılılığını, onun daxili bütövlüyünü və yüksək akademik standartları qoruyub saxlamağı təmin etmək lazımdır. Təhsildə keyfiyyətin qiymətləndirilməsi üçün göstəricilərin seçilməsinin əsas prinsiplər aşağıdakılardan ibarətdir:

- Xarici istifadəçilərin tələblərinə diqqət;
- Təhsil sisteminin ehtiyaclarını nəzərə almaq;
- Təhsil sisteminin müxtəlif səviyyələrdə idarəetmə ehtiyaclarını nəzərə alaraq göstəricilər sisteminin minimallaşdırılması;
- İstifadə edilən göstəricilərin instrumental və istehsalatlılığı (məlumatların toplanması və təhlili, onların qəbul edilməsi üçün istehlakçının hazır olma ehtimalı nəzərə alınmaqla). [1]

Təhsildə keyfiyyətin qiymətləndirilməsi baxımından fərqli və mürəkkəb bir göstərici olmasına baxmayaraq, nəticədə, təhsil prosesində tələbələrin nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi vacibdir. Bu təhsilə, kadrlara, metodik tədris sistemlərinə, ailənin sosial-iqtisadi vəziyyətinə və daha çox investisiyaların miqdarı haqqında qalan məlumatlar öyrənmə nəticələrinə və məlumatların mənimsənilməsinə təsir edən şərait və təhsil keyfiyyətinin hərtərəfli qiymətləndirilməsinə imkan verəcəkdir. Tədris sisteminin keyfiyyətinin obyektiv qiymətləndirilməsi üçün daxili meyarlar və qiymətləndirmələr xarici təhsil müəssisələri ilə tamamlanmalıdır, çünki bəzi təhsil

müəssisələrinin işinin nəticələri başqalarının nəticələrinə, xüsusilə davamlılıq şəraitində əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Ədəbiyyat:

1. Mahmudov M. Boloniya prosesi: problemlər, perspektivlər, reallıqlar. Bakı: Elm və Təhsil, 2010. 504 s.
2. Məmmədzadə R. Təhsildə keyfiyyət aparıcı istiqamətlərdən biri kimi. Bakı: Müəllim, 2010. 170 s.

Секція 4
**АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З
ЕКОНОМІКИ І ПІДПРИЄМНИЦТВА**

**DUAL EDUCATION IN THE TRAINING OF SPECIALISTS IN
ECONOMICS: EXPERIENCE OF INTERACTION WITH BUSINESS**

Kalgulova R.Zh. Candidate of Economic Sciences, professor

KazARI named after. L.B. Goncharov, Kazakhstan

kalgulova.roza.zh@gmail.com

Modern conditions of a globalized economy require educational systems to be more flexible, practical-oriented, and closely connected to the real sector. In this regard, increasing attention is being paid to the dual education model, which combines education in educational institutions with professional training at enterprises. This approach has become widespread in Germany, Austria, and Switzerland, where it has proven itself to be an effective tool for training qualified personnel who meet employers' requirements. In the context of economic education, the dual model allows future economists, financiers, accountants, and managers not only to master theoretical disciplines, but also to apply them in practice in real business conditions. This reduces the gap between academic knowledge and the real skills required for employment.

The essence of dual education

Dual education is an integration of theoretical training in an educational organization and practical training in the workplace, carried out on the basis of partner companies. This approach allows students not only to master the theory, but also to apply it in practice in real conditions, which makes their education more targeted and oriented to the needs of the labor market. The dual education system assumes significant involvement of employers in the process of training students, which contributes to a deeper understanding of the requirements and standards existing in the profession. Unlike traditional education, where students spend most of their time in educational institutions, the dual system involves alternating classes and work in

enterprises, which contributes to a higher level of practical knowledge and skills. [1, pp. 45–50.]

Experience of interaction between educational organizations and business

Experience shows that successful implementation of dual education is impossible without active participation of business. Companies act not only as a base for practice, but also as participants in the educational process, forming an order for personnel training, developing curricula together with universities, participating in student certification and suggesting topics for diploma projects. In Russia, this model is being implemented on the basis of a number of universities and colleges as part of pilot projects. For example, in cooperation with large banks, accounting and auditing companies, students of economic specialties undergo industrial practice with the possibility of subsequent employment. Such partnerships are built on the basis of dual training agreements, within which the business undertakes to provide jobs, mentoring support and access to real projects. Successful cases demonstrate that students who have undergone dual training show better adaptation to the professional environment, higher motivation and competitiveness in the labor market. Employers, in turn, receive young specialists whom they trained taking into account their internal standards and needs. One of the key features of the dual system is that companies not only provide students with practical experience, but also participate in the creation of curricula, providing information on current trends and industry requirements. This approach ensures close interaction between theory and practice, which is a significant advantage for both parties. [2, pp. 21–27.]

Table 1 - Statistics on student and employer satisfaction levels

Category	Students' Evaluation	Employers' Evaluation
Satisfaction with quality of education	85%	90%
Usefulness of internship/practical training	90%	95%
Readiness for real work environment	80%	92%
Employment opportunities	88%	91%

Advantages of Dual Education for Training Economists

1. Applied focus of training. Students master not only academic disciplines, but also acquire practical skills in a real business environment. This allows them to better understand how theoretical knowledge is applied in specific situations and helps to avoid the gap between training and real professional activity.

2. Early professional self-determination. Students quickly determine the profile of their future career and consciously approach the choice of specialization. This also contributes to a better understanding of the requirements of the labor market and allows students to adapt to their future profession in advance.

3. Reducing the unemployment rate among graduates. Thanks to work experience, many students receive job offers even before graduation. This increases their competitiveness in the labor market, since employers are already familiar with their professional skills and personal qualities.

4. Improving the quality of educational programs. Cooperation with business facilitates regular updating of curricula, implementation of case methods, master classes from practitioners, which allows students to obtain relevant knowledge and skills that are in demand in the labor market. This also helps improve the quality of teaching, as teachers are involved in real business practice and can better adapt materials to market needs.[3, pp. 64–70.]

Table 2 - Comparison of traditional and dual education

Criterion	Traditional Education	Dual Education
Focus of Education	Theoretical	Both theoretical and practical
Duration of Internship/Practice	Limited (a few months)	Extended, evenly distributed throughout the study
Interaction with Business Sector	Minimal	Active, through internships and joint projects
Readiness for the Labor Market	Average	High, as students undergo real workplace training
Employment Quality	Depends on labor market conditions	High employment rate due to practical experience

Challenges and solutions

Despite the obvious advantages, the dual system faces a number of difficulties:

- Lack of a legal framework. The status of a dual student has not yet been fully regulated in Russia, especially in terms of social protection and remuneration. This may be an obstacle to the full implementation of the dual system, as many students face legal and financial problems.

- Uneven participation of employers. Not all companies are ready to invest resources in training students, which limits opportunities for practice. It is important to encourage businesses to participate in such programs, for example, through tax breaks, subsidies or other forms of support. [4, 180 p.]

- Insufficient training of teachers. Effective dual education requires teachers to have knowledge of the real sector of the economy and modern business practices. Teachers must be ready to integrate practical cases into the educational process and use modern educational technologies.

To overcome these difficulties, it is necessary to:

- develop national standards for dual education;
- create incentive mechanisms for business participation;
- advanced training of teachers within the framework of internship programs and advanced training at enterprises.

Dual education in the field of training economists is a promising format that can significantly improve the quality of professional education and the level of employment of graduates. Experience in interacting with businesses shows that, if properly organized, this approach is beneficial to all participants: students, educational institutions and employers. Further institutionalization of this format, expansion of partnerships and implementation of best international practices are necessary for the sustainable development of the dual education system in Russia. The introduction of the dual education system contributes to the formation of competent specialists who are able to quickly adapt to business requirements and make a significant contribution to the development of the country's economic sphere. [5, pp. 92–98.]

Literature:

1. Abdrasilova S. K. Theoretical and methodological foundations of dual

education in the Republic of Kazakhstan. *Education and Science*. 2019. No. 2. P. 45-50.

2. Turganbaeva R. A. The role of social partnership in the implementation of the dual system of training specialists. *Higher School of Kazakhstan*. 2020. No. 3. P. 21-27.

3. Bekturganova Z. M. Dual education in the higher education system of the Republic of Kazakhstan: problems and prospects. *Science and education of South Kazakhstan*. 2021. No. 4. P. 64-70.

4. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. National report on the state and development of education in the Republic of Kazakhstan. Astana: IAC, 2022. 180 p.

5. Kenzhebaeva A. A. Implementation of dual education: the experience of economic universities in Kazakhstan. *Economics and statistics*. 2022. No. 1. P. 92–98.

DIGITALIZATION OF THE ECONOMY AND ITS IMPACT ON THE REQUIREMENTS FOR TRAINING ECONOMISTS

Turkebaeva Z.T., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
KazARI named after L.B. Goncharov, Kazakhstan
k.ekonomika@mail.ru

The current stage of development of the global economy is characterized by a large-scale digital transformation. Under the influence of digital technologies, business models, management tools, logistics, marketing, financial systems and even government regulation are changing dramatically. These changes determine a significant transformation of professional competencies, especially in such areas as economics and management. In this regard, the education system faces the task of training specialists who are able to function effectively in the digital economy.

The essence of digitalization of the economy

Digitalization of the economy is the process of introducing and actively using

digital technologies in various sectors of economic activity. This includes the use of Big Data, artificial intelligence technologies, cloud computing, the Internet of Things (IoT), blockchain, as well as digital platforms and ecosystems.

The digital economy is characterized by high speed of decision-making, automation of processes, globalization of markets and increased requirements for analytics and information processing. Against the backdrop of these changes, there is a shift from traditional management models to more flexible and digitally oriented ones.

New challenges for economists

Digital transformation is changing the role of an economist as a specialist. If previously the main tasks were the analysis of statistical data, making forecasts and assessing the effectiveness of projects, today new tasks are added to these tasks, related to the processing of large amounts of data, working with digital platforms, understanding machine learning algorithms and digital business models.

Among the key competencies of an economist of the 21st century, the following can be distinguished:

- Proficiency in digital tools (Excel at the expert level, Power BI, Python, R);
- Knowledge of the principles of working with big data and analytical platforms;
- Understanding the basics of information security and digital ethics;
- Ability to adapt to rapid technological changes;
- Interdisciplinary approach: integration of knowledge from the field of IT, finance, marketing and management. [1, pp. 34–42.]

Table 1 - Comparison of key competencies of an economist: traditional vs. digital

Competency	Traditional Economist	Digital-Era Economist
IT Skills	Basic (MS Office)	Advanced (Power BI, Python, R, SQL)
Data Work	Working with reports and statistics	Big Data analytics, data visualization, predictive models

Competency	Traditional Economist	Digital-Era Economist
Continuation of table 1		
Decision-Making Approach	Experience- and intuition-based	Data-driven, algorithm-supported
Communication & Teamwork	Standard business communication	Collaboration via digital tools, Agile, Scrum
Education Model	One-time university degree	Continuous learning (lifelong learning)

Thus, a modern economist is required not only to have classical economic thinking, but also digital literacy, technological intuition and a constant readiness to learn.

Changes in educational programs

In response to the challenges of digitalization, educational institutions are undergoing serious changes. Many universities in Russia and around the world are introducing updated curricula aimed at developing digital competencies. In particular:

- Disciplines related to data analysis, programming, and digital economics are being introduced;
- Online platforms and electronic resources are being actively used (for example, Coursera, Stepik, and Digital University);
- Practice-oriented learning forms are being developed: hackathons, project work, internships in digital companies;
- Teaching methodology is being updated — from traditional lecture delivery to interactive and blended formats.

Particular attention is paid to developing soft skills — communication skills, critical thinking, teamwork, and creativity, since these are the qualities that allow a specialist to adapt to a changing environment.

Prospects and Recommendations

The future of the economy lies in digital technologies. In the context of the rapid development of AI, robotics and automation, economists will have to work increasingly closely with IT specialists and algorithmic systems. Therefore, an important task of the education system is the integration of economic knowledge with digital and engineering competencies.

Recommended:

- Develop cooperation between universities and IT companies;
- Support continuous learning of graduates through master's degrees, advanced training courses and online learning;
- Provide teachers with access to modern digital tools and training in new technologies.

The modern economy is undergoing a profound transformation under the influence of digital technologies. Digitalization affects all levels of economic activity - from microenterprises to global corporations, from public administration to everyday consumer behavior. As a result of this process, not only technological but also structural changes occur in the economy: new industries appear, obsolete professions disappear, the logic of making management and financial decisions changes radically. [2, pp. 71–78.]

In the digital economy, an economist is no longer just a specialist who can analyze statistics and develop enterprise development strategies. This is a professional with a wide range of competencies: from understanding the principles of machine learning and the operation of digital platforms to skills in working with big data and knowledge of digital business models. In addition, the importance of soft skills is increasing: the ability to work in a team, think critically, quickly adapt to changes, and use digital tools in management and analytical tasks.

Consequently, the education system faces an important task - training a new generation of economists who are able to effectively operate in the digital economy. To achieve this, it is necessary to modernize curricula, integrate IT disciplines into economic programs, actively use practice-oriented forms of training, and develop partnerships with businesses and technology companies. [3, pp. 55–62.]

It is also worth recognizing that training specialists in the digital economy cannot be limited to university education alone. It is necessary to organize a system of continuous education (lifelong learning), including advanced training courses, retraining, online programs, and corporate training. Only such an approach will allow specialists to remain in demand and effective in a rapidly changing world.

Thus, the digitalization of the economy not only changes the requirements for

economists, but also becomes an incentive to rethink the entire system of economic education. The image of a future economist is a synthesis of deep analytical skills, technological literacy, and the ability to continuously grow professionally. Not only the competitiveness of individual specialists, but also the sustainable development of the economy as a whole depends on how successfully this transformation is implemented. [4; 5, pp. 112–119.]

Literature:

1. Ashimbayev A. L. Digitalization of the Economy of Kazakhstan: Strategic Guidelines and Implementation Problems. *Bulletin of KazNU. Economic Series*. 2021. Vol. 135, No. 1. P. 34-42.
2. Nurmagambetov K. K. Development of Human Capital in the Context of the Digital Economy of Kazakhstan. *Economy and Statistics*. 2020. No. 4. P. 71-78.
3. Sattarova Zh. T. Digital Transformation in the Republic of Kazakhstan: Problems and Prospects. *Finance and Image*. 2021. No. 3 (89). P. 55-62.
4. Ministry of Digital Development, Innovation and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan. State Program "Digital Kazakhstan" URL: Access mode: <https://digitalkz.kz>
5. Kuleshova G. A. Training of personnel for the digital economy in the Republic of Kazakhstan. *Bulletin of Karaganda University. Series: Economics*. 2022. No. 2 (106). P. 112-119.

ДВОІСТА ПРИРОДА МЕТОДИК 0/0 І 100/100

Бабайлов В.К., к.е.н., доцент

super_super-kod@ukr.net

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Серед багатьох методик логістики (20/80, 10/70, 5/50, 0/0, 100/100 та інших) особливу роль й місце займають відкриті зовсім недавно дві методики – це 0/0 і

100/100 [1]. Але саме вони менш всього досліджені і саме їх роль виключне особлива, і вони теж сприятиме і на глибину розуміння всіх інших методик логістики і навіть самого поняття «логістика». Тому визначення особливостей саме цих двох методик логістики є виключне актуальною проблемою.

Як свідчить аналіз літературних джерел термін і поняття «логістика», а також суб'єкти її організації «логісти», або «логістики» відомі ще у Давньому Римі [2].

Але історичним фактом є й те, що першою методикою логістики вважалася методика 20/80, яка з'явилися лише тисячі років пізніше, конкретно з 1897 року після відкриття Вільфредо Парето співвідношення 20/80. Причому спочатку й сам В. Парето співвідношення 20/80 не розумів як методику, да до того ж й як методику саме логістики.

Тому виникає суперечність: з одного боку вважається, що логістика була ще у Давньому Римі, а із іншого боку при цьому не використовувалися методики логістики, і складається уявлення, що їх просто не було.

Поглиблений аналіз цієї проблеми приводить до висновку, що логісти Давнього Риму й наступні покоління, аж до сьогодення, у дійсності, хоча й неусвідомлене, все ж таки, як це не дивно, вже використовували дві і тільки дві, саме методики 0/0 і 100/100.

Для подальшого розуміння доповіді коротко надамо основний сенс всіх без виключення методик логістики і зокрема двох особливих її методик 0/0 і 100/100.

Так всі методики логістики мають однаковий зовнішній вигляд, форму їх виразу; всі вони однотипні, однакові за формою; це видно через їх приклад: 20/80, 10/70, 5/50, 0/0, 100/100 та інші методики логістики, які визначаються через основний закон логістики (ОЗЛ).

Вже відсіля впливає, що всі вони відображають співвідношення всього двох величин. Так, за своєю суттю відома всім методика 20/80 виражає співвідношення кількості найбільш видів причин (величиною 20%) і наслідків цих причин, тобто, результатів (величиною 80%). Так, в економічній логістиці

20% найбільш вагомих видів витрат забезпечують отримання 80% результату (прибутку).

Саме відсіля випливає сенс і методики 0/0: відсутність причин (0%) діяльності веде і до відсутності самих результатів (теж 0%).

А сенс методики 100/100 такий: 100% видів причин веде і до 100% результатів.

Дослідження цих методик привели до висновку про їх виключне особливий, двоїстий характер. Тому доведення цього і стало **метою** даної доповіді.

Для досягнення цієї мети автор доповіді вирішив такі задачі: визначити час і місце визначення цих методик і їх зв'язок з іншими методиками логістики.

При вирішенні *першої* задачі було встановлене, що вперше методики 0/0 і 100/100 були відкриті у 2020 році [3]. При цьому вони були відкриті як наслідок екстраполяції вже трьох відомих методик логістики, таких як 5/50, 10/70 і 20/80 і встановленням у результаті основного закону логістики (ОЗЛ). Подальші дослідження привели до порівняння логістичної і нелогістичної діяльності: вони представлені на рисунку 1.

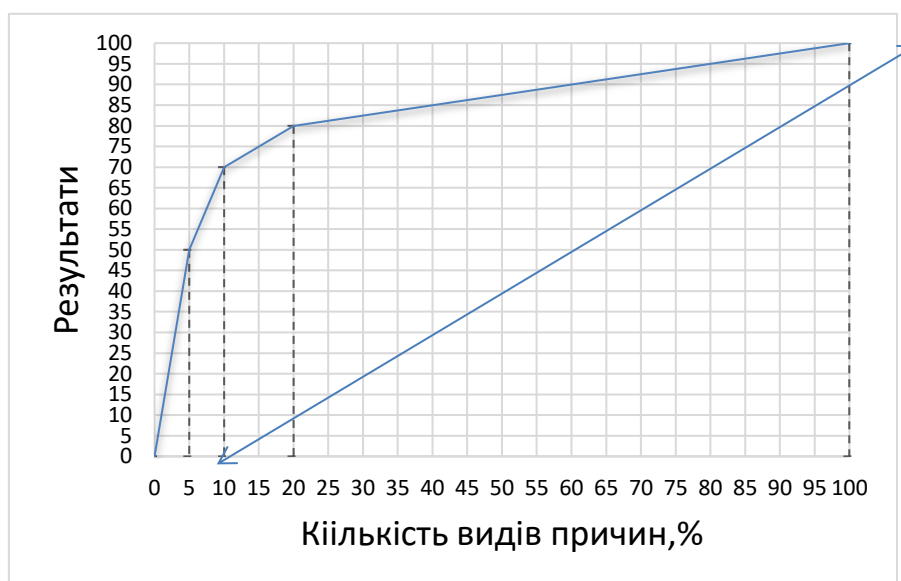

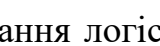
Рисунок 1 – Дві залежності результатів від причин

Так, ось зі цього рисунку і слідує істинний сенс методик 0/0 і 100/100. По-

перше, через такий висновок: обидві методики відносяться й до методик логістичної діяльності і до нелогістичній діяльності. Тобто їх природа дійсне виключне двоїста.

Для подальшого поглиблення розуміння цих методик потрібне встановити критерій логістичності – саме це дозволить визначити остаточно істинний сенс цих методик – тобто, як правильно відносити їх до логістичних чи до нелогістичних.

Якщо їх відносити до логістичних, то слідує висновок, що логістика існувала вже тисячі років тому. Але якщо не відносити – то логістика починається тільки з появи методики 20/80.

На думку автора одним із критеріїв логістичності-нелогістичності є існування логістичного прибутку. Як видно зі логістичний прибуток забезпечують саме всі методики логістики крім саме цих двох – методик 0/0 і 100/100.

Зі слідує, що логістичний прибуток від використання методики 20/80 дорівнює $80 - 20 = 60\%$; логістичний прибуток від методики 5/50 дорівнює $50 - 5 = 45\%$.

Тоді слідує висновок, що ці методики не є методики логістики. Отримання нелогістичного прибутку є й нелогістична діяльність.

Другий критерій – логістика існувала й без отримання логістичного прибутку, тобто, з використанням й тільки методик 0/0 і 100/100. Цей критерій підтримує й такий аргумент – прибуток забезпечується й при використанні цих двох методик – його величина дорівнює нулю. Зі формальної, математичної точки зору нульовий прибуток – це теж прибуток, особливий, але прибуток.

Висновок. На думку автору правильним критерієм логістичності необхідне вважати все ж таки існування логістичного прибутку, який не дорівнює нулю.

Тому відсутність логістичного прибутку – це звичайна, нелогістична діяльність, не логістика.

Такою, нелогістичною діяльністю була будь-яка діяльність до впровадження у практику першої методики логістики Вільфредо Парето –

методики 20/80.

Література:

1. Бабайлов В.К., Приходько Д.О. Встановлення основного закону логістики. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. 2020. № 2 (25). С. 17 – 25.
2. Безугла Л.С., Юрченко Н.І., Ільченко Т.В., Пальчик І.М., Воловик Д.В. Логістика: навч.посіб. Дніпро: Пороги, 2021. 252 с.
3. Бабайлов В.К., Пахомова Л.М. Конспект лекцій «Методологія наукових досліджень» для студентів спеціальностей 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 073 «Менеджмент». Х.:ХНАДУ, 2022. 56с.

ЛОГІСТИЧНА РЕНТА – ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ

Бабайлов В.К., к.е.н., доцент

super_super-kod@ukr.net

Пахомова Л.В., асистент

lyudakada@gmail.com

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

В останні роки (а саме зі 2020 року) спостерігається значний, навіть кардинальний перегляд розуміння сенсу такого давнього поняття, як логістика.

Й саме це (поряд із іншими досягненнями) привело ще до одного, можна казати, навіть несподіваного висновку, що у логістиці не тільки використовується, а попередньо створюється особливий додатковий прибуток, логістичний прибуток, логістична рента.

Це поняття нове і гіпотетичне й тому воне потребує обґрунтування і пояснення. Саме це й визначило *мету* доповіді – обґрунтування цієї гіпотези.

Для визначення істинного сенсу *логістичної ренти*, перш за все, потрібне

переглянути розуміння самого поняття *логістика*. У літературі існують самі різні трактування логістики, але майже всі вони не опирається на головне – на методики логістики.

Але саме і тільки методики логістики, їх особлива природа і забезпечує й особливу ренту логістики – *логістичну* ренту. Й цей висновок впливає навіть зі зовнішнього вигляду методик логістики. Подивимось уважно на ці методики.

Вони мають такий вигляд: 20/80; 10/70, 5/50; й інші методики логістики мають таку ж саме форму – всі вони однакові, однотипні за формою. Й до того ж всі методики логістики визначаються за допомогою одного й того ж закону - основного закону логістики (ОЗЛ).

Це наочно слідує зі рисунку1, у якому ОЗЛ представляє собою криву залежності результатів від причин (наприклад, залежності доходів від кількості видів витрат у відсотках) [1].

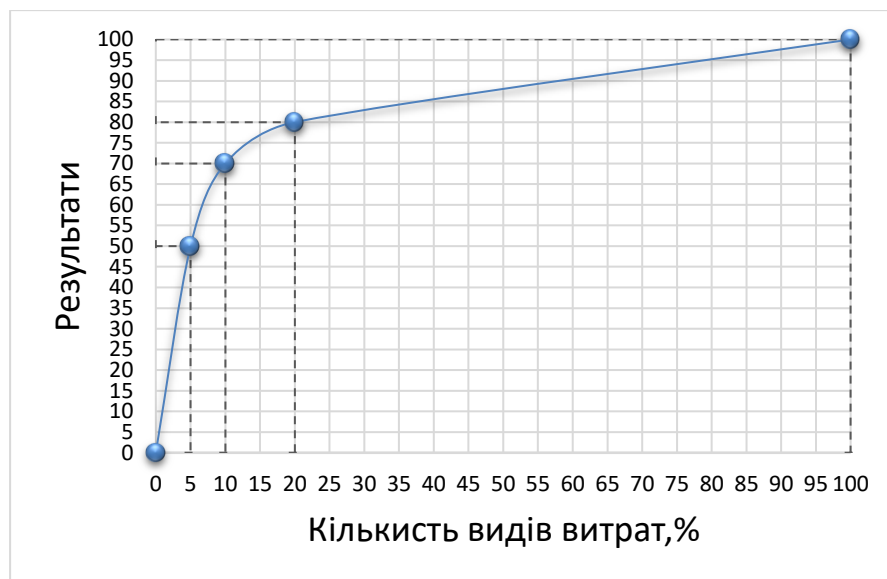

Рисунок 1 – Основний закон логістики

Й саме на основі ОЗЛ кожне підприємство, виходячи зі своїх фінансових можливостей, обирає лише одну, придатну для нього методику логістику!

Подальші дослідження торкалися порівняння логістичних і нелогістичних практик, тобто, практик з використанням методик логістики (логістичних практик) і нелогістичних практик (тобто, практик без використання ОЗЛ, без

його методик).

На рисунку2 показані відповідні графіки цих двох залежностей: при використанні логістики (криволінійна залежність) і без її використання (прямолінійна залежність) [2].

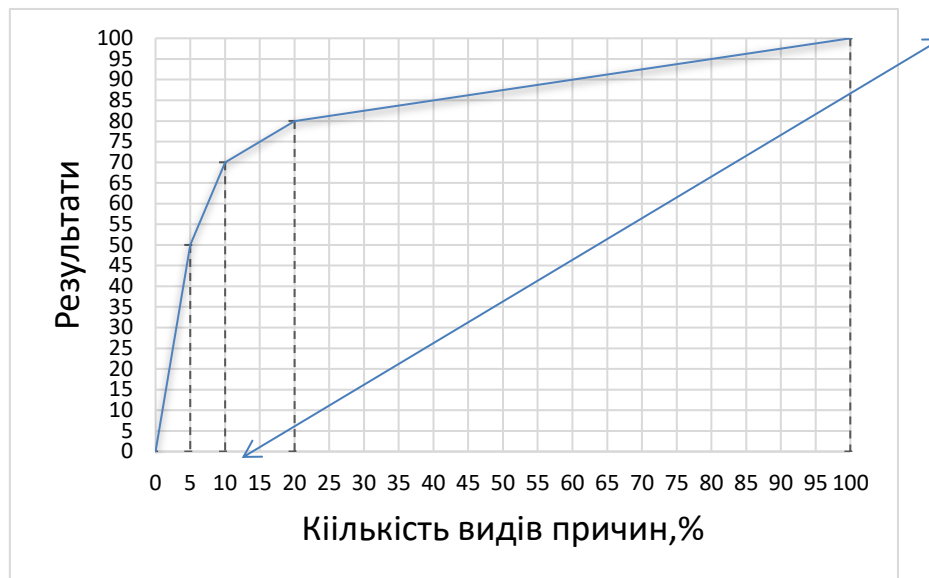

Рисунок 2 – Дві залежності результатів від причин

Й ось із порівняння цих двох залежностей впливає ще один найважливіший висновок: використання методик логістики приводить до додаткового збільшення результатів, до додаткового збільшення прибутку, до додаткового і особливого прибутку, прибутку, пов'язаного не зі впровадженням новшеств. Тут прибуток створюється за рахунок сприятливих умов діяльності, який отримав назву рента.

У даному випадку рента створюється саме за допомогою методики логістики, тому це особлива рента – логістична рента.

У чому ж її особливість? Відповідь: як відоме всі інші види рент носять переважно природний, об'єктивний характер, вони не створюються людиною; це кліматичні, земельні та інші ренти.

Але саме і тільки логістична рента є результатом не тільки використання сприятливих умов, але ще й результатом створення самих цих умов самим суб'єктом логістичної діяльності, логістики, результатом використання ним

особливих методик – методик логістик.

При цьому логістичний прибуток, логістична рента розраховується занадто просто, прямо виходячи зі форми відповідної методики логістики. Так, якщо використовується методика логістики 20/80, то величина ренти дорівнює величині $80 - 20 = 60\%$; якщо використовується методика логістики 5/50, то величина ренти дорівнює $50 - 5 = 45\%$. Аналогічно розраховується рента при використанні будь-якої іншої методики логістики.

Висновки. Результатом досягнення мети доповіді є доведення гіпотези про дійсне існування особливої, логістичної ренти. Це досягнуте за рахунок вирішення двох основних задач. По-перше, доведено, що у логістиці, у логістичній діяльності створюється рента, яка розраховується виключно просто, виходячи просто із зовнішнього виразу методики логістики, як різниця між величиною отриманого логістичного результату і причини його виникнення.

По-друге, визначена особливість логістичної ренти: логістична рента є результатом не тільки використання сприятливих умов, але ще й результатом створення цих умов самим суб'єктом логістичної діяльності.

Література:

1. Бабайлов В.К., Приходько Д. Встановлення основного закону логістики. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. 2020. № 2(25). С. 17 – 25.

2. Бабайлов В.К., Пахомова Л.М. Конспект лекцій «Методологія наукових досліджень» для студентів спеціальностей 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 073 «Менеджмент» /В.К. Бабайлов. Х.:ХНАДУ, 2022. 56с.

ІНТЕГРАЦІЯ ESG-ПРИНЦИПІВ У ЗМІСТ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

Деділова Т.В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

dedilova@ukr.net

Красиля Д.О., здобувач вищої освіти на рівень PhD

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

grandixshop@gmail.com

У сучасних умовах глобальних екологічних, соціальних і економічних викликів важливою складовою підготовки фахівців у сфері економіки стає інтеграція принципів сталого розвитку. ESG-принципи (Environmental, Social, Governance) дедалі більше впливають на бізнес-рішення, інвестиційні стратегії та державну політику. Це зумовлює потребу в трансформації економічної освіти, орієнтованої на формування компетентностей, що дозволяють відповідально діяти в умовах сучасної економіки.

ESG-принципи охоплюють три виміри: екологічну відповідальність (E), соціальну справедливість та інклюзію (S), а також якісне управління (G). Їх урахування у підготовці економістів дозволяє формувати системне мислення, готовність до довгострокового прогнозування наслідків господарських рішень, розвиток етичного лідерства. Освіта, що базується на ESG-принципах, передбачає переосмислення навчального контенту, методик викладання, а також форм і способів оцінювання [1]. Зокрема, курси з макро- та мікроекономіки, фінансів, менеджменту, маркетингу мають містити компоненти з екологічного аудиту, аналізу соціального впливу, принципів корпоративного управління та звітності за стандартами ESG.

Практика провідних університетів демонструє успішні приклади впровадження ESG-модулів у навчальні програми. Зокрема, вивчення кейсів сталих компаній, розробка студентських проєктів з оцінки ESG-ризиків,

симуляції сталого інвестування або впровадження курсів на теми «Зелена економіка», «Корпоративна соціальна відповідальність», «Фінанси сталого розвитку». Важливою є також міждисциплінарність навчання: співпраця з екологами, соціологами, правниками сприяє глибшому розумінню комплексності ESG-факторів. Такий підхід допомагає формувати практичні навички аналізу, комунікації та відповідального прийняття рішень у професійній діяльності.

Попри зростання уваги до ESG у світі, вітчизняна економічна освіта стикається з низкою бар'єрів. Серед них: недостатня обізнаність викладачів, відсутність адаптованих навчальних матеріалів, слабка співпраця з бізнесом у сфері сталого розвитку. Крім того, актуальні ESG-теми часто не відображені в державних стандартах вищої освіти. Ще однією проблемою є складність оцінювання ESG-компетентностей. Традиційні методи контролю знань потребують доповнення якісними методами – портфоліо, аналіз реальних кейсів, групові проекти тощо.

Зазначимо, що інтеграція ESG-принципів у зміст економічної освіти – це не лише виклик, а й стратегічна можливість формування нової генерації фахівців, здатних працювати в умовах екологічної та соціальної турбулентності. Формування ESG-компетентностей сприяє підвищенню конкурентоспроможності випускників, розвитку інноваційного мислення та зміцненню позицій української освіти у світовому контексті. Для досягнення цієї мети необхідно оновити освітні програми, інвестувати в підготовку викладачів, залучати стейкхолдерів до спільної розробки контенту та стимулювати студентське середовище до вивчення ESG через практичні завдання й проекти.

Література:

1. Воробйова О. П. Взаємодія ISO та ESG у галузі вищої освіти: міжнародний досвід. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія «Педагогічні науки». 2020. Випуск № 2. С. 98-102. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2020-2-98-102>.

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАВЧАННЯ ТА ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ МАЙБУТНЬОГО

Кирчата І.М., к.е.н., доцент

Репецький О.В., здобувач PhD

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

kirchatayairina@gmail.com

Освіта була й залишається ключовим інструментом суспільного поступу, соціальної мобільності та інтелектуального оновлення нації. У XXI столітті, коли темпи змін у технологіях, економіці й суспільстві досягають безпрецедентних масштабів, модернізація освітнього процесу стає не просто актуальною, а критично необхідною умовою життєздатності будь-якої держави. Нові технології, цифровізація та зміна характеру праці докорінно трансформують вимоги до освіти, а отже, потребують нових стратегій, підходів та рішень.

Одним із головних драйверів змін є ринок праці, що перебуває у стані постійної динаміки через технологічні прориви, автоматизацію виробництва, розвиток штучного інтелекту та глобалізаційні процеси. Відповідно, навчальні програми повинні готувати студентів не лише до сьогодення, а й до невизначеного майбутнього. Це означає, що окрім традиційних теоретичних знань, здобувачі мають опановувати практичні навички, здатність до самонавчання, міждисциплінарне мислення та адаптивність до змін. Конкурентоспроможність фахівця більше не визначається обсягом запам'ятованого, а швидкістю та гнучкістю застосування знань у нових контекстах.

Паралельно з цим технологічний прорив відкриває широкі можливості для доступу до інформації. Завдяки розвитку інтернету, відкритих онлайн-курсів, платформ дистанційного навчання знання стали глобальним ресурсом, доступним майже кожному. Така доступність вимагає переосмислення класичних підходів до освіти: замість пасивного засвоєння інформації — активна

участь, замість фронтального викладання — індивідуалізоване навчання, замість формального оцінювання — практичні проєкти, кейси та зворотний зв'язок у реальному часі.

Водночас сучасне суспільство висуває до особистості нові вимоги. Одних лише знань недостатньо. Люди повинні вміти працювати в команді, ефективно комунікувати, приймати рішення в умовах невизначеності, виявляти ініціативу та креативність. Саме ці якості, що об'єднуються в поняття "м'яких навичок" (soft skills), визначають успішність у житті та кар'єрі. Модернізація освіти, таким чином, має включати розвиток критичного мислення, емоційного інтелекту, саморегуляції, стійкості до стресу та навичок проєктного управління.

Упровадження комплексного підходу до трансформації освіти передбачає одночасну роботу за кількома напрямками. Передусім — це оновлення змісту навчання: освітні програми мають ґрунтуватися на чітких результатах навчання (learning outcomes), відповідати міжнародним стандартам та бути адаптованими до потреб регіональних ринків праці. Не менш важливими є впровадження сучасних технологій, створення цифрової інфраструктури, навчання педагогів новим формам і методам роботи, а також розширення доступу до якісної освіти для всіх соціальних груп.

Модернізація освітнього процесу є стратегічною інвестицією у майбутнє. Її вектори розвитку охоплюють такі ключові компоненти:

- цифровізація навчального середовища через активне використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що робить навчання більш привабливим, інтерактивним і доступним;
- STEM-орієнтація — поглиблене вивчення точних і технічних дисциплін як основи інноваційного прориву;
- розвиток soft skills — додавання до навчальних програм предметів, орієнтованих на формування комунікаційних, креативних і критичних компетентностей;

- індивідуалізація освітніх траєкторій, зокрема впровадження адаптивного навчання, персональних навчальних планів і цифрових портфоліо досягнень;
- партнерство з ринком праці — інтеграція бізнесу, громадських організацій і закладів освіти для забезпечення практичного компоненту підготовки;
- стимулювання інновацій і творчості — створення умов для розвитку стартап-культури, роботи в проєктних командах та підтримки молодіжних ініціатив.

Сучасні технології відіграють фундаментальну роль у якісному оновленні освіти. До ключових інновацій належать:

- віртуальна реальність (VR) — занурення в навчальні середовища, що імітують реальні ситуації та сприяють глибшому розумінню складних тем;
- розширена реальність (AR) — поєднання віртуальних елементів із фізичним світом для створення навчальних симуляцій;
- штучний інтелект (AI) — інструмент персоналізації освітнього контенту, адаптації складності та швидкості навчання під конкретного користувача, а також автоматизації оцінювання;
- блокчейн — технологія безпечного зберігання та верифікації сертифікатів, дипломів та іншої освітньої інформації;
- розвиток онлайн-освіти — створення глобальних освітніх платформ, що забезпечують доступ до знань незалежно від географії, соціального статусу чи графіка людини.

Завдяки впровадженню таких технологій, освіта стає більш адаптивною, захопливою та ефективною. Вона змінюється з монолітної структури у гнучку, персоналізовану систему, здатну відповідати на виклики сучасності та формувати активних громадян, які здатні не лише адаптуватися до змін, а й ініціювати їх.

Таким чином, модернізація освіти — це не лише реформування змісту й форм, а трансформація всієї логіки освітнього процесу, спрямована на підготовку людини майбутнього: мобільної, інноваційної, креативної та відповідальної.

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ЯК ЗАСІБ ПОКРАЩЕННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ І ПІДПРИЄМНИЦТВА

Коваленко О. М., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

kovalenko_khadu@gmail.com

В сучасних умовах різко зростають вимоги до підготовки фахівців у сфері економіки. Зміст професійної підготовки фахівців потребує розвитку інноваційного мислення, забезпечення їх самопідготовки та постійного розвитку як необхідної умови для інновацій. В процесі розробки навчальних планів та змісту підготовки фахівців у сфері економіки необхідно врахувати передусім основні напрямки оновлення освіти. Змістовний компонент підготовки фахівців з економічних спеціальностей повинен забезпечити належний рівень знань професійної діяльності фахівців даного напрямку в процесі стрімкого розвитку економічної науки.

Ефективність змісту професійної підготовки визначається рівнем професійної підготовки [1, с. 216]. Зміст професійної підготовки спеціалістів у сфері економіки має певні особливості, які можна звести до наступного. По-перше, освітня підготовка майбутніх фахівців потребує впровадження моделі підготовки сучасного фахівця, здатного вирішувати складні економічні проблеми. По-друге, підготовка викладачів економічного напрямку потребує розробки та впровадження інноваційних технологій у сфері освіти на основі світового досвіду, нових методичних підходів.

В сучасних умовах освіта стає інтернаціональним явищем, який ґрунтується на взаємодії та взаємозалежності між окремими країнами. Спільний освітній простір потребує підвищення академічної мобільності як викладачів, так і здобувачів освітніх послуг. З іншої сторони, сама академічна мобільність виступає базою формування спільного освітнього простору. Мобільність

здобувачів виступає провідним компонентом професійної підготовки, що набув набув широкого поширення у провідних країнах світу.

Академічна мобільність забезпечує можливість здобувачів вищої освіти набути теоретичних та практичних знань з урахуванням світового досвіду розвинених країн світу, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, проведення наукових досліджень, конференцій, партнерства при вирішенні складних наукових завдань. Досягнення академічної мобільності здобувачів передбачає їх участь у освітньому процесі закладу вищої освіти (як в Україні, так і за її межами), прослуховування навчальних дисциплін, практики та можливості їх зарахування як складової освітньої підготовки у встановленому порядку.

Забезпечення академічної мобільності здобувачів у сфері економіки буде сприяти обрання ними найкращих варіантів навчання з метою підготовки сучасного фахівця. Крім того, це дає можливість здобувачам навчатися протягом певного проміжку часу в іншому університеті.

Логічним продовженням академічної мобільності є зростання професійної мобільності, яка полягає у можливості та здатності здобувачів переключатися на іншу професійну діяльність або змінювати вид праці та місця роботи. Це буде в кінцевому рахунку сприяти формуванню національної еліти країни, закладе потужний фундамент для якісних перетворень в освітній системі України.

В той же час академічна мобільність висуває ряд підвищених вимог до рівня теоретичних знань здобувачів, їх підготовки. Крім того, важливою умовою академічної мобільності є знання іноземної мови. Тому підвищення рівня знань іноземної мови виступає важливим елементом створення системи академічної мобільності як серед здобувачів, так і серед професійно-викладацького складу.

Література:

1. Загородня А. А. Професійна підготовка фахівців економічної галузі у закладах вищої освіти Республіки Польщі та України: Монографія. Київ: ВП «Едельвейс», 2018. 392 с.

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ОБЛІКУ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА: ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ

Ковальова Т.В., к.е.н., доцент

Левченко Н.П., здобувачка

Kovaleva64@ukr.net

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Сучасна система вищої освіти функціонує в умовах постійних викликів — зокрема, війни, економічної нестабільності, цифрової трансформації та зміни вимог ринку праці. Це зумовлює необхідність перегляду методичних підходів до підготовки фахівців з обліку, з акцентом на адаптивність, гнучкість та практичну спрямованість навчального процесу. Науковці вносять значний внесок у дослідження з питань трансформації методичного підходу до підготовки фахівців з обліку в умовах нестабільного середовища. Їхні дослідження дозволяють розробляти і впроваджувати нові методи навчання, що допомагають здобувачам легше адаптуватися до постійних змін у сучасному бізнес-середовищі. Дослідження науковців сприяють удосконаленню програм підготовки фахівців з обліку, забезпечуючи їх знаннями, навичками та компетенціями, необхідними для успішної роботи в умовах нестабільного бізнес-середовища, їхні відкриття та рекомендації впливають на формування сучасного підходу до підготовки фахівців з обліку, що реалізовується у навчальних закладах і практиці підприємств.

Науковці одностайно підкреслюють, що класичні освітні методики вже не відповідають викликам часу. Так, О. С. Пушкар та Н. М. Малюга акцентують увагу на необхідності формування адаптивного мислення у здобувачів, що передбачає вміння швидко реагувати на зміни в законодавстві та умовах господарювання [1, 2]. О. М. Мурашко підкреслює важливість впровадження

ризик-орієнтованого підходу до навчання, що дозволяє підготувати бухгалтера як антикризового фахівця [3].

У сучасних умовах надзвичайно важливим стає впровадження цифрових інструментів у навчальний процес. Так, за думкою О. В. Дзюблюк та Л. М. Савчук, ефективна підготовка фахівців неможлива без використання спеціалізованих програмних продуктів. Використання хмарних технологій, електронного документообігу, віртуальних лабораторій підвищує практичну орієнтованість навчання [4].

Важливе місце займає компетентнісний підхід, який передбачає формування не лише технічних навичок, а й критичного мислення, комунікативності, навичок роботи в команді, етичного підходу до прийняття рішень. І. В. Маркіна та С. М. Шкарупа наголошують на необхідності розвивати бухгалтера як аналітика, консультанта, учасника стратегічного планування [5].

Поряд з цим, Н. В. Рибак та Ю. Б. Іванов вказують на доцільність активного впровадження кейс-методів, бізнес-симуляцій, тренінгів, стажувань, які дозволяють здобувачам отримати реальний досвід у вирішенні прикладних завдань. Це сприяє формуванню у здобувачів здатності до самостійного прийняття рішень в умовах невизначеності [6].

Міжнародні дослідження, зокрема аналітичні доповіді IFAC (International Federation of Accountants) та IAAER (International Association for Accounting Education and Research), також підкреслюють необхідність глобальної інтеграції підготовки бухгалтерів через вивчення міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), розвиток міжкультурної комунікації, застосування англійської мови у професійній діяльності [7].

Таким чином, трансформація методичного підходу до підготовки фахівців з обліку в умовах нестабільного середовища є об'єктивною необхідністю, що забезпечить відповідність фахівців сучасним викликам та сприятиме підвищенню якості бухгалтерського обліку в цілому.

Отже, трансформація методичного підходу до підготовки фахівців з обліку повинна бути системною, науково обґрунтованою та практично

орієнтованою. Її результатом має стати формування фахівця, здатного ефективно діяти в умовах нестабільності та постійних змін.

Література:

1. Пушкар О. С. Теоретико-методологічні основи бухгалтерського обліку в умовах трансформації економіки : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2020. 284 с.
2. Малюга Н. М. Трансформація професійної підготовки майбутніх бухгалтерів в умовах цифрової економіки. *Економіка та держава*. 2022. № 11. С. 42–46.
3. Мурашко О. М. Ризик-орієнтований підхід у професійній підготовці облікових кадрів. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2021. № 2(96). С. 85–89.
4. Дзюблюк О. В., Савчук Л. М. Цифровізація підготовки майбутніх фахівців з обліку та оподаткування. *Економічний простір*. 2021. № 171. С. 142–148.
5. Маркіна І. В., Шкарупа С. М. Компетентнісний підхід у підготовці бухгалтерів: теоретико-методологічні аспекти. *Облік і фінанси*. 2022. № 4(98). С. 54–59.
6. Рибак Н. В., Іванов Ю. Б. Практична орієнтація навчання як умова якісної підготовки облікових кадрів. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. С. 112–117.
7. IFAC. The Future of Accounting Education: Preparing Professional Accountants for a Rapidly Changing World. 2021. URL: <https://www.ifac.org>
8. IAAER. Charting a Path to the Future: Innovations in Accounting Education. 2020. URL: <https://www.iaaer.org>.

АТРИБУТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кудрявцев В.М., к.е.н., доцент

Барановський В.В., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

slavkudr@ukr.net

У сучасному світі кожна людина щодня стикається з економікою, починаючи від сімейного бюджету і закінчуючи економічною політикою країни, в якій вона живе. Дуже важливо, щоб громадяни, зокрема окрема їхня категорія «студентство», яка становить для нас інтерес як економічно активна частина населення, володіли економічною культурою, що нині є просто необхідною для конкурентоспроможності на ринку праці, успішної самореалізації та розвитку гнучкості людей щодо мінливих економічних відносин в умовах ринкової економіки. Серед причин, що пояснюють значущість її формування у студентів, також виокремлюють: соціально-особистісний розвиток, який включає закладання ціннісних настанов, формування морально-економічних якостей особистості (відповідальність, заповзятливість, діловитість, ощадливість тощо), адекватної самооцінки готовності до видів економічної діяльності, що забезпечують раціональну економічну поведінку у розв'язанні життєвих труднощів; виховання суб'єктності студента у господарських відносинах – усвідомлення ролей власника та споживача.

Аналіз сучасних вітчизняних і зарубіжних досліджень з проблеми формування економічної культури студентів у системі вищої освіти та узагальнення його результатів дають нам змогу виокремити ключові атрибути цього роду діяльності. Приділимо увагу кожному з них.

Безперервність і системність.

Це положення про поетапний характер формування економічної культури з ускладненням змісту і наближенням до реальних умов від одного ступеня до

іншого. Розглядаючи першу особливість, слід зазначити також характерну рису економічної освіти як значущої частини процесу формування економічної культури – необмеженість аудиторною роботою. Позааудиторна робота (зокрема самоосвіта), а також індивідуальна робота зі студентами є не менш значущими та актуальними. Прикладами позааудиторних заходів можуть слугувати студентські наукові гуртки економічного спрямування, зустрічі з бізнесменами, екскурсії на різні підприємства, практики та майстер-класи.

Базові економічні дисципліни – ядро освітнього процесу.

Їх вивчення формує у студентів знання основних економічних категорій у їхньому зв'язку з ринковою економікою та економічною політикою держави.

Міждисциплінарний підхід.

Не применшуючи значущості попереднього положення, варто зауважити той факт, що сформованість економічних знань не гарантує володіння високим рівнем економічної культури. Вони слугують лише однією її частиною, компонентом, про що вже було сказано в розділі огляду літератури. Однак якщо зупинятися саме на знаннях, то важливо зазначити, що у свідомості студентів необхідно формувати цілісну картину світу, щоб вони могли враховувати різноманітні чинники під час ухвалення економічних рішень, а це значить, що знання з психології, юриспруденції, етики та інших дисциплін також необхідні.

Активне навчання.

Саме активне навчання уможливорює стерти піднесеність викладача в пізнанні, яка переважає над студентом, дає тому, хто навчається, певний ступінь автономії, освіти – саморефлексивний характер. Педагог стає наставником, що спрямовує на пошук істини, нових знань, способів розв'язання завдань. Методи активного навчання, застосовні для формування економічної культури: діалог, проблемна лекція, проектний метод, кейси, відвідування економічно ефективних підприємств, імітаційні ігри та ін. Як стратегії стимулювання активності студентів ВНЗ застосовують індивідуальне навчання, навчання на основі особистого досвіду, заохочення допитливості.

Інтеграція теоретичних знань із практичним досвідом.

Практичне застосування економічних знань необхідне не тільки для їхнього кращого засвоєння, а й для того, щоб у реальних життєвих ситуаціях поза межами вишу студенти могли ухвалювати економічно раціональні рішення, які не завдаватимуть шкоди ні їм самим, ні суспільству, ні навколишньому середовищу. Це можливо за допомогою бізнес-симуляторів, розв'язання кейсів, що ґрунтуються на досвіді інших людей, виконання проєктних робіт, практик у реальних фірмах і компаніях тощо.

Система навчання студентів має ґрунтуватися на аналізі ринкової кон'юнктури, економічної свідомості суспільства, вимог роботодавців, економічної активності та компетентності студентів.

Вплив цифрової грамотності.

У століття інформаційних технологій економічна діяльність має тісний зв'язок із цифровими технологіями. Тому сучасному студенту не обійтися без навичок роботи з сучасними інструментами фінансового аналізу та управління проєктами.

Міжнародне співробітництво.

Міжнародні проєкти та конференції, об'єднання студентів і викладачів слугують розвитку обміну досвідом між освітніми системами та сприяють формуванню глобальної економічної культури, розумінню характерних особливостей, позитивних і негативних моментів економік інших країн світу.

Значуща роль педагогів та освітніх програм.

Викладачам воістину належить значуща роль у формуванні економічної культури студентів. Вони слугують трансляторами цієї культури в студентському середовищі. Однак їхнє завдання полягає не тільки і не стільки в передачі економічних знань студентам, якими вони володіють самі. На них покладається місія стати натхненниками студентів на самостійний розвиток своєї особистості протягом усього подальшого життя після закінчення вишу. Що стосується освітніх програм, вони мають бути гнучкими та адаптивними до ситуації в економіці та суспільстві.

Регулярне оцінювання результатів.

Оцінку динаміки сформованості економічної культури необхідно проводити регулярно, виявляючи не тільки знаннєві прирости, а й ступінь розвитку компетенцій для коригування процесу і фокусування уваги на прогалинах, якщо такі є.

Формування економічної культури студентів в системі вищої освіти відіграє важливу роль у підготовці висококваліфікованих фахівців і громадян, здатних ефективно функціонувати в умовах сучасної економіки.

Економічна культура студента – невіддільна частина загальної культури, полікомпонентне особистісне новоутворення, що інтегрує економічні знання, уміння, навички, досвід економічної активності та позитивне ставлення до неї. До структури економічної культури студентів ЗВО включено знаннєвий, мотиваційно-ціннісний і діяльнісний компоненти.

Формування економічної культури студентів характеризується міждисциплінарним підходом з економічним ядром, безперервністю та системністю процесу, суб'єктною позицією студентів, інтеграцією теоретичних знань із практичною діяльністю, впливом на її формування цифрової грамотності, міжнародного співробітництва, компетентності освітян та якості освітніх програм ЗВО.

Результати дослідження слугують першим кроком до побудови авторської моделі з формування економічної культури студентів вищого навчального закладу.

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ЕКОНОМІСТІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Непран А. В., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

nepranxtei@gmail.com

Соціально-економічні та політичні перетворення, які відбули в Україні за останні роки, призвели до суттєвих змін у усіх освітній системі країни. В сучасних умовах відбувається процес перебудови освітньої діяльності в напрямку підвищення якості та конкурентоздатності вітчизняних фахівців на ринку праці. Модернізація системи економічної освіти спрямована на подолання кризових явищ в національній економіці, вирішення проблеми зниження якості підготовки фахівців з економіки, девальвації статусу викладацької та наукової роботи, відсталості матеріально-технічної бази ВНЗ.

Процеси економічних перетворень, формування розвинених ринкових інститутів та механізмів, постійні зміни в бухгалтерському, господарському та податковому законодавстві роблять особливо актуальним розробку та впровадження нових методик в освітньому процесі підготовки фахівців з економіки.

Сучасний фахівець у сфері економіки та підприємництва повинен мати достатньо глибокий рівень знань як у сфері економіки, так і суміжних з нею знань. Слід зазначити, що останніми роками на ринку праці серед економічних спеціальностей суттєво змінилося ставлення роботодавців до рівня підготовки фахівців з економіки. Важливу роль тут відіграє здатність фахівців орієнтуватися у суміжних сферах діяльності (права, бухгалтерського обліку, статистики тощо).

В теперішній час серед багатьох вітчизняних ВНЗ стала поширюватися тенденція залучення до викладацької роботи фахівців із практики, що позитивно впливає на рівень підготовки майбутніх спеціалістів з економіки.

За останні роки попит на економічні спеціальності значно активізувався,

що пов'язується із відновленням господарської діяльності великих та середніх підприємств. В Україні відбуваються якісні зміни в економічній сфері і відповідно – у професійній діяльності фахівців з економіки та підприємництва. Таким чином, модернізація системи вищої професійної економічної освіти повинна бути спрямована на розробку та впровадження нових форм та методів організації як освітньої, так і наукової діяльності здобувачів. Використання виключно стандартних методів освіти, таких як прочитання звичайних лекцій або вирішення типових завдань, не здатне в теперішній час задовольнити потреби студентів економічних спеціальностей.

Розробка і впровадження нових форм та методів навчання, поглиблення наукової та практичної діяльності дозволяє сформувати у студентів чітку уяву про необхідний рівень знань та професійних навичок, а також глибого вивчення дисциплін, які включені до навчальних планів відповідних спеціальностей. Ринок праці не лише створює умови для самореалізації фахівців з економіки, але й пред'являє до них певні вимоги – вміння самостійно приймати рішення, бути готовими до непередбачених ситуацій.

Важливого значення при підготовці фахівців набуває проведення різного роду тренінгів, відкритих дебатів на актуальні економічні теми, ділових ігор. [1, с. 43]. Проведення таких заходів дозволяє не лише закріпити набуті теоретичні знання, але й сприяють формуванню самостійного мислення, здатності вирішувати складні економічні проблеми.

У зв'язку із цим задачею викладача є здатність на високому теоретичному рівні з використанням сучасних інформаційних технологій розкрити зміст предмету. Конкретні методи, які використовуються у навчальному процесі представляють собою різного роду інтерактивні моделі, втому числі виконання кейс-завдань, проектний метод, розробка різних ситуацій, проведення ділових ігор і т. п.

Література:

1. Мартиненко О. Окремі аспекти підготовки майбутніх економістів за сучасних умов. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2022. № 1. С. 42-49.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Нестеренко В.Ю., к.е.н., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

valentinaonisiforova@gmail.com

Болотова Т.М., к.е.н., доцент

ВСП Харківський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ

tatabolotova1975@gmail.com

Економічна освіта у ХХІ столітті набуває особливої значущості. В умовах глобалізації, цифрової трансформації, геополітичної нестабільності та змін на ринку праці зростає потреба у фахівцях, які володіють не лише економічними знаннями, а й здатні адаптуватися до динамічних змін. Це зумовлює нові тенденції у змісті, методах і цілях економічної освіти.

На даному етапі можна наступний перелік ключових викликів економічної освіти:

- нестабільність економічного середовища;
- цифровізація економіки;
- запит роботодавців на нові компетентності;
- зміна форматів освіти.

Виходячи з викликів, від сучасної економічної освіти сьогодні вимагається активна адаптація та використання нових сучасних підходів та інструментів навчання. Ключовими тенденціями розвитку економічної освіти в цьому напрямку можна назвати такі:

- 1) активна інтеграція цифрових технологій - використання симуляцій, віртуальних лабораторій, економетричного моделювання та аналітичних платформ;

2) орієнтація на практичні навички, бо в сучасних умовах зростає роль кейс-методів, проєктної роботи, стажувань у бізнес-середовищі, тобто освітній процес дедалі більше наближається до реалій ринку;

3) міждисциплінарність – перспективним є поєднання економічної освіти з ІТ, екологією, соціологією та психологією;

4) формування загальної фінансової грамотності;

5) глобальний підхід і міжнародна академічна мобільність.

Отже, перспективними напрямками подальшого розвитку економічної освіти мають бути розробка адаптивних навчальних програм, що реагують на зміни економічного клімату, створення навчальних платформ із використанням штучного інтелекту, посилення партнерства з бізнесом, фінансовими установами та державою.

Таким чином можна зробити загальний висновок, що економічна освіта повинна відповідати не лише сучасним умовам, а й випереджати виклики, готуючи гнучкого, інноваційного та відповідального фахівця. Її подальший розвиток має будуватися на синергії теорії, практики й цифрових технологій.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗДОБУВАЧА

Нестеренко В.Ю., к.е.н., доцент

Худяков Р.С., здобувач PhD

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

valentinaonisiforova@gmail.com

Економічна освіта відіграє ключову роль у формуванні фахівців, здатних працювати в умовах постійних змін, глобалізації та цифрової трансформації. Але оцінити її ефективність лише через формальні показники недостатньо. Не менш важливим є погляд самого здобувача - того, хто безпосередньо навчається та має власні очікування, цілі і досвід. Його оцінка дозволяє краще зрозуміти, наскільки

навчальний процес відповідає реальним потребам сучасного світу.

У центрі нових підходів до освіти стоїть особистісно орієнтована модель, де здобувач стає активним учасником освітнього процесу. Оцінка якості навчання з його боку - це не просто враження, а джерело цінного аналітичного зворотного зв'язку. Саме здобувач порівнює очікування з реальністю, оцінює, наскільки отримані знання корисні в практичному житті, звертає увагу на зручність, ефективність і мотиваційну складову навчання.

Основними критеріями оцінювання якості освіти з точки зору здобувача можна назвати такі:

1. Актуальність та практичність змісту. Здобувачі високо оцінюють ті навчальні курси, які базуються на сучасних прикладах та економічних трендах, містять прикладні кейси, розбір реальних ситуацій, розвивають навички, потрібні на ринку праці.

2. Компетентність і доступність викладача. Для здобувача важливо, щоб викладач володів не лише теоретичними знаннями, але й мав практичний досвід роботи в економічній сфері, вмів створити комфортну атмосферу для обговорень, підтримував діалог, відповідав на запитання, заохочував до критичного мислення й самостійного аналізу.

3. Інтерактивність навчального процесу. Традиційні лекції поступово поступаються місцем активному, взаємодійному навчанню, яке краще мотивує здобувачів:

4. Доступ до сучасних ресурсів. Здобувачі очікують, що заклад надасть оновлену економічну літературу, доступ до баз даних, цифрові інструменти для аналітики, онлайн-курси, відеолекції, додатки для мобільного навчання.

5. Кар'єрна орієнтація та зв'язок з реальним ринком. Навчання має сприяти реальному професійному зростанню – давати доступ до практики у компаніях, лекцій від запрошених експертів, підтримку у створенні стартапів, написанні резюме, підготовці до співбесід.

6. Гнучкість та індивідуалізація навчання. Сучасні здобувачі цінують можливість обирати предмети за інтересами, складати індивідуальні освітні

траєкторії, навчатися в зручному темпі, з використанням дистанційних форматів.

Таким чином, критерії оцінювання якості економічної освіти з точки зору здобувача ґрунтуються на практичності, доступності, актуальності та можливостях реалізації себе після завершення навчання. Урахування цієї перспективи дозволяє зробити освіту не лише якісною, а й справді корисною для особистісного і професійного зростання.

ІНТЕГРАЦІЯ ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Прокопенко М.В., старший викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

nvprokopenko@gmail.com

Сучасний ринок праці висуває до фахівців економічного профілю дедалі вищі вимоги, пов'язані не лише з наявністю ґрунтовних теоретичних знань, але й з умінням оперативно застосовувати їх у реальних умовах господарювання. Відповідно, актуалізується питання пошуку ефективних моделей підготовки економістів, здатних діяти в динамічному, конкурентному середовищі. Однією з таких моделей є дуальна освіта, яка поєднує навчання у закладі освіти із системною практичною підготовкою на підприємствах. Інтеграція елементів дуальної освіти у підготовку фахівців з економіки розглядається як один із перспективних напрямів реформування освітньої системи в Україні в умовах її адаптації до сучасних глобалізаційних процесів.

Дуальна освіта базується на принципі тісної взаємодії теоретичного навчання та практичної діяльності. Вона дозволяє студентам отримувати не лише академічні знання, а й практичні компетентності, що формуються безпосередньо у виробничому середовищі. Такий підхід є особливо актуальним для підготовки економістів, оскільки економічна діяльність вимагає не тільки теоретичного розуміння законів ринку, фінансів, менеджменту, а й вміння приймати

обґрунтовані рішення в умовах реальних економічних викликів.

Інтеграція дуальної форми навчання в економічну освіту передбачає побудову індивідуальних освітніх траєкторій для студентів, що дає змогу поєднувати відвідування лекцій, участь у практичних заняттях і виконання професійних завдань на базі підприємств-партнерів. Таке поєднання сприяє більш глибокому засвоєнню знань, розвитку професійних навичок, формуванню підприємницького мислення і кращому розумінню особливостей майбутньої професійної діяльності.

На сьогодні в Україні здійснюються активні кроки щодо впровадження елементів дуальної освіти у систему вищої освіти. Зокрема, затверджено Концепцію розвитку дуальної форми здобуття освіти, що визначає основні принципи і механізми її впровадження. Проте практична реалізація цього підходу стикається з низкою викликів. Серед них варто зазначити недостатню нормативно-правову базу, обмежену кількість підприємств, готових до участі у програмах дуальної освіти, низький рівень мотивації деяких студентів і роботодавців, а також потребу у підготовці викладачів до роботи в умовах нових освітніх форматів.

Одним із ключових завдань є розробка ефективних механізмів співпраці між закладами освіти та бізнесом. Важливо також налагодити системну комунікацію між наставниками на підприємствах і викладачами, щоб забезпечити інтегровану підтримку студентів на всіх етапах навчання.

Впровадження дуальної освіти у сфері економіки має враховувати особливості галузі: високу динаміку змін, багатоваріантність підходів до вирішення економічних задач, необхідність роботи з великими обсягами інформації, розвиток аналітичних і стратегічних навичок. Тому практична підготовка має бути орієнтована не лише на виконання технічних функцій, а й на формування навичок аналітичного мислення, планування бізнес-процесів, управління ризиками та інноваційного підходу до господарської діяльності.

Перспективи розвитку дуальної освіти в економічній сфері в Україні пов'язані з поглибленням інтеграції в європейський освітній простір. Досвід

Німеччини, Австрії, Швейцарії свідчить про те, що дуальна освіта є ефективною моделлю підготовки фахівців, яка забезпечує високу конкурентоспроможність випускників на ринку праці. Адаптація кращих міжнародних практик до українських реалій має стати важливим кроком для підвищення якості економічної освіти та посилення зв'язку між освітою і потребами економіки.

Водночас необхідно враховувати специфіку українського ринку праці, соціально-економічні умови та регіональні особливості. Для ефективної реалізації дуальної моделі потрібне створення стимулів для бізнесу, розвитку гнучких механізмів фінансування, підтримки малих і середніх підприємств у їхній участі в освітніх програмах, а також удосконалення законодавчого регулювання.

Таким чином, впровадження дуальної освіти у підготовку економістів має стати не просто експериментальним проєктом, а системною стратегією розвитку освіти, спрямованою на формування професіоналів нового покоління, здатних ефективно працювати в умовах постійних змін та глобальної конкуренції.

Інтеграція дуальної освіти у підготовку фахівців з економіки є стратегічно важливим напрямом модернізації освітнього процесу в Україні. Вона забезпечує тісніший зв'язок між теоретичною підготовкою і практичною діяльністю, сприяє формуванню актуальних професійних компетентностей, підвищує мотивацію студентів до навчання і робить випускників більш конкурентоспроможними на ринку праці. Для успішної реалізації дуальної моделі необхідні комплексні зміни в нормативно-правовому забезпеченні, розвиток партнерства між освітою і бізнесом, активна підтримка учасників освітнього процесу та адаптація міжнародного досвіду до українських реалій.

Література:

1. Литвинова С. Г. Дуальна освіта як тренд модернізації професійної підготовки фахівців. *Вища освіта України*. 2022. № 4. С. 50–56.
2. Сорока О. М. Дуальна форма здобуття освіти в Україні: стан, проблеми, перспективи. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. 2023. № 2. С. 89–98.

3. Колісник О. С. Впровадження елементів дуальної освіти у вищу школу: теоретичні основи та практичний досвід. *Освітній простір України*. 2023. № 1. С. 41–48.

СТИМУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Токар І.І., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

tokar_innaiv@ukr.net

У контексті трансформації ринку праці та зростання ролі самозайнятості, підприємницьке мислення стає однією з пріоритетних компетентностей для майбутніх економістів. Сучасний фахівець повинен не лише володіти теоретичними знаннями, а й бути здатним ініціювати зміни, ухвалювати рішення в умовах невизначеності, виявляти проактивність і генерувати нові ідеї. Формування таких якостей потребує переосмислення традиційної системи економічної освіти та запровадження практикоорієнтованих, інноваційних підходів до навчання.

Підприємницьке мислення – це здатність бачити можливості там, де інші бачать проблеми, приймати обґрунтовані ризики, мислити стратегічно й діяти самостійно або в команді задля досягнення цілей. Воно поєднує в собі елементи критичного мислення, креативності, адаптивності та лідерських навичок. На відміну від вузько функціонального бізнес-мислення, підприємницьке мислення передбачає наявність інноваційного потенціалу й орієнтацію на створення цінності в ширшому соціально-економічному контексті.

У європейських освітніх ініціативах, зокрема у рамці EntreComp, підприємницьке мислення визначається як універсальна компетентність, необхідна не лише підприємцям, а й усім, хто прагне бути активним у професійному та громадському житті [1].

Розвиток підприємницького мислення в освітньому процесі потребує комплексного підходу, який поєднує теоретичне навчання з практичною діяльністю. До найефективніших інструментів належать: бізнес-симуляції та ігрове моделювання; стартап-проекти та підприємницькі хакатони; інтердисциплінарні навчальні модулі; наставництво та нетворкінг з підприємцями-практиками. Значущу роль відіграє також рефлексивне навчання, у межах якого студенти осмислюють власний досвід, аналізують стратегії прийняття рішень і розвивають підприємницьку автономію.

Попри актуальність, процес формування підприємницького мислення стикається з низкою викликів. Це, зокрема:

- традиційна орієнтація освітніх програм на відтворення знань, а не на розв'язання проблем;
- нестача кваліфікованих викладачів-практиків, які володіють методиками підприємницької освіти;
- обмеженість ресурсного забезпечення для запуску проєктів та симуляцій;
- низька підприємницька культура серед студентів, зокрема страх помилок і невизначеності.

Для подолання цих бар'єрів необхідно створити сприятливе освітнє середовище, що підтримує експериментування, заохочує ініціативу, визнає невдачу як частину навчального процесу. Важливими чинниками є академічна свобода, інституційна підтримка підприємницьких ініціатив студентів та партнерство з бізнесом.

Таким чином, підприємницьке мислення – це не лише основа для запуску власної справи, а й стратегічна компетентність, яка формує готовність до змін, здатність діяти в умовах нестабільності та брати відповідальність за результат. У системі економічної освіти важливо не лише навчити студентів працювати за правилами, а й допомогти їм створювати власні. Це вимагає оновлення змісту навчання, впровадження активних методів і переорієнтації освітньої парадигми з передачі знань на розвиток мислення.

Література:

1. Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Luxembourg: Publication Office of the European Union. DOI: doi: <https://doi.org/10.2791/593884>.

СУЧАСНІ ЗАКОРДОННІ ПРАКТИКИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА АДАПТАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Шершенюк О.М, к.е.н., доцент

Шебеда Р.Є., аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

sheralyona@gmail.com

У сучасному глобалізованому світі система підготовки економістів і підприємців зазнає радикальних змін. Ця трансформація зумовлена потрійним впливом: цифровою революцією, змінами на ринку праці та новими викликами глобальної економіки. Провідні університети світу відповідають на ці виклики через глибоку модернізацію змісту і методів навчання. Українській системі вищої освіти надзвичайно важливо вивчати цей досвід, критично його осмислювати та адаптовувати до національного контексту.

Сучасна світова практика демонструє чіткий відхід від традиційних лекційно-семінарських форм на користь активних методів навчання. Яскравим прикладом є Гарвардська бізнес-школа, де метод case-study став основою навчального процесу. Студенти тут аналізують реальні бізнес-ситуації, приймають управлінські рішення та оцінюють їх наслідки. Дослідження показують, що такий підхід не лише підвищує засвоєння матеріалу на 45%, але й розвиває критичне мислення та здатність до швидкого прийняття рішень у невизначених умовах.

Особливу увагу заслуговує німецька модель дуальної освіти, яка досягла

вражаючих результатів. В Німеччині близько 60% студентів економічних спеціальностей поєднують навчання з роботою на підприємствах. Це дозволяє їм не лише засвоювати теоретичні знання, але й одразу застосовувати їх на практиці. Важливо, що такі програми розробляються спільно з бізнес-середовищем, що гарантує їх актуальність і відповідність потребам ринку праці.

Світові лідери у сфері економічної освіти зробили значний крок від підготовки фахівців до виховання інноваційних лідерів. Массачусетський технологічний інститут створив унікальну екосистему для підтримки студентських стартапів. Тут діє система "ментального доінкубатора", яка надає молодим підприємцям не лише фінансову підтримку, але й доступ до експертних знань, мережі контактів і інфраструктури. Результати вражають: за останні п'ять років випускники МІТ заснували понад 900 успішних стартапів.

Азійські університети, зокрема Національний університет Сінгапуру, зробили акцент на розвитку гнучких навичок та інноваційного мислення. В їхніх програмах особлива увага приділяється таким напрямкам, як дизайн-мислення, agile-методології та крос-культурна комунікація. Дослідження показують, що випускники таких програм демонструють на 30% вищий рівень адаптивності до змін і на 25% більшу ймовірність успішного запуску власного бізнесу.

Сучасна економічна освіта неможлива без глибокої інтеграції цифрових технологій. Лондонська школа економіки розробила інноваційні програми, де студенти працюють з реальними даними великих корпорацій, використовуючи сучасні інструменти аналітики. Це дозволяє їм не лише вивчати теорію, але й одразу застосовувати свої знання для вирішення практичних бізнес-завдань.

Скандинавські країни пішли ще далі, розробивши концепцію "цифрового підприємництва". У Копенгагенській бізнес-школі, наприклад, студенти вчаться створювати та тестувати віртуальні бізнес-моделі, використовуючи сучасні симулятори та платформи. Такий підхід особливо ефективний для підготовки фахівців у сфері міжнародної економіки, оскільки дозволяє моделювати різні ринкові умови та сценарії розвитку.

Аналіз світового досвіду дозволяє виділити кілька ключових напрямів для

модернізації української системи підготовки економістів:

По-перше, необхідно радикально збільшити практичну складову навчання. Це передбачає не лише запровадження case-методів, але й створення справжніх партнерських відносин з бізнес-середовищем. Українські університети повинні активізувати співпрацю з компаніями для розробки спільних програм і забезпечення реальних стажувань.

По-друге, критично важливим є розвиток інноваційної інфраструктури. Створення бізнес-інкубаторів, акселераторів та інноваційних центрів при університетах дозволить студентам не лише вивчати теорію підприємництва, але й одразу застосовувати свої знання на практиці.

По-третє, цифрова трансформація має стати пріоритетом для української економічної освіти. Це передбачає не лише оновлення технічної бази, але й кардинальну зміну змісту навчальних програм, інтеграцію сучасних аналітичних інструментів і методів роботи з даними.

Реалізація цих заходів дозволить українській системі вищої освіти готувати фахівців, здатних ефективно працювати в умовах сучасних глобальних викликів і сприяти економічному розвитку країни.

Література:

1. Національний університет Сінгапуру. Інноваційні підходи у підприємницькій освіті. Сінгапур: NUS Press, 2023. 189 с.
2. Німецька академія менеджменту. Дуальна освіта в економічних дисциплінах: європейський досвід. Берлін: DAM Verlag, 2023. 215 с.
3. Stanford University. The Future of Business Education. Stanford: Stanford Business Press, 2023. 276 с.

YÜNGÜL SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNİN İQTİSADI İNKİŞAFA TƏSİRİ

Abbasova-Zeynalova Nuranə Nazim qızı

Mingəçevir Dövlət Universiteti

nurane.abbasova.1997@mail.ru

Araşdırmalar göstərir ki, innovasiya fəaliyyətinin inkişafı üçün mövcud və perspektiv innovasiya potensialını qiymətləndirmək vacib məsələlərdən biridir. Xüsusilə, innovasiya potensialının təyinatı üzrə sistemləşdirmək məsələsinə diqqət artırılmalıdır. Innovasiya potensialı kimi xammal-material resursları, texniki-texnoloji vasitələrin inkişafı, elmi-texniki yönümlü tədqiqatların aparılma səviyyəsi və onların nəticəsi, maddi-texniki bazanın durumu, yeni növ məhsul istehsalını təmin edəcək istehsal sahələrinin imkanları, maliyyə təminatı, təşkilati-idarəetmə sisteminin vəziyyəti və s. nəzərə alınmalıdır.

Bu cür yanaşma hansı növ yeni məhsula, xidmətə ehtiyacın olmasını təyin etməyə, müvafiq məhsulun istehsalının bazar qiymətləndirilməsini aparmağa, bu sahədə aparılacaq elmi-texniki və innovasiya tədqiqatlarının nəticələrini bazarın tələbləri ilə əlaqələndirməyə geniş imkanlar yarada bilər. Eyni zamanda investisiya qoyuluşlarının həcmnin müəyyənləşdirilməsində də qeyd edilənlər əhəmiyyətli rol oynayır. Sənayedə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalardan istifadə edilməsinin strukturuna nəzər saldıqda müxtəlif istiqamətlərdə dəyişiklikləri müşahidə etmək mümkündür. Belə ki, 2015-ci ildə sənayedə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalarda dəri, dəri məmulatları və ayaqqabı istehsalının payı 0,1% təşkil edib. Geyim istehsalı üzrə bu göstərici 2014, 2015 və 2016-cı illərdə 0,1% olmuşdur. Təhlildən məlum olur ki, toxuculuq sahəsində 2016-cı ildə sənayedə əsas kapitalla investisiyalar yönəldilməmiş, 2012, 2013 və 2015-cü illərdə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalardan istifadə edilməsinin strukturunda sahənin xüsusi çəkisi cəmi 0,1%, 2014-cü ildə isə 0,5% təşkil etmişdir. Qeyd etdiyimiz kimi, investisiya qoyuluşlarının həcmi artırılması və investisiya cəlbəediciliyinin stimullaşdırılması yüngül sənaye

müəssisələrinin inkişafında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan xarici və daxili investisiyaların dinamikasına nəzər saldıqda məlum olur ki, sənaye sahələrinə 2012-ci ildə 6 040 milyon manat, 2014-cü ildə isə 7640 milyon manat, 2016-cı ildə isə 9 950 milyon manat həcmində investisiya yatırılmışdır. 2012-ci illə müqayisədə 2016-cı ildə ölkə sənayesinə investisiya qoyuluşu 64,74 faiz, o cümlədən bu sahəyə xarici investisiya qoyuluşu 2,7 dəfə artdığı halda, daxili investisiya qoyuluşu 23,2 faiz azalmışdır. Əməli sənayesində əsas yatırım daxili investisiya mənbələri hesabına aparılmışdır. Bu istiqamətdə xarici investisiya qoyuluşu 2014-cü ilə nisbətən 2015-ci ildə 16 dəfə artmışdır. Daxili investisiya qoyuluşu 2 dəfə azalmışdır. Toxuculuq sənayesində, ümumiyyətlə, yüngül sənaye sahələrinə investisiya qoyuluşu nisbətən azlıq təşkil edir. Belə ki, toxuculuq sənayesinə 2012-ci ildə 5,7 milyon manat daxili mənbələr hesabına kapital yatırılmışdır. 2013-cü ildə bu rəqəm 10,4 milyon manat və 2014-cü ildə isə 38,8 milyon manat məbləğində olmuşdur. Geyim istehsalına 2012 və 2013-cü illərdə yatırım olmamış, 2016-cı ildə 10,5 milyon manat və bütün kapital yerli investorlar hesabına yatırılmışdır.

Dəri və dəri məmulatlarının, ayaqqabıların istehsalında investisiyaların səviyyəsi digər sahələrə nisbətən daha aşağı səviyyədədir. Yerli investorlar hesabına 2015-ci ildə əməli sənayesinin əsas sahələrindən hesab olunan toxuculuq sənayesinə 10,4 milyon manat yatırılmışdır.

Qeyd edilənlərdən məlum olur ki, investisiya qoyuluşlarının mövcud səviyyəsi innovativ resurslardan kifayət səviyyədə səmərəli istifadəyə imkan vermir. Ona görə də bu istiqamətdə dövlət tədbirlərinə ehtiyac vardır.

Araşdırmalar göstərir ki, yüngül sənaye məhsulları istehsalçılarının maliyyə vəziyyətinin pisləşməsi investisiya imkanlarının məhdudlaşması ilə əlaqədardır. Müasir şəraitdə investorların investisiyaların qoyuluşu ilə bağlı maraqlarının stimullaşdırılması dövlətin investisiya siyasətində əsas istiqamətlərdən hesab edilə bilər. İnvestisiya aktivliyinin yüksəldilməsinə istiqamətlənmiş tədbirlər sahələrin inkişafı ilə bağlı cəlbədar investisiya layihələrinin hazırlanmasını da zəruri edir. Bu baxımdan aşağıdakı şərtlərin reallaşdırılmasını zəruri hesab etmək olar: istehsalın artımı, o cümlədən istehsal potensialının mühüm tərkib hissəsi kimi rəqabətə davamlı

istehsalın formalaşdırılması; yüngül sənaye seferasına investisiya qoyuluşlarının stimullaşdırılması məqsədi ilə bu istiqamətdə nəzərdə tutulan tədbirlərin təşviqi; yerli və xarici investisiyaların stimullaşdırılması məqsədilə risklərin sığortalanması tədbirlərinin müəyyən edilməsi, eləcə də zəruri investisiya mühitin formalaşdırılması və s.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsində investisiya siyasətinin işlənib hazırlanması uzun müddətli dövrü əhatə edir ki, bu zaman investisiya aktivliyinin yüksəldilməsi ilə bağlı konkret dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsi ön plana çəkilir. Bundan əlavə, investisiya layihələrinə əsas tələblər onların proseduru və investisiyaların prioritet istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi əsas məqamlardan biridir.

Araşdırmalar göstərir ki, istehsal sektoruna dövlət yardımları, əslində qeyri-büdcə investisiyalarının cəlb edilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılmasını da özündə əks etdirir. Bu zaman dövlət tərəfindən dotasiyaların və transferlərin ödənilməsi də mühüm rola malikdir. Qeyd etmək lazımdır ki, yüngül sənaye kompleksində təsərrüfat subyektlərinin xüsusilə, kredit qabiliyyətinin yüksəldilməsi investisiyalaşmanın mühüm məsələlərindən biridir. İnvestisiya resurslarının cəlb edilməsinin ən mühüm istiqamətlərindən biri də sahələrin maliyyə vəziyyətinin sağlamlaşdırılması ilə bağlıdır. Maliyyə sağlamlaşması investisiya cəlb ediciliyinin yüksəldilməsində, istehsal prosesinin modernləşdirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

Dünya iqtisadiyyatının müasir inkişaf səviyyəsi modernləşdirmə ilə xarakterizə olunduğundan yüngül sənayenin inkişaf etdirilməsi baxımından restrukturizasiya yönəlik investisiya qoyuluşlarının qanunvericilik səviyyəsində stimullaşdırılması vacib məsələlərdəndir. Bu zaman sənaye sahələrinə innovasiyaların tətbiqi xüsusi önəm kəsb edir. İnnovasiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsində əsas amillər olan çevik əmək və maliyyə bazarının yaradılmasına da xüsusi diqqət yetirilməlidir. Belə yanaşma bu sahədə həm səmərəli maliyyələşmə, həm də onun məqsədyönlü istifadə istiqamətlərini yaratmaqla, yeni elmtutumlu və rəqabətyönlü məhsul istehsalının, satışının zəncirvari həlqəsini tamamlamış olar. Yüngül sənayenin inkişafının sürətləndirilməsi üzrə hazırlanan strategiyalar da məhz innovasiyaların tətbiqini

özündə əks etdirən aşağıdakı məsələlərin həllinə xidmət edir: əhalinin tələbatının ödənilməsi, rəqabətədavamlı və ixracyönümlü istehsalın inkişafı.

Qeyd edilənlər göstərir ki, bütövlükdə müasir inkişafın əsas səbəbi innovasiyalı texniki və texnoloji yeniliklər, yəni elmi-texniki tərəqqi hesab edilir. Texnoloji baxımdan inkişaf etmiş dövlətlərin iqtisadiyyatında baş verən proseslər dövrü proseslərin elmi-texniki tərəqqi və innovasiya fəaliyyəti ilə qarşılıqlı əlaqəli olduğunu təsdiq edir. Texniki, texnoloji yeniliklər və innovasiyalar arasında mövcud olan bu cür dayanıqlı və qanunauyğun əlaqələrin aşkar edilməsi yüngül sənayenin inkişafında mənfi amillərin təsirinin qarşısının alınmasının və ya zəiflədilməsinin səmərəli mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması üçün zəruri əsaslar yaradır. Ümumiyyətlə, innovasiya prosesi texniki, istehsal, idarəetmə sisteminin qarşılıqlı təkmilləşdirilməsini təmin etməklə, yeni məhsul istehsalına zəmin yaradır, istehsal xərclərinin aşağı düşməsinə təmin edir, istehsal olunan məhsulların, həmçinin ixrac yönümlü məhsulların rəqabət qabiliyyətini yüksəltməyə imkan verir.

Qeyd olunan tədbirlər içərisində yeni texnologiyaların istehsalata cəlb edilməsi və innovasiyaların təşviqi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Araşdırmalar göstərir ki, yüngül sənayedə innovasiya fəaliyyəti bir sıra amillərin təsiri ilə şərtlənir. Onlara aşağıdakıları aid etmək olar: yüngül sənaye müəssisələrinin malik olduğu texniki vasitə, qurğu və avadanlığın müəyyən hissəsinin aşağı texniki səviyyəsi; yüngül sənaye sahələrinə qoyulan investisiyaların kifayət qədər olmaması; innovasiya fəaliyyətinin aşağı səviyyəsi; müəssisələrin mövcud istehsal potensialından tam şəkildə istifadə olunmaması və s.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 26 dekabr 2014-cü il tarixli sərəncamı.
2. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 dekabr 2016-cü il tarixli sərəncamı.

3. Allahverdiyev H.B., Qafarov K.S., Əhmədov Ə.M. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. Ali məktəblər üçün dərslik. B: Nasir nəşriyyatı, 2002. 448 s.
4. Aliyev İ. İqtisadiyyat hamı üçün. Avropa nəşriyyatı, 2011. 396 s.

SAHIBKARLIĞIN İNKİŞAFINDA İDARƏETMƏ STRATEGİYALARININ ƏHƏMİYYƏTİ

Əliyeva Təranə Əsman qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti
tarana.aliyeva@mdu.edu.az

Sahibkarlıq fəaliyyəti yalnız iş qurmaq və məhsul satmaqdan ibarət deyil, həm də uzunmüddətli inkişaf və böyümə üçün düzgün idarəetmə strategiyalarının tətbiqini tələb edir. İdarəetmə strategiyaları biznesin məqsədlərinə çatmasını təmin edən, bazaradakı rəqabətə davam gətirməyə kömək edən və şirkətin mövqeyini gücləndirən önəmli bir alətdir. Sahibkarlar və menecerlər üçün effektiv idarəetmə strategiyalarının tətbiqi, işin böyüməsini təmin etmək üçün müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Strategiyalar strateji idarəetmənin əsas bazis elementidir. Strategiyaların müəyyənləşdirilməsi strateji idarəetmənin səviyyəsindən asılıdır. Strateji idarəetmə məqsədlərin formalaşdırılması, taktikanın seçilməsi və strategiyanın hazırlanması üzrə təşkilati fəaliyyətin səviyyəsidir. Strateji idarəetmə müəssisəyə tam rəhbərliyi təmin etməyə, təşkilatın tətqiqatlarının yaxın əlaqələndirilməsinə şərait yaradır. Strategiyaların hazırlanması strateji idarəetmə prosesi ilə sıx bağlıdır. Bu proses missiyanı müəyyən etmə, məqsədləri görmə, taktiki siyasətləri seçmə və mövcud resurslar vasitəsilə strateji addımı atmağı özündə əks etdirir. Strategiya yerinə yetirildikdən sonra mövcud nəticə araşdırılır, yəni strategiyanın nə dərəcədə əlverişli olması qiymətləndirilir. Rəhbərlər strategiyalar vasitəsilə müxtəlif təhlilləri (zəifliklər, güclü tərəflər, imkanlar və s.), zərərverici analizləri (texnoloji, texniki, iqtisadi, ekoloji faktorlarla) tənzimləyirlər.

İdarəetmə strategiyalarının inkişafı biznesin müvəffəqiyyəti və davamlılığını təmin edən əsas amildir. Strateji idarəetmə prosesi müəssisənin missiyasını və vizyonunu müəyyənləşdirir, uzunmüddətli məqsədlər qoyur, resursları optimallaşdırır və təşkilatın güclü tərəflərini üzə çıxarır.

İdarəetmə strategiyasının əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

1. Planlaşdırma: Strateji idarəetmənin ən vacib hissəsi düzgün planlaşdırmaadır. Sahibkarlar əvvəlcədən planlaşdırılmayan hər hansı bir işin uğursuz olmasına qarşı hər zaman hazırlıqlı olmalıdırlar. Qısa və uzunmüddətli hədəflər müəyyən edildikdən sonra, həmin hədəflərə çatmaq üçün düzgün addımlar atılmalıdır.

2. Resursların optimallaşdırılması: Bu, iqtisadi resurslar, insan kapitalı və texnoloji vasitələrdən səmərəli istifadə etməyi nəzərdə tutur. Sahibkarlar həm də mövcud resursları maksimum dərəcədə istifadə edərək, potensial gəlirləri artırmalıdırlar.

3. Rəqabətə davamlılıq: Sahibkarlıq dünyasında rəqabət çox böyükdür. Bu səbəbdən doğru idarəetmə strategiyası həm daxili, həm də xarici bazarda rəqabət üstünlüyü yaratmağa yönəlməlidir.

Hər bir müəssisə özünəməxsusdur və ona uyğun idarəetmə strategiyasının tətbiqi vacibdir. Ən geniş istifadə olunan strategiya növlərindən bazarin genişlənməsi strategiyasını qeyd etmək olar. Şirkət yeni coğrafi bazarlara daxil olaraq, mövcud məhsul və xidmətlərini daha geniş auditoriyaya təqdim edir. Bu strategiya işin böyüməsini təmin etmək üçün çox təsirli ola bilər.

Diversifikasiya müəssisənin müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərməyə başlamasıdır. Məsələn, bir şirkət yalnız məhsul istehsalı ilə məşğul olduğu halda, başqa sahələrə, məsələn, xidmət sektoru və ya texnologiya sahəsinə də daxil ola bilər.

Müasir dövrdə texnologiyanın inkişafı müəssisənin böyüməsi üçün kritik rol oynayır. Buna görə də sahibkarlar yenilikçilik və texnoloji inkişaf strategiyasını tətbiq etməyə üstünlük verirlər. İstər məhsul istehsalı, istərsə də müştəri əlaqələri baxımından texnoloji yeniliklərə investisiya qoymaq şirkətin bazarda rəqabətə davamlılığını artırır.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin böyüməsi yalnız maliyyə göstəriciləri ilə ölçülmür, həm də şirkətin bazardakı mövqeyi, əməkdaşlıq imkanları və sosial məsuliyyəti ilə

əlaqələndirilir. Sahibkarların böyümə strategiyalarını qurarkən nəzərə almalı olduqları bir neçə əsas məqam var:

1. Yeni bazarların axtarılması. Sahibkarlıq fəaliyyətinin böyüməsi üçün yeni bazarlara açılmaq vacibdir. Bu, yalnız ölkə daxilində deyil, həm də xarici bazarlara daxil olmağa yönəlmiş fəaliyyətlərdir. Yeni bazarların tapılması və orada biznesin qurulması, müştəri bazasının artmasına və gəlirlərin yüksəlməsinə gətirib çıxarır.

2. Xarici bazar araşdırması. Şirkətlər yeni bazarları öyrənərək orada əməliyyatlar həyata keçirməyi düşünməlidirlər. Bu bazarlarda hüquqi tələblər, mədəniyyət fərqləri və yerli müştəri tələbləri nəzərə alınmalıdır.

3. Lokal tərəfdaşlarla əməkdaşlıq. Yeni bazarlarda fəaliyyətə başlamaq üçün yerli şirkətlərlə tərəfdaşlıq qurmaq çox önəmlidir. Bu, bazara giriş prosesini sürətləndirir və riskləri azaldır.

4. Yenilikçi Yanaşmalar və Texnologiyalar. Müasir sahibkarlar üçün yenilikçi yanaşmalar və texnologiyalar çox önəmlidir. Yeni məhsullar, xidmətlər və iş üsulları yaratmaq, müəssisələrin böyüməsini təmin edən mühüm amillərdir. Texnologiyanın inkişafı həm müştəri təcrübəsini yaxşılaşdırır, həm də əməliyyat proseslərini sürətləndirir. İstifadə olunan texnologiyaların inkişaf etdirilməsi və yeni texnologiyaların tətbiqi ilə şirkət müştəriləri cəlb edə və bazardakı mövqeyini gücləndirə bilər.

Rəqəmsal dünyaya keçid, biznesin böyüməsində mühüm rol oynayır. E-ticarət, dijital marketing və müştəri məlumatlarının təhlili sahəsindəki yeniliklər şirkətlərin böyüməsinə töhfə verə bilər. Şirkətlər əməliyyatlarını avtomatlaşdırmaqla daha səmərəli və məhsuldar ola bilər. Bu, həm də xərcləri azaldır və işçi qüvvəsinin daha yaradıcı və strateji məsələlərə yönəlməsinə imkan verir.

Sahibkarlığın böyüməsi yalnız düzgün idarəetmə strategiyalarına deyil, həm də güclü bir komandanın mövcudluğuna bağlıdır. İşçilərin inkişafı, liderlik bacarıqları və motivasiya sistemləri böyümənin vacib tərkib hissələridir. Müəssisənin böyüməsi üçün işçi heyətinin peşəkar inkişafı çox önəmlidir. Liderlər və menecerlər öz komandalarını inkişaf etdirmək üçün mütəmadi olaraq təlimlər təşkil etməli, fərdi inkişaf planları qurmalıdırlar.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin böyüməsində liderlərin motivasiya və komanda ruhu yaratmaq bacarıqları önəmlidir. Güclü liderlər işçiləri cəlb etmək və onların işə olan bağlılığını artırmaqda böyük rol oynayır.

Bundan əlavə, idarəetmə strategiyalarının effektivliyi, müəssisənin dəyişən mühitə adaptasiyası ilə də sıx bağlıdır. Qlobal iqtisadi tendensiyalar, texnoloji yeniliklər və sosial dəyişikliklər müəssisələrin strategiyalarını davamlı olaraq yenidən nəzərdən keçirməsini tələb edir. Buna uyğun olaraq, çevik idarəetmə strategiyaları – yəni "agile management" yanaşması – müasir dövrdə getdikcə daha geniş tətbiq olunur. Bu model sürətli qərarvermə, çevik planlaşdırma və şəffaf komanda əlaqələrini ön plana çəkir.

Eyni zamanda, idarəetmə prosesində risklərin idarə olunması strategiyaları da xüsusi önəm daşıyır. Sahibkarlar və menecerlər yalnız gəlir gətirəcək planlar deyil, həm də gözlənilməz iqtisadi və bazar risklərinə qarşı müdafiə tədbirləri görməlidirlər. Risk menecmenti – maliyyə, hüquqi və əməliyyat risklərinin proaktiv şəkildə müəyyən olunması və nəzarətdə saxlanılması – dayanıqlı inkişaf üçün həlledici amillərdən biridir.

Davamlı inkişaf anlayışı da müasir sahibkarlıq idarəetməsində əsas istiqamətlərdən biridir. Şirkətlər yalnız iqtisadi qazanc əldə etmək məqsədi ilə deyil, həm də sosial və ekoloji məsuliyyətlərə diqqət yetirməklə öz nüfuzlarını möhkəmləndirməyə çalışırlar. Korporativ sosial məsuliyyət strategiyaları bu baxımdan idarəetmə sisteminə inteqrasiya olunur. Bu strategiyalar müəssisənin cəmiyyətə və ətraf mühitə olan münasibətini formalaşdırır və ictimai etimadı artırır.

Nəhayət, məlumat əsaslı qərarvermə prinsipi də müasir idarəetmə strategiyalarının əsasını təşkil edir. Sahibkarlar rəqəmsal analiz vasitələri, süni intellekt və "big data" texnologiyalarından istifadə edərək müştəri davranışlarını daha dəqiq təhlil edə, bazar trendlərini izləyə və daha əsaslandırılmış qərarlar qəbul edə bilirlər. Bu yanaşma həm gəlirliliyi artırır, həm də strateji məqsədlərə daha effektiv çatmağa imkan verir.

İdarəetmə strategiyalarının inkişafı və sahibkarlığın böyüməsi, davamlı və dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi üçün əhəmiyyətli addımlardır. Bu proseslər zamanı

sahibkarların düzgün planlaşdırma, yeni bazarların araşdırılması, texnoloji yeniliklərdən istifadə və komanda rəhbərliyi kimi strateji addımları atması vacibdir. Yalnız bu yolla, sahibkarlar bizneslərini daha da böyüdə və inkişaf etdirə bilərlər. Eyni zamanda, iqtisadi mühitin dəyişməsi ilə yanaşı, strategiyaların çevik olması və bazar tələblərinə uyğunlaşması da çox vacibdir.

Ədəbiyyat:

1. Əliyev İ.İ. Strateji idarəetmə. Bakı, 2020.
2. Vəliyev M.Ə. Sahibkarlıq fəaliyyətinin əsasları. Bakı, 2021.
3. Hüseynov R.Ə. Biznesin idarə olunması və inkişaf strategiyaları. Bakı, 2022.
4. Quliyev F.Ş. İnnovativ sahibkarlıq və rəqəmsal transformasiya. Bakı, 2023.

İNNOVASİYALI İQTİSADİYYAT ÜÇÜN KADR HAZIRLIĞI

Hüseynova Emiliya Yəhya qızı, dosent

Mingəçevir Dövlət Universiteti

emiliya-huseynova@mail.ru

Qloballaşan dünyada ölkələrin davamlı inkişafı birbaşa təhsil sisteminin modernləşdirilməsi və müasir tələblərə uyğun kadr hazırlığı ilə bağlıdır. Rəqəmsallaşma və innovasiyalar ənənəvi təhsil yanaşmalarını dəyişərək, gələcəyin ixtisaslı mütəxəssislərinin yetişdirilməsi üçün yeni imkanlar yaradır [2].

Dünyada cərəyan edən qlobal çağırışlar şəraitində hər bir ölkə davamlı inkişafın təmin edilməsi üçün müvafiq siyasət yeridir. Bundan irəli gələrək, siyasi və sosial-iqtisadi sahələrdə sistemli şəkildə islahatların aparılması zəruriyyətə çevrilmişdir. Azərbaycanda ardıcıl yeridilən uğurlu siyasət nəticəsində ölkənin davamlı sosial-iqtisadi inkişafı təmin edilmişdir. Ölkədə ardıcıl aparılan struktur islahatları ictimai inkişafın hər bir sahəsində öz əksini tapmışdır. Ölkədaxili siyasi sabitlik və sosial-

iqtisadi inkişafda əldə edilən uğurlar respublikanın beynəlxalq aləmdə nüfuzunun artmasına səbəb olmuşdur.

Ölkənin davamlı sosial-iqtisadi inkişafının davamlı olmasında onun idarəetmə mexanizminin ahəng işləməsi vacib əhəmiyyət kəsb edib. İdarəetmə sisteminin fəaliyyətinin səmərəliliyi birbaşa olaraq kadr potensialından və gələcək mütəxəssislərin hazırlanmasında görülən işlərdən asılıdır. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında «Davamlı inkişaf naminə kadr potensialının təkmilləşdirilməsi: Azərbaycan modeli» adlı layihə çərçivəsində aparılan işləri təqdirə layiq hesab etmək olar. Bu layihənin respublika universitetləri arasında qrant müsabiqəsində qalib olması və onun Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu tərəfindən maaliyləşdirilməsi problemin aktuallığını bir daha təsdiqləyir.

Davamlı inkişafın idarə olunmasında uğur qazanmağın başlıca amili kimi kadrlarının səriştəlilik səviyyəsi, onların intellektual potensialından səmərəli istifadə olunması çıxış edir. Hazırkı dövrdə idarəetmə orqanlarının fəaliyyətində yeni idarəetmə texnologiyalarından geniş istifadə olunur. Yeni idarəetmə texnologiyalarının tətbiqi idarəetmə orqanlarının heyətinin biliklərinin daim yeniləşməsini və transformasiya olunmasını tələb edir. Bu texnologiyaların reallaşdırılması üçün insan potensialına müntəzəm investisiyalar tələb olunur. İnsan potensialı inkişafın əsas determinantlarından biri olmaqla, cəmiyyətin istər fiziki gucu, istərsə də zehni fəaliyyətə malik olduğu bilik və bacarıqlarıdır.

Hər bir ölkənin uğurlu gələcəyi həmin ölkənin təhsil səviyyəsi ilə ölçülür. Müasir dünya ölkələri, o cümlədən bütün inkişaf etmiş ölkələr təhsili, strateji üstün sahə elan edir və ölkələrinin gələcək inkişafının təhsil sisteminin səviyyəsindən asılı olduğunu etiraf edir. İnsan potensialı inkişafın əsas determinantlarından biri olmaqla, cəmiyyətin istər fiziki gücü, istərsə də zehni fəaliyyətlərində malik olduğu bilik və bacarıq kimi göstərilir [3].

Səmərəli idarəetmə sisteminin formalaşması kadrların hazırlanması sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə sıx bağlıdır. Mingəçevir Dövlət Universiteti (MDU) də daxil

olmaqla, Azərbaycanın ali təhsil müəssisələrində innovasiyalı iqtisadiyyat üçün keyfiyyətli kadrların hazırlanması ön planda durur.

Müasir tədris texnologiyalarının, innovativ təlim metodlarının və çevik universitet idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqi MDU-nun milli ali təhsilimizin ümumi xəritəsindəki mövqeyinin gücləndirilməsini, onun Mingəçevir şəhəri və ətraf rayonların sosial-iqtisadi inkişafına daha çox töhfələr verməsini hədəfləyir. Bütün bunlara nail olmaq üçün mövcud şərtlər kontekstində tədrisin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, elmi fəaliyyətin səmərəliliyinin artırılması, maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi, professor-müəllim və inzibati-texniki heyət üzvlərinin sosial rifahının yaxşılaşdırılması, yerli və xarici universitetlərlə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın genişləndirilməsi, özəl və dövlət qurumları ilə səmərəli işbirliyinin yaradılması prioritet istiqamətlər olaraq seçilib. Həmin istiqamətlər üzrə fəaliyyətin təşkilində qısamüddətli, ortamüddətli və uzunmüddətli perspektivlər nəzərə alınır və fərqləndirilir.

2024/2025-ci tədris ilində Universitetdə iqtisadiyyat, mühəndislik və təhsil profillərini əhatə edən 38 ixtisas (bakalavriat) və 19 ixtisaslaşma (magistratura) üzrə kadr hazırlığı həyata keçirilir. Hazırda 3 fakültə və 10 kafedranın fəaliyyət göstərdiyi universitetdə ümumilikdə 5000-dən artıq tələbə və magistrant təhsil alır [3].

Rəhbəri olduğum Biznes və menecment kafedrasında bakalavriat təhsil səviyyəsində dörd ixtisas (Biznesin idarə edilməsi, Dövlət və bələdiyyə idarəetməsi, Marketing, Menecment ixtisasları), magistratura təhsil səviyyəsində isə Biznesin təşkili və idarə edilməsi, Dövlət və bələdiyyə idarəetməsi, Biznesin təşkili və idarə edilməsi (ümumi təyinatlı - MBA proqramı üzrə) ixtisasları üzrə müasir əmək bazarının tələblərinə uyğun kadr hazırlığı həyata keçirilir.

Əsaslandırılmış qərarlar və inamlı addımlar MDU-nun yerləşdiyi regionda ümumi ekosistemin mühüm faktorlarından birinə çevrilməsinə imkan verir. Məhz bu amil həm universitetin populyarlığının və cəlbediciliyinin artmasına, həm də əmək bazarının sürətlə dəyişən tələblərinə cavab verən yüksək ixtisaslı kadr hazırlığının keyfiyyətinin yüksəlməsinə dəstək verir.

Tələbələrin müasir dövrün çağırışlarına uyğun ali təhsil alması və onların əmək bazarının tələblərinə uyğun peşəkar kadrlar kimi formalaşması prioritet əhəmiyyət daşıyır. Tələbələrin gələcəkdə uğurlu karyera qurması ilə bərabər xalqımıza və dövlətimizə layiq vətəndaş kimi yetişməsinə, vətənpərvərlik və milli-mənəvi dəyərlərə bağlılıq ruhunda tərbiyəsinə, onların MDU-nun və Mingəçevir şəhərinin ictimai həyatında aktiv iştirak etməsinə, könüllülük və startap fəaliyyətinə cəlb olunmasına, tələbə-gənclərin idmanla məşğul olmasına xüsusi önəm verilir. MDU-da çoxsaylı tələbə təşkilatları fəaliyyət göstərir.

Bu gün MDU beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində dünyanın 14 ölkəsinin 25 universiteti ilə əlaqələr yaratmışdır. Türkiyənin Gazi Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, KTO Karatay Üniversitesi və İstanbul Gedik Üniversitesi, Almaniyanın Siegen Universiteti, Litvanın Mikolas Romeris Universiteti, Ukraynanın Kiyev Milli İqtisadiyyat Universiteti (KNEU) və Kiyev Milli Texnologiya və Dizayn Universiteti (KNUTD), Qazaxıstanın Abay adına Qazax Milli Pedaqoji Universiteti (Abay Universiteti), Ahmet Yesevi Universiteti (AYU) və Qazax Milli Aqrar Tədqiqat Universiteti (KazNARU) qarşılıqlı layihələr həyata keçirir. Qeyd olunan xarici universitetlərlə tələbə və müəllim mübadiləsi, Erasmus+ və HORIZON2020 proqramlarında birgə iştirak, birgə elmi tədqiqatların aparılması, ortaq elmi konfranslar və yay məktəbləri keçirilməsi istiqamətlərində əməkdaşlıq edilir, gələcəkdə müvafiq universitetlərlə ikili diplom proqramlarının yaradılması haqqında ilkin razılıq əldə olunub .

MDU-da həyata keçirilən kompleks tədbirlər ilk növbədə əsas strateji hədəflərə – yeni dövrün universitetinə çevrilməyə, regional inkişafa töhfə verməyə və paytaxt səviyyəli ali təhsil müəssisəsi statusuna nail olmağa hesablanır. Bu zaman milli ali təhsilimizdə müşahidə olunan inkişaf trendləri, beynəlxalq ali təhsil məkanında baş verən dəyişikliklərə əsaslanan yeni çağırışlar, eləcə də Universitetin mövcud durumu və potensial imkanları əhəmiyyətli dərəcədə nəzərə alınır [3].

Təhsil sistemində innovasiyaların tətbiqi təhsil prosesini müasir, səmərəli və keyfiyyətli etmək üçün vacibdir. İnnovasiya yeni yanaşmaların və texnologiyaların

tətbiqi deməkdir. Bu, kompüterləşdirilmiş metodlardan başlayaraq süni intellektə qədər müxtəlif istiqamətləri əhatə edir.

Kadr hazırlığı təhsil sistemində islahatların uğurla həyata keçirilməsi üçün həm orta, həm də ali təhsil müəssisələrində ciddi dəyişikliklər edilməsini tələb edir. Belə ki mövcud tədris proqramları nəzəri biliklərlə yanaşı, praktik təcrübəni də əhatə etməlidir. Müasir texnologiyalar tətbiq edilməli, müəllimlər bu yeniliklərə uyğun şəkildə hazırlanmalıdırlar.

Ədəbiyyat:

1. Davamlı inkişaf naminə kadr potensialının təkmilləşdirilməsi: Azərbaycan modeli. Bakı: Elmin İnkişafı Fondu, 2018.
2. Təhsil sistemində innovasiyalar və kadr hazırlığı. URL: <https://crossmedia.az/az/carpaz-baxis/t-hsil-sistemind-innovasiyalar-v-kadr-hazirligi>
3. MİNGƏÇEVİR DÖVLƏT UNİVERSİTETİ. Haqqımızda. URL: <https://mdu.edu.az/mdu-haqqinda/>

SAHİBKARLIQ TƏHSİLİNİN İNKİŞAFINDA DÖVLƏT SİYASƏTİNİN ROLU VƏ DƏSTƏK MEXANİZMİ

Kərimova Mehriban Allahverən qızı, baş müəllim

Mingəçevir Dövlət Universiteti, Azərbaycan

kmehriban9@gmail.com

Müasir dövrdə iqtisadiyyatın və sahibkarlığın inkişafı ölkələrin sosial-iq-tisadi sabitliyinin, rəqabətqabiliyyətli iqtisadi modelin və dayanıqlı inkişafın əsas şərtlərindən biridir. Qlobal iqtisadi çağırışlar fonunda yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması hər bir ölkənin prioritet istiqamətlərindən biri kimi çıxış edir. Bu baxımdan, iqtisadiyyat və sahibkarlıq sahəsində mütəxəssislərin hazırlanması prosesi daim yenilənməyə və təkmilləşdirilməyə ehtiyac duyur. XXI əsrdə rəqəm-sal transformasiya, süni intellekt, yaşıl iqtisadiyyat və qlobal ticarət münasibət-lərinin dinamikası iqtisadi mütəxəssislərin rolu və funksiyalarında əhəmiyyətli də-yişikliklər

yaradıb. Yeni iqtisadi trendlər əmək bazarının tələblərini yenidən müəyyənləşdirərək, aşağıdakı istiqamətləri ön plana çıxarır:

- Analitik düşüncə və rəqəmsal savadlılıq;
- İnnovasiya yönümlü yanaşma və startap bacarıqları;
- Menecment və liderlik keyfiyyətləri;
- Qlobal iqtisadi prosesləri anlama qabiliyyəti.

Buna görə də, iqtisadiyyat və sahibkarlıq sahəsində təhsil sistemləri yeni əmək bazarına uyğunlaşdırılmalı, müasir bilik və bacarıqlara malik mütəxəssislərin hazırlanması təmin edilməlidir.

Azərbaycanda iqtisadiyyat və sahibkarlıq üzrə ali təhsil müəssisələri tərəfindən müxtəlif ixtisaslar üzrə kadr hazırlığı həyata keçirilir. Lakin əmək bazasında müşahidə olunan bəzi boşluqlar göstərir ki, bu sahədə keyfiyyətə və praktik bacarıqlara əsaslanan təhsilin daha da gücləndirilməsinə ehtiyac var. Əsas problemlər aşağıdakılardır:

- Tədris proqramlarının təcrübəyə deyil, nəzəriyyəyə əsaslanması
- Sahibkarlıq fənlərinin tətbiqi xarakter daşımaması
- Universitet və iş dünyası arasında zəif əlaqələr
- Praktik təlim və biznes simulyasiyalarının azlığı.

Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün təhsil proqramları əmək bazasının real tələblərinə uyğunlaşdırılmalı və innovativ tədris metodları tətbiq edilməlidir. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, sahibkarlıq düşüncəsinin inkişaf etdirilməsi üçün təhsil sisteminin bütün mərhələlərində təşəbbüskarlıq, yaradıcı düşüncə və innovasiya yönümlü tədris yanaşmaları tətbiq olunmalıdır [2]. Misal olaraq:

- Finlandiya - Erkən yaşlardan sahibkarlıq bacarıqlarının formalaşdırılmasına diqqət yetirilir.

- Almaniya - Dual təhsil sistemi vasitəsilə tələbələr həm nəzəri, həm də praktik bilik əldə edirlər.

- ABŞ və Böyük Britaniya - Universitetlərdə inkubasiya mərkəzləri və startap laboratoriyaları fəaliyyət göstərir.

Azərbaycanda da bu təcrübədən istifadə etməklə sahibkarlıq ekosisteminin gücləndirilməsi mümkündür.

Rəqəmsallaşma iqtisadiyyat və sahibkarlıq üzrə təhsilin forma və məzmununa mühüm təsir göstərir. Onlayn kurslar, interaktiv platformalar, data analizi və proqramlaşdırma bilikləri bu sahədə vacib kompetensiyalar kimi çıxış edir. Təhsil müəssisələri bu trendlərə uyğun olaraq:

- Tədris proqramlarına rəqəmsal iqtisadiyyat modullarını əlavə etməli;
- Data science, biznes analitikası, e-commerce kimi sahələri ön plana çıxarmalı;
- Tələbələr üçün real layihələr üzərində işləmə imkanları yaratmalıdır.

Azərbaycanda dövlətin bu sahədə gördüyü mühüm tədbirlərdən biri “2022–2026-cı illər üçün sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası” çərçivəsində insan kapitalının inkişafına yönəlmiş fəaliyyətlərdir. Bundan əlavə:

- Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi (KOBİA) sahibkarlıq sahəsində təlimlər və konsultasiya xidmətləri göstərir;
- “Startup” və “İnnovasiya” layihələrinə dövlət tərəfindən maliyyə dəstəyi verilir;
- Gənc sahibkarların təşəbbüsləri üçün güzəştli kredit və vergi mexanizmləri mövcuddur.

İqtisadiyyat və sahibkarlıq üzrə mütəxəssislərin hazırlanmasında aşağıdakı addımların atılması məqsədəuyğundur:

- Kurikulumların əmək bazarına uyğunlaşdırılması;
- Tələbələrin startap layihələrdə iştirakına stimul verilməsi;
- Müəllim heyətinin peşəkarlığının artırılması üçün beynəlxalq təlimlərə cəlb olunması;
- Universitet-sənaye əməkdaşlığının gücləndirilməsi;
- Təhsildə “problem əsaslı öyrənmə” və “layihə əsaslı öyrənmə” metodlarının tətbiqi.

İqtisadiyyat və sahibkarlıq sahəsində müasir dövrün tələblərinə uyğun mütəxəssislərin hazırlanması ölkənin dayanıqlı inkişaf strategiyasının əsas elementlərindən biridir. Bu sahədə aparılan islahatlar və tətbiq olunan innovativ yanaşmalar gənc mütəxəssislərin daha çevik, yaradıcı və rəqabətqabiliyyətli olmasına xidmət

etməlidir. Təhsil, biznes və dövlət sektorunun əməkdaşlığı isə bu prosesin uğurla həyata keçirilməsinin başlıca şərtidir [1].

Son illərdə texnologiyanın sürətli inkişafı həyatın bütün sahələrini, xüsusilə də təhsil sektorunu əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmişdir. Rəqəmsallaşma, yəni analoq məlumatların rəqəmsal formaya çevrilməsi və rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi, təhsil sistemində yeni imkanlar yaratmış, eyni zamanda tədris metodologiyalarının yenidən nəzərdən keçirilməsini zəruri etmişdir. Rəqəmsallaşma təkcə texnoloji bir dəyişiklik deyil, eyni zamanda təhsil fəlsəfəsinə yeni baxış gətirir. Tədris meto-dologiyasının yenilənməsi, təhsil prosesini daha effektiv, interaktiv və fərdiləş-dirilmiş hala gətirir. Bu isə tələbələrə motivasiyasını artırır, bilik və bacarıqların daha dayanıqlı formalaşmasını təmin edir.

Daimi çağırışlar şəraitində tədris prosesinin təşkili və müasirləşdirilməsi, müasir dövrdə təhsil sisteminin qarşısında duran əsas çağırışlara cavab vermək məqsədi daşıyır. Bu çağırışlar texnologiyanın sürətli inkişafı, əmək bazarının də-yişməsi, sosial-iqtisadi şəraitin dəyişməsi, eləcə də pandemiya və ya digər fəvqə-ladə hallar kimi qlobal proseslərlə bağlıdır. Daimi çağırışlar dedikdə, cəmiyyətin və texnologiyanın inkişafı fonunda təhsil sistemindən gözləntilərin, tələblərin və ehtiyacların davamlı şəkildə dəyişməsi nəzərdə tutulur. Bu çağırışlara aşağıdakılar daxildir:

- Texnoloji yeniliklər (AI, robot texnologiyası, rəqəmsallaşma);
- İqtisadi dəyişikliklər (qloballaşma, əmək bazarının çevikləşməsi);
- Sosial dəyişikliklər (əhəlinin yaş tərkibinin dəyişməsi, urbanizasiya);
- Ekoloji və sağlamlıq riskləri (pandemiyalar, iqlim dəyişikliyi);
- Təhsil modellərinə olan tələblərin artması (həyatboyu öyrənmə, çevik bacarıqlar).

Təhsildə keyfiyyət və məzmun anlayışları, təhsil sisteminin inkişafının əsas göstəriciləri kimi mühüm yer tutur. Bu anlayışlar vasitəsilə bir ölkənin təhsil səviy-yəsini, insan kapitalının inkişafını və cəmiyyətin gələcək perspektivlərini qiymət-ləndirmək mümkündür.

Təhsil məzmunu – yəni tədris proqramları, dərsliklər, kurikulum və verilən biliklərin aktual, praktik və öyrədici olması – təhsilin səmərəliliyində həlledici rol oynayır. Yaxşı tərtib edilmiş məzmun:

- XXI əsr bacarıqlarını (tənqidi düşüncə, yaradıcılıq, əməkdaşlıq, kommunikasiya) aşılrayır,
- Tələbələrin gələcək əmək bazarına hazırlığını təmin edir, bilikləri yaşama tətbiq etmə bacarığını inkişaf etdirir,

Müasir dövrdə təhsilin inkişafı hər bir ölkənin iqtisadi, sosial və mədəni tərəqqisinin başlıca amillərindən biri kimi qəbul olunur.

Bu inkişafın əsas göstəricilərindən biri də təhsilin keyfiyyəti və təqdim olunan məzmunun müasirliyi. Təhsilin keyfiyyəti və məzmunu təkcə tədris proqramlarında deyil, həm də cəmiyyətin gələcəkdə formalaşmasında həlledici rol oynayır. Bu baxımdan, təhsil sahəsində aparılan islahatların uğuru məhz bu iki əsas göstərici ilə ölçülür [1].

Təhsil məzmunu – yəni tədris proqramları, dərsliklər, kurikulum və metodik materiallar – tələbələrə təqdim edilən bilik və bacarıqların forması və dəyəridir. Müasir təhsil məzmunu aktual və praktik biliklərə əsaslanmalı, eyni zamanda XXI əsrin tələblərinə cavab verməlidir.

Təhsildə keyfiyyət və məzmun bir-biri ilə sıx əlaqəlidir. Keyfiyyətli təhsil üçün yalnız yaxşı müəllimlər deyil, həm də zəngin və müasir məzmunlu proqramlar vacibdir. Əgər məzmun şagird və tələbə yönümlü deyilsə, müəllimlər nə qədər peşəkar olsalar da, öyrənmə prosesi effektiv olmayacaq. Digər tərəfdən, məzmunun yüksək səviyyədə olması, lakin bu məzmunun çatdırılmasının zəif olması da nəticələrin aşağı düşməsinə səbəb olur. Buna görə də, keyfiyyət və məzmun birlikdə düşünülməli və inkişaf etdirilməlidir [2].

Sonda qeyd etmək olar ki, təhsil sisteminin uğurla inkişaf etməsi üçün həm məzmun, həm də keyfiyyət paralel şəkildə gücləndirilməlidir. Dövlət siyasəti bu istiqamətdə sistemli addımlar atmalı, müəllim hazırlığı, kurikulum yenilənməsi, qiymətləndirmə sisteminin təkmilləşdirilməsi və təhsilin rəqəmsallaşdırılması sahələrinə xüsusi diqqət yetirməlidir. Təhsildə keyfiyyət və məzmun yalnız statistika deyil, həm

də insan potensialının inkişafı deməkdir. Bu baxımdan, bu iki göstərici hər zaman təhsil islahatlarının mərkəzində dayanmalıdır.

Ədəbiyyat:

1. “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 22 iyul 2022-ci il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilib.
2. Piroqov K.M., Temnova N.K., Quskova İ.V. Biznesin təşkilinin əsasları. Dərslik. Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 2012. 527 s.

Секція 5
**ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ У ЗВО**

ВИНИКНЕННЯ ФІТНЕСУ В УКРАЇНІ

Безніс О.Є., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

У даній статті розглядається феномен виникнення фітнес культури в Україні. Спроби обґрунтування терміна «фітнес» і визначення його ролі у фізичній культурі та підтримці здорового способу життя людей.

Соціально-культурний запит визначив необхідність розвитку та поширення інновацій у сфері фізичної культури. На сьогоднішній день фізичну культуру людини трактують не тільки як сукупність фізичних якостей особистості, а й як певний стиль життя, що має здоров'я як важливий ціннісний орієнтир індивіда. Останнім часом дедалі більша кількість людей усвідомила важливість здорового способу життя і прагне до нього. Щоб долучитися до суспільства, яке веде здоровий спосіб життя, насамперед потрібно скласти розпорядок дня, організувати правильне харчування і, звісно, правильні фізичні навантаження, які вам можуть запропонувати численні фітнес-організації, а також фітнес активно впроваджують у фізкультурно-оздоровчу практику роботи з населенням та в процес професійної підготовки фахівців з фізичної культури у вишах країни.

Однією з важливих проблем процесу є розуміння самого терміна «фітнес». Слово «фітнес» прийшло з англійського «to be fit» - відповідати. Іншими словами, бути здоровим, вести здоровий спосіб життя. Як стверджує В.Є. Борилкевич, за своїм цільовим призначенням «фітнес» ближче до поняття «фізична культура». А загалом, фітнес можна охарактеризувати як фізичну активність інтегрального плану, метою якої є підвищення здатності організму до навантажень. Як відомо

К. Купер американський лікар заклав основу фітнес-ідеї - «навантаження заради здоров'я». Основні передумови інтеграції терміна «фітнес» у науку і практику - це: встановлення контактів з міжнародними фізкультурно-оздоровчими організаціями; позначення цим терміном оздоровчих занять фізичними вправами, оснащеними передовими технологіями; виникнення міжнародного понятійно-термінологічного апарату, який містить багато похідних слів від терміна «фітнес»; перспектива об'єднання країн у єдине світове співтовариство; мотив престижності, ознака освіченості.

Поняття «фітнес» змінювалося впродовж досліджуваних 10 років, але, на наш погляд, найповніше визначення дав В.С. Борилкевич: «Фітнес є поняттям багатовимірним, яке містить ширший спектр ознак, ніж просто рівень фізичного стану». Відомий факт, що термінологічне поняття стає загальноприйнятим, якщо: 1) не суперечить сучасним нормам мовленнєвої практики; 2) має широке вживання; 3) закріплений у словниках та іншій науково-практичній літературі; 4) відповідає вимогам комунікативної доцільності. На наш погляд, термін «фітнес» повною мірою відповідає всім цим вимогам.

До фітнесу належать фізичні вправи, сучасні види рухової активності, авторські оздоровчі програми, інноваційні технології, мета їх - оздоровлення, принцип - «навантаження заради здоров'я». Багато видів рухової активності (їх налічується близько 200) є інноваційними на основі поєднання нових видів рухової активності з сучасним обладнанням, з використанням музичного супроводу. На підставі досліджень В.І. Григор'єва, В.С. Симонова основних напрямів фітнесу та проведеного нами аналізу змісту фітнес-конвенцій за останні 5 років і пропонованих фітнес-послуг фітнес-клубів Харкова ми встановили основні підходи до створення фітнес-технологій: синергетичний - на основі інтегрованих технологій із різних видів фізичної культури та їхньої подальшої модернізації створюються нові технології, на чолі яких лежить принцип системності. Еклектичний підхід - створення і розвиток фітнес-технологій, заснованих на культурних етнічних традиціях різних країн і народів. Традиційно орієнтований підхід - використання історично сформованих і

визнаних занять тими чи іншими видами рухової активності, додаючи сучасні атрибути.

Синтетичний підхід - поєднання традиційних і нетрадиційних видів рухової активності та різних технологій. Диверсифікаційний - безліч варіантів одного виду занять фітнесом. А загалом процес створення різноманітних інноваційних оздоровчих технологій у фітнес-індустрії підпорядковується принципу спіралеподібного розвитку, притаманному загальній системі розвитку людського суспільства в глобальному масштабі.

Спираючись на результати досліджень цієї статті зазначимо, що процес формування ідейно-змістовного підґрунтя фітнес-індустрії перебуває в постійному процесі розвитку, є інноваційним за своєю сутністю та швидко змінюється в умовах стрімкого розвитку світу, що притаманно для соціально-культурного явища нашої епохи. Безпосередньо відіграє передову роль у підтриманні здорового способу життя.

МІСЦЕ ФІТНЕСУ В ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ДІВЧИНИ

Безніс О.Є., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Робота аеробної системи багато в чому залежить від роботи серцево-судинної системи, що забезпечує киснем усі клітини організму - саме за його участю і відбувається перероблення глікогену і жиру в енергію. Найпопулярніші приклади аеробних навантажень - це всілякі види аеробіки й танці, тобто фітнес-вправи середньої інтенсивності, які для спалювання жиру мають тривати щонайменше 40 хвилин і забезпечувати досить високий пульс.

І найголовніше в заняттях фітнесом - правильне харчування. Головне - уникати так популярних зараз низькокалорійних безвуглеводних дієт.

Тільки чітке й послідовне дотримання всіх цих умов за найрізноманітніших фітнес-навантажень допоможе в раціональні строки

позбутися великої кількості кілограмів і набути сильного, витривалого і красивого тіла.

Чудово підходить для цього ходьба - один із найкращих видів аеробіки. За міцнішого здоров'я починати тренування треба з двадцяти хвилин фітнесу тричі на тиждень. Повноцінне здійснення цього процесу завдяки фітнесу і призводить до поліпшення здоров'я.

У підсумку постаратися довести фітнес програму до п'яти прогулянок на тиждень по 30-45 хвилин кожна. Ходити потрібно швидким кроком, щоб пульс тримався на потрібному рівні. Спочатку ходити взагалі без ваги, потім «обважнити» себе на півкілограма.

Так, додаючи по 0,3 кг, постаратися довести навантаження приблизно до 5-10 відсотків від ваги тіла.

А ось для того, щоб боротися із зайвою вагою, потрібні інші умови, особливо коли рахунок іде на п'ять-десять і більше кілограмів. Під час занять фітнесом у перші 20 хвилин інтенсивних фізичних вправ здебільшого витрачається глікоген із м'язів, запаси якого дуже легко поповнити. У наступні 20 хвилин організм для отримання енергії поступово починає використовувати накопичені запаси жиру. А вже через 40 хвилин після початку тренування організм повністю перемикається на використання жирових відкладень. Тому оптимальним часом занять фітнесом для тих, хто бажає схуднути, вважається 1,0-1,5 години.

Максимальний результат від занять фітнесом досягається за умови постійної зміни видів діяльності, оскільки завдяки цьому навантажуються різні групи м'язів, що стимулює активніше спалювання жиру.

Щоб долучитися до суспільства, яке веде здоровий спосіб життя, насамперед потрібно скласти розпорядок дня, організувати правильне харчування і, звісно, правильні фізичні навантаження, які вам можуть запропонувати численні фітнес-організації, а також фітнес активно впроваджують у фізкультурно-оздоровчу практику роботи з населенням та в процес професійної підготовки фахівців з фізичної культури у вишах країни.

У чистому вигляді фітнес не можна назвати спортом, оскільки в спорті людина орієнтована на те, щоб працювати на досягнення якомога кращого результату, є прагнення до перемог. А якщо взяти фітнес, спорт у ньому займає лише незначну частину, тобто людина прагне не до завоювання титулів і медалей, а лише до того, щоб за допомогою спортивних занять досягти вдосконалення свого тіла і духу. Водночас фітнес допомагає людям будь-якого віку позбутися безлічі проблем, зокрема й суто психологічного характеру. Адже підвищення загального тону організму, упорядкування фігури, дарує багатьом більше впевненості у власних силах, привабливості.

Використовуючи засоби фітнесу в процесі підбору найефективніших вправ для розв'язання завдань оздоровлення, зміцнення функціональних систем і корекції фігури, можливий вплив на організм загалом і локально у зв'язку з індивідуальними особливостями та потребами тих, хто займається. Найбільш доцільною формою організації занять є персональне тренування. У фітнес-індустрії останніми роками з'явилася практика організації занять для різних груп населення залежно від статі, віку, стану здоров'я, наявності травм, координаційної підготовленості (ONLY MAN, заняття для початківців, заняття для підготовлених тощо). Очевидно, що сучасні оздоровчі програми фітнесу потребують подальшої індивідуалізації навантаження, проте проблема обґрунтування доцільності використання фітнес послуги «персональний тренер» залишається актуальною.

Останньому в рамках своєї роботи доводиться розв'язувати завдання з досягнення максимальної результативності в обраному виді спорту, в той час як фітнес-тренер працює над оптимальним розвитком фізичних якостей, що призводять до досягнення поставлених клієнтом цілей, а також також зберегти розумне співвідношення між швидкістю розвитку цих якостей і збереженням, зміцненням здоров'я клієнта. Крім цього, кількість засобів, методів і організаційних форм тренувальних занять, які використовуються у фітнесі, набагато ширша, ніж у спортивному тренуванні.

Використовуючи засоби фітнесу в процесі підбору найефективніших

вправ для вирішення завдань оздоровлення, зміцнення функціональних систем і корекції фігури, можливий вплив на організм загалом і локально у зв'язку з індивідуальними особливостями й потребами тих, хто займається.

ВПЛИВ РИТМІЧНОЇ ГІМНАСТИКИ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ

Безніс П.С., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Ритмічна гімнастика - це комплекси нескладних загальнорозвивальних вправ, які виконуються, як правило: без пауз для відпочинку, у швидкому темпі, що визначається сучасною музикою. Головну привабливість ритмічної гімнастики становить ця її основна особливість - музика, підпорядкування рухів її ритмам. Музичні ритми полегшують виконання вправ, пригнічують стомлення, посилюють задоволення від гри м'язів, створюють особливий, радісний настрій.

Ритмічна гімнастика (ритміка) - система музично-ритмічного виховання, створена Емілем Жак-Далькрозом. Метод полягає в розвитку почуття ритму - почуття часу, іншими словами, розвитку координації між нервовою і м'язовою діяльністю людини, що допомагає досягти автоматизму в найскладніших рухах. Система Далькроза сприяє розвитку і вправі уваги та пам'яті. Робота над створенням і оформленням методу ритмічного виховання відноситься до 1900-1912 рр.; початкова назва - *faire les pas* («робити кроки»), потім ритмічна гімнастика, але, оскільки через слово «гімнастика» метод почали плутати зі звичайною спортивною гімнастикою, Далькроз зупинився на слові «ритміка». Нині вживають обидва слова.

На ідею створення системи Далькроза наштовхнуло спостереження за учнями, яким він викладав сольфеджіо: з'ясувалося, що навіть найнездатніші запам'ятати й відтворити музичну фразу одразу розуміли завдання, щойно починали рухатися разом із музикою.

Активна робота м'язів черевного преса, танцювальні рухи, підскоки,

впливають на роботу шлунково-кишкового тракту, нормалізуючи його моторну (перистальтика) і секреторну функції. Тривалі систематичні виконання вправ призводять до збільшення максимальних можливостей величин ударного об'єму серця. Поліпшуються показники загального самопочуття. Ритмічна гімнастика позитивно впливає на функції головного мозку. Деякі лікарі вбачають велику користь ритмічної гімнастики для дівчат і жінок дітородного віку, оскільки ці заняття зміцнюють м'язи черевної стінки тазового дна, які беруть участь у вигнанні плода. У період, коли аеробіка буквально увірвалася в наш побут, коли повальне захоплення нею привело безліч жінок до спортивних залів, в одній групі опинилися зібраними разом представниці різного віку. Тоді й з'ясувалося, що одне й те саме заняття не всім приносить однакову користь. Лікарі виявили, що швидкий темп музичних ритмів, а також характерна особливість багатьох комплексів - безперервність рухів - погано переносяться деякими фізкультурницями, а особливо жінками середнього віку. У низці випадків електрокардіограма реєструвала погіршення кровопостачання серця, порушення ритму його діяльності. Звичайно, серед тих, кому ритмічна гімнастика виявилася не до снаги, в основному були люди з прихованими порушеннями здоров'я.

Усе це вимагало диференційованого підходу до визначення показань для занять ритмічною гімнастикою, формування різних вікових груп, пошуку нових методик. Нині фахівці розробили комплекси та серії вправ ритмічної гімнастики для дітей дошкільного та шкільного віку, для юнаків, дівчат, для осіб зрілого віку (21-35 і 36-60 років). Вони враховують функціональні особливості людей і віку, переважну спрямованість фізіологічної дії вправ, передбачають відповідний музичний супровід із різним темпом виконання та кількістю музичних акцентів. Загальною залишається основна вимога - ритмічність та емоційність музики. Беручи до уваги здатність ритмічної гімнастики емоційно впливати на психіку людини, фахівці лікувальної фізкультури стали вводити її у свою практику за допомогою серійно-інтервального методу, за якого комплекси перериваються численними паузами відпочинку.

Особливість ритмічної гімнастики полягає в тому, що темп рухів та

інтенсивність виконання вправ задається ритмом музичного супроводу. У ній використовується комплекс різних засобів, що впливають на організм. Так, серії бігових і стрибкових вправ впливають переважно на серцево-судинну систему, нахили та присідання - на руховий апарат, методи релаксації та самонавіювання - на центральну нервову систему.

Вправи в партері розвивають силу м'язів і рухливість у суглобах, бігові серії - витривалість, танцювальні - пластичність тощо. Залежно від вибору застосовуваних засобів заняття ритмічною гімнастикою можуть носити переважно атлетичний, танцювальний, психорегулювальний або змішаний характер. Характер енергозабезпечення, ступінь посилення функцій дихання і кровообігу залежать від виду вправ.

На заняттях оздоровчої спрямованості вибір темпу рухів і серій вправ має здійснюватися так, щоб тренування мало в основному аеробний характер (зі збільшенням ЧСС у межах 130-150 уд/хв). Тоді поряд із поліпшенням функцій опорно-рухового апарату (збільшенням сили м'язів, рухливості в суглобах, гнучкості) можливе й підвищення рівня загальної витривалості, але значно меншою мірою, ніж під час виконання циклічних вправ.

Оздоровчі програми аеробіки приваблюють широке коло тих, хто займається, своєю доступністю, емоційністю та можливістю змінити зміст уроків залежно від їхніх інтересів і підготовленості. Величезний емоційний заряд від занять ритмічною гімнастикою безперечний, а оздоровче значення позитивних емоцій саме по собі дуже істотне. Таким чином, ритмічна гімнастика продовжує вдосконалюватися, розвиватися, привертаючи своєю помітною користю, красою і витонченістю все нових і нових прихильниць гарного тіла і здорового духу.

ОСНОВИ ГІГІЄНИ ТА ХАРЧУВАННЯ ПРИ ЗАНЯТТІ СПОРТОМ

Безніс П.С., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Особиста гігієна охоплює: раціональний добовий режим, догляд за тілом і порожниною рота, гігієну одягу та взуття. Особливо це важливо для студентів, тому що суворе їх дотримання сприяє зміцненню здоров'я, підвищенню розумової та фізичної працездатності і служить запорукою спортивних досягнень.

Серед численних гігієнічних заходів, які здійснювалися на різних етапах розвитку людського суспільства, велике місце посідали фізичні вправи і спорт, а також різні засоби загартовування як чинники виховання фізично міцних і здорових людей. Раціональний добовий режим створює оптимальні умови для діяльності та відновлення організму. В основі його лежить ритмічне і правильне чергування праці й відпочинку та інших видів діяльності.

Добовий режим має ґрунтуватися на законах про біологічні ритми. За правильного і суворо дотримуваного добового режиму дня виробляється певний ритм функціонування організму, внаслідок чого студенти можуть у певний час найефективніше виконувати конкретні види робіт. Основні правила організації добового режиму:

- підйом в один і той самий час;
- виконання УГГ і загартовувальних процедур;
- вживання їжі в один і той самий час, не менше ніж тричі на день (краще 4 - 5 разів на день);
- самостійні заняття з навчальних дисциплін в один і той самий час;
- не рідше 3 - 5 разів на тиждень по 1,5 - 2 год заняття фізичними вправами і спортом з оптимальним фізичним навантаженням;
- виконання в паузах навчальної діяльності (3 - 5 хв) фізичних вправ;
- щоденне перебування на свіжому повітрі (1,5 - 2 год);

- повноцінний сон (не менше 8 год) із засинанням і пробудженням в один і той самий час.

Гігієна одягу та взуття. Спортивний одяг має відповідати вимогам, що висуваються специфікою занять і правилами змагань різних видів спорту. Він має бути якомога легшим і не сковувати рухів. Зазвичай спортивний одяг виготовляють з еластичних тканин із високою повітропроникністю, які добре вбирають піт і сприяють його швидкому випаровуванню. Спортивне взуття має бути легким, еластичним і добре вентиляваним. Необхідно, щоб і теплозахисні, і водотривкі властивості відповідали погодним умовам. Найкраще цим вимогам відповідає взуття з натуральної шкіри, що має малу теплопровідність, хорошу еластичність, а також має здатність зберігати форму після намокання.

Для розуміння важливості добре продуманого і строго виконуваного режиму праці, відпочинку, харчування слід знати деякі біологічні процеси в організмі, пов'язані з його ритмічною діяльністю. Ще первісна людина на власному досвіді переконалася, що в навколишньому світі існують певні закономірності, ритмічність і періодичність явищ. Факти дивовижної узгодженості між різними явищами в природі здавна вражали людей і привертали їхню увагу.

Гігієна тіла сприяє правильній життєдіяльності організму, сприяє поліпшенню обміну речовин, кровообігу, травлення, дихання, розвитку фізичних і розумових здібностей людини.

Від стану шкірного покриву залежить здоров'я людини, її працездатність, опірність різним захворюванням. Догляд за тілом охоплює щоденний догляд за шкірою всього тіла, догляд за волоссям, догляд за порожниною рота і зубами.

Недотримання принципів збалансованого харчування за високого обсягу та інтенсивності тренувальних навантажень (наприклад, під час підготовки до змагань) призводить до того, що в організмі спортсмена створюється несприятливе середовище для прояву високого рівня працездатності. За сучасних тренувальних навантажень у спортсменів високої кваліфікації потреба в загальній калорійності харчування на добу визначається в межах 7000-8000 ккал.

З урахуванням формули збалансованого харчування білки мають становити 11 %, жири - 30 %, вуглеводи - 59 %.

Деяке зниження відсоткової частки білка у висококалорійному раціоні не повинно бентежити, адже спортсмени отримують його з іншими продуктами. На частку жирів у раціоні припадає 30 % загальної калорійності, що рівноцінно споживанню приблизно 200 г вершкового масла. Дуже важливо, щоб не менше 30-40 г жирів припадало на рослинні олії (поліненасичені жирні кислоти), хоча звичайна щоденна потреба в них лише 2 %.

Найважливішою складовою частиною харчування є овочі та фрукти, які слугують постачальниками вітамінів С, Р, групи В, каротину, мінеральних солей (особливо солей калію), низки мікроелементів, вуглеводів, фітонцидів, що сприяють знищенню хвороботворних мікробів. Крім того, овочі та фрукти потрібні для нормального регулярного функціонування кишечника. Овочі мають ще одну важливу властивість - вони значно збільшують секрецію (виділення) травних соків і посилюють їхню ферментативну активність.

Основний відсоток раціону припадає на вуглеводи - головні джерела постачання організму енергією. Нехтуючи гарнірами (макаронними виробами, крупами, картоплею), багато спортсменів втрачають енергетичні цінності, які вони намагаються часто покрити тістечками, цукром, шоколадом. Безумовно, цукор - «чистий» вуглевод із високою калорійністю (100 г - 390 ккал) - широко використовується при харчуванні. Однак захоплення цукром у добовому раціоні не виправдане і веде до перевантаження центральної нервової системи, оскільки цукор - сильний подразник.

Дуже важливе питання - питний режим. Спортсмен має випивати за добу щонайменше 2-2,5 літра води. Спортсмен повинен привчити себе до пиття під час тренувань як «чистої» води, так і різних поживних розчинів.

Не можна себе «пересушувати», водночас рясне пиття є додатковим значним додатковим навантаженням на серцево-судинну й видільні системи й водночас сприяє вихолощуванню з організму таких необхідних для високої працездатності мікроелементів і солей.

Харчування в період, що передує змаганням, створює відповідне тло для підвищеної працездатності. У цей період бажано збільшити вживання вуглеводів, включивши в меню картопляні котлети, варення, терту моркву з цукром, мед, різноманітні муси - журавлинний, яблучний, з кураги, чорносливу.

Напередодні змагання і під час нього необхідно використовувати продукти з високою вітамінною цінністю через високий рівень енерговитрат. У цей період спортсмен потребує підвищеного споживання вітамінів.

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ АЕРОБІКИ У ПІДГОТОВЦІ ФУТБОЛІСТІВ

Зайцев С.С., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Аеробічними називають вправи, які можна робити довго, у розміреному темпі. Система, що забезпечує організм киснем, зміцнюється і починає працювати ефективніше, тоді як тіло звикає до нових швидкостей, для яких потрібна енергія. Аеробічну систему особливо добре зміцнюють біг підтюпцем, їзда на велосипеді, вправи зі скакалкою, плавання і швидка ходьба. Інші заняття, що підвищують витривалість: веслування, каное, танці, віндсерфінг, лижна ходьба по пересіченій місцевості, а також спортивні ігри: волейбол, баскетбол, футбол, бадмінтон і настільний теніс.

Аеробіка спортивна - ациклічний, складнокоординаційний вид спорту з вираженою атлетичною спрямованістю, що має швидкісно-силовий характер.

Важливим завданням є виховання швидкісно-силових якостей у юних футболістів. Воно здійснюється головним чином шляхом застосування швидкісно-силових вправ, під час виконання яких сила досягає максимуму переважно за рахунок збільшення швидкості скорочення м'язів. До таких вправ належать біг на короткі дистанції, стрибки, метання, вправи з обтяженнями відносно невеликої ваги. Доцільно використовувати фізичні вправи, структура

яких близька до техніки виконання вправ властивих футболу. Слід поєднувати виховання швидкості та сили з удосконаленням у техніці, використовуючи сполучений метод тренування.

До основних методів виховання швидкісно-силових якостей належать: - метод повторного виконання швидкісно-силової вправи без обтяження;

- метод повторного виконання силової вправи з обтяженнями малої та середньої ваги;

- метод вправи, виконуваної за змішаного режиму роботи м'язів.

Аеробічні вправи вигідно відрізняє від класичних засобів аеробіки (бігу, ходьби, плавання та ін.) відсутність монотонності, високий емоційний фон занять завдяки музичному супроводу, численний арсенал рухових дій, позитивні за фізичними якостями слідові явища від виконання спеціальних гімнастичних вправ.

Відомо, що провідні футбольні клуби світу давно включають у програму підготовки своїх гравців спеціальні заняття аеробікою з метою підтримання функціонального стану, розвитку спритності, витривалості, швидкісно-силових якостей, а також для психо-емоційного розвантаження.

У сучасному футболі значно збільшився обсяг рухової активності, яка проявляється в несподіваних ситуаціях, що постійно виникають і потребують прояву швидкості реакції, здатності до концентрації та перемикання уваги, просторово-часової точності. Усі ці характеристики фахівці пов'язують із проявом координаційних здібностей, які є одними з провідних для футболістів.

На думку низки авторів, вельми ефективним для підвищення рівня координаційної підготовленості є використання вправ із підвищеним споживанням кисню, як засіб оптимізації аеробних можливостей організму та підвищення рівня основних фізичних якостей.

До особливостей методики проведення аеробіки належать такі моменти:

1) безпека аеробного тренування передбачає як правильний підбір вправ і складання комплексів, так і відповідну техніку виконання, зокрема:

- під час виконання рухів слід уникати різких рухів балістичного

характеру;

- необхідна зміна ланки, що працює, або напрямку руху через кожні 8 рахунків;

- зміна амплітуди та потужності руху має бути поступовою як у бік збільшення, так і зменшення;

2) нові рухи або способи переміщень мають виконуватися в повільному темпі або навіть імітуватися;

3) для полегшення виконання ефективного використання супровідних команд і підказок словом і дією - показом;

4) технічно правильне освоєння окремих рухів та їх об'єднання в комплекси;

5) на початкових етапах занять слід складати комплекси відповідно до можливостей тих, хто займається, на наступних етапах, за умови досить досконалого володіння арсеналом вправ, можливий вільний вибір рухів інструктором під час заняття;

6) підбір музичних творів і музичне оформлення занять повинні відповідати характеру і віковим особливостям тих, хто займається, відповідати ритмічності твору, що використовується для акомпанементу.

Кількість музичних акцентів визначає інтенсивність рухової діяльності і, відповідно, її навантажуваність. Крім стимулятора позитивного емоційного фону музичний супровід виконує роль лідера, що задає ритм, темп - загалом навантаження.

Література:

1. Бистра І.І., Літвінова К.Ю. Розвиток координації у дітей молодшого шкільного віку на початковому етапі підготовки у секціях зі спортивної аеробіки.

Молодий вчений. 2018. № 4.3. С. 5-9

2. Шандригось Г. А. Використання засобів аеробіки у підготовці фахівців з фізичної культури. Тернопіль: ТНТУ імені В. Гнатюка, 2005. 43 с.

ОЗДОРОВЧИЙ ТА ПРОФІЛАКТИЧНИЙ ЕФЕКТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Кірсанов М.В., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

XXI століття принесло не тільки успіхи і досягнення. Практично в усіх сферах соціального життя людство зіткнулося з величезними проблемами, труднощами, протиріччями і на початку нового століття шукає шляхи виходу з кризових ситуацій, шляхи розв'язання проблем, що виникли.

У результаті довгих досліджень, вчені дійшли невтішного висновку. Виявляється, що щороку відсутність фізичних навантажень вбиває мільйони людей. Від банальних лінощів і небажання рухатися помирає стільки ж народу, як і від куріння. Сигаретний дим вбиває понад 5 мільйонів людей щороку. Виходить, що стільки ж життів забирає звичайна лінь.

Вчені проаналізували дані випадків, пов'язаних із загибеллю від певних хвороб. Було виокремлено чотири хвороби, які найчастіше зустрічалися в пацієнтів, які мало рухалися. Ось перелік цих хвороб, пов'язаних із відсутністю фізичних вправ: цукровий діабет, ішемічна хвороба серця, рак молочної залози та кишківника.

Фахівці з Гарвардської медичної школи підраховували, що 5,3 мільйонів смертей можна було б уникнути. Було підраховано, що якби всі досягли прийнятного рівня щотижневої фізичної активності, можна було б уникнути: 6% випадків смертей від серцевого нападу, 7% від діабету і 10% від злоякісної пухлини.

Не йдеться про виснажливі тренування. Для нормальної циркуляції крові буде достатньо 150 хвилин на день помірної ходьби. Принаймні, норму фізичної активності кожен може встановити собі сам. Для цього потрібно, щоб кожна людина зробила невелике зусилля і почала рухатися.

В умовах сучасного світу, коли більшу частину часу ми проводимо в

сидячому положенні, кожному необхідно приділяти час фізхвилиниці, щоб елементарно підтримувати себе і свою опорно-рухову систему в тонусі. Але в ідеалі фізична культура має супроводжувати людину від самого народження і, можна сказати, до смерті, оскільки вона справляє оздоровчий і профілактичний ефект, що є надзвичайно важливим у будь-якому віці.

Ранкова зарядка. Про користь зарядки нам твердять із самого дитинства і важко посперечатися з цим твердженням. Багатьом із нас починати ранок із зарядки заважає елементарна лінь, але, поборовши її, ви зможете зрозуміти, що недарма провели перші хвилини після сну, витративши їх на зарядку. Підтримувати себе у формі щодня набагато корисніше, ніж час від часу відвідувати тренажерний зал, що вдається далеко не всім, зважаючи на різні чинники, чи то час, чи то фінансові можливості. Зарядка не займе багато часу, і ваш бюджет ніяк не постраждає. Ще один плюс зарядки в тому, що вона заряджає вас енергією з самого ранку, і на роботі ви вже не шукаєте моменту, щоб непомітно подрімати, а сповненими сил беретеся за свої обов'язки.

Ходьба. Ходьба є, мабуть, найлегшим з усіх видів спорту. На неї не потрібно витрачати багато енергії, а ефект досить високий. Ходьба діє на організм оздоровчо, піднімає м'язовий тонус, зміцнює кісткову тканину, розвиває координацію руху, стимулює обмін речовин. Ходьба сприяє зниженню ваги, благотворно впливає на нервову систему. Щоденні ж прогулянки тільки збільшать позитивний результат від такого роду навантажень. Протипоказань для ходьби не існує, нею може займатися навіть гіпертонік. Заняття ходьбою рекомендують при багатьох захворюваннях серцево-судинної, легеневої систем, у разі нервових перенапруг і навіть у реабілітаційні періоди. Вона чинить зміцнювальну дію буквально на весь організм.

Прогулянки на велосипеді. Прогулянки на велосипеді, як і турпоходи, сприяють розвитку м'язів усього тіла. У результаті щоденних прогулянок на велосипеді протягом 20 хвилин витрачається 300 калорій. Однак не треба себе надмірно насилувати великими навантаженнями, оскільки в цьому разі замість жирових сполук організм спалюватиме вуглеводи. Перед відправленням у

велопоїздки з'їжте трохи продуктів, що містять незначну кількість глюкози (наприклад, тарілку спагеті з сиром). Протягом усього дня під час велосипедної прогулянки їжте борошняні вироби, банани. Це сприяє збереженню білкових сполук у м'язах.

Результати досліджень університету Гонконгу показали, що:

- 20% усіх смертей людей 35 років і старше були пов'язані з відсутністю фізичної активності. Крім того, нестача фізичної активності збільшують ризик смерті від раку на 45% у чоловіків і на 28% у жінок;

- ризик смерті від респіраторних захворювань на 92% у чоловіків і на 75% у жінок;

- ризик смерті від серцевих захворювань на 52% у чоловіків і на 28% у жінок за відсутності фізичної активності.

Порівнюючи інформацію про рівні фізичної активності в різних країнах, було отримано загальне уявлення про фізичні навантаження і захворювання в кожній нації. У країнах, де дуже розвинена фізична культура, люди менше хворіють на перелічені вище захворювання.

У країнах, в яких люди звикли до комфорту м'яких диванів, де не люблять використовувати велосипеди або ходити пішки, такі страшні захворювання поширюються страхітливими темпами. Найбільше, такі хвороби діагностуються в державах, що зростають і розвиваються.

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ СПРИТНОСТІ ТА ГНУЧКОСТІ БОРЦІВ

Кірсанов М.В., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Окремі рухові можливості людини прийнято називати фізичними якостями. Сила, швидкість, витривалість, спритність, гнучкість. Усі ці фізичні якості проявляються в рухах, і характер їхнього прояву залежить від структури

рухів. Наприклад, перевероти і больові прийоми можуть виконуватися за рахунок сили порівняно повільно, а проведення кидків можливе тільки у швидко-силовому режимі.

Виховання фізичних якостей у видах спортивної боротьби здійснюється у всіх формах занять. Як засоби виховання необхідних фізичних якостей, насамперед, необхідно виділити вправи, пов'язані безпосередньо з боротьбою (навчальні, навчально-тренувальні, тренувальні та змагальні сутички).

Однак у зв'язку з тим, що проведення прийомів боротьби під час тренувальної сутички не залежить від бажання самого борця, а зумовлене важко передбачуваним виникненням «пускових» ситуацій, у тренувальному процесі важко запланувати кількість необхідних повторень прийому. Водночас може виявитися необхідним повторення певних прийомів, що вимагають підвищення будь-якої фізичної якості. У цих випадках доцільно застосовувати близькі до рухів борця вправи з використанням різних снарядів.

Слід позначити два напрямки в розвитку фізичних якостей: загальну фізичну підготовку та спеціальну фізичну підготовку.

Практично в усіх видах спорту з наближенням до основних змагань значну частину часу відводять вправам, специфічним для даного виду, проте в процесі багаторічної підготовки на етапі початкової підготовки пріоритет віддається загальнофізичним вправам, що забезпечують формування основних груп м'язів і реалізацію таких природних для людини рухів, як біг, стрибки, гімнастика, плавання, ігри.

Спритність борця - це здатність освоювати нові рухи (як якість координованості), діяти відповідно до мінливої обстановки.

Ізольовано від інших рухових якостей методи виховання спритності визначити дуже важко. Здатність освоювати дії і правильно діяти в мінливій обстановці - це два компоненти розвитку спритності.

Борець, що володіє навичками виконання різних вправ, легше і швидше навчається новій вправі або прийому. Тому основою спеціальної спритності є досконале володіння технікою і тактикою боротьби.

Для виконання правильних дій у мінливій обстановці необхідна хороша загальна і спеціальна технічна підготовленість. Крім цього, борцю доводиться діяти в обмежений відрізок часу. Отже, це пов'язано з часом його реакції та готовністю до дії, що характеризує швидкість. Тому спритність краще проявляється в стані високої тренуваності спортсменів.

Крім усього, спритність борця проявляється за достатнього рівня морально-вольової підготовленості (зокрема, таких якостей, як сміливість і рішучість), а також за хорошого психічного стану (загальний емоційний підйом, самопочуття тощо).

У кожному виді спорту спритність проявляється по-своєму. Одних спортсменів вважають спритними в боротьбі, інших - у боксі, гімнастиці тощо. Тому спритність борця - це така фізична якість, яка виховується і проявляється в найповнішому вигляді в боротьбі та притаманна спортсменам, які володіють високим рівнем майстерності.

Слід звертати особливу увагу на таких новачків, які швидко освоюють нову техніку і добре орієнтуються в мінливій обстановці. Вони володіють хорошими здібностями для занять боротьбою. Заняття боротьбою сприяють вихованню спритності тільки в тому разі, якщо зміст їх відповідає цьому завданню.

Із загальнорозвивальних вправ, що формують якість спритності, найефективнішими вважаються вправи з акробатики, спортивних ігор (баскетбол, футбол, хокей, регбі), воднолижного спорту.

Усі вправи на розвиток спритності потрібно виконувати в умовах, що несподівано і швидко змінюються. Тому зі спеціальних вправ, спрямованих на виховання спритності, найкращими слід вважати найпростіші види боротьби, що застосовуються в ігровій і змагальній формі.

Спритність борця успішно вдосконалюється в тих випадках, коли тренер не обмежується досягнутими результатами спортсменів в освоєнні техніки, а прагне знайти варіанти, що найбільше відповідають їхнім індивідуальним особливостям.

Гнучкість - це здатність проявляти найбільшу рухливість суглобів, що дає можливість виконувати рухи з більшою амплітудою. Гнучкість залежить від анатомо-фізіологічних особливостей суглобових поверхонь і м'яких тканин, що оточують суглоби, а також від функціонального стану центральної нервової системи, яка регулює тонус м'язів.

Розрізняють два види гнучкості: активну та пасивну. Активна гнучкість проявляється у власних рухах за рахунок спрямованого скорочення м'язів, а пасивна гнучкість - у зміні положень частин тіла під дією зовнішніх сил. Обидва види гнучкості в боротьбі проявляються повною мірою.

Під час проведення прийомів атакуювальник проявляє активну, а атакуваний - пасивну гнучкість.

Гнучкість - індивідуальна і специфічна якість. Один борець може володіти високою рухливістю всіх суглобів і зчленувань, в іншого хороша гнучкість спостерігається тільки в окремих ланках.

Тому рівень розвитку гнучкості вимірюється кінцевим положенням частин тіла стосовно даного суглоба (або суглобів). Межа згинання, розгинання або скручування в таких випадках визначається суб'єктивним відчуттям самого спортсмена.

Тому одним із головних спортивно-педагогічних завдань викладача є систематична робота з розвитку гнучкості в тих, хто займається в перші роки занять з боротьби.

Хороша гнучкість сприяє правильному виконанню технічних дій, а систематичні вправи у виконанні прийомів техніки сприяють специфічному вдосконаленню гнучкості у борців.

Для виховання гнучкості використовують такі спеціальні вправи і методичні прийоми:

1. Вправи без предметів з амплітудою, що поступово збільшується.
2. Вправи на розтягування; повторні пружні рухи (нахили вперед, убік, прогини і різні присідання).
3. Вправи, що імітують прийоми боротьби, по можливості з більшою

амплітудою.

4. Вправи з використанням активної та пасивної гнучкості (за допомогою снарядів, партнера тощо).

Тренувальним процесом цих методів можуть слугувати: перемахи, "човник", кидок прогином із захопленням за тулуб, кидок прогином із захопленням за руки зверху, кидок прогином із захопленням за плече і шию зверху, прогин назад із положення стоячи на колінах, падіння вперед прогнувшись, гімнастичний міст із положення лежачи і стоячи, гімнастичний міст із поперемінним підніманням ноги, прогинання назад із захопленням гомілковостопних суглобів із переходом на міст, вставання на міст, спираючись руками на стіну тощо.

Спеціальні вправи на розвиток гнучкості обов'язково включаються в підготовчу частину будь-якого уроку з боротьби, в ранкову зарядку та інші заняття борців.

Комплексна техніко-тактична, фізична і психологічна підготовка в безпосередньому методичному зв'язку зі змаганнями на певних етапах стає змагальною підготовкою. Вона сприяє кращому вирішенню завдань тактичної та морально-вольової підготовки тих, хто займається.

ПРОФІЛАКТИКА СПОРТИВНОГО ТРАВМАТИЗМУ У ФУТБОЛІ

Курилко М.Ф., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

За останній час кількість спортивних травм значно зросла. Сучасний професійний спорт з інтенсивними і підвищеними навантаженнями на організм спортсмена пред'являє значні труднощі, і тим самим, збільшує ризик отримання травми. Кількість травм у спорті постійно зростає. Для кожного виду спорту характерні певні специфічні спортивні травми і кожен вид спорту характеризується певним типом і різним ступенем пошкоджень опорно-рухового

апарату. Кожен вид спорту висуває певні вимоги до організму спортсмена, які можна представити у вигляді широкого спектра - від мікро- до макротравми.

Проблема травматизму посилюється винятково високими тренувальними і змагальними навантаженнями сучасного спорту. Наприклад, багаторазово виконувані рухи в умовах прогресуючого стомлення сприяють різкому зростанню ймовірності травми опорно-рухового апарату. Втома неминуче призводить до зміни структури рухів, що створює аномальне навантаження на кісткову, м'язову і сполучну тканини, призводячи до їх пошкодження. Багаторазова, систематична дія цього чинника здатна призвести до розвитку дегенеративних процесів.

Контактний вид спорту футбол рясніє зіткненнями, зумовлює вплив, переважно макротравматичних зусиль, на багато ділянок тіла спортсмена, а також специфічні ігровому амплуа мікротравми певних анатомічних ділянок. Найчастіше травмуються воротарі, нападники та гравці середньої лінії. Воротарі здебільшого травмуються під час зіткнень, нападники - під час бігу, зіткнень, падінь. Основними видами ушкоджень є м'язово-сухожильні та остеосуглобові забої та розтягнення м'язів, вивихи, переломи та інші. 90% травм припадає на нижні кінцівки.

За даними Бернарда Сечессера, Бенно М. Нігг, кількість травм нижніх кінцівок у футболістів становить у середньому 71% від загальної кількості травм. Травми найчастіше виникають у колінному та гомілковостопному суглобах (пошкодження зв'язок, капсули). Порівняно з бігом футбол включає щонайменше два додаткові елементи рухів: обертання і бічні рухи. Під час бічних рухів латеральні зв'язки комплексу гомілковостопного суглоба зазнають навантажень, отже, травми цих зв'язок можуть виникати за надмірних рухів. Часто трапляються розриви м'язів стегна, надриви внутрішньої голівки литкового м'яза. Переломи та забої найчастіше локалізуються в ділянці гомілки внаслідок випадкового або навмисного порушення техніки відбору м'яча, а вивихи - в ділянці плечового суглоба, що є результатом падінь на виставлену руку.

Травми хрящів у цьому виді спорту становлять приблизно 6% усіх діагностованих ушкоджень. Передбачається, що більшість із них зумовлена надмірними ударними силами. На частку гострих травм опорно-рухового апарату футболіста припадає понад 80% усієї патології, що на багато більше, ніж в інших ігрових видах спорту. Найчастіше травмуються молоді гравці 18-19 років, досвідчені професіонали отримують травми значно рідше. Наприклад, дуже небезпечний щодо втомних переломів пубертатний період, коли кістки дітей більше, ніж у дорослих, схильні до деформації і чутливі до надмірної механічної роботи. Імовірність травм у доросліших спортсменів, які перебувають на етапі збереження досягнень, зростає і у зв'язку з тим, що у них найчастіше відмічаються сліди попередніх травм, що робить відповідні ланки опорно-рухового апарату вразливішими.

Результати показують, що на штучному покритті частота травм значно вища, ніж на природному трав'яному покритті незалежно від виду діяльності. За даними у футболі понад 60% травм спортсмени отримують під час змагань.

Проблема профілактики травм є однією з головних у спорті. Нині проведено численні дослідження з визначення механізмів виникнення спортивних травм та їх класифікації, що дає можливість вживати заходів, спрямованих на зниження частоти і тяжкості спортивних травм. Методи запобігання заведено ділити на внутрішні та зовнішні. Внутрішні механізми спортивної травми пов'язані з рівнями психічної та фізичної підготовленості спортсмена. До зовнішніх механізмів відносять структуру тренувальної програми, умови довкілля, екіпірування, харчування, допінг та інші. Одним із прикладів профілактики травм у всіх ігрових видах спорту можуть слугувати правила гри, метою яких є зробити цей вид спорту максимально безпечним для спортсменів. Нині доведено, що вільна заміна гравців у спортивних іграх істотно знизилася ризик травм. Відсутність такої можливості у футболі є одним із чинників підвищення травматизму в цьому виді спорту. Спостереження показали, що вилучення гравців на 10 хвилин після пред'явлення «жовтої картки», дало позитивний результат.

Профілактика травм спортсменів передбачає роботу з усунення чинників ризику, до яких вони схильні в умовах підготовки та участі в змаганнях. Тому, за даними Платонова В.М., існують найтипівіші помилки тренерів і спортсменів, що призводять до травм:

- Недостатня увага до встановлення ефективної, нетравмонебезпечної спортивної техніки.
- Нераціональне чергування навантажень, коли наступні заняття проводяться на тлі вираженого стомлення.
- Застосування надмірно тривалих дистанцій, що призводять до глибокого стомлення.
- Надвисока інтенсивність роботи, що не відповідає рівню адаптації м'язової, кісткової та волокнистої тканин.
- Недостатньо ефективна розминка.
- Відсутність відновлювальних засобів між стартами та окремими тренувальними заняттями з великими навантаженнями.
- Відсутність контролю за якістю спортивних споруд, місць занять, інвентарю, взуття, питним режимом, харчуванням, застосуванням фармакологічних засобів.

Таким чином, дослідження з визначення механізмів виникнення спортивних травм, їхня класифікація дають змогу вживати заходів, спрямованих на зниження частоти і тяжкості спортивних травм, наприклад, проведення профілактичних заходів та інші.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ФУТБОЛІСТІВ

Курилко М.Ф., доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Психологічна підготовка - один з аспектів використання наукових досягнень психології, реалізації її засобів і методів для підвищення ефективності

спортивної діяльності. У зв'язку з цим психологічна підготовка найтіснішим чином пов'язана з підвищенням психологічної культури спорту, з міждисциплінарною взаємодією наук про спорт.

Термін психологічна підготовка найчастіше використовують для позначення великого кола дій тренерів, спортсменів і менеджерів, які спрямовані на формування та розвиток психічних процесів і якостей особистості спортсменів, необхідних для успішної тренувальної діяльності та виступу в змаганнях. Під психічною готовністю спортсмена розуміють стан спортсмена, набутий унаслідок підготовки (зокрема й психологічної), який дає змогу досягти певних результатів у змагальній діяльності, а також дає змогу досягти певних результатів у спортивному змагальному змаганні.

Вельми істотним понятійним компонентом психологічної підготовки в спорті є взаємодія видів підготовки (психологічної, фізичної, спеціальної, технічної, теоретичної). Найчастіше психологічну підготовку розглядають як один із видів підготовки. У цьому разі їй, поряд з іншими видами, відводять певну роль у плануванні тренувального і змагального процесів, призначають відповідні цілі, форми і методи.

Такий підхід спрощує розв'язання організаційних завдань і структурування підготовки, проте є проблематичним для розв'язання завдань системної взаємодії різних її видів.

Наприклад, спортсмен виконав великий обсяг силових навантажень, але не займався психотренінгом. У логіці розгляду психологічної підготовки як одного з видів підготовки він носив свою фізичну підготовленість, але не просунувся в психологічній. Однак виконання силового навантаження вимагало від нього значних вольових зусиль, зосередження уваги, вестибулярної стійкості та прояву інших психічних якостей. У результаті відбулися зміни і в його психологічній готовності, але вони не були враховані. Те ж саме силове навантаження цілком могло бути використане для розвитку вольових якостей або зосередження уваги. Тоді (в тій же логіці поділу видів підготовки) не були б враховані зміни фізичних кондицій, що теж невірно.

Психологічну підготовку можна розглядати не тільки як особливий вид підготовки, поряд із фізичною, спеціальною, тактичною, теоретичною, технічною, а й як особливу функцію кожного з цих видів підготовки - функцію формування суб'єктивного ставлення, оцінювання значущості всіх видів виконаної роботи (зокрема і поза тренуванням) для успіху в спортивній діяльності. Тільки в цьому разі досягається вищий системний рівень підготовки, коли всі дії спортсмена організовуються відповідно до логіки високих спортивних досягнень, мають чітку мотиваційну структуру. І саме ця суб'єктивізація сприяє включенню цілеспрямованих дій спортсмена до складу діяльності.

Психічна підготовленість за своєю структурою неоднорідна. У ній можна виокремити дві відносно самостійні й водночас взаємопов'язані сторони: вольову та спеціальну психічну підготовленість.

Вольова підготовленість пов'язана з такими якостями, як цілеспрямованість (ясне бачення перспективної мети), рішучість і сміливість (схильність до розумного ризику в поєднанні з обміркованістю рішень), наполегливість і наполегливість (здатність мобілізувати функціональні резерви, активність у досягненні мети), витримку та самовладання (здатність управляти своїми думками й діями в умовах емоційного збудження), самостійність та ініціативність.

Деякі з цих якостей можуть бути від самого початку притаманні тому чи іншому спортсменові, але більша їхня частина виховується і вдосконалюється в процесі регулярної навчально-тренувальної роботи і спортивних змагань.

Специфіка деяких видів спорту накладає відбиток на характер і ступінь розвитку окремих психічних якостей у спортсменів. Однак для виховання вольової підготовленості використовують і певні методичні прийоми.

Практично основою методики вольової підготовки слугують такі вимоги:

1. Регулярно й обов'язково виконувати тренувальну програму та змагальні установки. Ця вимога пов'язана з вихованням спортивної працьовитості, звички до систематичних зусиль і наполегливості в подоланні труднощів, з чітким

розумінням неможливості досягти спортивних вершин без відповідної мобілізації духовних і фізичних сил. На цій основі реалізується виховання цілеспрямованості, наполегливості та завзятості в досягненні мети, самодисципліни та стійкості.

2. Системно вводити додаткові труднощі. Це означає постійно включати додаткові ускладнені рухові завдання, проводити тренувальні заняття в ускладнених умовах, збільшувати ступінь ризику, вводити сенсорно-емоційні чинники, що збивають, ускладнювати змагальні програми.

3. Використовувати змагання і змагальний метод. Сам дух суперництва в змаганнях підвищує ступінь психічної напруженості спортсмена, а отже, до нього висуваються додаткові вимоги: проявити активність, ініціативність, самовладання, рішучість, стійкість і сміливість.

Основними прийомами техніки ведення м'яча є удари по м'ячу ногою, головою, ведення м'яча, обманні рухи (фінти), прийом м'яча (зупинка), пересування. Під час гри, перш ніж виконати той чи інший технічний прийом, футболіст переміщається майданчиком. Мета таких переміщень - вибір і зайняття місця для виконання конкретного технічного прийому, удару або зупинки м'яча.

Пересування футболістів складається з бігу, ходьби, зупинок, поворотів, стрибків. Ці елементи слід вивчати з перших занять, спочатку приділяючи увагу кожному учню, потім у поєднанні один з одним. Послідовність освоєння прийомів така: ходьба і біг; зупинки і повороти; стрибки. У процесі занять з учнями рекомендується використовувати біг у різних поєднаннях. Під час гри футболісти, прагнучи змінити напрямок пересування, використовують різні зупинки, повороти, стрибки з місця або розбігу поштовхом однієї або двох ніг. Навчання зупинок і поворотів доцільно вивчати в русі. При цьому головна увага приділяється правильному положенню ніг. Вага тіла рівномірно розподілена на обидві ноги, ОЦТ тіла гравця проектується на середині площі опори. Ноги зігнуті в колінах (кут згинання між стегном і гомілкою $130-150^{\circ}$), тулуб дещо нахилений уперед. При цьому доцільно переступати з ноги на ногу (динамічна стартова

стійка, необхідна для швидкого початку руху).

Засоби і методи психолого-педагогічних впливів мають бути включені в усі етапи і періоди цілорічної підготовки, постійно повторюватися і вдосконалюватися. Деякі з них на тому чи іншому етапі навчання і тренування річних циклів, особливо у зв'язку з підготовкою до змагань, участю в них і відновленням після значних тренувальних і змагальних навантажень мають переважне значення.

ВІДБІР СТУДЕНТІВ ДЛЯ ЗАНЯТЬ БОКСОМ СЕРЕД ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Романенко О.Ю., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

alexnovice16@gmail.com

В світі та зокрема в Україні бокс, як один із видів спортивних єдиноборств, користується великою популярністю, що підтверджується з одного боку, збільшенням кількості змагань для початківців та спортсменів вищої спортивної майстерності, а з іншого результатами вітчизняних спортсменів як на професійному та олімпійському рингах. Ця тенденція свідчить про постійно зростаючий інтерес до боксу серед різних верст населення в тому числі серед здобувачів вищої освіти.

У боксі успішність зазвичай визначається стабільністю та здатністю спортсмена досягати максимальних результатів. Хоча для більшості спортсменів характерним є ранній початок тренувань, трапляються випадки, коли чемпіонами стають і ті, хто почав займатися спортом у більш зрілому віці. Наприклад, у спеціалізованій літературі [2 - 4], зазначається, що існують багато успішних боксерів які демонструють свою майстерність навіть у віці 30-35 років і старше, що дозволяє зробити висновок про можливість досягнення високих результатів навіть при пізньому старті кар'єри.

Як зазначає Шинкарук О.А., пошук та відбір перспективних спортсменів з кожним роком не втрачає своєї актуальності, а навпаки науковці постійно знаходять нові шляхи та підходи до вирішення цього питання. Тим важливішим стає питання відбору талановитих здобувачів до секцій боксу.

Звертаючи увагу на вище сказане стає очевидно що, студентська молодь, займає вагоме місце у формування спортивного резерву країни в тому числі у пошуку нових талантів.

Так під час навчання у закладах вищої освіти, багато студентів починають активно займатися спортом, відвідуючи різноманітні секції. Найбільш помітні, з точки зору спортивного результату, серед них ті студенти, хто переїхав з сільської місцевості до міста, де вони отримують доступ до висококваліфікованих тренерів та сучасних спортивних залів.

Другу, умовно, велику групу складають ті хто змінив вид спортивної діяльності, залучившись до боксу шляхом переходу з іншого виду спорту.

Для того щоб своєчасно оцінити можливий потенціал того чи іншого атлета, тренеру необхідні сучасні, науково обґрунтовані методи та інструменти, які легко впроваджувати в умовах студентських секцій.

Говорячи про сучасні високі результати у багатьох видах спорту, розуміємо, що вони досяжні лише для тих спортсменів, які мають хороше здоров'я, відповідну статуру, та належний рівень техніко-тактичної підготовки. Тому відбір спортсменів та аналізу їхнього потенціалу повинен проводитися виключно комплексно, з урахуванням таких факторів, як:

- Біомеханіка та антропометрія, таких як обхват плечей і зап'ясть, амплітуда рухів у суглобах та інші біомеханічні характеристики.
- Функціональні можливості організму та адаптаційного потенціалу організму, зокрема, життєва ємність легень, частота серцевих скорочень та артеріальний тиск, як у стані спокою, так і при навантаженнях;
- Психофізіологічні якості спортсменів, такі як швидкість різних видів реакцій, увага та координація;
- Техніко-тактична майстерність спортсмена.

Не зважаючи на те, що у науковій літературі достатньо уваги присвячено, вище сказаним, різноманітним модельним характеристикам сучасного боксера високого рівня наразі не існує комплексної системи для пошуку та відбору, талановитих спортсменів-боксерів серед студентської молоді.

Висновки: Студенти, які починають займатися боксом під час навчання у закладах вищої освіти, мають потенціал досягти високих результатів у спорті.

Прогнозування успішності боксерів потребує використання комплексних методик. Це ставить необхідним повернути до цього питання увагу наукової спільноти з метою розробити комплексні підходи до спортивної орієнтації у боксі.

Література:

1. Подрігало Л.В. Обґрунтування алгоритму прогнозування успішності та зростання спортивної майстерності спортсменів кікбоксингу та спортивних танців на етапах базової підготовки. Зб. наук. пр. XIV міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 205-річчю з дня заснування Держ. закладу «Південноукр. нац. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського». Ч. 2. Одеса, 2022. С. 121–127.
2. Подрігало О.О. Обґрунтування методики прогнозування успішності в одноборствах (на прикладі кікбоксингу). Молодь та олімпійський рух: зб. тез доп. XIII Міжнар. конф. молод. вчених, 16 трав. 2020 р. Київ, 2020. С. 95–96.
3. Шинкарук О.А. Відбір спортсменів і орієнтація їх підготовки в процесі багаторічного вдосконалення (на матеріалі олімпійських видів спорту). Київ: Олімп. літ., 2011. 360 с.
4. Шинкарук О. Теорія і методика підготовки спортсменів: управління, контроль, відбір, моделювання та прогнозування в олімпійському спорті: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2013.

СТАНОВЛЕННЯ СПОРТУ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

Шевченко В.І., ст. викладач

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Спорт для осіб з інвалідністю забезпечує розвиток рухового апарату, зміцнює здоров'я, загартовує, підвищує працездатність, допомагає виховувати волю та моральні якості спортсмена, забезпечує активну участь людини з інвалідністю в суспільному житті.

Особи, які належать до категорії людини з інвалідністю можуть значною мірою поліпшити своє здоров'я і світовідчуття, щоб знову влитися в розряд здорових або майже здорових людей.

Потужним інструментом, що дає змогу вивільнитися захисним силам організму і відновити здоров'я, є рухове навантаження і змагальна діяльність. Завдяки фізичній культурі та спорту люди з інвалідністю, унаслідок захворювань або фізичних травм, набувають нового сенсу в житті, соціалізуються, спілкуються, розкривають у собі приховані раніше ресурси фізичного та морального плану.

На етапі реабілітації людей з інвалідністю система фізичної культури і спорту виступає навіть більш значущим фактором, ніж медицина. Повернення в когорту з високим коефіцієнтом здоров'я значною мірою полегшується при застосуванні методик і засобів рухової активності, а також змагальної діяльності. І навіть постійне використання людьми з обмеженими можливостями протезів, інвалідних візків або електростимуляторів не перешкоджає поліпшенню їхнього фізичного й душевного стану до рівня економічно активних людей, які оцінюють своє здоров'я як задовільне й добре.

За найскромнішими оцінками, налагоджена система фізичної культури і спорту, з належною інфраструктурою та фінансуванням, може забезпечити повернення людей з інвалідністю у розмірі 35-40 %. При цьому реальні цифри

повернення можуть бути вдвічі більшими.

Таким чином, завдання полегшення зворотного руху людей з інвалідністю переводиться із загальної теоретичної концепції в практичну площину економіки фізичної культури і спорту, а також маркетингових заходів з дослідження потреб людей з обмеженими можливостями.

Структуруючи економіку спорту для інваладава за укрупненими блоками та фінансовими потоками, ми можемо виокремити такі основні кластери та напрями.

Комісія соціального розвитку ООН у 1993 р. визначила, що непрацездатність створюється суспільством. Виходячи з цього, уряд має забезпечити особам з інвалідністю можливість досягти однакового зі своїми співгромадянами рівня життя, зокрема у сфері доходів, освіти, зайнятості, охорони здоров'я, участі в суспільному житті. Згідно з принципами ООН, що стосуються людей з обмеженими можливостями, перед державою стоїть завдання не просто допомогти таким людям, а і зробити їх рівноправними громадянами в економічному, соціальному, культурному плані.

У рамках вирішення цього завдання система фізичної культури і спорту в нашій країні має відігравати активнішу роль за двома основними напрямками:

- Як профілактичний інструмент, що дає людям здоров'я, довголіття, фізичну і творчу активність;
- Як платформа для повернення людей з інвалідністю до повноцінного життя, з відновленням працездатності, економічного і соціального статусу.

Відомо, що зношеність людського матеріалу в нашій країні вельми висока і пов'язано це багато в чому з неправильним способом життя громадян, підвищеним споживанням спиртних напоїв, тютюнопалінням, а також недостатнім медичним обслуговуванням.

В економічному плані нинішню ситуацію можна змалювати так: держава виділяє малі кошти для масового спорту, економлячи на стадіонах, басейнах, дворових спортмайданчиках, на системі дитячо-юнацьких шкіл і спортивних змаганнях. Така економія в малому обертається величезними втратами,

пов'язаними із захворюваністю населення. При цьому треба пам'ятати, що медицина в цьому процесі відіграє другорядну роль - зазвичай до лікарів пацієнт потрапляє, вже маючи якийсь захворювання. А дієва система фізичної культури і спорту - це потужний профілактичний засіб, що зберігає здоров'я, стимулює фізичну і творчу активність.

Зіставляючи обсяг грошових коштів, які потрібні на профілактику захворювань через систему фізкультури і спорту та активізації рухової активності, з тими коштами, які потрібні на ліквідацію наслідків неправильного способу життя, ми можемо констатувати, що профілактика обходиться в кілька разів дешевше, ніж усунення негативних наслідків.

Другий напрям фізичної культури і спорту - це повернення людей з обмеженими можливостями до повноцінного життя. Тут ми маємо право виокремити із системи масового спорту спеціалізований сегмент спорту для осіб з інвалідністю, який має стати предметом особливої турботи і підвищеного фінансування з усіх можливих джерел.

На цьому шляху в нас досить багато проблем. Почнемо з кадрового забезпечення. Вважаємо, що одним із найкращих рішень було б розширення штатів фізкультурно-спортивних організацій спеціалізованого характеру за рахунок самих осіб з інвалідністю. Їм, людям, не з чуток знайомим із труднощами повсякденного життя, лікування, адаптації та спілкування із зовнішнім світом, було б логічним довіряти роботу з особами, які мають аналогічні дефекти чи недуги. Однак уже на стадії вступу до фізкультурного вишу абітурієнти з числа осіб з інвалідністю зіштовхуються з дискримінаційними правилами прийому, які вимагають, щоб вступники були повністю здорові.

Друга велика проблема криється в підприємстві осіб з інвалідністю у сфері адаптивної фізкультури, рухової активності та спорту. Податковий тягар для цієї категорії підприємців, які працюють із людьми з обмеженими можливостями, має бути зведений до нуля. Побоювання фіскальних органів у тому, що хтось буде ухилятися від податків під прикриттям інвалідних

організацій, безпідставні, тому що така діяльність легко контролюється і перевіряється.

Третій блок проблем має організаційно-управлінський та інфраструктурний характер. Для реабілітації осіб з інвалідністю і забезпечення заняттями фізкультурою і спортом потрібні обладнані приміщення, технічний і тренерський персонал. Забезпеченість спортивними залами, спорспорудами та спортінвентарем, як у великих містах, так і в сільській місцевості залишає бажати кращого. Для поліпшення становища потрібні значні інвестиції. Однак спорт для інвалідів недоотримує у своє розпорядження об'єкти соціально-культурного та фізкультурно-спортивного призначення.

Такий стан справ може бути визнано як незадовільний. Економіка спорту для осіб з інвалідністю почне функціонувати в оптимальному режимі тільки за умови її належного забезпечення фінансовими ресурсами і моральною підтримкою. Перекоси в розподілі грошових коштів, з пріоритетами на професійний спорт, традиційно властиві вітчизняним управлінським структурам. Настав час вирішувати завдання підйому спорту для інвалідів на новій теоретичній і практичній основі, тісно взаємодіючи з саморегульованими організаціями.

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ
III Міжнародної наукової конференції
з проблем вищої освіти і науки
**«НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ
ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ
ВИКЛИКІВ»**

9 травня 2025 р.

Відповідальна за випуск В.Ю. Нестеренко

Формат 60x84 1/16. Підписано до друку 09.05.2025 р.
Ум. друк. арк. 20,0. Наклад 100 екз. Зам.09-05.

Видавництво ФОП Іванченко І.С.

пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, 61135
тел.: +38 (050/093) 40-243-50.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4388 від 15.08.2012 р.

www.monograf.com.ua